Молодий Вчений

ISSN 2304-5809

3 (18) 2015

ISSN (Print): 2304-5809
ISSN (Online): 2313-2167

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 3 (18) березень, 2015 р.

Частина 2

Члени редакційної колегії журналу:

Вікторова Інна Анатоліївна – доктор медичних наук (Росія)
Глущенко Олеся Анатоліївна – доктор філологічних наук (Росія)
Змерзлий Борис Володимирович – доктор історичних наук (Україна)
Іртищева Інна Олександрівна – доктор економічних наук (Україна)
Лебєдєва Надія Анатоліївна – доктор філософії в галузі культурології (Україна)
Марусенко Ірина Михайлівна – доктор медичних наук (Росія)
Мінін Ігор Владиленович – доктор технічних наук (Росія)
Мінін Олег Владиленович – доктор технічних наук (Росія)
Морозенко Дмитро Володимирович – доктор ветеринарних наук (Україна)
Нетюхайло Лілія Григорівна – доктор медичних наук (Україна)
Пекліна Галина Петрівна – доктор медичних наук (Україна)
Романенкова Юлія Вікторівна – доктор мистецтвознавства (Україна)
Стратонов Василь Миколайович – доктор юридичних наук (Україна)
Шаванов Сергій Валентинович – кандидат психологічних наук (Україна)
Шайко-Шайковський Олександр Геннадійович – доктор технічних наук (Україна)
Шапошникова Ірина Василівна – доктор соціологічних наук (Україна)
Швецова Вікторія Михайлівна – кандидат філологічних наук (Росія)
Шерман Михайло Ісаакович – доктор педагогічних наук (Україна)
Яковлев Денис Вікторович – доктор політичних наук (Україна)
Яригіна Ірина Зотовна – доктор економічних наук (Росія)

Повний бібліографічний опис всіх статей журналу представлено у:
Національній бібліотеці України імені В.В. Вернадського,
Науковій електронній бібліотеці «КіберЛенінка»,
Науковій електронній бібліотеці Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography

Журнал включено до міжнародних каталогів наукових видань і наукометричних баз:
РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus.
Index Copernicus (IC™ Value): 4.11 (2013)

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 18987-7777Р від 05.06.2012 р.
видане Державною реєстраційною службою України

На обкладинці зображена Дніпровська гідроелектростанція. Саме 15 березня 1927 року на мальовничому березі Дніпра був встановлений червоний прапор із написом «Дніпробуд розпочато». Це знаменувало початок будівництва Дніпровської гідроелектростанції. Автором проекту і головним інженером став Іван Александров, а очолив будівництво Олександр Вінтер. Станція знаходиться в місті Запоріжжі та є найстарішою серед каскаду електростанцій на річці Дніпро. На основі Дніпрогес у Запоріжжі був створений металургійний, хімічний та машинобудівний промисловий комплекс.

Відповідальність за зміст, добір та викладення фактів у статтях несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій. Матеріали публікуються в авторській редакції. Передрукування матеріалів, опублікованих в журналі, дозволено тільки зі згоди автора та редакції журналу.

© Науковий журнал «Молодий вчений», 2015
© Дизайн, Видавничий дім «Гельветика», 2015

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Лемішовська О.С.
Періодизація розвитку обліку: історичний аспект 8

Леперт Д.В.
Особливості ціноутворення та його облік на підприємствах ресторанного господарства 12

Лоя М.І.
Проблемні аспекти розвитку бухгалтерського обліку в сучасних умовах нестабільності економічного середовища 16

Мазуренко В.П., Гіренко А.Т.
Сучасні тенденції розвитку інноваційної системи України 20

Маслова Н.О., Каушан А.М.
Шляхи розширення функціональних можливостей вітчизняних банків у соціальних мережах 24

Надточій К.М.
Конкурентні переваги як базис для вибору та розробки стратегії подолання ринкових бар'єрів 28

Норкина Т.П., Тарханова Н.А.
Индикаторы экономической безопасности 33

Романчук С.В.
Детермінанти підвищення еколого-економічної ефективності переробки відходів на цукрових заводах 39

Скібіцький О.М.
Вдосконалення кадрового забезпечення для управління людським потенціалом підприємств 44

Скриньковський Р.М.
Діагностика логістичної діяльності підприємства: теоретико-методичні аспекти 48

Софіюк О.Г.
Оцінка методики проведення аудиту у страхових компаніях із застосуванням комп'ютерних технологій 51

Тимошенко О.О.
Еколого-економічне обґрунтування власного джерела відтворення основних засобів виробництва гірничо-збагачувального комбінату 55

Хома І.Б., Граціян О.В.
Перспективи впровадження Базель ІІІ в банківську систему України 60

Чернишевич О.М.
Розподіл доходів як умова реалізації механізму економічного зростання 64

Щетініна Л.В., Рудакова С.Г.
Об'єктивні вимоги до професійного навчання робітників – передумова їх гідної праці (на прикладі сільського господарства в Донбасі) 68

Юрій Е.О., Бевзюк О.І.
Децентралізація державного управління та її вплив на фінансове забезпечення місцевого самоврядування 72

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

Бєляєв С.Б.
Засоби професійної підготовки до використання педагогічних технологій 78

Булгакова Т.М.
Теоретичні та практичні аспекти художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх закладів України (друга половина XX століття) 81

Грошовенко О.П.
Екологічне проектування як метод організації навчально-пізнавальної діяльності дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку 85

Добровольская Н.Л.
Дифференцированное обучение профессионально-ориентированному чтению на иностранном языке студентов I курса инженерно-технических специальностей 89

Істоміна К.Ю.
Професійна підготовка фахівців з міжнародних відносин в університеті Торонто 94

Калагурка Х.І.
Штрихи до портрета українського вченого-педагога Федора Науменка 98

Лук'яненко Г.В.
Проблема розвитку теорії і практики морального виховання старшокласників у загальноосвітніх закладах України другої половини XX століття 102

Німець О.І.
Здоров'язберігаючі погляди В.О. Сухомлинського на шляху формування здорового способу життя серед молоді вищої школи 106

Руденко Л.А.
Модель формування комунікативної культури фахівців сфери обслуговування 109

Савчук С.А., Ковальчук В.Я.
Організація вільного часу у студентів 114

Танана С.М.
Концептуальні підходи до формування готовності майбутнього вчителя іноземних мов до інноваційної діяльності у ВНЗ 117

МЕДИЧНІ НАУКИ

Дербак М.А., Сіксай Л.Т., Пічкар Й.І.
Рівні С-пептиду у хворих на цукровий діабет 2 типу у поєднанні з хронічним гепатитом С 122

Мізюк М.І., Суслик З.Б., Мельник В.І.
Гігієнічна оцінка умов проживання та навчання студентів медичного університету 125

Павлюкович Н.Д., Павлюкович О.В., Трефаненко І.В., Ткач Є.П.
Здатність еритроцитів до деформації у хворих на ішемічну хворобу серця з супутніми цукровим діабетом 2-го типу та анемічним синдромом 128

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Арефния С.В.
Профилактика профессионального выгорания в период профессиональной адаптации государственного служащего 134

Кравченко В.Ю.
Довіра до себе у вимірі життєстійкості особистості в юнацькому віці.......................138

Шусть В.В.
Становлення політичних цінностей у вченнях філософів Стародавньої Греції і Риму..........................142

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

Жуковська А.О.
Студентство як рушійна сила громадянського суспільства (теоретичний аспект)...................................148

Полковнікова О.О., Шпак Д.О.
Фонди розвитку громад – важлива складова в процесі розбудови громадянського суспільства.........................151

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ТА СПОРТ

Грейда Н.Б., Тучак А.М.
Ефективність застосування лікувальної гімнастики при затримці психічного розвитку в дітей........................156

Демчучена І.В.
Інформаційні технології як основа підготовки вчителів фізичної культури в умовах сучасної інформатизації суспільства.........................160

Ібрагімов Е.Ю.
Попередження травматизму на заняттях з фізичного виховання.............163

Ібрагімова Л.С.
Характеристика передумов створення поняття оздоровчої компетентності в майбутніх фізреабілітологів за сучасними освітніми вимогами...............167

Ібрагімова С.Ю.
Пошуки вирішення проблем професійної підготовки фізичних реабілітологів.............171

Кренделєва В.У.
Вплив оздоровчого фітнесу на рівень фізичної підготовленості учнів старших класів..................................175

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Семенова Я.В., Шпак Д.О.
Посада менеджера в органах державного управління в Україні: теоретичні передумови та доцільність з точки зору передових концепцій управління.................................180

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

Романюк Н.С.
Конфлікти між видавцями та редакторами на сторінках Єлисаветградської газети «Голос Юга»..184

CONTENTS

ECONOMIC SCIENCES

Lemishovska O.S.
Periodization of accounting: a historical perspective ... 8

Lepert D.V.
Features of pricing and its accounting of the enterprises of the restaurant economy ... 12

Loia M.I.
Problematic aspects of accounting in contemporary an unstable economik environment ... 16

Mazurenko V.P., Girenko A.T.
Current trends of development of innovative system of Ukraine ... 20

Maslova N.O., Kaushan A.M.
Ways to extend functionality of domestic banks in social networks ... 24

Nadtochii K.N.
Competitive advantages as a basis for choosing and developing strategy to overcome entry barriers ... 28

NorkinaT.P., Tarhanova N.O.
Indicators of economic security ... 33

Romanchuk S.V.
Determinants of increase of ecological and economic efficiency of recycling at the sugar plant ... 39

Skibitskiy A.N.
Improvement staff support for the management of human potential of the enterprises ... 44

Skrynkovskyy R.M.
Diagnosis of the company logistics activities: theoretical and methodical aspects ... 48

Sofiyuk O.G.
Assessment method audits of insurance companies using computer technology ... 51

Tymoshenko O.O.
Eco-economic substantiation of own source of fixed assets reproduction for mining and processing complex ... 55

Khoma I.B., Hratsiian O.V.
Prospects of introduction Basel III into banking system of Ukraine ... 60

Chernyshevych O.M.
Income distribution as a condition of the mechanism of economic growth ... 64

Shchetinina L.V., Rudakova S.G.
The objective requirements for the professional training of workers – prerequisite of decent work (for example, agriculture in the Donbas) ... 68

Yurii E.A., Bevziuk O.I.
Decentralization of state administration and its influence on the financial state of local budgets ... 72

PEDAGOGICAL SCIENCES

Belyaev S.B.
Tools of training to the use of educational technologies ... 78

Bulgakova T.M.
Theoretical and practical aspects of the artistic and aesthetic education of pupils in general education institutions of Ukraine (the second half of XX century) ... 81

Groshovenko O.P.
Environmental design as a method for training and learning activities for children preschool and early school age ... 85

Dobrovolska N.L.
Differentiated learnining in professionally oriented reading in foreign language of the first year students of engineering specialities ... 89

Istomina K.Y.
Professional training of international relations specialists in the university of Toronto ... 94

Kalahurka C.I.
Touches to the portrait of Ukrainian scientist-teacher Fedor Naumenko ... 98

Lukianenko G.V.
The problem of the theory and practice of moral education of senior pupils in general education schools of Ukraine in the second half of XX century ... 102

Nimets O.I.
Health saving views of V.A. Sukhomlinsky of the way of formation of a healthy lifestylev among high school youth ... 106

Rudenko L.A.
Model of formation of service sector specialists' communicative culture ... 109

Savchuk S.A., Kovalchuk V.Ya.
Organization of spare time for students ... 114

Tanana S.M.
Conceptual approaches to the formation of readiness of future teachers of foreign languages to innovative activities ... 117

MEDICAL SCIENCES

Derbak M.A., Siksay L.T., Pichkar Y.I.
Serum C-peptid in patients with type 2 diabetes combined with chronic hepatitis C ... 122

Mizyuk M.I., Suslyk Z.B., Melnyk V.I.
Hygienic estimation of living conditions and education of students of medical university ... 125

Pavlyukovich N.D., Pavlyukovich O.V., Trefanenko I.V., Tkatch Ye.P.
Erythrocytes' defformation ability in patients with coronary artery disease complicated by diabetes mellitus type 2 and anemic syndrome ... 128

PSYCHOLOGICAL SCIENCES

Arefniya S.V.
Prevention of occupational burnout in professional adaptation period of civil servant ... 134

Kravchenko V.Y.
Trust to itself in measuring of vitality of personality in youth age ... 138

Shust V.V.
The formation of political values in the works of ancient philosophers of Greece and Rome ... 142

POLITICAL SCIENCES

Zhukovska A.O.
Students as driving force
of civil society (theoretical aspect)..................148

Polkovnikova O.A., Shpak A.D.
Community foundation development
is the important constitutive in process
of building civil society 151

PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

Hreida N.B., Tuchak A.M.
Effective application of therapeutic exercises
for children with mental retardation..............156

Demchuchena I.V.
Information technology as the basis
of preparation of teachers of physical
education in today's information society.........160

Ibragimov E.Y.
Injury prevention in the classroom
physical education...163

Ibragimova L.S.
Description background
of the concept of competence in future
wellness physical rehabilitation
by modern educational requirements.............167

Ibragimova S.Y.
Finding a solution of problems
of physical training rehabilitation..................171

Krendelyeva V.U.
Mpact on wellness and fitness level
of physical fitness school students................175

STATE ADMINISTRATION

Semenova J.V., Shpak D.A.
Manager post in the institutions
of the public administration in Ukraine:
a theoretical framework and advisability
in terms of advanced management concepts...180

SOCIAL COMMUNICATIONS

Romaniuk N.S.
Conflicts between the publishers
and the editors on the pages
of the Yelysavethrad newspaper
«Holos Yuha»...184

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 657.1

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ОБЛІКУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Лемішовська О.С.
Національний університет «Львівська політехніка»

Розглянуто й узагальнено традиційно використовувані підходи до періодизації розвитку обліку, які базуються на різних ознаках. Узагальнено позиції науковців щодо можливостей застосування цих знань при виробленні сучасних парадигм системи бухгалтерського обліку. Проведено дослідження вироблених певних облікових методів в розрізі історичної періодизації облікових систем на предмет поглиблених обґрунтувань періодизації розвитку системи бухгалтерського обліку. В межах кожного періоду виокремлено предмет та метод обліку.

Ключові слова: облік, методи обліку, розвиток обліку, періодизація обліку, ознаки періодизації обліку.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дослідження історії виникнення, становлення і розвитку системи бухгалтерського обліку, як зрештою, і будь-яких сфер людської діяльності, визнається важливим фактором розуміння його сучасного стану і можливих напрямків розвитку. Періодизація дає змогу встановити, під впливом яких обставин отримувала нових засад і напрямів облікова система, виявити виражені аспекти еволюції окремих об'єктів, методів та прийомів, які застосовувались у цій системі. Дослідження історичних аспектів розвитку бухгалтерського обліку у координатах періодизації його змістової будови дозволяє розглядати такою чи іншою цю систему з позиції впливу на неї зовнішніх факторів – практичних потреб конкретного суспільства, динаміку науково-технічного прогресу.

Протягом тисячоліть облік зазнав значних змін, які обумовлені об'єктивними історичними факторами, що обумовили нову технічну базу обліку і стали основою використовуваної іншої методології. У тематичних літературних джерелах наводиться низка аргументів про потреби чіткішої систематизації і структуризації розробок у сфері бухгалтерського обліку для наукового осмислення і розкриття методологічних проблем, що актуалізує поглиблені дослідження періодизації обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми. На різних етапах становлення та розвитку теоретичних засад обліку особливу увагу його періодизації приділяли видатні вчені свого часу, такі як К. Родбертус (1870), Дж. Чербоні (1873), Л. Сей (1883), Ф. Єзерський (1908), О. Рудановський (1925), Х. Антоні (1926), К. Лейєрер (1928), О. Галаган (1928), Д. Стернісон (1936), Ж. Шарара-Руссо (1963), Н. Стекі (1972), Л. Герберт (1972), Р. Обер (1979), І. Джиннаї (1980), А. Канцані (1980), М. Глаутьєр (1983), В. Бакстер (1983), В. Шу. (1987), Д. Едвардс (1989), П. Лассек (1990), Б. Коласс (1991), Р. Маттессіч (1994).

Важливий внесок зробили також і дослідження вітчизняних та російських учених, таких як Ф. Бутинець, Т. Пасько, Л. Лисенко, М. Чумаченко, К. Циганков, Я. Соколов. Незважаючи на проведені розвідки, аналіз останніх досліджень засвідчує достатньо підвищений інтерес науковців до історичних періодів розвитку обліку, узагальнення існуючих знань і приведення їх у впорядковану систему.

Науковцями наводиться різний контекст аргументів про потреби формулювання чіткої періодизації обліку. Наприклад, Ф. Бутинець аргументує підвищений інтерес аргументує тим, що «періодизація розвитку бухгалтерського обліку набуває важливого значення, оскільки дозволяє прослідкувати історичну логіку, підійти до усвідомлення процесу зміни епох [1, с. 13]. Т. Пасько відзначає, що «вивчення періодизації розвитку обліку заслуговує надзвичайної уваги, тому що дозволяє зрозуміти сучасний розвиток і оптимальні напрямки прогнозування його еволюції в майбутньому» [2]. Я. Соколов обґрунтовує доцільність з'ясування періодизації обліку тим, що вона необхідна для «поглибленого розкриття викладу обліку і з'ясування паралельних подій впливу на його зміни», спираючись на тезу Е. Стевелінка про те, що «узагальнене дослідження бухгалтерського обліку тільки зароджується», а всі «спроби узагальнення пов'язуються з класифікацією етапів розвитку обліку [3, с. 11]. Проте, як вважає О. Кудря-Висоцька, основною тенденцією досліджень розвитку обліку було і залишається «постійне уточнення ролі та значення в суспільстві на кожному з етапів становлення та розвитку» [4, с. 121]. В. Шпак дотримується погляду, що оскільки відбувається поступовий перехід від емпіричних та індуктивних до теоретичних та дедуктивних методів вивчення обліку [5, с. 430], то їх необхідно повною мірою використовувати і в дослідженнях періодизації розвитку систем бухгалтерського обліку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Висновки переважної більшості досліджень обґрунтовано доводять актуальність науково-дослідних розробок за цим спрямуванням, містять низку аргументацій про їх потребу для сучасного вивчення історії бухгалтерського обліку загалом.

Метою статті є дослідження історичних ознак облікових систем в контексті використовуваних методичних прийомів обліку, які виокремлюють характерні ознаки періодизації. В межах кожного періоду виокремлення предмету та методу обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В літературних джерелах відсутня єдина позиція науковців щодо періодизації розвитку бухгалтерського обліку, але домінують такі підходи.

Група авторів виділяє періоди розвитку обліку паралельно з розвитком суспільства (А. Лозинський, В. Нікітін, Б. Коласс, К. Нарібаєв, Ф. Бутинець, Р. Маттесіч), інші структурують періодизацію обліку відповідно до появи нових облікових категорій, парадигм обліку. Такої позиції дотримувались Л. Сей, Дж. Чербоні, Д. Стернінсон, Ф. Езерський, А. Рудановський, Р. Обер. Деякі визначають періодизацію обліку за розвитком окремих його методів (Ж. Шарара-Руссо, А. Хаар, В. Шу).

Поряд з наведеними підходами деякі автори (К. Робертус, Н. Стекі, Н. Стасей, В. Зомбард, Д. Едварс), пов'язують періодизацію обліку з розвитком капіталістичного ладу, ототожнюючи облік з ринковими відносинами. Виходячи з того, що капіталістична економіка умовно базується на трьох видах (торгова, промислова та фінансова), вони виділяли три стадії розвитку облікової думки. Подвій-

© Лемішовська О.С., 2015

ний запис, на думку прихильників цієї теорії використовувався для контролю рознесення даних, а фінансові результати розраховувались окремо від бухгалтерських інформаційних систем. На нашу думку такий підхід не достатньо аргументований, оскільки у ньому облікова еволюція позбавлена самостійного змісту.

В економічній літературі виділяють й інші підходи до періодизації обліку, які базуються на різних ознаках: О. Рудановський виділяв два етапи розвитку обліку: статистичний і бухгалтерський, М. Глатьєр пов'язує розвиток обліку з етапами розвитку контролю: державний контроль та автономний контроль, Л. Герберт позиціонує розвиток обліку з розвитком управління, О. Галаган в виділенні етапів, спирається на закон трьох стадій французького філософа О. Конта, пропонуючи теологічний, метафізичний та позитивний етапи розвитку обліку.

Для детальнішого розкриття періодизації розвитку обліку вважаємо за доцільне проаналізувати періодизацію обліку за трьома виділеними нами критеріями: фактом появи облікових категорій, історичних періодів розвитку суспільно-економічних відносин, формалізації облікових методів (табл. 1).

При цьому відзначимо, що за фактом появи нових облікових категорій періодизація обліку, представлена Л. Сеєм, не має чіткої ознаки чи критерію встановлення періодів: перший етап (усний і символьний) ним виділяється за типом реєстрації, наступні два (уніграфічний і диграфічний) за обліковими парадигмами, а останній (логісмографічний) пов'язується з формуванням облікових вчень про рахунки.

У підході поділу обліку на періоди Дж. Чербоні ознакою поділу виділив концептуальні проблеми обліку, що можна вважати цілком доречним. Проте епоха комерційної арифметики розглядається автором як період переходу від Л. Фібонарчі до Л. Пачолі [3, с. 11], а це охоплює період з 1170-1228 рр. по 1494 рр. Відповідно, така класифікація вказує на відсутність розвитку обліку за цей період.

Обґрунтованою можна вважати класифікацію етапів розвитку обліку, сформовану Д. Стернісоном. У цій класифікації відмітним є виділення другого, інвентарно-грошового етапу – важливого перевороту в обліку, який спричинила поява грошей. Проте виділений автором третій розрахунковий етап не корелює у послідовності після грошового, оскільки розрахунки проводились ще до появи грошей.

У виділених нами класифікаціях розвитку обліку за історичними періодами цивілізаційного поступу, підхід Б. Коласса, який починає свою класифікацію з Середньовіччя, трактуючи облік в цей період як підготовчий до подвійної бухгалтерії, все ж не можна вважати вдалим. Автор виключає 5000 років у які проходив розвиток обліку в Стародавньому та Античному світі.

У підході до класифікації розвитку обліку В. Шу методологічні принципи (елементарний рахунок, простий та подвійний запис, рахівництво), змішані з використанням технічних засобів (комп'ютерний облік), що не цілком відповідає принципам дослідження історичних процесів. У класифікації А. Хаар позиціює етапність розвитку обліку виключно до розвитку балансу, відкидаючи розвиток інших обліково-методичних прийомів, Я. Соколов критикуючи даний підхід стверджує, що «при такому підході виявляється, що поза балансом не існує бухгалтерії» [3, с. 13].

Французький вчений Ж. Шарара-Руссо періоди розвитку обліку пов'язує з розвитком рахунків. На першому етапі розвитку обліку він виділяє виникнення рахунків розрахунків, другий етап пов'язує з використанням рахунків для обліку відносин з особами, які працюють в організації, третій етап – з виникненням матеріальних рахунків. Такий підхід до класифікації є не зовсім логічним, оскільки виникнення матеріальних рахунків автор ставить на третє місце, після рахунків розрахунків. Це порушує сформовані основні історичні засади розвитку обліку, за якими матеріальний облік бере свій початок з Стародавнього Єгипту, де починають застосовуватись матеріальні рахунки. У цьому підході також відсутня еволюція системи грошових рахунків та рахунків капіталу.

Таблиця 1

Періодизація розвитку обліку

Факт появи нових облікових категорій	Сей Л. (1883)	Чербоні Дж. (1873)	Стернінсон Д. (1936)
	1) мнемонічний: усний і символьний (дописьмовий) 2) уніграфічний 3) диграфічний 4) логісмографічний	1) стародавній світ 2) епоха комерційної арифметики 3) становлення подвійної бухгалтерії 4) виникнення і розвиток наукової бухгалтерії	1) інвентарно-натуральний 2) інвентарно-грошовий 3) розрахунковий 4) проста бухгалтерія 5) балансовий облік
За історичними періодами розвитку суспільства	Лозинський А.І. (1940)	Коласс Б. (1991)	Нарібаєв К.Н. (1983)
	1) розвиток обліку в первісному ладі 2) облік рабовласницького ладу 3) розвиток обліку феодального ладу 4) облік капіталістичного ладу 5) розвиток соціалістичного обліку	1) середньовіччя 2) від кінця середньовіччя до початку XIX ст. 3) XIX ст. і перша половина XX ст. 4) сучасний облік	1) перші господарські записи і античний облік 2) виникнення подвійної системи обліку 3) представники облікової науки середньовіччя 4) роль обліку у феодальному суспільстві 5) розвиток обліку при капіталістичному ладі 6) промисловий переворот
За формалізацією облікових методів	Шарара-Руссо Ж. (1963)	Хаар А. (1926)	Шу В. (1987)
	1) бухгалтерія використовує тільки рахунки кореспондентів – третіх осіб, тобто рахунки розрахунків 2) рахунки агентів 3) в загальну систему рахунків включаються рахунки матеріальних цінностей	1) бухгалтерія без заключної інвентаризації та заключного балансу 2) пробний баланс без інвентарного опису 3) баланс без інвентаризації 4) статичний (майновий) баланс 5) динамічний (фінансовий) баланс	1) елементарний рахунок 2) простий запис 3) подвійний запис 4) рахівництво 5) комп'ютерний облік

Я. Соколов, проаналізувавши спроби багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених (в тому числі Дж. Чербоні, Ф. Єзерського. О. Рудановського,

О. Галагана), дійшов висновку, що: «неможливо побудувати періодизацію розвитку складної системи, яким є бухгалтерський облік, за будь-яким одним критерієм», а тому обґрунтовує доцільність класифікації періодизації розвитку обліку за багатьма ознаками [3, с. 21-26]:

– характером облікових носіїв та типом облікових реєстрів (матеріальні носії, паперові, безпаперові)

– видами обчислювальної техніки (абак, машини з ручним та автоматичним вводом, ЕОМ),

– організаційною структурою (одна людина, централізована бухгалтерія),

– цілями ведення (констатація, контроль, фінансовий результат),

– методології обліку (бюджетний та комерційний),

– складом рахунків (матеріальні, контокорентні, рахунки капіталу, результатні, оперативні),

– формами рахівництва (за принципом диференціації облікового запису в журналі: італійська, німецька, французька, інтегральна, журнально-ордерна),

– галузями народного господарства (торгівля, банки, транспорт, сільське господарство).

– обліком витрат (камеральний облік, теорія калькуляції, стандарт-кост, директ-кост, управлінський облік),

– інтересами осіб, зайнятих в господарському процесі (інтереси власника, законодавча регламентація),

– зміною наукових доктрин (за розвитком облікових шкіл).

Вищенаведену класифікацію, на нашу думку можна вважати найбільш осмисленою, однак кількісно класифікаційні ознаки можна скоротити, виділивши головні, що призвели до виникнення процедур чи методів на кожному з періодів розвитку обліку. Саме тому розгляд періодизації обліку пропонуємо відслідкувати в контексті історичного розвитку його предмету і методу, що складаються з окремих об'єктів та специфічних методичних прийомів (рис. 1).

На початковому етапі зародження обліку виникає поняття факту господарської операції, зароджуються методичний прийом «інвентаризація», як констатації наявності матеріальних цінностей та колації їх зіставлення, звірка. Розвиток інвентарного обліку здійснюється у двох напрямах: деталізацією об'єктів обліку, їх опис і облік кожного виду окремо (що був невід'ємно пов'язаний з організацією складського зберігання та відповідальністю осіб) та класифікація об'єктів у тому ж описі як обліковими реєстрами за групами засобів з підсумками (узагальнення в рамках натуральних одиниць вимірювання облікових об'єктів). Слід відмітити, що на цьому етапі предмет і метод обліку не були розмежованими, інвентарні описи поєднували в собі первинний облік, форму поточного обліку, принцип реєстрації даних та звітність.

Поява грошей призвела до виникнення такого методу обліку як оцінка, що спричинило роздвоєння об'єкта обліку на натуральний та грошовий виміри. Поділ обліку на патримональний – облік майна (гроші виступають як міра вартості) та камеральний – відображення надходжень і видатків грошей (гроші виступають як засіб платежу), дав поштовх до виникнення нового об'єкта обліку – розрахунків.

Розподіл патримонального обліку на уніграфічний та диграфічний на теоретико-практичному етапі розвитку обліку перетворює потік господарських фактів в упорядковану систему понять з метою виокремлення суттєвого із загального. Прийнято вважати, що з оприлюдненням праці Л. Пачолі диграфічний облік знаходився на етапі становлення. В трактаті узагальнено основні методи ведення обліку рахунки та подвійний запис, а предметом обліку стає капітал.

Сукупність загальноприйнятих знань та їх систематизація, перехід від однієї парадигми до другої, безумовно характеризує облік як науку, у якій в межах наукових шкіл формується її предмет та метод. Починається адаптація диграфічного обліку до господарських потреб. Як тільки облік починає розвиватися як наука, «із сформованих емпіричних та догматичних регламентованих правил ця категорія перетворюється у знаряддя дослідження господарської діяльності та власної методології» [4, с. 122].

Важливим фактором наукового пізнання періодизації обліку є формування облікових теорій: юридична – предметом обліку якої стають права та обов'язки осіб; економічна – предметом обліку якої стають результати діяльності, що пов'язані зі зміною обсягу та складу майна. На противагу цим теоріям процедурна теорія обліку саме в облікових процедурах вбачала мету, предмет і метод бухгалтерії – «предметом бухгалтерії можуть бути тільки здійснені господарсько-правові факти як зовнішнього, так і внутрішнього характеру» [6, с. 94]. Покладаючи в основу облікового процесу психологічний аспект, англо-американська школа розвивала управлінську теорію обліку, обравши головним провідний на цей період в американській психології напрям – біхевіоризм, базові засади цього напряму вважали предметом психології не свідомість, а поведінку. Основною схемою біхевіоризму що переносилась на бухгалтерію є – «стимул – реакція», де документ – це стимул, а реакція бухгалтера повинна бути викликана цим стимулом.

Отже, на цьому етапі еволюції розвитку обліку були закладені основи бухгалтерської науки, сформульований і обумовлений її категорійний апарат, досліджений зміст облікових процесів, що обумовило виникнення таких методичних прийомів як баланс та калькуляція та звітність.

Узагальнюючи досліджувану тематику слід погодитися з думкою Я. Соколова про

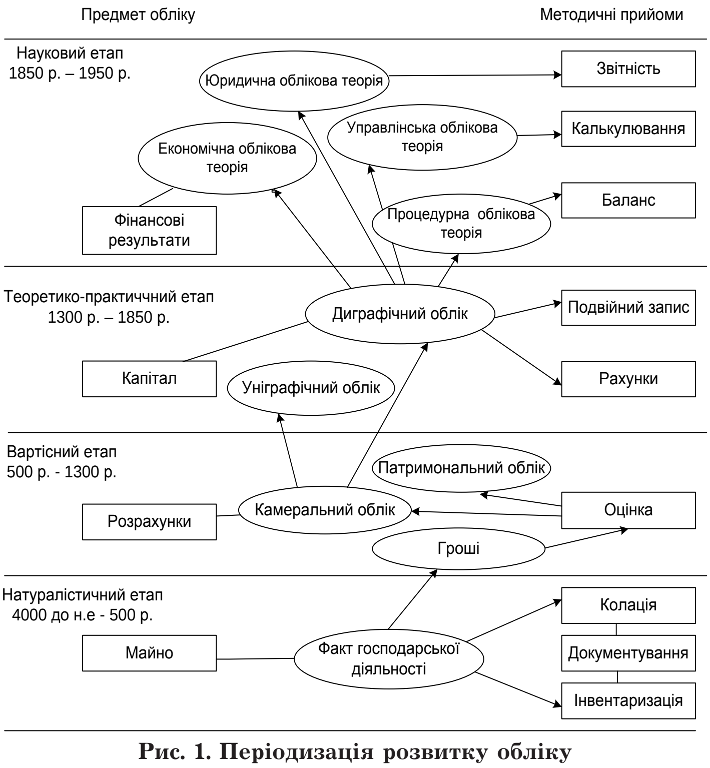

Рис. 1. Періодизація розвитку обліку

те, що «...адекватна періодизація обліку є неможливою, а запропоновані ідеї це тільки підходи до неї... логіка науки дозволяє деколи краще зрозуміти ті чи інші процеси розвитку, але вона нічого, чи майже нічого не може сказати про те, як насправді розвивався бухгалтерський облік» [3, с. 26].

Висновки і перспективи подальших досліджень. При вивченні історії обліку важливого значення набуває його періодизація, що досліджувалася багатьма вченими. Кожен автор в основу періодизації покладає відповідну ознаку зміну економічних формацій, форму обліку, облікову ідею, характер облікових носіїв. Більшість авторів брали за основу те, яку роль виконував бухгалтерський облік на різних етапах розвитку суспільства.

На основі проведеного дослідження історичних епох на предмет виявлення в них передумов та умов виникнення методичних прийомів обліку, періодизації їх розвитку встановлено, що:

– на початковому (натуралістичному) етапі розвитку обліку предмет і метод обліку не були розмежованими, інвентарні описи поєднували в собі первинний облік, форму поточного обліку, принцип реєстрації даних та звітність;

– на вартісному етапі поява грошей призвела до виникнення такого методу обліку, що дало поштовх до виникнення нового об’єкта обліку – розрахунків;

– на теоретико-практичному етапі, Л. Пачолі у трактаті узагальнено основні методи ведення обліку – рахунки та подвійний запис;

– на етапі розвитку обліку як науки, був сформульований і обумовлений її категорійний апарат, досліджений зміст облікових процесів, що обумовило виникнення таких методичних прийомів як баланс та калькуляція та звітність.

Поява нових об’єктів і необхідність управління ними стали передумовами виникнення нових методів обліку. Протягом історичного розвитку методи бухгалтерського обліку еволюціонують з розвитком суспільства, перетворюючись в єдину систему способів та прийомів ведення обліку, демонструючи діалектику розвитку обліку.

Список літератури:

1. Бутинець Ф. Ф. Історія бухгалтерського обліку: в 2-х частинах. Ч. 1. Навчальний посібник / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 512 с.
2. Пасько Т. О. Історичні аспекти розвитку подвійної парадигми бухгалтерського обліку / Т. О. Пасько // Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю: зб. наук. праць. – 2009. – Вип. 3. – С. 275–280.
3. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебное пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М.: ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
4. Кудря-Висоцька О. П. Ретроспектива становлення обліку як абстрактної категорії наукознавства / О. П. Кудря-Висоцька // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: Збірник наукових праць. – 2012. – № 1(12). – С. 121-125.
5. Шпак В. Підходи та напрями розвитку системи бухгалтерського обліку / В. Шпак // Економічний аналіз. – 2011. – № 8 (частина 2). – С. 430-433.
6. Лютова Г. М. Дослідження предмету бухгалтерського обліку / Г. М. Лютова, С. В. Медвідь // Фінансовий простір – 2012. – № 2(6). – С. 93-97.

Лемишовская О.С.
Национальный университет «Львовская политехника»

ПЕРИОДИЗАЦИЯ РАЗВИТИЯ УЧЕТА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Аннотация
Рассмотрены и обобщены традиционно используемые подходы к периодизации развития учета, основанные на разных признаках. Обзор позиции ученых относительно возможностей применения этих знаний при выработке современных парадигм системы бухгалтерского учета. Проведено исследование произведенных определенных учетных методов в исторической периодизации учетных систем на предмет углубленных обоснований периодизации развития системы бухгалтерского учета. В пределах каждого периода выделены предмет и метод учета.
Ключевые слова: учет, методы учета, развитие учета, периодизация учета, признаки периодизации учета.

Lemishovska O.S.
Lviv Polytechnic National University

PERIODIZATION OF ACCOUNTING: A HISTORICAL PERSPECTIVE

Summary
The generalized and traditionally used approaches to periodization of accounting based on various criteria. Overview positions scientists on applications of this knowledge in the development of modern paradigms accounting system. A study made certain accounting methods in the context of historical periodization accounting systems in terms of in-depth studies of periodization of accounting. Within each period are allocated subject and method of accounting.
Keywords: accounting, accounting methods, the development of accounting, accounting periodization, periodization accounting features.

УДК 338.51

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ ТА ЙОГО ОБЛІК НА ПІДПРИЄМСТВАХ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА

Леперт Д.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено теоретичні питання та особливості ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства. Розглянуто методику формування цін на товари, придбані з метою їх наступного перепродажу, та продукцію власного виробництва. Розглянуто порядок та правила застосування цін підприємствами ресторанного господарства згідно діючого законодавства України. Визначено особливості формування торгової націнки на товари як елементу ціни продажу. На прикладі проілюстровано підходи до встановлення продажної ціни товару та розрахунку торгової націнки на всіх ланцюгах торгівлі.

Ключові слова: ресторанне господарство, калькуляційний метод, ціна продажу, торгова націнка, вільні ціни.

Постановка проблеми. Ринковій економіці притаманна розвинена інфраструктура сервісу, складовою якої є ресторанне господарство. В Україні в останні роки набуває розвитку цей вид економічної діяльності, що обумовлено його високою інвестиційною привабливістю. В умовах динамічної ринкової кон'юнктури ефективне функціонування підприємств ресторанного господарства залежить від ціноутворення, адекватної економічним реаліям та спрямованої на забезпечення внутрішніх потреб управління. Ресторанне господарство складається із підприємств, що характеризуються різними типами спеціалізації, поєднують функції виробництва, торгівлі та організацію споживання. Відтак, особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на розробку методики обліку в сфері ціноутворення з урахуванням специфіки даного виду економічної діяльності та з метою забезпечення інформаційних запитів як внутрішніх, так і зовнішніх користувачів, що зумовлює необхідність системного підходу до її розробки. Одним із визначальних факторів забезпечення успішного функціонування підприємств ресторанного господарства та формування оптимальних результатів їх діяльності є належним чином розроблена цінова політика. Ціноутворення у досліджуваній галузі має низку особливостей. Враховуючи, що на підприємствах ресторанного господарства сполучені процеси виробництва і реалізації власної продукції, напівфабрикатів і товарів, здійснити розрахунок собівартості продукції власного виробництва досить складно. Окреслена проблема має прямий вплив і на процес ціноутворення, хоча ціни на страви власного виробництва і належать до роздрібних, однак методика їх встановлення відрізняється як від оптової, так і роздрібної торгівлі. Зазначене пояснюється тим, що в ресторанному господарстві формування ціни здійснюється із використанням методів, які притаманні виробничим та торгівельним підприємствам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням теми ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства займалися провідні вчені та науковці в сфері бухгалтерського обліку. Загальні теоретичні основи формування ціни на підприємствах було розглянуто такими вітчизняними вченими як Даньків Й.Я., Лучко М.Р., Шкварчук Л.О. тощо. Особливості методики облікового відображення ціни, формування торгової націнки висвітлено в працях Гури Н.О., Перетятко Т.І., Руденюка Є. та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньою залишається теоретична та практична розробленість питань побудови системи ціноутворення з врахуванням впливу організаційно-технологічних особливостей діяльності підприємств ресторанного господарства, яка б одночасно відповідала вимогам внутрішнього управління та зовнішнього контролю за діяльністю системи ресторанного господарства.

Мета статті. Головною метою цією роботи є теоретичне обґрунтування методики ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства, розкриття особливостей визначення торгової націнки, а також розробка практичних рекомендацій щодо удосконалення ціноутворення на підприємствах ресторанного господарства.

Виклад основного матеріалу. Виконання соціальних програм підвищення добробуту населення України в умовах ринкової економіки залежить від розвитку галузей національної економіки, які виробляють продукцію народного споживання, виконують роботи і надають послуги. До такої сфери діяльності відноситься і ресторанне господарство, підприємства якого виробляють продукцію масового споживання і реалізують її населенню на внутрішньому ринку.

Ресторанне господарство визначають як вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надавання послуг відносно задоволення потреб споживачів у харчуванні з організуванням дозвілля або без нього. Головною особливістю фінансово-господарської діяльності закладів ресторанного господарства є те, що вона поєднує елементи виробництва і торгівлі. Під час виготовлення власної продукції (напівфабрикатів, кондитерських виробів, продуктів харчування) водночас відбувається їх реалізація (торгівля) разом із придбаними на стороні товарами.

Організація виробничого процесу у закладах ресторанного господарства найбільш подібна до діяльності підприємств харчової промисловості, за винятком притаманних досліджуваній галузі ознак:

– заклади ресторанного господарства здійснюють виготовлення страв, які не підлягають довготривалому зберіганню, а відтак залишки незавершеного виробництва практично відсутні;

– виготовлення страв здійснюється на замовлення конкретного споживача;

– підприємства ресторанного господарства несуть додаткові витрати, пов'язані з оформленням та реалізацією страв власного виробництва й купівельних товарів [9, с. 130].

У свою чергу, за характером збутового процесу на підприємствах ресторанного господарства (ПРГ) операції з продажу продукції власного виробництва та купівельних товарів найбільш схожі з роздрібною торгівлею з тією відмінністю, що у закладах харчування окрім реалізації зазначених активів здійснюється їх споживання із наданням комплексу супутніх послуг.

© Леперт Д.В., 2015

Задля обґрунтованого процесу формування цін у ресторанному господарстві слід розмежувати порядок визначення облікової ціни (рис. 1).

Рис. 1. Формування ціни у ресторанному господарстві

Джерело: розроблено автором за даними [5, 9]

На товари, придбані з метою їх наступного перепродажу необхідно встановлювати таку ціну, яка б покривала понесенні витрати на їх придбання й реалізацію, а також забезпечувала отримання оптимального прибутку. Тому до таких товарів необхідно застосовувати ціни з врахуванням методу повних витрат.

Повна собівартість продукції власного виробництва, яка виготовляється із придбаних та відповідним чином перероблених сировини та продуктів сільськогосподарського призначення, не визначається; натомість на підставі калькуляційної картки обчислюється її реалізаційна ціна.

За калькуляційним (традиційним) методом реалізаційна ціна продукції власного виробництва визначається шляхом калькулювання спожитого сировинного набору. Калькуляцію (розрахунок ціни реалізації) складають на кожен вид страв, кулінарних виробів тощо [4]. На процес калькулювання впливатиме вид цін (купівельні, продажні), а також одиниці виміру сировини. Ціна, відображена у калькуляції, – це роздрібна ціна ПРГ (продажна ціна), яка складається із вартості сировинного набору й націнки ресторанного господарства, яку встановлюють залежно від націнної категорії підприємства у відсотках до роздрібної середньозваженої ціни.

Для цього передбачено спеціальний планово-обліковий документ – «Калькуляційна картка». До калькуляційної картки заносять дані про вартість продуктів (сировини), що входять у рецептуру страви (виробу). Підставою для складання калькуляції є план-меню та норми вкладення продуктів (сировини), передбачені збірниками рецептур (технологічними картами на фірмові вироби). Калькуляцію складають, як правило, на 100 порцій або на 10 кг (якщо збірником рецептур передбачені норми закладки з розрахунку на 1 кг готового виробу). Ціна продуктів (сировини) може бути обліковою (без торгової націнки) або ж продажною (з торговою націнкою), залежно від прийнятої на підприємстві методики оцінки запасів.

У калькуляційній картці вказують найменування страви та її номер за збірником рецептур, найменування продуктів, що є сировиною для виготовлення цієї страви, та норми їх закладки згідно зі збірником рецептур, облікову ціну та вартість кожного виду продуктів (сировини) і всього набору, суму націнки до облікової вартості, суму ПДВ, відпускну вартість 100 страв (10 кг) та однієї страви (порції), вихід у готовому вигляді однієї страви (порції) в грамах (мл). Складання калькуляції на прикладі ікри бурякової з морквою без торгової націнки наведено в табл. 1.

Визначена таким чином відпускна вартість страви (виробу) зберігається до зміни сировинного набору або зміни вартості продуктів (сировини). При настанні таких змін визначають нову ціну страви (кулінарного виробу тощо). Розрахунок нової ціни здійснюють у тій же калькуляційній картці, використовуючи для цього вільні колонки (з позначенням дати кожного такого розрахунку).

Таблиця 1

Калькуляційна картка № 405 2 січня 2014 р. (без торгової націнки)

Найменування страви – «Ікра бурякова з морквою»
Номер за Збірником рецептур – 1.50

№ з/п	Порядковий номер калькуляції і дата її затвердження	№ 29 «02» лютого 2013 р.		
	Найменування продуктів	Норма, кг	Ціна, грн.	Сума, грн.
1	Буряк	8,75	2,03	17,76
2	Морква	3,75	3,96	14,85
3	Цибуля ріпчаста	0,95	6,60	6,27
4	Олія	0,13	11,00	1,43
5	Томатне пюре	0,63	15,40	9,70
Загальна вартість набору продуктів на 10 кг				50,01
Ціна продажу однієї страви, 100 г				0,50
Вихід у готовому вигляді однієї страви, г				100
Завідувач виробництва				Сібекін В.С.
Калькуляцію склав				Андрієнко І.Н.
Затверджую: Керівник закладу (підприємства)				Романюк П.А.

Джерело: розроблено автором за даними [6]

Кон'юнктурний (ринковий) метод передбачає встановлення реалізаційної ціни на страви власного виробництва в залежності від рівня попиту на них та купівельної спроможності споживачів. При цьому, для визначення собівартості продукції та контролю за відповідністю дотримання закладки сировинного набору у готову страву необхідно одночасно застосовувати елементи традиційного калькулювання.

Комбінований метод синтезує принципи традиційного та ринкового методів. За комбінованим методом ціна продукції власного виробництва, окрім базових витрат, повинна враховувати клас закладу харчування; складність приготування страви, її винятковість; вартість та якість сировинного набору. Разом з тим, сформована ціна повинна бути гнучким інструментом маркетингу і враховувати можливу систему знижок, бонусів та заохочень [12, с. 276].

Усі підприємства та організації незалежно від форми власності та виду діяльності, формуючи ціни на свій товар зобов'язані керуватися вимогами Закону України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 № 5007-VI [1], відповідно до якого передбачено застосування підприємствами таких видів цін: вільних цін і тарифів; державних фіксованих цін (тарифів); регульованих цін і тарифів.

Вільні ціни встановлюються на всі види запасів, за винятком тих, за якими відбувається державне регулювання цін. Так, Постановою КМУ «Про встановлення повноваження органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад відносно регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 р. № 1548 [3] передбачено, що органи державної виконавчої ради встановлюють граничний рівень рентабельності й націнки на борошно, хліб, макаронні вироби, крупи,

цукор, яловичину, свинину і м'ясо птиці, ковбасні вироби варені, молоко, сир, сметану, масло вершкове, олію соняшникову, яйця курячі не вище 15% без урахування витрат з їх транспортування у міжміському сполученні.

Вільна ціна складається з первісної вартості, незалежно від джерел надходження (постачальника, засновника, бартеру) та торгової націнки.

Первісною вартістю запасів, які надійшли від постачальника, є собівартість запасів, що складається з фактичних сум, сплачених постачальнику згідно з договором; транспортно-заготівельні витрати (далі ТЗВ); інші витрати, які пов'язані з надходженням запасів та доведенням їх до стану, в якому вони придатні до споживання та реалізації [2].

ПРГ реалізують куповані товари та свою продукцію за цінами продажу. Ціна продажу включає торгові націнки, бо цим підприємствам потрібно не тільки реалізувати, але й виробити страви та організувати їх споживання [7, с. 8]. Торгова націнка в ресторанному господарстві складається із торговельної націнки товарів, націнки і ПДВ ресторанного господарства. Націнка ресторанного господарства встановлюється у відсотках до роздрібної ціни, після чого додається ПДВ. Рівень націнки залежить від типу і класу закладу та виду товару чи сировини.

Торгова націнка включається у ціну запасів, і якщо вона реалізується у ціні товару, то, з одного боку, вона є джерелом відшкодування витрат, з другого – виникненням доходу у ПРГ.

Поряд з необхідністю покриття операційних витрат та отримання прибутку при здійсненні процесів виробництва й обслуговування населення необхідно враховувати термін реалізації та придатності як запасів, так і продукції (товару).

Формування продажної вартості власної продукції і товарів можна зобразити у такому вигляді (1):

$$ПрВ = ПВ + ТН + ПДВ_{тн}, \quad (1)$$

де *ПрВ* – продажна вартість;

ПВ – первісна вартість продуктів (сировини), товарів без суми ПДВ;

ТН – торгова націнка;

$ПДВ_{тн}$ – сума ПДВ у частині торгової націнки.

Для спрощення розрахунку продажна вартість страви, товару може бути розрахована так (2):

$$ПрВ = (ПВ + ТН) \times 1{,}2 \quad (2)$$

де *ПрВ* – продажна вартість;

ПВ – первісна вартість продуктів (сировини), товарів без суми ПДВ;

ТН – торгова націнка [10, с. 53].

На практиці є два підходи до встановлення облікової (продажної) ціни продукції (сировини, товарів) та розрахунку націнки.

Перший із них полягає в розрахунку продажної ціни прямим рахунком. Порядок розрахунку облікової (продажної) ціни товару, який надійшов, зводиться до того, що спочатку визначають суму націнки, потім ціну з націнкою без ПДВ, суму ПДВ та продажну ціну із ПДВ [9, с. 136].

Другий підхід передбачає встановлення облікової ціни одиниці сировини та оберненим рахунком установлення суми торгової націнки.

Структуру цін розглянуто на прикладі товару «Сік полунично-яблучний», 1 л, який пройде всі ланцюги торгівлі.

Так, Одеським консервним заводом дитячого харчування виробляється сік натуральний без консервантів у тетрапакетах, ємністю 1 л. Умовно відпускна продажна ціна виробника за один пакет дорівнює 3 грн. 60 коп. Приклад формування цін наведено в табл. 2.

Вартість складається з таких основних елементів ціни продажу: виробничої собівартості – 2,73 грн., прибутку – 0,27 (рентабельність 10%), ПДВ – 0,60 грн.

Таблиця 2

Розрахунок ціни продажу соку

Підприємства	Перший варіант		Другий варіант	
	Показники	Сума (грн. коп.)*	Показники	Сума (грн. коп.)*
Одеський консервний завод дитячого харчування	Собівартість	2,73	Собівартість	2,73
	Рентабельність 10%	0,27	Рентабельність 10%	0,27
	Разом	3,00	Разом	3,00
	ПДВ 20%	0,60	ПДВ 20%	0,60
	Відпускна продажна ціна	3,60	Відпускна продажна ціна	3,60
Оптова база	Покупна вартість без ПДВ	3,00	Без послуги оптової ланки	
	ПДВ 20%	0,60		
	Оптова націнка 19% без ПДВ	0,57		
	ПДВ 20%	0,11		
	Відпускна продажна ціна	4,28		
Роздрібний магазин	Покупна вартість без ПДВ	3,57	Покупна вартість без ПДВ (з заводу)	3,00
	ПДВ 20%	0,71	ПДВ 20%	0,60
	Торгова націнка 27% без ПДВ	0,97	Торгова націнка 51% без ПДВ	1,53
	ПДВ 20%	0,19	ПДВ 20%	0,31
	Ціна продажу	5,44	Ціна продажу	5,44
Кафе – бар	Покупна вартість без ПДВ (з бази)	3,57	Покупна вартість без ПДВ (з заводу)	3,00
	ПДВ 20%	0,71	ПДВ 20%	0,60
	Торгова націнка 50% без ПДВ	1,79	Торгова націнка 79% без ПДВ	2,36
	ПДВ 20%	0,36	ПДВ 20%	0,47
	Ціна продажу	6,43	Ціна продажу	6,43

** Наведені дані умовні*

Джерело: складено автором на основі даних [11, с. 42-46]

Оптова база купує товар за покупною вартістю (продажною для виробника), реалізує з оптовою націнкою – 0,57. Оптова націнка – додаткова вартість, тому треба нараховувати ПДВ – 0,11 (0,57 Ч 20%).

Продажна ціна становить – 4,28 (3,60+0,57+0,11), як у прикладі. Якщо зауважити, що ПДВ закладено у торгову націнку, то реальна націнка буде не 0,57, а 0,49 та ПДВ – 0,10, а продажна ціна не 4,28, а 4,17 грн. Якщо сік надійшов з оптової бази за ціною 4,28, то ціна продажу в роздрібній торгівлі зростатиме на суму торгової націнки та ПДВ до неї, розрахункова ціна складатиметься таким чином: 4,28 + 0,97 + 0,19 = 5,44 грн.

Для ПРГ можна змінити варіанти надходження товарів. Товар завезено з заводу. На заводі продажна ціна – 3,60 грн., але, якщо попит у магазині не знизився, то реалізацію продовжують за ціною 5,44 грн. Роздрібна торгівля має більшу економічну вигоду, бо торгова націнка зросла з 0,97 грн. до 1,53 грн. на кожній пачці соку.

Далі, за прикладом ціна ПРГ тотожна ціні при роздрібній торгівлі, крім розміру торговельної націнки (вона вища), ціна продажу – 6,43 грн. за 1 л. Один стакан (200 г) соку у барі коштує 1,29 грн. (6,43 грн. : 5).

Висновки і пропозиції. Отже, одним із ключових завдань менеджерів закладів ресторанного господарства є налагодження економічно доцільного процесу встановлення ціни на продукти власного виробництва та товари, призначені для безпосередньої реалізації споживачам. Визначено, що на товари, придбані з метою їх наступного перепродажу, слід застосовувати ціни з врахуванням методу повних витрат, а на продукцію власного виробництва – калькуляційний, кон'юнктурний або комбінований метод. На прикладі проілюстровано два підходи до встановлення продажної ціни товару та розрахунку торгової націнки на всіх ланцюгах торгівлі – прямий та обернений.

Список літератури:

1. Закон України «Про ціни і ціноутворення» від 21.06.2012 № 5007-VI.
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 9 «Запаси», затверджений наказом Міністерства фінансів України від № 246 від 20.10.1999 р.
3. Постанова Кабінету міністрів України «Про встановлення повноваження органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад відносно регулювання цін (тарифів)» від 25.12.1996 р. № 1548.
4. Методичні рекомендації про впровадження національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку у сфері громадського харчування та побутових послуг, гармонізованих з міжнародними стандартами, затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 17.06.2003 р. № 157.
5. Інструкція про порядок визначення роздрібних цін на товари народного споживання у підприємствах роздрібної торгівлі та громадського харчування, затверджена наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 4 січня 1997 р. № 2.
6. Збірник рецептур національних страв та кулінарних виробів для підприємств громадського харчування, затверджений наказом МЗЕЗ-торгу від 06.07.99 № 484.
7. Антонова К. Бухгалтерський облік реалізації виробів кухні і бару // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 20. – С. 7-10.
8. Гура Н.О. Облік видів економічної діяльності: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 392 с.
9. Даньків Й. Я., Лучко М. Р. Бухгалтерський облік у галузях економіки: Навч. посіб. / Даньків Й. Я., Лучко М. Р., Остапюк М. Я. – К.: Знання-Прес, 2003. – 206 с.
10. Перетятко Т. И. Основы калькуляции и учета в общественном питании: учеб. пособ. / Т. И. Перетятко. – 7-е изд. перераб. и доп. – М.: Дашков и К, 2010. – 232 с.
11. Руденок Е. Общественное питание: особенности учета // Налоги и бухгалтерский учет. – 2009. – № 22. – С. 35-56.
12. Шкварчук Л. О. Ціноутворення: [Підручник] / Л. Шкварчук. – К.: Кондор, – 2006. – 460 с.

Леперт Д.В.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ЦЕНООБРАЗОВАНИЯ И ЕГО УЧЕТ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕСТОРАННОГО ХОЗЯЙСТВА

Аннотация
Исследованы теоретические вопросы ценообразования и особенности его учета на предприятиях ресторанного хозяйства. Рассмотрено методика формирования цен на товары, приобретенные с целью их последующей перепродажи и продукцию собственного производства. Рассмотрено порядок и правила применения цен предприятиями ресторанного хозяйства согласно действующему законодательству Украины. Определены особенности формирования торговой наценки на товары как элемента цены продажи. На примере проиллюстрировано подходы к установлению продажной цены товара и расчета торговой наценки на всех цепях торговли.
Ключевые слова: ресторанное хозяйство, калькуляционный метод, цена продаж, торговая наценка, свободные цены.

Lepert D.V.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF PRICING AND ITS ACCOUNTING OF THE ENTERPRISES OF THE RESTAURANT ECONOMY

Summary
Theoretical issues of pricing and features of its accounting for enterprises of the restaurant economy were explored. Particularly, the methodology of pricing of goods purchased for resale and own manufactured products was described. There were reviewed the procedure and rules of application of prices by enterprises of restaurant economy under Ukrainian legislation. There were clarified the features of forming of trading margins on goods as part of the sale price. Approaches to setting the selling price of goods and the calculation of trade margin in all trade chains were illustrated in the example.
Keywords: restaurant economy, spreadsheet method, sales price, margin trading, free prices.

УДК 657.1(477)

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Лоя М.І.
Ужгородський національний університет

В даній статті визначено сучасний стан бухгалтерського обліку в Україні та проблеми його організації. Досліджено недоліки державного регулювання бухгалтерського обліку, основні аспекти його переходу на міжнародні стандарти, питання непостійності нормативно-правової бази у сфері обліку та невідповідність бухгалтерського і податкового законодавства. Запропоновано та обґрунтовано шляхи вирішення та удосконалення обліку та звітності в Україні.
Ключові слова: бухгалтерський облік, фінансова звітність, державне регулювання, міжнародні стандарти, нормативно-правова база, податковий облік.

Постановка проблеми. Бухгалтерський облік – один з основних детекторів фінансового стану підприємства, а отже, він є надзвичайно важливим елементом економічного життя країни загалом. Зрозуміло, що його основним завданням є забезпечення повною та достовірною інформацією всіх користувачів, зокрема суб'єктів управління – для прийняття раціональних рішень, інвесторів та кредиторів – з метою налагодження співпраці з ними, податкових органів – для нарахування відповідних розмірів податків тощо. Для того, щоб ці всі процеси відбувалися належним чином, була створена система регулювання бухгалтерського обліку, яка протягом тривалого часу змінювалася і вдосконалювалася.

Але, на жаль, на сучасному етапі розвитку механізм регулювання має велику кількість недоліків та проблем, які необхідно вирішити та усунути. В цьому й полягає актуальність даної статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки питання сучасного стану та тенденцій розвитку бухгалтерського обліку є актуальним на теперішньому етапі розвитку економіки, то воно стало об'єктом досліджень багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців. Серед них варто виділити: Бутинця Ф.Ф., Валуєва В.І., Вернтца В.В., Жука В.М., Кірейцеву Г.Г., Кужельного М.В., Кузнєцова С.А., Литвина Ю.Я., Огороднікову І.І., Серебрянського Д.М., Смірнову О.М., Стадника М.В., Тимофєєва В.М., Турянського Ю.І. та багато інших. Вони зробили значний внесок у розвиток сучасної бухгалтерської науки та практики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча дана сфера стала об'єктом дослідження багатьох науковців, все ж таки існують проблеми, які залишилися нез'ясованими, і потребують нагального вирішення. Ось, наприклад, вже більше десяти років вивчається питання переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності, але так і нема чітко визначеного та законодавчо обґрунтованого рішення, яке усунуло б назавжди цей недолік сучасного національного обліку.

На жаль, тільки в Україні існує суперечність між показниками бухгалтерського та податкового обліку, яка ускладнює роботу як бухгалтерів, так і працівників податкової. Поряд з цим існують проблеми державного регулювання обліку та непостійності нормативно-правової бази.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є виділення актуальних проблем та недоліків сучасного бухгалтерського обліку в Україні та знаходження можливих варіантів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних економічних відносин вимагає отримання достовірної інформації про діяльність будь-якого суб'єкта господарювання, що, в свою чергу, зумовлює потребу у веденні бухгалтерського обліку на підприємствах України. Це означає, що кожен господарюючий суб'єкт зобов'язаний вести бухгалтерський облік безперервно від створення до ліквідації, з метою реєстрації всіх фактів господарського життя.

Дані обліку дають можливість користувачам отримати повну картину діяльності підприємства:
- здійснювати аналіз наслідків прийнятих рішень;
- слідкувати за фактичною наявністю та рухом майна;
- зрозуміти напрямки економічно-правових відносин установи;
- одержати результати її діяльності.

Якщо ж на підприємстві створена недосконала система обліку, то користувачі отримуватимуть недостовірну та викривлену інформацію про господарські процеси та фінансовий стан господарюючого суб'єкта. Це, в свою чергу, може призвести, з одного боку, до втрати підприємством потенційних інвесторів, покупців, замовників, а з іншого – до санкцій та штрафів податкових органів [6].

Тому система обліку на підприємстві повинна бути належним чином організована відповідно до особливостей установи, сфери її діяльності, нормативно-правового законодавства, конкретних економічних, правових та інших умов країни. Але, на жаль, теперішній стан бухгалтерського обліку в Україні не можна вважати досконалим, тому що на сьогоднішній день існує ряд проблем, які потребують невідкладного вирішення.

Отже, сучасний облік потребує певного реформування, тобто необхідним в даний час є створення такої моделі бухгалтерського обліку, яка б реально відображала господарську й фінансову діяльність підприємств України [11].

Серед найважливіших недоліків бухгалтерського обліку можна виділити проблему його державного регулювання. Адже на сьогоднішній день розширилися права підприємств та стала більш вільною їх господарська діяльність, в той же час, сфера державної регламентації обліку звузилася. Це означає, що підприємства мають право самостійно вирішувати низку облікових проблем.

Згідно із законодавством України державне регулювання бухгалтерського обліку та фінансової звітності здійснюється з метою створення єдиних правил ведення обліку та складання звітності, які є обов'язковими для всіх підприємств та їх удосконалення [1].

В даній сфері фігурують два інститути – Державна служба статистики та Міністерство фінансів. Перший з них організовує планово-фінансову роботу в апараті Держстату України, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери її управління, здійснює контроль за використанням

© Лоя М.І., 2015

фінансових і матеріальних ресурсів, забезпечує організацію та вдосконалення бухгалтерського обліку. Також Державна служба статистики бере участь у розробці та затвердженні форм бухгалтерських документів та займається збиранням та обробкою фінансової звітності [2].

В свою чергу, Міністерство фінансів визначає методологію обліку та звітності, тобто розробляє нормативні документи, що стосуються даної сфери, інструкції, загальні вимоги до фінансової звітності, Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, План рахунків та Інструкцію про його застосування, форми звітності тощо [7].

Але, зрозуміло, що в роботі Мінфіну та Держстату питання регулювання бухгалтерського обліку не є першочерговим. З цього ж випливає, що на сьогоднішній день немає чітко визначеного суб'єкта державної влади, за яким закріплювалася б відповідальність за становище обліку в країні. В правовому полі наявні недоліки знаходять відображення в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», саме за яким розмито відповідальність за стан даної сфери економічної діяльності країни [8].

Наступною важливою проблемою сучасного бухгалтерського обліку, якій неможливо не приділити уваги, є досі невирішене питання щодо дотримання міжнародних стандартів. Адже на сьогоднішній день немає чітко сформованої відповіді на питання: за якими стандартами повинні працювати вітчизняні підприємства – за національними чи міжнародними, і яким із них необхідно віддавати перевагу [10]?

Слід зазначити, що Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) – це прийняті Радою з міжнародних стандартів бухгалтерського обліку документи, якими визначено порядок складання фінансової звітності. Згідно з теперішнім законодавством кожне підприємство самостійно обирає доцільність застосування міжнародних стандартів (крім випадків, коли обов'язковість застосування міжнародних стандартів визначена законодавством) [1].

На сьогодні в Україні існує низка національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, але, все ж таки, досить широкого використання набули і МСФЗ. Слід зауважити, що Міжнародні стандарти фінансової звітності за своєю структурою і змістом подібні до П(С)БО та НП(С)БО, але, зрозуміло, що між ними існують значні розбіжності.

Відмінною рисою між МСФЗ та П(С)БО є те, що звітність за міжнародними стандартами формується, не ґрунтуючись на нормах законодавства, а виходячи з наявних фінансових реалій. З цього випливає, що МСФЗ дозволяють підприємствам відступати від власних вимог, якщо застосування їх окремих позицій в певний проміжок часу є недоречним. В той же час, П(С)БО не надають подібних можливостей підприємствам, тобто вимагають повного дотримання своїх норм. Також існує розбіжність в тому, що форми фінансової звітності за П(С)БО в певних аспектах відрізняються від форм звітності за МСФЗ. Зокрема, міжнародні стандарти не регламентують порядок статей в бланках звітності, а національні, в свою чергу, не дають можливості відступати від встановленого формату фінансових звітів [9].

Ряд відмінностей між П(С)БО та МСФЗ виникають внаслідок використання українського Плану рахунків, що зумовлює розбіжності щодо ведення обліку та відображення деяких активів та зобов'язань господарюючого суб'єкта. Варто зазначити, що практика визначення нарахувань та розрахунку резервів за МСФЗ є набагато ширшою. Також, вони характеризуються більш розширеним та деталізованим інструментарієм для обліку інвестицій та інших фінансових інструментів. В той же час, існують розбіжності у вимогах щодо визнання нематеріальних активів, деталізації аналітичного обліку тощо.

Але найбільш суттєвою відмінністю МСФЗ від П(С)БО є увага до деталей. Тобто, міжнародні стандарти містять у собі безліч приміток, які надають можливість чітко розкрити суть операцій. Зокрема, МСФЗ включають більш детальні вимоги до розкриття інформації про облікову політику, про невикористані кредитні кошти, про виділення сум, що відносяться до часток участі в спільній діяльності тощо. В той же час, в національних стандартах такої деталізації не існує [4].

Отже, зрозуміло, що український облік напряму стикається з необхідністю переходу на МСФЗ. Науковці виділяють кілька причин, які підштовхують Україну до переходу на міжнародні стандарти. В першу чергу, це стосується питання міжнародної уніфікації обліку, тобто фінансова звітність, складена відповідно до МСФЗ, є зрозумілою для всіх представників бізнесу – як для вітчизняних, так і для іноземних. Це дозволить уникнути облікових непорозумінь. Також перехід на Міжнародні стандарти фінансової звітності повинен стати суттєвою допомогою бухгалтерам у веденні обліку, складанні звітності та наданні швидкої та достовірної інформації користувачам [3].

До позитивних сторін застосування МСФЗ можна віднести те, що підприємства мають можливість отримувати необхідну інформацію для прийняття управлінських рішень шляхом порівняння своєї діяльності з діями конкурентів. Також з'являється можливість отримання іноземних інвестицій та позик, а отже й можливість виходу на зарубіжні ринки [9].

Але разом з тим перехід на МСФЗ вимагає вирішення певних проблем, зокрема необхідність створення певних інституційних механізмів та суб'єктів влади, які б займалися запровадженням міжнародних стандартів та наглядом за їх дотриманням на різних рівнях. Також виникає питання розроблення нових нормативних актів та введення необхідних змін в існуючі для того, що вони повною мірою відповідали вимогам МСФЗ. В той же час може з'явитися необхідність у вирішенні певних технічних аспектів, пов'язаних зі специфікою міжнародних стандартів та національними особливостями [3].

Але, все ж таки, перехід українського обліку на МСФЗ є перспективним для країни в цілому. Зокрема, це сприятиме розвитку міжнародних зв'язків та торгівлі, оскільки полегшиться процес пошуку партнерів та інвесторів, і входженню України у транснаціональне середовище, як повноцінного члена.

В зв'язку з тим, що українські стандарти здійснюють поступовий перехід до міжнародних, виникає ще одна проблема сучасного обліку – непостійність законодавчої бази.

В першу чергу, це пов'язане з тим, що Міністерство фінансів регулярно вносить зміни в наявні нормативно-правові акти, або, взагалі, скасовує деякі з них та натомість видає нові; змінює статті форм звітності, Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, План рахунків, а отже й Інструкцію до нього тощо. Це зумовлює необхідність бухгалтерів слідкувати за змінами в законодавстві, що викликає певні незручності та, навіть, непорозуміння.

Серед визначених вище проблемних питань суперечності між бухгалтерським та податковим обліком не можуть залишитися осторонь. Бухгалтерський облік має на меті надання достовірної інформації про діяльність підприємства акціонерам

та засновникам, управлінському апарату, працівникам та іншим користувачам.

Податковий облік, в свою чергу, виконує фіскальні і регуляторні функції, тобто метою його ведення є надання даних про здійснені господарські операції платника протягом звітного періоду з метою оподаткування. Він створений для поглиблення інформативності фінансового обліку, оскільки на основі інформації тільки бухгалтерського та управлінського обліку неможливо досягти повного та достовірного забезпечення податкової звітності. Тому стає зрозумілим, що існування двох паралельних систем обліку, які мають різні цілі, не може не супроводжуватися виникненням відмінностей та розбіжностей між ними (табл. 1) [12].

Таблиця 1

Деякі відмінності між податковим та бухгалтерським обліком

Ознака	Бухгалтерський облік	Податковий облік
Мета	Надання користувачам правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства	Визначення суми податків та контроль за їх сплатою
Суб'єкт регламентації	Міністерство фінансів України	Міністерство доходів і зборів України
Користувачі	Зовнішні та внутрішні	Посадові особи підприємства та органи Міністерства доходів і зборів
Форми звітності	П'ять форм звітності: 1. Баланс (Звіт про фінансовий стан); 2. Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід); 3. Звіт про рух грошових коштів (за прямим та непрямим методом); 4.Звіт про власний капітал; 5. Примітки до річної фінансової звітності.	Податкова декларація з податку на прибуток підприємства (інша податкова звітність)
Об'єкти амортизації	Виробничі, невиробничі та безоплатно отримані	Виробничі
Період нарахування амортизації	Щомісячно	Поквартально

Джерело: розробка автора за джерелами [5, с. 58-59] та [12]

Але, не зважаючи на це, бухгалтерський та податковий облік надзвичайно тісно пов'язані. Адже податковий облік ґрунтується на даних бухгалтерського, обидва вони фіксують однакову інформацію про господарську діяльність та оперують одними й тими ж первинними документами. Також, зазвичай, як бухгалтерський, так і податковий облік ведеться одними й тими ж фахівцями − бухгалтерами.

Проаналізувавши ознаки податкового та бухгалтерського обліку, можна зазначити, що вони мають кілька спільних принципів. До них можна віднести принцип безперервності (оцінка активів та зобов'язань підприємства здійснюється, виходячи з припущення, що його діяльність буде тривати й далі), відображення всіх без виключення господарських фактів (фінансова звітність повинна містити повністю всю інформацію про господарську діяльність та операції підприємства, здатних вплинути на рішення, які приймаються на їх основі), принцип єдиного грошового вимірника (вимірювання та узагальнення всіх господарських операцій підприємства у його фінансовій звітності здійснюються в єдиній грошовій одиниці) тощо [12].

Висновки і пропозиції. Бухгалтерський облік − це надзвичайно важлива складова економічного життя країни. Адже, без його використання неможливо отримати інформацію про показники діяльності підприємства, його майно та охарактеризувати фінансовий стан. Тому необхідним, на сьогодні, є вирішення всіх проблем, з якими стикається сучасний український облік.

Для подолання наявних недоліків, в першу чергу, необхідно внести зміни в Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» щодо системи регулювання обліку в країні. Тобто необхідно створити новий регуляторний орган, який би ніс повну відповідальність за сферу обліку в Україні, або ж внести відповідні зміни в повноваження Мінфіну та Держстату.

Також зрозумілою є потреба переходу на Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку. Для здійснення успішної трансформації НП(С)БО в МСФЗ необхідно призначити суб'єкт влади відповідальний за впровадження міжнародних стандартів та організувати заходи по підготовці кадрів. Разом з цим вирішиться проблема непостійності законодавчої бази, оскільки з повним переходом на МСФЗ всі нормативно-правові акти відразу адаптуються до міжнародних стандартів, а не поступово, як це здійснюється тепер.

Ще одним важливим кроком до вирішення проблем обліку в Україні є гармонізація бухгалтерського та податкового законодавства, що призведе до полегшення роботи бухгалтерів та уникнення непорозумінь з цього приводу. Задля цього необхідно, в першу чергу, внести відповідні зміни до податкового законодавства.

Список літератури:

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16 липня 1999 року № 996-XIV (Редакція станом на 01.01.2014).
2. Про Державну службу статистики України: Указ Президента України, Положення від 6 квітня 2011 року № 396/2011 (Редакція станом на 21.06.2012).
3. Алєксєєва В. О. Проблеми впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності в Україні / В. О. Алєксєєва, С. О. Клименко // Економічні науки. сер.: Облік і фінанси, 2013. − Вип. 10(3). − С. 10-14.
4. Впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності: краща світова практика, українські реалії та досвід країн СНД [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.nabu.com.ua/Analitics/MSFO.pdf
5. Гармонізація податкового та бухгалтерського обліку в контексті оподаткування прибутку підприємств в Україні: монографія / [Огороднікова І. І., Серебрянський Д. М., Смірнова О. М., Стадник М. В., Турянський Ю. І.]; за заг. ред. Д. М. Серебрянського. − К.: Алерта, 2013. − 366 с.
6. Гладких Т. В. Проблеми організації бухгалтерського обліку [Електронний ресурс]. − Режим доступу: http://www.google.com/ url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=3&ved=0CccQFjAC&url=http%3A%2F%2Fwww.library.kpi.ua%2Fsystem%2Ffiles%2Fmetod_rekom_skladan_spisk.doc&ei=cuMFVPfNGouSgwSCw4CQBQ&usg=AFQjCNGUZzCMYbfwmzim3keclFM3NFnH5A&bvm=bv.74115972,d.cWc

7. Гнатишина Н. І. Сучасні проблеми організації бухгалтерського обліку в Україні / Н. І. Гнатишина // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/.pdf
8. Жук В. М. розвиток регулювання бухгалтерського обліку в Україні / В. М. Жук // Агросвіт. – 2010. – № 16. – С. 29-32.
9. Колісник В. Ю. Проблеми і перспективи складання фінансової звітності відповідно до міжнародних стандартів обліку та звітності / В. Ю. Колісник // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2766/1.pdf
10. Мартиненко П. Ю. Основні проблеми розвитку бухгалтерського обліку в Україні та шляхи їх подолання / П. Ю. Мартиненко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2010/Economics/63590. doc. htm
11. Портна К. Л., Журба Т. С. Сучасний стан бухгалтерського обліку в Україні / К. Л. Портна, Т. С. Журба // VII Науково-практична конференція «Спецпроект: аналіз наукових досліджень», м. Жовті Води, 14-15 червня 2012 р.: тези доп. / Інститут підприємництва «Стратегія».
12. Тимофєєв В. М., Віленська А. М. Заміна податковим обліком бухгалтерського при розрахунку амортизації / В. М. Тимофєєв, А. М. Віленська // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/6290/1/vestnik_HPI_2012_6_Tymofeiev_Zamina.pdf

Лоя М.И.
Ужгородский национальный университет

ПРОБЛЕМНЫЕ АСПЕКТЫ РАЗВИТИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ НЕСТАБИЛЬНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СРЕДЫ

Аннотация
В данной статье определено современное состояние бухгалтерского учета в Украине и проблемы его организации. Исследованы недостатки государственного регулирования бухгалтерского учета, основные аспекты его перехода на международные стандарты, вопросы непостоянства нормативно-правовой базы в сфере учета и несоответствие бухгалтерского и налогового законодательства. Предложены и обоснованы пути решения и усовершенствования учета и отчетности в Украине.
Ключевые слова: бухгалтерский учет, финансовая отчетность, государственное регулирование, международные стандарты, нормативно-правовая база, налоговый учет.

Loia M.I.
Uzhgorod National University

PROBLEMATIC ASPECTS OF ACCOUNTING IN CONTEMPORARY AN UNSTABLE ECONOMIK ENVIRONMENT

Summary
In this article the current state of accounting in Ukraine and problems of its organization. Investigated the shortcomings of state regulation of accounting, the main aspects to the international standards, the issue of volatility of the legal framework in the field of accounting and accounting discrepancy and tax laws. Proposed and justified solutions and improve accounting and reporting in Ukraine.
Keywords: accounting, financial reporting, government regulation, international standards, legal framework, tax accounting.

УДК 330.101

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Мазуренко В.П., Гіренко А.Т.
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті досліджено сучасні тенденції розвитку інноваційної системи України, на основі чого відзначено практичну відсутність позитивної динаміки розвитку та орієнтації на впровадження інновацій як стратегічний пріоритет розвитку підприємств. Виокремлено роль глобалізації в формуванні існуючих господарських взаємовідносин, що обумовлює потребу підвищення конкурентоспроможності продукції підприємств України шляхом впровадження інновацій. Інноваційна система України розглядається як динамічне явище, що передбачає створення і підтримку впровадження інновацій, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників всередині та зовні країни. В статті визначено основні пріоритети, завдання та бачення процесу створення інноваційної системи України.
Ключові слова: інноваційна система, інновації, глобалізація, Україна, економіка країни, конкурентоспроможність країни.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Глобальність сучасної економіки припускає передусім глобальність і інноваційність конкуренції. Глобалізація економічних зв'язків, інтернаціоналізація виробництва, відкритість національних економік, лібералізація світової торгівлі, трансфер технологій надали конкуренції глобального характеру. Загострення протиріч і посилення конкуренції відзначається практично на усіх рівнях, сегментах і видах світових і національних ринків, не є виключенням і вітчизняні ринки [4, с. 50-52].

Конкурентоспроможність вітчизняних товарів і послуг на світових ринках стали головною умовою успіху господарської діяльності країни, її підприємств і окремих інноваторів. Економіка України має свідомо входити до системи світогосподарських зв'язків з метою використання усіх можливостей цих зв'язків та підвищення рівня власної міжнародної конкурентоспроможності. Успіх у досягненні конкурентоспроможності економіки значною мірою залежить від раціонального поєднання загальнодержавних пріоритетів з виділенням та підтримкою розвитку інноваційної системи країни, як фактору активізації економічного потенціалу національної економіки. У зв'язку з цим актуалізується необхідність в дослідженні сучасних тенденцій розвитку інноваційної системи України, оцінки її стану, проблем і динаміки їх вирішення, що враховує усе різноманіття чинників її розвитку.

Метою статті є визначення основних тенденцій та проблем розвитку інноваційної системи України як фактора підвищення конкурентоспроможності країни в умовах глобалізованої економіки.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження проблематики забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країни через стимулювання створення, розвитку та впровадження на практиці інновацій закладені в роботах таких вчених, як Р. Солоу, М. Портер, К. Шапіро, Д. Фарелл, Г. Салонер, Е. Голдратт та ін. На думку сучасних вчених досягти конкурентоспроможності в сучасних умовах неможливо без функціонування в країні узгодженої, логічно побудованої, стабільної інноваційної системи взаємозв'язків між економічними суб'єктами. Цим сучасні дослідники, такі як В. Дергачов, Е. Кочетова, В. Новицький, І. Пилипенко, Г. Куликов, В. Козик та інші розвивають ідеї класиків та більшою мірою пристосовують теоретичні моделі до потреб практики, створюючи та обґрунтовуючи наукові рішення, моделі, механізми функціонування інноваційних систем країни. Саме під таким кутом в роботах сучасних науковців досліджується характер та зміст ефективної зовнішньоекономічної політики держави, що має будуватись та реалізовуватись на принципах інноваційності, орієнтації на забезпечення конкурентоспроможності, ефективності на глобальному ринку. Втім, потребує наукового дослідження та обґрунтування взаємозв'язок процесів та тенденцій формування цілісної інноваційної системи країни з процесами забезпечення конкурентоспроможності країн в сучасній економіці.

Викладення матеріалу та результати. Відомий фахівець з питань управління промисловими корпораціями І. Ансофф [1] простежив еволюцію завдань підприємств впродовж XIX-XX ст. і виокремив три епохи – масового виробництва, масового збуту і постіндустріальну. У XXI ст. даний список доповнює епоха глобалізації, яка є найвпливовішою тенденцією модернізації світового економічної господарства (табл. 1).

Таблиця 1

Еволюція систем управління

Тип формації	Функція управління	Результат управління
Епоха масового виробництва	Збільшення виробництва. Розробка і удосконалення механізму виробництва, що знижувало витрати випуску продукції	Пошук організаційних резервів, орієнтуючись на внутрішні фактори підприємства, система управління забезпечує різке зростання виробництва за мінімальних витрат
Епоха масового збуту	Збільшення збуту. Перехід до ринкової орієнтації. Система управління орієнтується на взаємодію з зовнішнім середовищем і змінюється	З'являється відділ маркетингу і підрозділи НДДКР, відпрацьовуються методики вивчення попиту і зміни продукту, що змушує переглянути принципи організації виробництва
Постіндустріальна епоха	Управління людським чинником: кадровий потенціал, підвищення кваліфікації, зростання соціальної складової	Використовуються нові методи роботи з людським ресурсом, система управління нарощує свою адаптивність, здатність до змін
Епоха глобалізації	Широке використання інформаційних технологій і можливостей, що відкрила глобалізація економіки	Масштабність і глибина мережевих взаємодій, інноваційність

Джерело: розроблено авторами на основі [1; 6].

© Мазуренко В.П., Гіренко А.Т., 2015

Глобалізація характеризується розвиненою світовою торгівлею за законами ринку, коли світовий простір із сукупності взаємопов'язаних національних господарств став перетворюватися в цілісну систему, де національні спільноти стають складовими єдиного всесвітнього економічного організму, об'єднаного вже не просто міжнародним поділом праці, а й гігантськими за своїми масштабами, часом, інноваційними, всесвітніми виробничо-збутовими структурами, глобальною фінансовою системою і планетарної інформаційною мережею Інтернет.

Усі ці особливості характеризують процес переходу провідних країн світу до глобальної інформаційно-мережевої економіки [3; 8], що обумовлено розробкою і впровадженням до 2020-2030 рр. нових проривних інтегрально-мережевих технологій (у тому числі на основі нових комбінацій космо-, нано, біо- і інфотехнологій), які тотально охоплюють усі сфери і усі рівні соціально-політичного і фінансово-економічного життя суспільства. Також дається в знаки формування якісно нового глобального економічного порядку, що включає наднаціональні, державні, ринкові і інформаційно-мережеві методи регулювання і координації, що забезпечують на даному суспільно-історичному етапі трансформацію і перехід глобальної і національних економічних систем до інноваційної стадії розвитку, яка потребує формування інноваційної системи країни [9, с. 15-19].

Інноваційна система – підсистема економічної системи, її функція – модернізація системи виробництва за допомогою розробки нового продукту і технологічного процесу, а також послуг та інших соціальних інновацій. Для ефективного аналізу інноваційної системи України в умовах глобалізації необхідно розуміти її як відкриту систему, тісно пов'язану з кількома іншими системами.

В умовах глобалізації всесвітні економічні відносини стають більш приорітетними за національні. Знецінення дієвості звичних регулюючих функцій держави веде до того, що країна втрачає можливість самостійно справлятися з економічними, екологічними, соціальними та іншими проблемами і об'єднується з іншими країнами в різні інтеграційні групи. Регіоналізм, що є наслідком цього, з одного боку, є способом впоратися з глобальною трансформацією, з іншого – настільки масове формування мережі регіональних і міжрегіональних зв'язків веде до видозміни угруповань у всесвітню зону вільної торгівлі, тобто регіоналізація переростає у глобалізацію.

Головний фактор успішного функціонування економіки країни в епоху глобалізації – перехід від наздоганяючого розвитку до розвитку на технологічній основі. Україна на даний час використовує модель наздоганяючого розвитку, використовуючи досвід і запозичуючи виробничі та управлінські технології провідних країн. При виході на технологічну основу розвитку, внаслідок досягнення високого рівня добробуту, можливості розвитку за рахунок трансферу технологій помітно скорочуються. Перед країною буде стояти завдання переходу до зростання за рахунок інновацій (а не до зростання в «інноваційних» галузях, що нерідко, в нашій країні зокрема, видають за інноваційне зростання). Для переходу України до розвитку на інноваційній основі необхідно виконання наступних завдань (рис. 1).

Характеризуючи інноваційну систему України слід відзначити, що успішній реалізації на практиці інновацій підприємствам країни перешкоджають численні чинники. Зокрема, фахівцями Державного комітету статистики при підготовці відповідного Збірнику [7] виділено наступні чотири групи таких чинників (рис. 2).

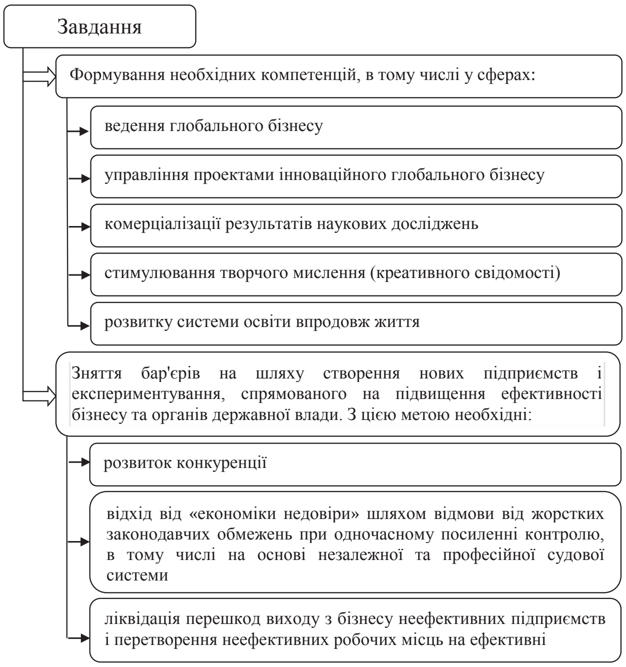

Рис. 1. Завдання переходу України до розвитку на інноваційній основі

Джерело: розроблено авторами

Аналіз впливу означених чинників свідчить, що в цілому негативно на розвиток інноваційної системи в країні впливають занадто високі інноваційні витрати, недостатність коштів у межах організації або групи підприємств і поза її межами (зокрема, дорогі та часто недоступні взагалі кредитні ресурси). У більшості випадків інновація є дорогим заходом, і підприємства, що планують її впровадження, повинні вкладати кошти в технічне обладнання та заробітну плату висококваліфікованого персоналу. Ці витрати є досить високими і не гарантують швидку окупність в будь-якій країні, проте, в Україні для їх компенсації не існує ні механізмів державної підтримки, ні інструментів кредитування.

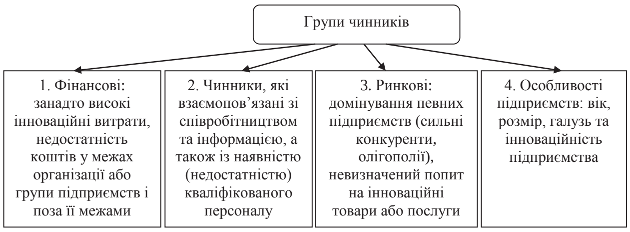

Рис. 2. Групи чинників, що впливають на ефективність інноваційної системи України

Джерело: розроблено авторами на основі [7]

Домінування певних підприємств (сильні конкуренти), невизначений попит на інноваційні товари або послуги також негативно впливають на інноваційну систему України. На багатьох ринках дуже жорстка конкуренція і цикл виробництва скорочується [7, с. 250].

На рис. 3 надано зміну частки підприємств України, які вважали,, що застосовували у своїй діяльності інноваційні технології [5; 11].

Слід зазначити, що рівень інноваційної активності підприємств країни не має стійкої тенденції до зростання, найвищим рівнем був і залишається ще з 2000-го року рівень у 18% підприємств, що залучені до впровадження інновацій. Відзначається

лише суттєве падіння рівні аналізованого показника, що розпочалось з 2003-го та досягло «дна» у 11,2% у 2006 році, після чого відбувалось повільне зростання частки підприємств до рівня, близького до 17-18-ти% в 2012-2013 рр. Проте фактично з кожним роком Україна втрачає свій інноваційний потенціал. Інновації все ще недостатньо впливають на економіку країни, а макроекономічна ситуація та інституційне середовище, у свою чергу, стримують інноваційну активність підприємств і гальмують розвиток і стабільність.

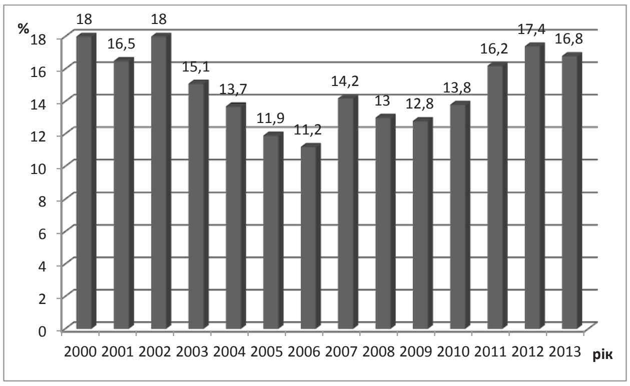

Рис. 3. Частка підприємств України, що застосовували у своїй діяльності інноваційні технології, 2000-2013 роки

Джерело: розроблено авторами за даними [5; 11]

За даними Всесвітнього економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність у 2012-2013 рр. за пі індексом «Інновації» Україна посіла 71 місце з-поміж 144 країн, що свідчить про неефективне використання власного інноваційного потенціалу. За показником «інноваційна спроможність» Україна змістилася на 16 позицій і посіла 58 місце, оскільки вітчизняні підприємства більшою мірою використовують іноземні технології шляхом отримання ліцензій, ніж власні розробки та дослідження [12].

Низький рівень інноваційної спроможності характерний для всіх видів економічної діяльності (промислового виробництва, включаючи мале підприємництво і сфери послуг), а також для всіх типів інновацій (технологічних, організаційних, маркетингових).

Проте, різні підприємства по-різному можуть використовувати власні можливості для інноваційної діяльності, що слід брати до уваги. Втім, активно інновації впроваджують в практику лише близько 1/5 підприємств країни. Оцінка інноваційності економіки України показала, що кількість підприємств, які впроваджують інновації, зменшується з кожним роком. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність, припадає на закупівлю обладнання, в той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати є суттєво меншими. Майже половина інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення в інтересах свого виробництва наукових досліджень. Впродовж останніх трьох років за типами інноваційної діяльності у більшості своїй переважають підприємства, які здійснюють одночасно маркетингові та організаційні інновації (11,2%); досить незначною є питома вага підприємств, які здійснюють одночасно продуктові і процесові інновації (4,2%); і лише зовсім незначна частка (0,6%), які розглядають інновації як тривалий процес, впроваджуючи продовжувані інновації. Отже, говорити про стабільний розвиток інноваційної системи країни за такої статистики не має сенсу, оскільки ні інтенсивність, ні якісний рівень інноваційних процесів не відповідають основним завданням стратегічного курсу інноваційного розвитку національної економіки [2, с. 254; 5; 11].

Вирішення проблеми формування стабільної траєкторії розвитку інноваційної системи України потребує на думку авторів наступне:

– зміцнення зв'язків в національній системі інновації;

– формування і розбудови здібності до впровадження інновації, однаково як в сфері техніки і технології, так і в управлінні, організації і освіті;

– використання інновацій як основного чинника суспільно-господарського розвитку, що впливає на збільшення кількості робочих місць, поліпшення добробуту населення країни;

– здійснення структурних технічних, технологічних і якісних змін в промисловості та сфері обслуговування;

– активного використання потенціалу міжнародного співробітництва та процесів глобалізації в економіці.

Традиційна інноваційна політика має наступні основні пріоритети:

– орієнтація на місію – політика, спрямована на обрані галузі (США, Франція, Великобританія);

– орієнтація на дифузію інновацій – політика, що застосовується, зокрема в Німеччині, Швейцарії, Швеції;

– змішана політика, поєднуючі пріоритетні галузі а також дифузію інновації (Японія).

Про сучасну інноваційну політику розвинутих країн можна говорити як про таку, що є політикою широкої підтримки інновації а також дифузії технології, мережевого співробітництва а також активного залучення держави і публічних інституцій в творення умов для інновації. Саме цей досвід має бути взятий на озброєння в Україні з метою створення клімату, що підтримує інновації, бізнес, створення нового знання, а також сприяє співробітництву в межах національної системи інновації та між системами різних країн [10].

В Україні вкрай необхідна підтримка в сфері трансферу технології, який супроводжує дифузію знання і інновації а також мобільності працівників, що полегшує обмін знаннями.

Дії держави, що піднімаються у рамках інноваційної політики, повинні стимулювати ефективне управління інноваціями на рівні підприємств, інноваційна політика повинна мати горизонтальний характер, спрямований на підтримку інновацій а також людського капіталу, що обумовлює розвиток суспільства знання.

Потенціал розвитку інноваційної системи України являє собою комплексну характеристику, що відображає матеріальні й інтелектуальні можливості створення та впровадження в країні інноваційних рішень, продуктів, технологій. У даному аспекті імперативом розвитку інноваційної системи повинна стати збалансована та обґрунтована державна політика стимулювання розвитку інновацій в країні шляхом активної й зацікавленої участі владних структур на місцях у реалізації проектів, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності і просуванні інноваційної продукції країни на внутрішні та зовнішні ринки.

Підвищення конкурентоспроможності економіки України має здійснюватись через структурні зрушення у галузях економіки, що приводять до появи прогресивних і відмирання або модифікації старих традиційних секторів економіки та промислово-фінансових мережевих зв'язків, народження нових

видів діяльності та зміни суспільного поділу праці як наслідок реалізації інноваційного потенціалу країни. Це є процесом зміни технологічних способів виробництва, переходу від однієї якості факторів виробництва до іншої, від одного типу відтворення та зростання до іншого.

Ефективне здійснення функції модернізації залежить від вхідних даних від інших підсистем економіки, таких як фінансова система, трудові ресурси або система виробничих відносин, а також від підтримки інших підсистем суспільства, включаючи систему освіти, наукову систему, законодавчу систему або культурну систему. Для поліпшення інноваційності підприємств необхідний цілісний підхід, що не обмежується інноваційною системою.

Висновки. Аналіз сучасних тенденцій розвитку інноваційної системи України показав практичну відсутність позитивної динаміки та орієнтації на постійне впровадження інновацій як пріоритету стратегії розвитку підприємств та країни в цілому. Значною мірою це пов'язане з неефективною державною політикою в сфері інновацій, нерозвиненим інституційним середовищем, проблемами фінансування, відсутністю кредитних ресурсів, суспільно-політичною нестабільністю. Проте, формування інноваційної системи країни – динамічне явище, що передбачає створення і підтримку впровадження інновацій, спрямованих на забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних виробників всередині та зовні країни. В цьому контексті, для підвищення конкурентоспроможності країни, вкрай потрібне узгодження дій окремих суб'єктів економіки з державою з метою формування ефективної інноваційної системи на рівні держави, галузей економіки, окремих підприємств, що найбільшою мірою сприятиме реалізації стратегії підвищення конкурентоспроможності економіки країни в цілому.

Для створення системного стимулюючого механізму інноваційної активності, потрібно досліджувати світовий досвід стимулювання інноваційної діяльності та адаптувати його до вітчизняних умов розвитку економіки.

Список літератури:

1. Ансофф И. Стратегическое управление. – М.: Экономика, 1989. – 358 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.koob.ru.mastertest.ru/books/success/strategicheskoe_upravlenie.zip
2. Блонська В. І. Проблеми розвитку стратегічного планування на вітчизняних підприємствах / Блонська В. І., Ботвінова А. Є. // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України: Серія 4. Економіка, планування і управління в лісовиробничому комплексі. – 2006. – Вип. 16.6. – С. 156-160.
3. Городенко Л. Теорія мережевої комунікації: монографія / Леся Городенко; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Академія Української Преси: Центр Вільної Преси, 2012. – 387 с.
4. Дятлов С. А. Глобальная инновационная гиперконкуренция как фактор лидерства в мировой экономике / С. А. Дятлов // Евразийская интеграция: политика, экономика, право: международный научно-аналитический журнал. – 2011. – № 9. – С. 50-56.
5. Інноваційна діяльність промислових підприємств у 2013 році: експрес-випуск // Держстат України. – К., 2014. – 3 с.
6. Кашбиева Р. Р. Глобализация как новый этап в развитии систем управления / Р. Р. Кашбиева, под общей редакцией проф. В. П. Шалаева // Глобализация. Глобалистика. Потенциалы и перспективы России в глобальном мире. Тринадцатые Вавиловские чтения: материалы Всероссийской междисциплинарнарной научной конференции с международным участием – Йошкар-Ола: Марийский государственный технический университет, 2010. – Ч. 2. – 302 с. – С. 98-100.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: Статистичний збірник. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держстату України», 2012. – 305 с.
8. Паринов С. И. К теории сетевой экономики / С. И. Паринов – Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2002. – 168 с.
9. Пилипенко И. В. Анализ основных зарубежных теорий конкурентоспособности стран и регионов в мировом хозяйстве / И. В. Пилипенко // Известия Академии Наук. Серия географическая. – М., 2003. – № 6. – С. 15-25.
10. Плахотнік О. О. Інформаційно-комунікаційний механізм управління підприємствами мережевої економіки: монографія / О. О. Плахотнік; Дніпродзержин. держ. техн. ун-т (ДДТУ). – Дніпродзержинськ: ДДТУ, 2013. – 290 с.
11. Статистичний щорічник України за 2012 рік // Держкомстат України. – К.: Техніка, 2011. – 125 с.
12. Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2012 за підтримки Всесвітнього економічного форуму / Фонд «Ефективне управління» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до матеріалів: www.feg.org.ua.

Мазуренко В.П., Гиренко А.Т.
Институт международных отношений
Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Аннотация
В статье исследованы современные тенденции развития инновационной системы Украины, на основе чего отмечено практическое отсутствие позитивной динамики развития и ориентации на внедрение инноваций как стратегический приоритет развития предприятий. Выделена роль глобализации в формировании существующих хозяйственных взаимоотношений, что обусловливает потребность повышения конкурентоспособности продукции предприятий Украины путем внедрения инноваций. Инновационная система Украины рассматривается как динамическое явление, которое предусматривает создание и поддержку внедрения инноваций, направленных на обеспечение конкурентоспособности продукции отечественных производителей внутри и вне страны. В статье определены основные приоритеты, задания и дано видение процесса создания инновационной системы Украины.
Ключевые слова: инновационная система, инновации, глобализация, Украина, экономика страны, конкурентоспособность страны.

Mazurenko V.P., Girenko A.T.
Institute of International Relations
of Kyiv National Taras Shevchenko University

CURRENT TRENDS OF DEVELOPMENT OF INNOVATIVE SYSTEM OF UKRAINE

Summary
Modern progress of the innovative system of Ukraine trends are investigational in the article, on the basis of what practical absence of positive dynamics of development and orientation is marked on introduction of innovations as strategic priority of development of enterprises. The role of globalization is marked in forming of existent economic mutual relations, that stipulates the necessity of increase of competitiveness of products of enterprises of Ukraine by introduction of innovations. The innovative system of Ukraine is examined as the dynamic phenomenon, that foresees creation and support of introduction of the innovations sent to providing of competitiveness of products of home producers inside-outside country. Basic priorities, tasks and visions of process of creation of the innovative system of Ukraine, are certain in the article.
Keywords: innovative system, innovations, globalization, Ukraine, economy of country, competitiveness of country.

УДК 339.138:336.71

ШЛЯХИ РОЗШИРЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ВІТЧИЗНЯНИХ БАНКІВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Маслова Н.О.
Київський національний торгово-економічний університет
Каушан А.М.
ПАТ «Банк» Софійський»

Стаття присвячена дослідженню активності вітчизняних банків у соціальних мережах та визначенню шляхів розширення їх функціональних можливостей щодо управління відносинами з клієнтами. Доведено, що потужність зростання активних користувачів у соціальних мережах в Україні та розширення сервісів, які вони пропонують, створюють сприятливі умови для надання банківських послуг через цей канал. Досліджено пропозиція надання банківських послуг у соціальних мережах. Запропоновано напрямки функціоналів банків через соціальні мережі за умови їх інтеграції з соціальними CRM. Визначені можливості соціального CRM банку в процесі його інтеграції із соціальними мережами.
Ключові слова: соціальна мережа, клієнтоорієнтований підхід, обслуговування клієнтів, соціальними CRM, інформаційні сервіси.

Постановка проблеми. В сучасних реаліях стрімкого інформаційного розвитку суспільства банківські установи все частіше почали звертатися у соціальні мережі для налагодження взаємодії з існуючими та майбутніми клієнтами, але, на відміну від компаній інших галузей економіки, використовують їх можливості досить обмежено. Враховуючи, що основна увага фінансових установ останнім часом сконцентрована на впровадженні в ідеологію своєї діяльності клієнтоорієнтованого підходу, розширення функціональних можливостей банків у соціальних мережах стає запорукою потужності їх розвитку та високої конкурентоспроможності на ринку банківських послуг, особливо у його роздрібному сегменті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведене теоретичне дослідження показало, що велике коло вчених (Солдатова Є.В., Козирєв А.Н., Кубів С.І., Романова М.В., Христофоров О.М., Суходоева Л.Ф., Мудрак А.А., Єгоров А.Ю., Звєрєв О.А., Нестеренко А.В., Маслова Н.О, Леонович Т., Подопригора В.Г., Герасимова Е.А., Неретина Е.А., Бердіна Е.С., Семенча І.Є., Челенков А., Соніна Т.) займалися проблемами клієнтоорієнтованості банку та розглядали підходи до розширення каналів управління взаємовідносинами з клієнтами. Дослідженням розвитку діяльності банків у соціальних мережах приділено увагу в роботах Сазонова В.М. [1], який виявив стійку динаміку зростання аудиторії соціальних мереж і збільшення кількості їх фінансових транзакцій та Скиннера К. [2], який визначив підходи до створення віртуальних фінансових установ.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Питання організації роботи банків через соціальні мережі системно не досліджувались вітчизняними та зарубіжними вченими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є проведення дослідження активності вітчизняних банків у соціальних мережах та надання рекомендацій щодо напрямів розширення їх функціональних можливостей на основі адаптації зарубіжного досвіду.

Для досягнення вказаної мети в роботі поставлені наступні завдання:

- дослідити практику активності вітчизняних банків у соціальних мережах;
- вивчити закордонний досвід застосування соціальних мереж в діяльності банків;
- надати рекомендації щодо розширення функціональних можливостей банків України у соціальних мережах.

Результати дослідження. В результаті проведення практичних досліджень встановлено, що сьогодні в Україні стрімкими оборотами набирає популярність комунікацій банків в соціальних мережах. Під соціальною мережею розуміється безліч акторів (точок, вершин, агентів) які можуть вступати у взаємодію один з одним і зв'язки між якими є со-

© Маслова Н.О., Каушан А.М., 2015

ціальними, тобто дружба, спільна робота або обмін інформацією [1]. На сьогодні кількість Інтернет-користувачів в Україні стрімко зростає (близько 46% населення), а рівень підключення до соціальних мереж серед них становить 63% аудиторії. Разом з тим, всього 3,56% користувачів визнають соціальні мережі потужним комунікаційним каналом, через який можна отримувати повну та достовірну інформацію про діяльність банків і якості їх послуг.

Все це обумовлює необхідність активізації процесу «проникнення» банків в соціальні мережі для здійснення повноцінної роботи з потенційними та існуючими клієнтами. В Україні найбільш популярними серед них є Facebook, Вконтакте, Twitter, LinkedIn, Однокласники та ін.

Результати дослідження активності українських банків в соціальних мережах наведені в табл. 1.

На сьогодні в Україні зростає кількість користувачів Інтернету – за даними Київського міжнародного інституту соціології (КМІС) зараз їх 47% від загальної кількості населення, але динаміка зростання набирає обертів (рис. 1).

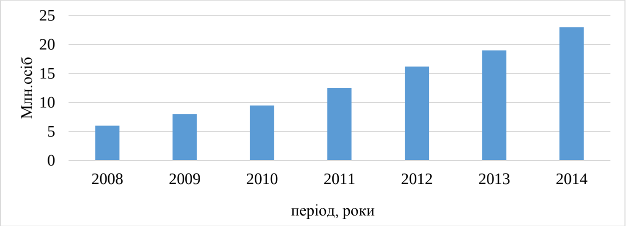

Рис. 1. Динаміка кількості Інтернет-користувачів в Україні у 2008-2014 рр. (станом на 31.12), млн. осіб*

** розроблено авторами за даними джерела [4]*

Як видно з рис. 2, кількість українців, які користуються Інтернетом з року у рік неухильно зростає.

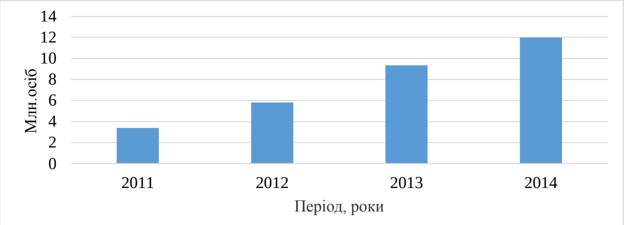

Рис. 2. Динаміка кількості активних користувачів соціальних мереж в Україні у 2011-2014 рр. (станом на 31.12.), млн. осіб*

**розроблено автором за даними джерела [5]*

З рис. 2 видно, що у 2014 р. вже 11,99 млн. осіб (63% від загальної кількості Інтернет-користувачів) в Україні авторизовані у соціальних мережах.

Також, через соціальні мережі вітчизняні банки почали здійснювати процес формування постійного потоку потенційних клієнтів з метою перетворення їх в реальних клієнтів («лідогенерація»), що є основою впровадження клієнтоорієнтованого підходу. Разом з тим, використання соціальних мереж як каналу надання банківських послуг вітчизняними банками практично не розглядається.

Вивчаючи досвід закордонних банків, треба відмітити, що, згідно з дослідженням Capgemini [6], більше 90% банків використовують або планують використовувати соціальні медіа як інструмент для підвищення якості обслуговування клієнтів, і лише 32% пропонують в соціальних мережах інструменти для спільної роботи (рис. 3).

Таблиця 1

Результати дослідження активності українських банків в соціальних мережах у 2014 р.*

Банк	Соціальна мережа, конференція	Кількість учасників	Характер активності
Приват-Банк	«Вконтакте»	40221	Відкрито 7 груп, де здійснюється обмін інформацією між учасниками та онлайн-спілкування; розміщення новин щодо нових банківських продуктів тощо.
	Facebook	59946	Підтримка онлайн-спілкування, розміщення інформації обсяг інформації про діяльність банку
	ПриватБанк-Skype	Невизначено	Здійснення оперативного зв'язку та онлайн-спілкування із спеціалістами банку.
UniCredit Bank	Facebook	9134	Розміщення новин про діяльність банку, відео-звітів з подій і заходів; підтримка онлайн-спілкування; обговорення якостей банківських продуктів
	«Вконтакте»	1948	Відкрита група, де здійснюється обмін інформацією між учасниками та онлайн-спілкування, розміщення новин щодо нових банківських продуктів; проведення акцій з розіграшем цінних призів
	Однокласники.ру	4756	Розміщення новин з подій та заходів банку, фото-, відео-звітів.
	Twitter	204	Офіційний форум банку, обговорення найважливіших питань.
ПУМБ	Facebook	45976	Офіційна сторінка, на якій висвітлені відео-ролики, реклама послуг; розміщення новин про діяльність банку, з можливістю її обговорення
	«Вконтакте»	41155	Відкрита група, де розміщуються новини щодо нових банківських продуктів; проведення акцій з розіграшем цінних призів,
	Twitter	8597	Фінансовий гід-онлайн: висвітлюються головні новини банку, надаються фінансові поради, розігруються призи, розміщуються фотографії та відео ролики, що просувають послуги банку.
Дельта Банк	Facebook	34175	Наводиться головна місія та бізнес-план банку, обговорюються головні новини у фінансовій сфері, презентуються фото-звіти подій та заходів банку.
	Twitter	384	On-line консультант, який на зв'язку в режимі 24/7, офіційний форум банку, обговорення найважливіших питань.
Альфа Банк	Facebook	13962	Сформовано форум потенційних клієнтів банку, наводиться інформація про нові банківські продукти
ВТБ	Facebook	4848	Проведення конкурсів, акцій, обговорення головних подій в «житті» банку, представлені фото-звіти про діяльність банку.

**розроблено авторами за даними сайту Prostobankir [3]*

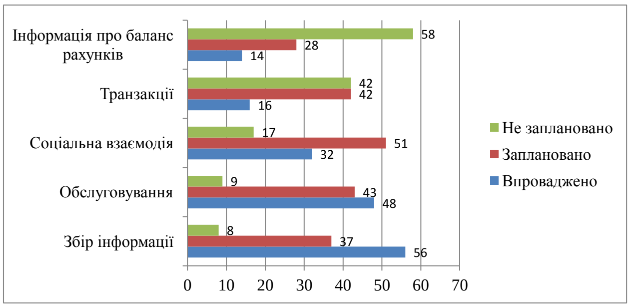

Рис. 3. Поточний статус впровадження банківського функціоналу в соціальні мережі*

**розроблено автором за даними джерела [6]*

Як видно з рис. 3, інформаційні сервіси з надання виписок і балансу рахунків через соціальні медіа знаходяться у списку пріоритетів банків на одному з останніх місць. Більше половини банків (58%) вказали, що вони навряд чи запропонують перегляд інформації по рахунках через політику інформаційної безпеки та конфіденційності даних, а також через недостатню внутрішньої інфраструктури. Не зважаючи на це, банківські послуги в соціальних мережах зарубіжні банки стали активно пропонувати, починаючи з 2010 року (таблиця 2).

Таблиця 2

Пропозиція надання банківських послуг у соціальних мережах

IT компанія	Фінансові послуги
Facebook.com	Можливості оплати – банківські картки. Своя валюта: facebook credits. Своя платіжна система.
Twitter.com	Платіжна система twitpay, поки тільки приймає благодійні внески, не дає оплачувати товари і послуги
LiveJournal.com	Можливості оплати банківські карти, електронні гроші. Своя валюта: жетон.
VKontakte.ru	Можливості оплати банківські картки, електронні гроші. Своя валюта: голос.
Odnoklassniki.ru	Можливості оплати банківські карти, електронні гроші, платіжна система Деньги@Mail.ru. Своя валюта ОК.
LinkedIn.com	Можливості оплати банківські картки. Своя валюта: ні.
Professionali.ru	Можливості оплати банківські картки, електронні гроші. Своя валюта: ні.
Free-lance.ru	Можливості оплати: банківські карти, електронні гроші. Своя валюта: free-money.
Google.com	Можливості оплати: банківські карти, електронні гроші. Своя платіжна система Google Wallet

**розроблено автором в результаті дослідження соціальних мереж*

Отже, як видно з таблиці 2, соціальні мережі є одночасно й новим каналом через який банки можуть надавати свої послуги, а також, в майбутньому, можуть стати конкурентами на окремих сегментах ринку фінансових послуг (перекази, карткові операції тощо).

Враховуючи те, що у 2014 р. аудиторія українського Інтернету склала 18,8 млн користувачів (в т.ч. у відомих соціальних мережах Facebook та ВКонтакте) [7], потенціал фінансового обслуговування власних клієнтів вітчизняними банками, на нашу думку, величезний.

Оскільки, «на відміну від класичної мережі соціальна група, або співтовариство, діюча в Інтернет середовищі допускає більш активне та оперативне вивчення програмними методами шляхом інтегрування в керуючу середу модулів статистики, аналізу та прогнозування» [1], є нагальна потреба використати цей досвід для банківських установ України.

Пропонуємо певний перелік функціональних можливостей вітчизняних банків у соціальних мережах (таблиця 3).

Таблиця 3

Перелік функціональних можливостей вітчизняних банків у соціальних мережах*

Напрями	Функціональні можливості
Управління брендом	- моніторинг та оцінка сприйняття бренду; - аналіз, визначення та відстеження факторів, що впливають на сприйняття бренду
Маркетинг	- організація та управління маркетинговими компаніями; - відстеження результатів маркетингових компаній; - підтримка акційних програм у соціальних мережах
Продаж	- пошук потенційних клієнтів; - ідентифікація клієнтів у існуючій базі CRM; - створення об'єднаного профілю соціальна мережа + база CRM; - пропозиція послуг у соціальних мережах; - здійснення окремих послуг
Супровід	- реєстрація звернень клієнтів; - відстеження статусу звернення через соціальну мережу; - аналіз результативності.
Інновації	- пошук ідей та пропозицій; - тестування нових послуг.
Інтеграція	- об'єднання корпоративного та зовнішнього середовища банку
Клієнтський досвід	- відстеження задоволеності клієнтів; - відгуки про користування банківськими послугами; - аналіз тенденцій банківського обслуговування.
Робота з партнерами	- підтримка реалізації спільних програм; - перехресний продаж послуг
Конкуренти	- відстеження дій конкурентів; - оцінка конкурентів; - пошук незадоволених клієнтів конкурентів для залучення

**розроблено авторами в результаті проведених досліджень*

Для реалізації розширення функціональних можливостей банків з у соціальних мережах необхідна їх інтеграція з соціальними CRM. По суті, соціальний CRM – це набір функціональних модулів, що розширюють можливості традиційних видів CRM для роботи банків в соціальній мережі [8, с. 57].

Враховуючи відповідний досвід компаній не фінансової сфери можна сформулювати можливості соціального CRM у банку в процесі його інтеграції із соціальними мережами, а саме: організація відстеження та аналізу великого обсягу інформації, пов'язаної з брендом, послугою і банком в цілому, безперервно генерування користувачами соціальної мережі (розуміння поточної ситуації та тенденцій дає можливості по управлінню як у тактичному, так і стратегічному плані); об'єднання вже накопиченої інформації про клієнта та інформації з соціальної мережі, що дозволяє якісно поліпшити результати тих процесів, де використовується інформація про клієнта; збільшення продажів за рахунок викорис-

тання нового, дешевого, масового каналу продажів; забезпечення якісної підтримки клієнтів у соціальній мережі за рахунок організації чіткого контролю і оцінки цієї діяльності; зниження витрат на підтримку клієнтів за рахунок залучення в процес підтримки лояльних клієнтів.

Висновки та пропозиції. Прискорення інформатизації та соціалізації суспільства обумовлює вплив цих процесів на діяльність банківських установ у всьому світі. Активізація процесу «проникнення» банків в соціальні мережі з метою управління взаємовідносинами з клієнтами, а також здійснення широкого кола операцій, від управління брендом до надання банківських послуг, стає нагальною необхідністю у вітчизняній банківській системі.

Проведені дослідження активності вітчизняних та зарубіжних банків у соціальних мережах довело, що вони використовують ці канали в основному як інформаційно-комунікаційні, а також як можливості підвищення якості обслуговування клієнтів, і лише незначна кількість установ пропонують в соціальних мережах інструменти для спільної взаємодії з клієнтами та партнерами. В Україні практично відсутня практика використання соціальних мереж як каналу продажу банківських послуг, що обумовлено неготовністю до таких операцій як самих банків так і системи в цілому. Разом з тим, враховуючи стрімке зростання активних користувачів соціальних мереж, вже сформувалась необхідність до даного напряму діяльності, яка можлива при умові застосування банками соціальних CRM. Запропоновано перелік функціональних можливостей банків України у соціальних мережах за такими напрямами: управління брендом, маркетинг, продаж, супровід, інновації, інтеграція корпоративного та зовнішнього середовища банку, клієнтський досвід, робота з партнерами, дослідження дій конкурентів.

Список літератури:

1. Сазонов В. М. Социальные сети – анализ и перспективы [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://spkurdyumov.ru/biology/socialnye-seti-analiz-i-perspektivy
2. Крис Скиннер. Как создать цифровой банк или стать им / Скиннер К. – М.: Издат.: Манн Иванов и Фербер. – 2015. – 320 с.
3. Самий популярний банк в соціальних мережах [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.prostobankir.com.ua/marketing_reklama_pr/novosti/
4. Динамика проникновения Интернет в Украине [Електронний ресурс] – Режим доступу: http: //old.kiis.com.ua/ru/news/view-153.html
5. Аналізуємо популярність соціальних мереж [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://soclines.biz/articles/analiziruem-populyarnost-socialnyx-setej.html
6. Инициативы банков в социальных медиа [Електронний ресурс] – Режим доступу:http://www.prostobankir.com.ua/marketing_reklama_pr/stati/initsiativy_bankov_v_sotsialnyh_media
7. Аудиторія українського інтернету сповільнила свій ріст – за рік зросла лише на 12% [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://watcher.com.ua/2014/08/19/audytoriya-ukrayinskoho-internetu-spovilnyla-sviy-rist-za-rik-zrosla-lyshe-na-12/
8. Ушакова І. О. Соціальні мережі як засіб впливу на взаємовідносини з клієнтами / І. Ушакова // Системи обробки інформації. – 2012. – Випуск 8(106). – С. 54-58.

Маслова Н.А.
Киевский национальный торгово-экономический университет
Каушан А.Н.
ПАО «Банк» Софиевский»

ПУТИ РАСШИРЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ОТЕЧЕСТВЕНІХ БАНКОВ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ

Аннотация
Статья посвящена исследованию активности отечественных банков в социальных сетях и определению путей расширения их функциональных возможностей по управлению отношениями с клиентами. Доказано, что мощность роста активных пользователей в социальных сетях в Украине и расширение сервисов, которые они предлагают, создают благоприятные условия для предоставления банковских услуг через этот канал. Исследована предложение предоставления банковских услуг в социальных сетях. Предложены направления функционалов банков через социальные сети при их интеграции с социальными CRM. Определены возможности социального CRM банка в процессе его интеграции с социальными сетями.

Ключевые слова: социальная сеть, клиентоориентированный подход, обслуживание клиентов, социальными CRM, информационные сервисы.

Maslova N.O.
Kyiv National University of Trade and Economics
Kaushan A.M.
PJSC «Bank «Sofiiskyi»

WAYS TO EXTEND FUNCTIONALITY OF DOMESTIC BANKS IN SOCIAL NETWORKS

Summary
The article covers the research of activity of domestic banks in social networks and identifying ways to extend their functionality with regard to customer relations management. It has been proved that the high rate of growth of the number of active social network users in Ukraine and expansion of services offered by them, creates favourable conditions for providing banking services through this channel. The proposition of providing banking services in social networks has been studied. The focus areas of banking operations through social networks subject to their integration with social CRMs have been offered. The possibilities of social CRM of a bank in the process of its integration with social networks have been identified.
Keywords: social network, customer-centric approach, customer service, social CRM, information services.

УДК 339

КОНКУРЕНТНІ ПЕРЕВАГИ ЯК БАЗИС ДЛЯ ВИБОРУ ТА РОЗРОБКИ СТРАТЕГІЇ ПОДОЛАННЯ РИНКОВИХ БАР'ЄРІВ

Надточій К.М.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті проаналізовано поняття «конкурентних переваг» з точки зору їх ролі у процесі формування стратегії виходу на зовнішній ринок. Здійснено порівняння основних теоретичних підходів до цього процесу. Автор характеризує фази процесу подолання бар'єрів при виході на ринок. Підкреслено важливість складових елементів конкурентних переваг та факторів, що відіграють найважливішу роль у процесі стратегічного планування.
Ключові слова: конкурентні переваги, бар'єри входу на ринок, процес виходу на зовнішній ринок.

Постановка проблеми. У період політичної кризи, зниження темпів економічного розвитку або виникнення соціальних проблем усередині країни, підприємства різних сфер діяльності мають відслідковувати вплив цих подій на власні процеси господарювання та перетворювати слабкі сторони і загрози у можливості. Адже саме кризові явища є поштовхом для відмови від неефективних активів, пошуку більш раціональних та прибуткових шляхів для вирішення звичних завдань, прийняття рішення щодо виходу на нові, більш стабільні, ринки збуту продукції.

Інтеграція у міжнародний ринок є надзвичайно актуальною для України наразі, особливо у рамках Угоди про Асоціацію з ЄС. Проте вимоги до конкурентноспроможності продукції на європейському ринку набагато жорсткіші, а тому вітчізняні підприємства мають досконало вивчити особливості ведення бізнесу та перетворити всі наявні ресурси на конкурентні переваги.

Стратегічне рішення щодо виходу на ринок має прийматися з урахуванням переваг, сильних сторін підприємства, які допоможуть йому подолати перешкоди на етапі входу та допоможуть налагодити діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сутність та основні характеристики конкурентних переваг висвітлені у багатьох працях іноземних та вітчизняних науковців, зокрема: Р. Коуза, Ж.-Ж. Ламбена, М. Портера, Г. Азоєва, А. Старостіної, Р. Фатхудінова, А. Шегди та ін. Питання про важливість конкурентних переваг розглядається як у теорії загальної стратегії досягнення конкурентноспроможності підприємств, так і у межах окремих теоретичних підходів до стратегічного управління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча проблема конкурентних сил фірми постійно досліджується та розвивається, проте її зв'язок із стратегією подолання бар'єрів виходу на зовнішні ринки є недостатньо висвітленим.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття зв'язку між конкурентними перевагами та їх місцем у процесі розробки стратегії виходу для підприємства на новий ринок.

Виклад основного матеріалу. Внутрішні та зовнішні компетенції компанії є основною для створення довгострокових конкурентних переваг. Здатність трансформувати можливості у стратегічні ресурси є показником ефективної діяльності будь-якої компанії.

Вивченням сутності конкурентних переваг у різні часи займалося багато вітчизняних та зарубіжних дослідників, проте актуальність визначення їх ролі у процесі розробки стратегії виходу на ринок зросла тільки в останні десятиліття. Усю сукупність підходів можна агрегувати за такими напрямами: ринковий та ресурсний підходи, інституційна та еклектична теорії, теорія трансакційних витрат та модель Упсала (табл. 1).

З огляду на всю сукупність визначень поняття «конкурентних переваг» можна виділити таку їх особливість – унікальність окремих ресурсів, господарських операцій або загальної методики їх використання, які не можуть бути копійовані кон-

© Надточій К.М., 2015

курентами і створюють максимальну споживчу корисність для клієнтів компанії.

Можна погодитися, що для сучасних підприємств конкурентні переваги є ядром для розробки стратегії подолання бар'єрів, проте кожна окрема теорія розглядає різні аспекти бізнес-діяльності: місце на ринку, володіння матеріальними та нематеріальними ресурсами і ефективність їх використання, нагромадження та використання людського капіталу. Однак неможливо сформувати план виходу на ринок без урахування всіх аспектів.

Важливим з точки зору практичного застосування є пошук джерела конкурентних переваг. Адже не кожна компанія чітко виокремлює чи помічає можливості, що можуть допомогти підвищити прибутковість діяльності, позитивно вплинути на ефективність процесу та організації виробництва. У даному контексті можна виділити такі напрями.

1. *Пошук аномалій (відхиленъ від норми).* Досить часто усереднені показники на ринку можуть дати хибну характеристику його стану, слід приділяти увагу окремим даним, наприклад, висока популярність товару у певному споживчому сегменті, висока ефективність конкретного підрозділу компанії чи ланцюга постачання. Як правило, такі відхилення від норми приховують внутрішні компетенції, що можуть трансформуватися у стратегічний інструмент.

Прикладом реалізації можливостей такого виду є досвід компанії «Watsons» (Україна). Починаючи з 2011 року дане підприємство почало використання системи бонусних знижок по картках, а пізніше – головний менеджер торгової мережі вирішив здійснити сегментацію споживачів (виділивши при цьому 6 базових сегментів: VIP, лояльний, потенційно лояльний, рідкий, новачки та ті, що покидають бренд) за допомогою аналізу використання бонусних карток. Представник фірми підкреслює, що головним був не розрахунок середніх показників за продажами, а детальний аналіз кожної окремої операції клієнта.

Отже, проведене компанією дослідження дозволило також корегувати асортимент магазинів, управляти поведінкою споживачів (через систему бонусів-знижок для найбільш популярних товарів та купонів на товари, що взагалі не купувалися раніше), внаслідок чого протягом трьох років обсяг продажів зріс на 28%, а кількість власників бонусних карток мережі Watsons становить 4,1 млн чол. [8].

2. *Перетин декількох макроекономічних трендів.* Нові тенденції у соціальній, поведінковій, де-

Таблиця 1

Характеристика концепцій конкурентних переваг залежно від їх ролі у плануванні виходу на ринок

Концепція (представники)	Характерні риси конкурентних переваг	Роль кокурентних переваг у плануванні виходу на ринок
Ринковий підхід (М. Портер)	Конкурентна перевага полягає у виборі ефективної галузевої й ринкової позиції суб'єкта, обраних з урахуванням його специфіки	Процес формування стратегії виходу передбачає пошук галузей із сприятливим бізнес-середовищем і розробкою такого плану дій, який максимально б сприяв обмеженню впливу на підприємство основних сил конкуренції
Ресурсний підхід (Дж. Чайлд)	Конкурентні переваги – це ресурси, для яких характерна довготривалість, ускладнена мобільність, неможливість імітації та рідкісність	Алгоритм розробки стратегії на основі конкурентних переваг має таку послідовність: 1. Детальний аналіз та визначення ключових ресурсів компанії. 2. Ідентифікація ключових компетенцій та організаційних здатностей підприємства. 3. Визначення конкурентних переваг компанії на основі ключових ресурсів. 4. Виявлення конкурентних переваг, що є неможливими для копіювання. 5. Створення на їх основі стратегії підприємства.
Інституційні теорії (Дж. Бамоссі)	Конкурентною перевагою є здатність підприємства інтегруватися у бізнес-середовище, що його оточує, у встановленні довгострокових зв'язків із споживачами, постачальниками та іншими зацікавленими сторонами	Метою формування та використання колективних конкурентних переваг є створення ефекту синергії у реалізації стратегії. Спільна діяльність зацікавлених осіб дозволяє пришвидшити та гармонізувати всі господарські процеси
Теорія трансакційний витрат (К. Броутерс)	Конкурентні переваги полягають у здатності підприємства оптимізувати та мінімізувати трансакційні витрати	Розмір трансакційних витрат є одним із вирішальних факторів у виборі способу виходу: високі витрати вказують на необхідність створення спільних підприємств та укладання надійних контрактних вілносин, низькі витрати – на можливість створення власного підприємства з високою мірою самостійності
Еклектична теорія (Дж. Данінг)	Конкурентні переваги полягають у таких характеристиках фірми як її розмір, досвід у міжнародній діяльності та здатність надавати висикоякісні товари та послуги	Ступінь оволодіння вказаними конкурентними перевагами впливає на вибір способу виходу на ринок: від створення власного підприємтва до експорту чи зійснення прямих інвестицій
Теорія інтернаціоналізації, модель Упсала (Ян Йохансон, Ян-Ер. Вальне)	Основна конкурентна перевага фірми – це її попередній досвід, а найбільший вплив на нього здійснюють рівень інтернаціоналізації цільового ринку, підтримка уряду та культурні бар'єри	Компанії отримують конкретні знання про ринок, завдяки їх діяльності на міжнародній арені у різних країнах. При цьому такі навички можуть бути поширені і на інші країни. Попит усередині фірми на такі знання зростає залежно від швидкості та масштабу стратегії розширення, що пов'язано із здатністю господарської одиниці отримувати та оброблювати певний масив інформації.

Джерело: складено автором на основі [7; 10; 15]

мографічній, технологічній та інших сферах, перетинаючись, створюють можливості для інновацій та реалізації ідей компанії. При цьому варто звертати увагу, яким чином ці зміни впливають на підприємство та на ринок у цілому.

Так, компанія «Campbell Soup Company» (найбільший у світі виробник консервованих супів) у 2011 р. провела аналіз демографічних та поведінкових характеристик споживачів, глобальних економічних змін у галузі та загального техніко-технологічного прогресу. У результаті проведеного дослідження було виявлено її слабкі місця (неефективна модель управління та низька схильність до ризику) та сегмент на ринку, який вона має охопити. Керівництво компанії передбачило, що у майбутньому свіжа запакована їжа та органічне дитяче харчування буде користуватися надзвичайним попитом [4].

3. *Причини розчарування споживачів*. Компанії можуть будувати свої конкурентні переваги на «слабких» місцях у задоволенні потреб клієнтів на ринку. Цей метод також корисний і для внутрішнього середовища фірми: аналіз організації робочого процесу і з'ясування таких фактів чи пригнічують співробітників внутрішні правила фірми, чи знижується ефективність працівників через це, можливо заінтересовані сторони постійно зіштовхуються із проблемами у комунікації тощо.

Прикладом вдалого використання ненасиченості ринку було створення у 1991 р. косметичної компанії «Bobbi Brown Cosmetics». Її засновниця стверджує, що створила власну лінію через відсутність вибору декоративної косметики на ринку. Цей бренд став настільки популярним, що вже у 1995 р. його придбала американська МНК «Estee Lauder» [1].

4. *Зміна традиційних звичок споживачів*. Існує безліч процесів та процедур на будь-якому ринку, які виконуються згідно усталених норм та правил. Поряд із зміною умов господарювання, зростає необхідність пошуку інноваційних шляхів вирішення звичних проблем, що є джерелом для здобуття конкурентних переваг.

5. *Поширення позитивного незвичайного досвіду*. Статистика свідчить, що майже у більшості фірм є суб'єкти, які є носіями інноваційних ідей для нестандартного вирішення завдань. Особливо актуальним це є для корпоративних підприємств, де члени Наглядової Ради або окремі акціонери (з різних сфер діяльності) мають індивідуальні підходи для розв'язання проблем. При цьому суперечності, які виникають у компанії, як правило, не є характерними для всієї галузі.

6. *Дослідження цільових груп компанії*. Очевидно, що загальна стратегія розвитку підприємства будується на перетині інтересів усіх зацікавлених сторін. Тому дослідження звичок, культурних та поведінкових особливостей власних споживачів, працівників та контрагентів надасть інформацію щодо існуючих проблем і шляхів та напрямів розвитку фірми.

7. *Пошук аналогій з інших сфер діяльності*. Зарубіжні дослідники уже довгий час опрацьовують наукові та прикладні аспекти запозичення способів організації виробництва, нових продуктів та вирішення масштабних проблем із різних сфер життя.

Так, відомий підприємець, автор теорії «Синьої Економіки» Г. Паулі називає близько 100 інновацій, що змінили життя сотень мільйонів людей по всьому світу. Більшість ідей підприємців була перейнята у тваринному чи рослинному царстві. Наприклад, інженерна група британської компанія «Arup» спорудила офісний центр в одній із африканських країн, використовуючи принцип побудови термітників (специфічна система нагрівання та охолодження приміщення). Це дозволило знизити операційні витрати на 15%, а вартість проекту скоротилася на 3,5 млн дол. [11].

Зазначимо також, що перелік цих напрямів для пошуку конкурентних переваг не є вичерпним. Проте вказані шляхи, що допомогають ідентифікувати можливості перетворення компетенцій фірми у її стратегічні інструменти, є перевіреними на практичному досвіді багатьох підприємств.

Підкреслимо, що успіх фірми у виході на зовнішній ринок залежить від рівня її інтернаціоналізації. У свою чергу, рівень інтернаціоналізації визначається реалізацією тієї чи іншої бізнес-стратегії, яка направлена на досягнення конкурентних переваг. Завершення процесу інтернаціоналізації проявляється у такому: досягнення конкурентних переваг; здатність фірми отримувати дохід від їх реалізації; полегшена процедура трансформації компетенцій фірми у її стратегічні конкурентні переваги; конкурентні переваги набувають характеру постійності (стратегічний ресурс).

Проте сам процес інтеранціоналізації є досить складним. Однією із складових його частин є подолання бар'єрів входу. У даному контексті процес виходу на зовнішній ринок можна поділити на три фази.

Фаза 1: негативний зв'язок між рівнем інтернаціоналізації фірми і показниками ефективності через проблеми у подоланні технологічних бар'єрів та перешкод у збуті продукції на бажаному сегменті ринку; негативні екстерналії для новачка від економії на масштабі діючих фірм; ускладнений доступ до природних ресурсів; особливості ведення бізнесу та культура споживання є ще недосконало вивченими. Ця фаза також характеризується значними початковими витратами на устаткування та високим рівнем трансакційних витрат.

Фаза 2: через значний обсяг інвестицій у дослідження і розвиток та на рекламу знижується сила дії вказаних бар'єрів. Рівень інтернаціоналізації фірми досягає високого значення, а обсяг трансакційних витрат знаходиться на мінімальному рівні.

Фаза 3: з'являється загроза появи негативного ефекту від масштабу підприємства, оскільки фірма стає надто великою за своїми розмірами і значно диверсифікована за географічною ознакою (ускладнення та погіршення комунікації між підрозділами, неефективність організаційної структури та інші).

Отже, можемо констатувати, що роль конкурентних переваг фірми постійно зростає через необхідність подолання різних перешкод (у виробничій сфері, у сфері маркетингу чи соціального забезпечення, тощо) та пошуку нових джерел для розвитку. Стратегія диверсифікаціїї продукції, сегментування ринку для різних груп споживачів, інноваційний шлях удосконалення товарів і послуг – лише декілька варіантів подальшого конкурентного зростання. Однак вибір одного з плану дій повністю залежить від наявних у підприємства компетенцій.

В останні десятиліття все більше науковців відстоюють думку, що саме нематеріальні ресурси є ключем до отримання конкурентних переваг. Залежно від джерела походження їх класифікують на внутрішні і зовнішні. Реалізація внутрішніх конкурентних переваг проявляється у розвитку корпоративної культури та удосконаленні організаційної структури, генеруванні інноваційних ідей та створенні культури інновацій на підприємстві, формування фондів для реалізації інновацій. Зовнішні конкурентні переваги створюють можливості для досягнення максимальної доданої вартості. Опти-

мальне використання інформаціїі від зовнішніх партнерів, більш чітка ринкова орієнтація є цілями, що їх має досягнути підприємство.

Розвиваючи теорію конкурентних переваг, М. Портер вказує на важливість інформації та нового покоління продукції як конкурентних переваг [5]. Найголовнішими рисами цього виду продуктів є їх висока ефективність, інтегрованість з усіма елементами виробництва та технічна надійність. Прикладом реалізації конкурентних переваг такого виду є американська компанія «Joy Global» – найбільший виробник обладнання, інструментів та надання послуг для копалень. З кінця 1990-х років це підприємство почало виробництво «інтелектуальних» машин, які дозволяють їх користувачам легше вирішувати такі управлінські завдання:

· здійснювати постійний моніторинг, який дає можливість безперервно аналізувати виробничі процеси та виявити недоліки у них – реалізується через систему сенсорів, навігаційну систему та інші сучасні технології;

· проводити контроль, що забезпечується у віддаленому режимі через комп'ютерну систему і це дозволяє не тільки розробити індивідуальну машину для кожного окремого клієнта, а також зменшити виробничі ризики та витрати на обслуговування обладнання;

· досягти оптимізації. Отримані дані моментально аналізуються та на їх основі будується графік заміни чи попередження поломок основних технічних вузлів. Також у центральному офісі порівнюються показники за різними напрямами та регіонами діяльності, що дозволяє систематизувати інформацію та формувати загальні тренди;

· забезпечувати автономію, реалізація цього інтелектуального проекту дозволила компанії проводити частину операцій в автономному режимі, що позитивно вплинуло на безпеку виробництва та його ефективність (зменшились витрати ресурсів, простої у виробництві), тобто відбулася фактична автоматизація більшості процедур.

Такі очевидні позитивні зміни у характеристиках продукції дозволили диверсифікувати діяльність «Joy Global», яка започаткувала напрям надання, так званих «інтелектуальних» послуг (зокрема, збут окремих деталей устаткування, навчання робітників оптимізації виробничих процесів на копальнях, технічна підтримка програм та пристосування або підготовка обладнання для встановлення на ньому електронно-обчислювальних машин).

Один з клієнтів компанії скористався новою послугою (автоматизував та спростив утилізацію відходів), у результаті чого обсяг виробництва на шахті зріс на 65%, обсяг утилізованих відходів збільшився на 20%, а річний додатковий прибуток – зріс більше, ніж на 100 млн дол. [5].

Можемо констатувати, що приймаючи рішення про вихід на зовнішній ринок, підприємство має орієнтуватися на сукупність своїх внутрішніх та зовнішніх конкурентних переваг. Згідно останніх досліджень, французькі фірми віддають перевагу внутрішнім конкурентним перевагам, іспанські – зовнішнім, а фірми з Данії, Німеччини та Великобританії – досить збалансовано використовують обидва види [7].

Як уже зазначалося, існує багато напрямів для пошуку і створення конкурентних переваг, однак при цьому важливо виокремлювати і складові елементи цього явища. З урахуванням факторів внутрішнього і зовнішнього середовища компанії, доцільно розглядати їх структуру:

а) технологічні ресурси (досягнення переваг проявляється через зниження витрат, зростання диверсифікації, поглиблення диференціації через зростання конкуренції);

б) людські ресурси (зростання продуктивності праці, задоволеності робочим процесом, покращення комунікаційних навичок та усунення бар'єрів у комунікаціях);

в) ресурс репутації (окрім адаптації товару до вподобань клієнтів виробник має донести чітку інформацію про товар). Тут виділяють дві основні складові частини. По-перше, індивідуальну репутацію фірми (попередня активність фірми, соціальна відповідальність, склад інвесторів, рівень диверсифікації тощо). Чим вищий її рівень, тим краще задовольняються функціональні та емоційні потреби споживачів, таким чином виробник отримує їх прихільність. По-друге, колективну репутацію «кластеру», що є впливою для підприємств, які щільно розташовані у певному регіоні (особливо для виробників продуктів харчування).

Наприклад, назва місця походження товару (Protected Designation of Origin (PDO) – це сукупність норм та правил, що ідентифікують географічне місце походження агропродуктів та продуктів і гарантують високий рівень якості, технології виробництва тощо. Паралельно із системою, встановленою у межах Європейського Союзу, у кожній країні впроваджено власну систему: AOC у Франції, DOC в Італії, DO в Іспанії [3]. З одного боку, такі вимоги є сигналом для споживача про відповідні високі споживчі стандарти, однак з іншого – створюють бар'єр для інших підприємств, що бажають ввійти на ринок, який активно підтримується діючими учасниками об'єднання. Тобто в основі конкурентних переваг міститься джерело для створення стратегічних бар'єрів. Їх сила та тривалість дії буде визначатися характером конкуренції на ринку та конкурентною політикою, якої дотримується саме підприємство. Однак такі стратегічні переваги можуть слугувати не тільки як перешкода для конкурентів, вони можуть виступати і в ролі рушійної сили для входу на ринок та подолання існуючих бар'єрів.

Займаючи ключову позицію у процесі прийняття рішення про вихід на зовнішній ринок, конкурентні переваги виявляються у трьох основних аспектах: 1) оптимізація витрат фірми; 2) здобуття міцної ринкової позиції та 3) постійний розвиток інтелектуального капіталу.

Необхідно підкреслити той факт, що на основі аналізу таких стратегічних переваг визначаються географічні межі виходу на ринок (рис. 1).

Згідно із схемою на рис. 1 процедура прийняття рішення про межі збуту продукції є складним процесом. У 2012 році було проведено дослідження щодо особливостей такого вибору у сфері харчових продуктів, а саме виробництва Іберійської шинки в Іспанії (що є національною особливістю даного регіону і захищається правилами PDO) [2]. Результати оцінки свідчать, що серед 250 досліджуваних підприємств у галузі тільки 106 виробників (42,4% від загальної вибірки) прийняли позитивне рішення щодо виходу на зовнішній ринок. Менеджери цих комапній стверджували, що саме інвестиції у розвиток і дослідження та високий рівень індивідуальної репутації фірми допомогли їм здійснити такий вибір. Проте саме вага колективної репутації була найвагомішим фактором при оцінці можливості виходу.

Вибір географічних меж експортної діяльності для підприємств-виробників Іберійської шинки мав 2 основні напрями: збут у межах території Європейського Союзу (73 суб'єкта) або охоплення світового ринку (33 суб'єкта). За даними опитування, найбільш впливовим фактором при прийнятті рі-

шення став рівень підготовки персоналу компанії, зокрема здатність отримати доступ до інформації на ринку. Хоча важливість інших складових, таких як інвестиції у дослідження ринку, витрати на рекламу і просування продукції, розмір компанії та її попередній досвід на внутрішньому ринку, не може бути проігнорована.

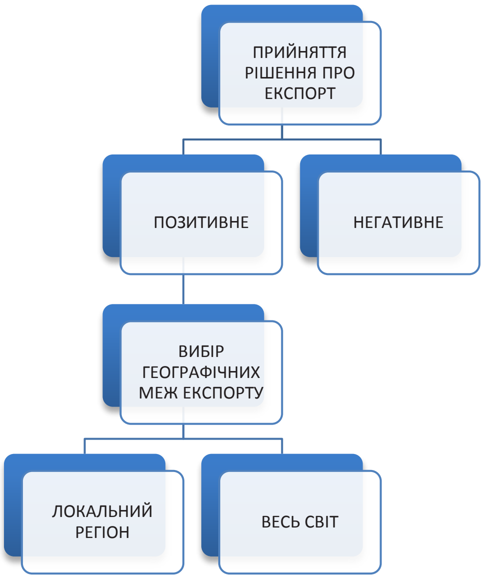

Рис. 1. Алгоритм прийняття рішення про зовнішню діяльність

Джерело: розроблено автором на основі [2; 12]

Висновки. Можна стверджувати, що конкурентні переваги є базисом для встановлення цілей стратегії, на їх основі аналізується ринок, на який має намір ввійти фірма, і, звичайно, обирається спосіб входу. Наявність сильних конкурентних переваг дозволяє підприємству створити власне підприємство за кордоном, повністю зберігаючи гнучкість в управлінні та розподілі прибутку. Слабкі конкурентні переваги змушують фірму обирати «кооопераційні» способи виходу, зокрема, це створення спільних підприємств або придбання частини діючої господарської одиниці. Прагнучи уникнути ринкових ризиків та отримати порівняно невисокий рівень доходів, фірма може здійснювати експорт власних товарів або продати право на представництво власних інтересів.

Таким чином, прослідковується прямий зв'язок між силою конкурентних переваг та обсягом контролю (правом власності) при виході на зовнішній ринок.

Підводячи проміжні підсумки, зауважимо, що у сучасному конкурентному середовищі успішним може вважатися тільки таке підприємство, яке вдало поєднує внутрішні можливості із зовнішніми викликами і досягає на їх основі позитивного ефекту. Тому роль конкурентних переваг у стратегічному плануванні та управлінні набуває всеохоплюючого характеру. При цьому вся сукупність їх складових елементів має створювати синергетичний ефект, що буде свідчити про високу ефективність використання наявних матеріальних і нематеріальних ресурсів підприємства.

Оскільки роль конкурентних переваг поширюється на всю процедуру прийняття рішення про вихід на зовнішній ринок (а не окремих його стадій), то їх періодичний аналіз та контроль мають стати невід'ємною складовою стратегії. Це є особливо важливим, коли фірма починає зовнішньоекономічну діяльність в умовах динамічного та турбулентного середовища.

На закінчення зазначимо, що вітчизняні підприємства можуть реалізувати стратегію виходу на зовнішній ринок акцентуючи свої сили на подоланні або окремих найвагоміших ризиків, або цілої групи загроз. Зокрема, це може бути здійснено за рахунок таких кроків: об'єднання декількох підприємств з метою мінімізації ризиків (наприклад, утворення пулів для аграрних підприємств); стандартизація і подальша гармонізація показників якості продукції з міжнародними вимогами; обов'язкова модернізація матеріально-технічної бази виробництва для отримання відчутних переваг у витратах виробництва; використання вітчизняних науково-технічних розробок, результатів прикладних і фундаментальних досліджень для удосконалення всіх виробничих та організаційних процесів тощо.

Пріорітетним напрямом подальшого дослідження у даній темі має стати вплив конкретних факторів конкурентного середовища на формування стратегічних переваг фірми на зовнішньому ринку, а також їх економічна оцінка.

Список літератури:

1. Beard A. Life's work: Bobbi Brown / Harvard Business Review. – 2014. – October. (digital edition).
2. Fernandez-Olmos M. Effect of firm's resources on international diversification: an application in the Iberian Ham industry / Marta Fernandez-Olmos, Isabel Diez-Vial // European Management Journal. – Elsevier, 2013. – № 31. – P. 196-208.
3. Geographical indications and traditional specialities [Electronic Resource] / European Commision [site]. – Mode of access: http://ec. europa.eu/agriculture/quality/schemes/index_en.htm. Title from the screen
4. Morrison D. The main ingredient of change / Harvard Business Review. – 2014. – September. (digital edition).
5. Porter M. How smart, connected products are transforming competition / Michael E. Porter, James E. Heppelmann // Harvard Business Review. – 2014. – November (digital version).
6. Sawhney M. Where to look for insigths / Mohanbir Sawhney, Sanjay Khosla // Harvard Business Review. – 2014. – November (digital edition).
7. Wrona Th. Re-explaining international entry modes – Interaction and moderating effects on entry modes of pharmaceutical companies into transition economies / Thomas Wrona, Piotr Trapczynski // European Management Journal. – Elsevier, 2012. – № 30. – P. 295-315.
8. Гриневская А. От товара к людям / Forbes (Україна). – 2014. – № 10(44). – С. 14-15.
9. Малій О. Бар'єри входження: чинники структурного характеру та їх вплив на процес стратегічного планування господарської діяльності // Вісник Хмельницького національного університету: Економічні науки. – 2010. – № 4, Т. 3. – С. 165-169.
10. Микитюк О. Конкурентні переваги підприємств в коопераційних відносинах / Вісник КНУ ім. Тараса Шевченкаю. – К., 2013. – Вип. 10(151). – С. 83-87.
11. Паулі Г. Синя Економіка. 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. – Risk Reduction Foundation, 2012. – С. 33.
12. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов [Текст] / М. Э. Портер; пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.
13. Рой Л. В. Анализ отраслевых рынков: учебник [Текст] / Л. В. Рой, В. П. Третьяк. – М.: ИНФРА-М, 2008. – 442 с.

14. Фатхутдинов Р. А. Управление конкурентоспособностью организации. Учебное пособие / М.: Изд- во Эксмо. – 2004. – 544 с.
15. Шегда А. Стратегії створення конкурентних переваг // Конкурентоспроможність національної економіки: Матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, 28 березня 2014 р. – К., 2014. – С. 7-12.

Надточий Е.Н.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КАК БАЗИС ДЛЯ ВЫБОРА И РАЗРАБОТКИ СТРАТЕГИИ ПРЕОДОЛЕНИЯ РЫНОЧНЫХ БАРЬЕРОВ

Аннотация
В статье произведен анализ понятия «конкурентных преимуществ» с точки зрения их роли в процессе формирования стратегии выхода на внешний рынок. Осуществлено сравнение основных теоретических подходов к этому процессу. Автор дает характеристику фазам процесса преодоления барьеров при входе на рынок. Подчеркнуто важность составляющих конкурентных преимуществ и факторов, которые отыгрывают главную роль в процессе стратегического планирования.
Ключевые слова: конкурентные преимущества, барьеры входа на рынок, процесс выхода на внешний рынок.

Nadtochii K.N.
Taras Shevchenko Kyiv National University

COMPETITIVE ADVANTAGES AS A BASIS FOR CHOOSING AND DEVELOPING STRATEGY TO OVERCOME ENTRY BARRIERS

Summary
This article describes an analysis of ‘competitive advantages’ and their role in a process of developing entry strategy into foreign market. Main theoretical approaches to this process are compared. The author defines stages of an overcoming entry barriers’ process. A significance of competitive advantage’ components and factors, that are the most influential for strategic planning, is stressed.
Keywords: competitive advantages; entry barriers; process of entering into foreign market.

УДК 334.716

ИНДИКАТОРЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Норкина Т.П., Тарханова Н.А.
Донбасская национальная академия строительства и архитектуры

Современное состояние экономики Украины характеризуется быстрыми изменениями условий ее функционирования, угрозами ее финансовым интересам со стороны различных субъектов хозяйствования, высоким уровнем предпринимательских рисков. Поэтому важной задачей обеспечения жизнеспособности экономики страны является гарантия ее экономической безопасности. Поскольку экономика – основа развития страны (региона), то приоритетной задачей обеспечения экономической безопасности является разработка достоверных индикаторов, характеризующих ее составляющие. Экономическая безопасность может рассматриваться как возможность стабильного развития, а также, учитывая характеристики основных условий и факторов, которые порождают угрозы экономике, каждая страна (регион) вкладывает в это понятие свой смысл.
Ключевые слова: экономическая безопасность, индикатор, ресурсный потенциал, конкурентоспособность экономики, социальная стабильность.

Постановка проблемы. При определении степени экономической безопасности возникает дилемма: ее трудно однозначно оценить как по одному универсальному показателю (темпы экономического роста, размер ВВП на душу населения), так и по чрезвычайно широкому кругу показателей. Система показателей экономической безопасности и их предельные значения должны основываться, исходя из текущего состояния конкретной экономической системы, с учетом главных тенденций и возможностей ее развития. Возникает потребность усовершенствования этих показателей, приведение их в соответствие с существующими и потенциальными экономическими вызовами и угрозами, а также самоутверждения государства в мировой экономической системой хозяйствования.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование проблемы экономической безопасности в научных трудах отечественных и иностранных экономистов и политологов связаны с разработкой актуальных аспектов теории безопасности, характеристикой основных условий и факторов,

© Норкина Т.П., Тарханова Н.А., 2015

которые порождают угрозы экономике, анализом роли и места экономической безопасности в теориях международных отношений. Эти вопросы отражены в трудах зарубежных и отечественных ученых: Л. Абалкина, Е. Боброва, Л. Брауна, Б. Бузана, С. Волкова, С. Глазьева, И. Долматова, Н. Дюженковой, А. Илларионова, Дж. Йочелсона, Г. Калетника, С. Козловского, В. Козловского, Х. Мауля, Х. Мальгрема, Л. Миери, Н. Мухитова, В. Сальникова, Э. Уткина, М. Цилински и др. В современной литературе отсутствуют единые подходы как к определению основных понятий, так и механизмов их обеспечения, которые должны исходить из сформированных тенденций, уровня развития, возможностей государства.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы. Несмотря на многочисленные исследования, природа экономической безопасности требует научного поиска, реагирования на постоянные изменения в экономике, что вызывает необходимость дальнейшего исследования данного вопроса.

Целью исследования является разработка достоверных индикаторов, характеризующих составные части экономической безопасности.

Изложение основного материала. Состояние экономической безопасности характеризуется с помощью критериев и показателей. Критерий экономической безопасности – это оценка состояния экономики с точки зрения важнейших процессов, отражающих сущность экономической безопасности.

Учитывая это, исходная оценка безопасности включает в себя оценки: ресурсного потенциала и возможностей его развития; уровня эффективности использования ресурсов, капитала и труда и его соответствия уровню в развитых странах, а также уровню, при котором угрозы внутреннего и внешнего характера сводятся к мин минимуму; конкурентоспособности экономики; целостности территории и экономического пространства; суверенитета, независимости и возможности противостояния внешним угрозам; социальной стабильности и условий предотвращения и разрешения социальных конфликтов.

Сущность экономической безопасности реализуется также в системе показателей – индикаторов экономической безопасности. Различают: экономические, социальные, финансовые индикаторы. Среди них: уровень, качество и продолжительность жизни; темпы инфляции, объем денежной массы, уровень безработицы, уровень депопуляции; валовой внутренний продукт (ВВП), экономический рост; дефицит бюджета, государственный долг; интегрированность в мировую экономику; сальдо экспорта-импорта; энергетическая зависимость, размер золотовалютных резервов, объем теневой экономики.

Для экономической безопасности важное значение имеют не столько сами показатели, сколько их пороговые значения. Пороговые значения экономической безопасности государства – это количественные индикаторы, численно отражающие предельно допустимые с позиции экономических интересов соотношения пропорций хозяйственной деятельности, несоблюдение которых препятствует нормальному ходу экономического развития различных элементов воспроизводства, что угрожает экономической безопасности страны.

Важно подчеркнуть, что высокий уровень безопасности достигается при условии, что весь комплекс показателей находится в определенных допустимых пределах и имеет свои предельные значения.

Динамичность конкретных пороговых величин индикаторов экономической безопасности порождает значительные трудности для их априорного определения, поэтому они вряд ли могут быть определены на длительный период или заимствованы из опыта других стран мира. В условиях риска и неопределенности индикаторы должны, обладая высокой чувствительностью, предупреждать государство и общество о возможных угрозах, связанных с изменением гео- и макроэкономической ситуации.

В связи с отдельными критериями формируются конкретные показатели экономической безопасности. Если критерий определяет качественную основу экономической безопасности в отдельном направлении, то показатели определяют количественную характеристику этого явления.

В настоящее время для целей анализа экономической безопасности выделяют более 150 показателей, характеризующих практически все стороны социально-экономического развития страны.

Перечень пороговых значений может включать в себя большое число количественных индикаторов, значительно различающихся между собой по содержанию и методам расчётов. Вместе с тем необходимо отобрать достаточно ограниченный перечень пороговых значений, способных в то же время достаточно полно отразить состояние экономики с позиции экономической безопасности. Уровень точности индикатора является проблемой, т.к. в настоящее время отсутствует методическая база определения индикаторов. В случае неквалифицированного определения значения индикаторов неправильно может быть определен уровень экономической безопасности, что может повлечь за собой принятие решений, несоответствующих реальному положению дел.

Среди ученых-экономистов и практических работников нет единого мнения относительно индикатора экономической безопасности. Наиболее широкое распространение получил комплекс индикаторов экономической безопасности, подготовленный С.Ю. Глазьевым. Ключевые параметры экономической безопасности в этом комплексе связаны с динамикой производства, состоянием бюджета и государственного долга [2].

А. Илларионов предложил другой комплекс индикаторов, характеризующих состояние экономической безопасности. По его мнению, использование официально установленных пороговых значений индикаторов нуждается в сопоставлении с текущими результатами [6].

Важнейшим фактором предопределяющим экономические и социальные показатели страны, он выделил уровень экономического развития, определяемый величиной ВВП на душу населения. Именно экономический рост стал ориентиром в выборе индикаторов экономической безопасности.

Состояние экономической безопасности региона может быть оценено с помощью специальных средств: показателей, индикаторов, критериев оценки, разрабатываемых и используемых в государственной статистике и в различных областях науки. Региональные социально-экономические интересы, угрозы и пороговые значения показателей должны учитывать специфику экономики и социальной сферы данного региона. Индикаторы экономической безопасности страны и регионов не могут быть одинаковыми. В настоящее время более-менее проработанным является вопрос по определению показателей уровня экономической безопасности страны, хотя единой системы показателей пока нет.

Различные ученые предлагают разные критерии. Так, например, Н.М. Мухитов предлагает оценивать уровень безработицы, разрыв в доходах между наиболее и наименее обеспеченными группами населения, темпы инфляции. Для оцен-

ки внешних угроз им предлагается использовать предельно допустимый уровень государственного долга, позиции на мировом рынке, зависимость национальной экономики и ее важнейших секторов от импорта зарубежных технологий. Однако непонятно, какие показатели должны использоваться при данной оценке и каковы их пороговые значения [9].

Для получения пороговых значений индикаторов экономической безопасности необходимо определить на принципиальном уровне национальные интересы страны в области экономики, к ним можно отнести:

– способность экономики функционировать в режиме расширенного воспроизводства;

– сохранение государственного контроля над стратегическими ресурсами;

– исключение зависимости экономики от импорта важнейших видов продукции;

– поддержание условий жизни населения выше уровня бедности;

– устойчивость финансовой системы, национальной валюты, должный уровень развития финансового рынка и рынка ценных бумаг, снижение и эффективное управление внешним и внутренним долгом, обеспечение условий для инвестиционной деятельности;

– сохранение единого экономического пространства и межрегиональных экономических отношений;

– обеспечение необходимого государственного регулирования экономическими процессами, способного гарантировать нормальное функционирование.

Пороговые значения должны приобрести статус утвержденных на государственном уровне количественных параметров, соблюдение которых станет непременным элементом правительственных экономических программ.

К сожалению, количественные параметры пороговых значений до сих пор не утверждены. Вопрос о пороговых значениях экономической безопасности остается, по сути, не решенной проблемой, требующей глубокого комплексного анализа. Это же касается показателей, критериев и пороговых значений экономической безопасности региона.

Система параметров (пороговых значений) экономической безопасности региона должна основываться на принципиальных положениях экономической безопасности государства.

Определенности во взглядах на показатели или критерии экономической безопасности регионов также нет. Так, например, И.В. Долматов предлагает в качестве главных индикаторов состояния экономической безопасности региона принять социальные индикаторы, которые состоят из индикаторов демографической безопасности, безопасности сферы жизни и рынка труда. Однако какие показатели должны входить в эти индикаторы, он не определяет [4].

Н.В. Дюженкова приводит три варианта рейтинговой оценки состояния экономической безопасности региона. В этих вариантах предусматривается выведение интегрального показателя из системы блоков показателей, характеризующих производственную, научно-техническую, финансовую, социально-демографическую, общественную, продовольственную, экологическую составляющие реструктуризации регионального рынка труда [5].

Далее рассчитывается интегральный показатель путем суммирования рангов объекта с учетом значимости показателей. Весовые коэффициенты блоков показателей определяются с помощью экспертов.

Эта методика слишком громоздка, расчет интегрального показателя не может являться самоцелью, т.к. для разработки стратегии создания системы экономической безопасности региона нужны оценки конкретных сфер экономики региона, рисков в них, которые позволяют принять обоснованные управленческие решения для устранения дестабилизирующих влияний. Кроме того, экспертные оценки всегда субъективны и не могут быть базой для расчетов.

Украина имеет собственную методику, разработанную с целью определения уровня экономической безопасности как главной составляющей национальной безопасности государства и определяет перечень основных индикаторов состояния экономической безопасности Украины, их оптимальные, пороговые и предельные значения, а также методы расчета интегрального индекса экономической безопасности. Как свидетельствуют рассчитанные специалистами-исследователями интегральные коэффициенты экономической безопасности, на протяжении 1992-2014 гг. Украина находилась преимущественно в состоянии постоянной экономической опасности.

Для оценки состояния экономической безопасности в зарубежной и отечественной практике используются интегральные коэффициенты экономической безопасности, а также индикаторы величины пороговых значений отдельных показателей. Для оценки экономической безопасности государства и общества важны пороговые значения количественных и качественных показателей развития страны, несоблюдение которых приводит к формированию негативных, разрушительных тенденций в области экономики. Необходимо отметить, что важная степень экономической безопасности достигается при условии, что весь комплекс показателей находится в пределах допустимых границ своих пороговых значений. Преимуществом единого интегрированного показателя является комплексная оценка, но она имеет свои недостатки: как высоко агрегированный индикатор, он неизбежно несет ошибки в вычислении [8].

В книге Э.А. Уткина и А.Ф. Денисова предложен другой подход к оценке экономической безопасности региона. В качестве критериев экономической безопасности они выделяют: расширенное воспроизводство экономической и социальной инфраструктуры региона; границы критической зависимости региона от ввоза важнейших видов продукции первой необходимости; обеспечение необходимого уровня обслуживания потребностей населения с целью формирования условий для нормального жизнеобеспечения населения региона [11]. Возникает правомерный вопрос, какие показатели предлагаются для оценки расширенного воспроизводства, или границ критической зависимости.

В качестве пороговых значений индикаторов уровня жизни населения предлагается использовать следующие показатели: доля в населении граждан, имеющих доходы ниже прожиточного минимума; средняя продолжительность жизни; разрыв между доходами 10% самых высокодоходных и 10% самых низкодоходных групп населения; уровень рождаемости; уровень смертности и заболеваемости по разным причинам; сопоставление средней заработной платы и пенсии с прожиточным минимумом; уровень безработицы; уровень обеспеченности различными товарами длительного пользования; уровень преступности [11]. В данном труде как раз просто перечисляются показатели, а предельных величин не предлагают.

Авторы предлагают для оценки экономической безопасности региона использовать не индикаторный метод, а ресурсно-функциональный анализ

безопасности территории, который более приемлем для оценки уровня экономической безопасности предприятия.

С.П. Волков предлагает для оценки уровня безопасности регионов применять балльную оценку выбранных им показателей: прожиточный минимум, заработная плата, уровень преступности, задолженность поставщикам, задолженность покупателям, просроченная задолженность по зарплате, уровень безработицы, отношение количества безработных к числу вакансий, уровень образования, дифференциация доходов [3]. Однако набор индикаторов безопасности, предложенный С.П. Волковым, несколько узок и непонятно, на чем основана балльная оценка.

В. Сальников предлагает анализ экономической безопасности региона осуществлять с применением таких индикаторов, как средняя заработная плата работников, величина прожиточного минимума, отношение средней заработной платы с учетом выплат социального характера к прожиточному минимуму трудоспособного населения, численность зарегистрированных безработных, потребность в работниках (вакансии), просроченная задолженность по выдаче средств на потребление предприятий и организаций, кредиторская задолженность, дебиторская задолженность, число выявленных экономических преступлений [10]. Это очень узкий круг индикаторов, относящихся больше к социальной сфере, кроме того, величина пороговых значений также не предлагается.

Таким образом, можно констатировать, что ни в одной из научных работ не предлагается система индикаторов экономической безопасности регионов с определенными пороговыми значениями. На уровне страны такие значения были предложены С.Ю. Глазьевым [2].

Некоторые из предложенных индикаторы можно взять за основу для разработки системы индикаторов экономической безопасности региона, например: объем ВВП на душу населения; инвестиции в% к ВВП; расходы на НИОКР; доля в населении людей, имеющих доходы ниже прожиточного минимума; продолжительность жизни; дифференциация доходов; уровень преступности; уровень безработицы; доля импорта во внутреннем потреблении. Другие являются отражением общегосударственной политики и в зависимости от региона не будут различаться. Поэтому следует выработать именно региональную систему индикаторов экономической безопасности различных сфер экономики региона.

Экономическая независимость имеет несколько более конкретных форм своего развития. Поскольку современная система продуктивных сил состоит из средств и предметов труда, работников, науки, используемых сил природы, информации, форм и методов производства, то в ее рамках конкретными формами экономической безопасности являются: производственная безопасность, инвестиционная, научно-техническая, финансовая, продовольственная, социальная, демографическая, информационная и внешнеэкономическая безопасность. Каждая из этих форм имеет ряд параметров и измерений, выступающих в качестве параметров безопасности.

Одним из основных индикаторов производственной безопасности является размер ВРП на душу населения с пороговым значением 100%, (от среднемирового). Это очень важный показатель, так как он характеризует возможности региона и, в конечном счете, определяет жизненный уровень населения. Размер ВРП во многом зависит от того, насколько обновляются и рационально используются основные фонды, что особенно актуально в условиях нарастающих конкурентных процессов и формирования конкурентного типа расширенного воспроизводства. Одним из индикаторов, оценивающих состояние основных фондов, является степень их износа с пороговым значением 60%. Другим индикатором, характеризующим безопасность производственной сферы, является соотношение коэффициентов обновления и выбытия основных фондов с пороговым значением 3 [8]. Экономическая наука свидетельствует, что для равновесного уровня производства необходимо равенство сбережений и инвестиций. Значит, для устойчивой, безопасной экономики должен быть принят такой порог соотношения сбережений и инвестиций, как единица.

Теневая экономика разрушительно действует на социально-экономическую ситуацию в регионе, на нее отвлекаются ограниченные материальные, трудовые и финансовые ресурсы, ее объем следует принять в качестве индикатора с пороговым значением 5%, так как полностью искоренить теневую экономику практически невозможно ни в одной стране мира.

Индикаторами инвестиционной безопасности могут быть: объем инвестиций с пороговым значением 25% и доля иностранных инвестиций в общем объеме инвестиций в основной капитал. Иностранные инвестиции могут служить катализатором подъема многих отраслей экономики региона, а значит, служить укреплению экономики региона и его экономической безопасности. Для того чтобы иностранные инвестиции стали весомым фактором активизации инвестиционного прогресса и социально-экономического развития, их доля в общем объеме инвестиций в основной капитал, как свидетельствует мировой опыт, должна быть не менее 20%. Для оценки научно-технической безопасности используется доля инновационной продукции в% ко всей промышленной продукции региона с пороговым значением 15%, а также отношение расходов на НИОКР к производимому валовому региональному продукту с пороговым значением 2.

Для оценки экономической безопасности региона в финансовой сфере может быть предложен показатель, отражающий удельный вес региональных кредитных учреждений в общем количестве кредитных учреждений региона с пороговым значением 50%, а также объем кредитования банками реального сектора экономики с пороговым значением 60%. При сокращении числа региональных банков регион в лице хозяйствующих субъектов и социальных институтов теряет свои финансовые потоки, попадая в зависимость от иногородних структур.

Для оценки продовольственной безопасности целесообразно взять несколько пороговых величин индикаторов, основным из которых является доля импорта продовольствия во внутреннем потреблении с пороговой величиной 25%. Другими индикаторами могут быть: уровень продовольственной независимости (самообеспеченности) региона с пороговой величиной 50%; уровень удовлетворения физиологических потребностей населения в основных продуктах питания с пороговой величиной 100% и уровень экономической доступности продовольствия (доля расходов на питание в структуре расходов домашних хозяйств на конечное потребление) с пороговой величиной 50%. Последние два показателя могут оценивать также и социальную безопасность. Продовольственная безопасность региона зависит от того, насколько он сам себя может обеспечить необходимым продовольствием в случае прекращения поставок продуктов питания извне, а

также тем, что самообеспеченность продовольствием – гарантия полноценного обеспечения питанием населения региона.

Для оценки безопасности региона в социальной сфере можно применить целый ряд индикаторов. Первый – доступность жилья – отношение его рыночной цены к среднегодовому доходу семьи с поровым значением 12 лет.

Следующий показатель – уровень занятости населения. Порговое значение данного показателя, по мнению экспертов, может быть принято 60%. Показатель занятости тесно связан с показателем безработицы, пороговая величина – 6-8%. Доля лиц с доходами ниже прожиточного минимума является важным показателем, характеризующим социальную безопасность, пороговое значение может быть принято 7%. Разрыв между доходами 10% самых высокодоходных групп и 10% самых низкодоходных групп должен составлять не более 8%.

Таблица 1

Индикаторы экономической безопасности региона*

Индикаторы	Пороговое значение
1. Производственная безопасность:	
1.1. Объем ВРП на душу населения, в % от среднемирового;	100
1.2. Темпы экономического роста, %;	3-4
1.3. Степень износа основных фондов, %;	60
1.4. Соотношение коэффициентов обновления и выбытия основных фондов, раз;	3
1.5. Соотношения сбережений и инвестиций, раз;	1
1.6. Объем теневой экономики, %.	5
2. Инвестиционная безопасность:	
2.1. Инвестиции в% от ВРП;	25
2.2. Доля иностранных инвестиций в общем объеме инвестиций в основной капитал, %.	20
3. Научно-техническая безопасность:	
3.1. Расходы на НИОКР в % в ВРП;	2
3.2. Доля инновационной продукции в% ко всей промышленной продукции региона.	15
4. Финансовая безопасность:	
4.1. Удельный вес региональных кредитных учреждений в общем числе кредитных учреждений региона, %;	50
4.2. Объем кредитования банками реального сектора экономики в% к ВРП.	60
5. Продовольственная безопасность:	
5.1. Доля импорта продовольствия во внутреннем потреблении, %;	25
5.2. Уровень продовольственной независимости (самообеспеченности) региона;	50
5.3. Уровень удовлетворения физиологических потребностей населения в основных продуктах питания;	100
5.4. Уровень экономической доступности продовольствия (доля расходов на питание в структуре расходов домашних хозяйств на конечное потребление).	60
6. Социальная безопасность:	
6.1. Отношение рыночной цены жилья к среднегодовому доходу семьи, раз;	12
6.2. Уровень занятости населения, %;	60
6.3. Уровень безработицы, %;	6-8
6.4. Доля лиц с доходами ниже прожиточного минимума в% ко всему населению;	7
6.5. Дифференциация доходов, раз;	8
6.6. Темп роста потребительских расходов, %;	5–6
6.7. Темп роста реальных доходов населения, %.	5–7
7. Экологическая безопасность:	
7.1. Уровень нарушенности естественных экосистем, %;	-
7.2. Объёмы выбросов загрязняющих веществ, тыс. т;	-
7.3. Динамика заболеваемости в регионе в расчете на 100 тыс. населения, чел.;	38
7.4. Экономический ущерб от загрязнения, %.	-
8. Демографическая безопасность:	
8.1. Продолжительность жизни, лет;	67
8.2. Природный прирост (сокращение) населения, в расчете на 1000 наличного населения	3-4
9. Информационная безопасность:	
9.1. Количество компьютеров на 100 чел., шт.;	55
9.2. Доля изданий на государственном языке, %.	60
10. Внешнеэкономическая безопасность:	
10.1. Доля импорта в ресурсах розничного товарооборота региона, %.	40

* *Индикаторы, предложенные авторами*

Показателями, тесно связанными с экономикой региона, являются темп роста потребительских расходов и темп роста реальных доходов населения региона. Это связано с тем, что в структуре внутреннего спроса больше половины (56%) составляет потребление населения. Поэтому превращение внутреннего спроса в основной источник экономического роста немыслимо без соответствующего, не ниже 5–6% в год, расширения потребительских расходов и, как минимум, на 5–7% в год увеличения реальных доходов населения и оплаты труда. Значит, логично предложить индикаторы «темп роста потребительских расходов» с пороговым значением 5–6% и темп роста реальных доходов с пороговым значением 5–7%. Проведенные исследования дают основание для предложения следующих индикаторов экономической безопасности региона (табл. 1).

Выводы и предложения. Большинство ученых видит необходимость в формировании индикаторов-ориентиров развития, которые определяют границы негативных процессов. Однако многовариантность перечня пороговых значений индикаторов мешает реально оценить грозящие опасности. Определение пороговых значений индикаторов характеризуется субъективизмом и отсутствием единой методологии. Предложенные методики базируются на эмпирическом подходе, упор делается на статические взаимосвязи в ущерб причинно-следственным зависимостям в экономике. Уровни пороговых значений статичны, они оценивают достигнутые уровни, но не тенденции, часто происходит подгон пороговых значений под фактические и прогнозные параметры.

При определении критического порога следует учитывать не один, а совокупность показателей, так как отклонение от нормы одного-двух параметров не всегда точно характеризует общую ситуацию в экономике.

Таким образом, в результате проведенных исследований предложена система индикаторов экономической безопасности региона с их пороговыми значениями, использование которой позволит выявить точки повышенного риска в продовольственной, производственной, финансовой, социальной и научно-технической сферах экономики региона, за гранями которых возникает угроза нарушения равновесия и развития составных элементов региональной системы.

Список литературы:

1. Бобров Є. Сучасні підходи до дослідження економічної безпеки / Є. Бобров // ЕУ. – № 4/2012. – С. 80-85.
2. Глазьев С. Ю. Основы обеспечения экономической безопасности страны – альтернативный реформационный курс / С. Ю. Глазьев // Российский экономический журнал. – 1997. – № 1. – С. 3–19.
3. Волков С. П. Особенности обеспечения экономической безопасности – отрасли национальной экономики. Режим доступа: http://www.cfin.ru/bandurin/article/sbm05/04.shml
4. Долматов И. В. Формирование региональной системы обеспечения экономической безопасности: Дис. ... канд. экон. наук. М.: РГБ, 2007.
5. Дюженкова Н. В. Система критериев и показателей для оценки состояния экономической безопасности / Н. В. Дюженкова // Информационный бизнес в России: Сб. науч. тр. по материалам науч.-практ. семинара. – Тамбов, 2001. – С. 42.
6. Илларионов А. И. Критерии экономической безопасности / А. И. Илларионов // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 35-58.
7. Калетнік Г. Стійкість економіки як фактор безпеки та розвитку держави / Г. Калетнік, С. Козловський, В. Козловський // Економіка України. – № 7/2012. – С. 16-25.
8. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: затверджено Наказом Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.- ua/doc/?uid=1022.4251.0>
9. Мухитов Н. М. Формирование национальной системы экономической безопасности в условиях глобализации: Дис. ... канд. экон. наук. М., 2006.
10. Сальников В. Концепция экономической безопасности регионов. Режим доступа: http://www.univermvd.ru/digest/99_04_07_zachbez.htm?y=ry
11. Уткин Э. А., Денисов А. Ф. Теория государственного управления. Государственное и муниципальное управление. Режим доступа: http://polbu.ru/utkin_govmanagement/ch27_all.html

Норкіна Т.П., Тарханова Н.О.
Донбаська національна академія будівництва і архітектури

ІНДИКАТОРИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація
Сучасний стан економіки України характеризується швидкими змінами умов її функціонування, погрозами її фінансовим інтересам з боку різних суб'єктів господарювання, високим рівнем підприємницьких ризиків. Тому важливим завданням життєздатності економіки країни є гарантія її економічної безпеки. Оскільки економіка – основа розвитку країни (регіону), то пріоритетним завданням забезпечення економічної безпеки є розробка достовірних індикаторів, які характеризують її складові. Економічна безпека може розглядатись як можливість стабільного розвитку, а також, враховуючи характеристики основних умов і факторів, які породжують загрози економіки, кожна країна (регіон) вкладає в це поняття свій зміст.
Ключові слова: економічна безпека, індикатор, ресурсний потенціал, конкурентоспроможність економіки, соціальна стабільність.

NorkinaT.P., Tarhanova N.O.
Donbass National Academy of Building and Architecture

INDICATORS OF ECONOMIC SECURITY

Summary
The modern state of economy of Ukraine is characterized the rapid changes of its operating conditions, by threats to its financial interests from the side of different subjects of management, by the high level of enterprise risks. Therefore the important task of providing of viability of economy of country is an its economic safe conduct. As an economy is basis of development of country (region), the priority task of providing of economic security is development of reliable indicators, characterizing its constituents. Economic security can be examined as possibility of stable development, and also, taking into account descriptions of basic terms and factors which generate threat an economy, every country (region) inlays the sense in this concept.
Keywords: economic security, indicator, resource potential, competitiveness of economy, social stability.

УДК 338:45

ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ НА ЦУКРОВИХ ЗАВОДАХ

Романчук С.В.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

В умовах фінансової та структурної кризи економіки, необхідно мати нові підходи до підвищення ефективності діяльності підприємства. В цукровій галузі протягом тривалого періоду спостерігалася криза галузі зумовлена різними чинниками. Зокрема постійне збільшення вартості енергоресурсів, надмірне державне регулювання та велика собівартість вирощування цукрового буряку, призвела до значної кількості збанкрутілих цукрових заводів. Не досконалі технології дозволяють говорити і про значний вплив на навколишнє довкілля. В умовах сталого розвитку економічна та екологічна складова є невід'ємними, саме тому в сучасних умовах реформування необхідно брати за основу показник еколого-економічної ефективності. Однією із умов його підвищення є податкові пільги, державні програми та впровадження «зеленого» тарифу на біопаливо отримане у процесі переробки відходів на цукрових заводах.
Ключові слова: переробка відходів, цукровий завод, детермінанта, еколого-економічна ефективність, рециклінгу, «зелений» тариф, пільга, цільова програма.

Постановка проблеми. Дефіцит власних енергоресурсів в поєднанні з високим ризиком економічних загроз досить гостро ставить питання впровадження нових екологічних проектів. Актуальним питанням залишається сучасні ефективні реформи в сфері державного стимулювання переробки відходів та напрями виходу з енергетичної кризи. Саме тому у статті розкрито актуальні питання державного стимулювання та існуючих бар'єрів переробки відходів, як одного з напрямів підвищення еколого-економічної ефективності цукрових заводів. В статті розкриваються питання щодо впровадження еколого-економічних проектів з рециклінгу відходів цукрового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на актуальність, проблема залишається не достатньо вивченою вітчизняною наукою. Питання реформування економіки вивчалися багатьма вченими, але дані теоретичні надбання не розкривають проблематику в умовах «енергетичної війни» та напів-воєнного стану. Зокрема проблеми екологічної ефективності в галузях економіки та державі досліджували зарубіжні вчені Кумхоф М. [14], Маеґаард П. [17], Муір Д. [14], Ресенде К. [14], Уолкері А. [19], Уельд Я. [14], Якобс Д. [15]. Фундаментальні дослідження з питання державного стимулювання, зокрема стимулювання окремих галузей розкриті у працях провідних вітчизняних вчених-економістів: В. Базилевич, В. Геєць, О. Бугуцький, Д. Черваньов, А. Чухно.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на широкий спектр досліджень вчених та фахівців, ситуація чка склалася на сьогодні в Україні є не однозначною та новою в своєму форматі. Дефіцит енергоресурсів та велика енергоємність економіки є надзвичайно гострою проблемою для України. Це зумовлено як світовими тенденціями та істотною залежністю від імпорту природніх енергоресурсів. Науковий підхід до державного стимулювання та зняття бар'єрів на ринку, дозволить певним галузям зменшити споживання енергоресурсів та стати більш ефективними.

Мета статті. У статті проаналізовано шляхи підвищення еколого-економічної ефективності переробки відходів через призму державного стимулювання та зняття бар'єрів для виробництва альтернативних джерел енергії.

Виклад основного матеріалу. Наразі механізми стимулювання та розвитку сектору, галузі чи українських компаній, що займаються переробкою відходів чи біоенергетики, зокрема, можна розділити на три категорії:

1) податкові (фіскальні) пільги;

2) «зелений» тариф на електроенергію, вироблену з відновлюваних джерел;

3) стратегії розвитку, програми.

Зарубіжний досвід показує, що фіскальні стимули будуються на основних фіскальних інструментах урядової політики. Моделювання структурних моделей вивчає зміни в семи фінансових інструментах. А саме:

1) збільшення державних витрат на споживання;

2) збільшення державних інвестиційних витрат;

3) збільшення загальних цільових трансфертів;

4) збільшення цільових трансфертів, спрямованих на користь домашніх господарств;

5) зниження ставки податку на ФОП;

6) зменшення ставки податку на споживання (ПДВ, акцизний податок);

7) зменшення ставки податку на прибуток підприємств [14, р. 11]

Розглядаючи фіскальні стимули переробки відходів з метою отримання палива чи електроенергії, які зафіксовано у Податковому кодексі України [2]. В України передбачено пільги на ввезення енергоефективного обладнання. Від оподаткування можуть бути звільнені операції із ввезення на митну територію України. Устаткування, яке працює на відновлюваних джерел енергії та обладнання, матеріалів для виробництва альтернативних видів палива або для їх виробництва. Тобто, в даному випаду обладнання, яке купуються з метою переробки відходів звільняється від мита, ПДВ та митних зборів. Не менш важливим є і дія даного положення на матеріали, устаткування, комплектуючих, що використовуються для виробництва устаткування, таким чином стимулюючи не тільки імпорт обладнання, а і власне вітчизняне машинобудування у сфері альтернативних видів палива.

Не менш важливим є те, що в Україна компанії, що переробляють відходи звільняються від сплати 80% прибутку підприємств, отриманого від продажу в Україні певних категорій товарів:

1) устаткування, що займається переробкою відходів з метою отримання біопалива;

2) матеріали, сировина, устаткування та комплектуючі, які будуть використовуватись у переробці відходів з метою вироблення відновлюваної енергії;

3) устаткування для виробництва альтернативних видів палива.

© Романчук С.В., 2015

З метою стимулювання, до 2020 року, звільняються від оподаткування прибуток цукрових заводів отриманий від переробки відходів на біопаливо та його реалізації. При виробництві електроенергії з біомаси, жому, меляси, гички цукровий завод не сплачує прибуток отриманий від виробництва електричної і теплової енергії.

Для виробників техніки, обладнання, устаткування, визначених Закону України «Про альтернативні види палива» [3], для виготовлення та реконструкції технічних і транспортних засобів вироблених в Україні, які споживають біопалива, одержаний від продажу зазначеної техніки прибуток залишається в компанії, обладнання та устаткування, що були вироблені на території України. Звільнені від ПДВ до 2019 року операції з постачання техніки, обладнання, устаткування, а також, імпорту техніки, обладнання, устаткування, що використовуються для реконструкції існуючих. Будівництва нових підприємств з виробництва біопалива, якщо такі товари не виробляються в Україні. Тому в даних нормах можна знайти пряме державне стимулювання виробників та споживачі біопалива. Цукрові заводи, які з метою отримання енергії будуть інвестувати у переробку виробничих відходів та отримуватимуть додаткові економічні виходи не будуть оподатковуватися.

Саме тому, вироблена цукровим заводом електроенергія під час спалювання біопалива (біогазу чи біодизелю), буде звільнена від сплати обов'язкового збору у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну і теплову енергію, а існуючий надлишок, що підлягає реалізації не буде оподатковуватися податком на прибуток. Дана умова досить вигідна для цукрових та спиртових заводів, у яких споживання енергії є досить високим. В умовах збільшення податків на нерухомість та землю одним із фіскальних стимулів є зменшення до 25% податку за земельні ділянки, надані для розміщення об'єктів, які виробляють електричну енергію з біопалива.

Зелений тариф – спеціальний внесок в тариф до електроенергії, за яким електроенергія, що виробляється з альтернативних джерел, повинна бути придбана на оптовому ринку електроенергії за спеціальним тарифом, що перевищує ціну на даному ринку [17, p. 521].

Поняття «зеленого» тарифу в Україні на електроенергію, вироблену з відновлюваних джерел енергії, законодавчо уведено в Україні в 2008 році [4], а чинний зараз порядок його розрахунку – у 2009 році [5]. Основні положення щодо «зеленого» тарифу викладені в Законі України «Про електроенергетику» [6]. Згідно цього Закону, величина «зеленого» тарифу для суб'єктів господарювання, які виробляють електричну енергію з біомаси, встановлюється на рівні роздрібного тарифу для споживачів другого класу напруги на січень 2009 року (58,46 коп./кВт-тод), помноженого на коефіцієнт «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої з біомаси. У цьому законі біомасою є продукти, що складаються повністю або частково з речовин рослинного походження, для цукрових заводів дана норма повністю співпадає з технологією виробництва, адже основним продуктом переробки відходів є жом, бурякова гичка та меляса. З даних виробничих відходів при переробці отримується біопаливо, яке можуть бути використані як паливо з метою перетворення енергії.

Сьогодні в Україні встановлено коефіцієнт «зеленого» тарифу для електроенергії, виробленої з біомаси, встановлено на рівні 2,3. «Зелений» тариф затверджується Національною комісією регулювання електроенергетики України. У зв'язку з енергетичною та фінансовою кризою даний тариф хочуть зменшити, на що відреагувала економічна спільнота у зв'язку з тим, що всі інвестиційні проекти з переробки відходів з метою отримання біопалива, які були побудовані інвесторами зараз стануть не рентабельними. Дані проекти розраховувалися і будувалися на довгостроковий період і політичний ризик не враховували.

Мінімальний «зелений» тариф для електроенергії, виробленої з біомаси, є фіксованим і становить 134,46 коп./кВт-год (12,39 євроцентів/кВт-год). Він не може зменшитися, але може збільшитися у випадку, якщо курс євро до гривні збільшиться у порівнянні з курсом, який був на 01 січня 2009 (1085,5460 гривень за 100 євро). Саме зараз дана курсова різниця є досить висока, у зв'язку із значною девальвацією гривні, що і слугує додатковим стимулом для його зменшення або скасування. На цьому і наполягає Уряд, але даний крок погіршить інвестиційний клімат в даному секторі економіки.

Порівняння величини «зеленого» тарифу для біомаси в Україні з європейськими показує, що він є достатньо великим. Так, наприклад, він є більшим майже у всіх випадках, ніж «зелений» тариф в Німеччині. В ЄС зараз використовують диференційовані підходи до визначення та стимулювання виробництва відновлюваної енергії, але механізм базується на основних принципах: тендерні схеми, обов'язкові квоти, пільгові тарифи [15, p. 36-40] Але треба усвідомлювати, що це порівняння є умовним, бо в Україні «зелений» тариф є однаковим для всіх видів і потужностей установок на біомасі, тоді як в Німеччині існує дуже детальна градація по видах біомаси, потужностях установок та видах технологій. Практика диференційованого «зеленого» тарифу є загальноприйнятою в Європі, тому можна очікувати, що в майбутньому Україна також прийде до неї. Якщо порівнювати діапазон «зеленого» тарифу для енергії отриманої від переробки відходів на цукровому заводі в Україні з європейськими показниками український «зелений» тариф займає приблизно середню позицію.

Аналіз динаміки змін роздрібних тарифів на електроенергію для споживачів та «зеленого» тарифу на електроенергію з біомаси показує, що роздрібні тарифи ростуть майже щомісячно, а «зелений» тариф коливається в залежності від курсу євро. Загальною тенденцією є поступове зближення величин роздрібних тарифів та «зеленого» тарифу. З цього можна зробити висновок, що чим раніше об'єкт відновлюваної електроенергетики буде збудований на цукровому заводі і уведений в експлуатацію, тим більше вигоди він отримає від застосування «зеленого» тарифу. Але зараз це стає практично не реальним, адже валютні затрати на купівлю та інвестування в даний об'єкт не спів ставні у зв'язку із значною девальвацією гривні.

Як і у випадку з багатьма європейськими екологічних податками, які були успішно впроваджено як в політичному, так і в економічному аспектах здійснило ключовий вплив на зміни клімату. Для зниження впливу на конкуренцію, доходи від збору будуть повернуті промисловості у вигляді фінансування енергоефективних проектів та досліджень спрямованих на поновлювані енергетичні програми, скорочення на три відсотки співробітників Національного страхових внесках (NIC), і підвищення амортизаційних відрахувань на інвестицій в технології енергозбереження. Тим не менш, в той час як схема реінвестування – це дохід нейтральний для галузі в цілому, це не є доходом нейтральним для кожного об'єкта. Послуги, якими здатні скористатися суб'єкти в межах подат-

кових пільг, передбаченими через розширену програму амортизаційні відрахування, а ті, що здатні зробити перехід на поновлювані джерела енергії або встановити більш ефективні технології, виграють від схеми стимулювання [19, с. 20].

В Україні розроблено ряд програм та стратегій стосовно підтримки перспективного розвитку сектору переробки відходів з метою отримання відновлюваних джерел енергії. Деякі з них є діючими, інші знаходяться в статусі проекту. Дані стратегії розроблені практично у більшості розвинутих країн, зокрема, в Кореї дана стратегія виконана практично повністю, для кожного з елементів зазначено індикатори виконання. Деякі положення заслуговують окремої уваги. Для прикладу розширення утилізації та вторинної переробки відходів енергії. Розширення об'єктів з виробництва енергії з відходів: очисних споруд, сміттєвого палива, котли, біоенергетичної газифікації з харчових відходів, очіпка стічних вод, з тим щоб розширити виробництво електроенергії через рекуперації тепла та утилізації залишкового органічного газу та електроенергії на існуючих установках для спалювання і теплопостачання. Розвиток відповідних об'єктів з підвищення еколого-економічної ефективності з переробки відходів та збільшення економічної доцільності. Дані нововведення в Кореї сприяють суб'єктів господарювання витрачати ресурси, енергетичні ресурси і попередньо очисні споруд, що може відновлювати щонайменше, 40% енергії горючих і органічних відходів за допомогою навколишнього середовища та енергетичного комплексу в пілотних проектах на базі муніципальних міст. Індикатором є співвідношення ресурсів відновленої енергії до загальної кількості споживання енергії (%) [16, p. 124].

В Україні серед чинних програмних документів треба зазначити наступні. Концепція цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива [12]. Згідно Концепції, виконання Програми дасть змогу:

1) встановити понад 70 тис. одиниць сучасних енергоефективних котлів загальною тепловою потужністю 9180 МВт, замістити до 5 млрд. м^3/рік природного газу;

2) збільшити обсяги використання біогазу, отриманого з гною, до 130 млн. м^3;

3) зменшити обсяги викидів діоксиду вуглецю на 9 млн. т/рік; викидів метану – на 3 млн. т/рік.

Строк виконання Програми – 2010-2016 роки. Фінансування Програми передбачається здійснювати за рахунок коштів державного, місцевих бюджетів, інвестицій та інших джерел. Орієнтовний обсяг коштів, необхідних для виконання Програми, становить 7478,19 млн. гривень. Нажаль на 2014 та 2015 рр. в державному бюджеті не закладені кошти на виконання даної концепції у зв'язку з кризою.

Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 рр. [7]. Метою програми є оптимізація структури енергетичного балансу держави, у якому частка енергоносіїв, отриманих з ВДЕ та альтернативних видів палива, становитиме у 2015 році не менш як 10%, шляхом зменшення частки імпортованих викопних органічних видів енергоресурсів, зокрема природного газу, та заміщення їх альтернативними видами енергоресурсів, у тому числі вторинними, за умови належного фінансування Програми. Серед іншого, програма передбачає реалізацію проектів з будівництва установок, що працюють на твердому біопаливі (791 МВт), на біогазі (111 МВт); будівництво установок для генерації електроенергії з використанням енергії біомаси (461,5 МВт). Наразі, в статусі проекту знаходиться Концепція Державної цільової науково-технічної програми розвитку та використання відновлюваних джерел енергії в Україні на період до 2030 року (розроблено Державним агентством з енергоефективності та енергозбереження України). Ведуться роботи по оновленню Енергетичної стратегії України на період до 2030 року.

Тарифи на теплову енергію, що буде вироблена завдяки переробці відходів на цукровому заводі виробляється з використанням не традиційних джерел енергії, зокрема, біопалива встановлюються Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг [10].

Порядок розрахунку тарифів на електричну та теплову енергію, що виробляється з біопалива на цукровому заводі, визначено в Порядком розрахунку тарифів [9]. Ця процедура застосовується НКРЕ при затвердженні або перегляді тарифів та поширюється на суб'єктів господарювання, які здійснюють або мають намір здійснювати підприємницьку діяльність з виробництва електричної та теплової енергії, як з традиційних так і з альтернативних джерел. Для отримання тарифу на виробництво електроенергії на ТЕЦ з біопалива на цукровому заводі власник подає до НКРЕ матеріали, повний перелік яких наведено у Порядку розрахунку тарифів. Зокрема ці матеріали включають:

- розрахунок тарифів на виробництво електричної та теплової енергії на цукровому заводі;
- розрахунок витрат на виробництво одиниці продукції в нашому випадку виходячи із загальних витрат на виробництво біопалива;
- пояснювальну записку з детальною інформацією про цукровий завод, методику виробництв та обґрунтуванням тарифів;
- розрахунки тарифу на кожний місяць розрахункового періоду.
- розрахунки питомих витрат умовного палива на виробництво електричної та теплової енергії у відповідності до діючих нормативно-технічних документів [1; 13];
- розрахунок біопалива на плановий період (у фізичних та грошових одиницях виміру).

У випадку правильності подання документів цукровому заводу затверджують тарифи на електричну та теплову енергію, на термін не менший 1 року. В Україні виробництво електроенергії з біомаси стимулюється «зеленим» тарифом. «Зелений» тариф для цукрового заводу, який переробляє відходи з метою отримання біопалива з подальшою використання у власній енергостанції встановлюється Порядком [8]. «Зелений» тариф діє в Україні з 2009 року і встановлюється до 1 січня 2030 року.

Величина «зеленого» тарифу в залежності від поточного курсу євро переглядається НКРЕ щомісячно для кожного суб'єкта господарювання у зв'язку значною девальвацією гривні, зараз будуть прийматися невідкладні міри економії і тим самим в рази зменшить привабливість інвестування в проекти по переробці відходів на цукрових заводах. Державою законодавчо гарантовано на весь термін застосування «зеленого» тарифу закупку всієї електроенергії, виробленої на об'єктах відновлюваної електроенергетики, і не проданої споживачам за прямими договорами. Також гарантується розрахунок за таку електроенергію у повному обсязі у встановлені строки. На теплову енергію, вироблену з біомаси, в Україні не існує спеціальних («зелених») тарифів, що також погіршує інвестиційний клімат в даному секторі.

Однією з головних проблем реалізації будь-якого біоенергетичного проекту є питання залучення інвестицій. Тут необхідно використовувати спеціальні інструменти фінансування. Такими інструментами можуть бути спеціалізовані програми, що фінансуються Європейським Банком Реконструкції та Розвитку (ЄБРР), Міжнародною фінансовою корпорацією та іншими фінансовими організаціями, а також реалізація проекту в рамках механізмів Кіотського Протоколу.

Незважаючи на наявність законодавчо закріплених державних стимулів та передумов для широкого використання біомаси на цукровому заводі з метою переробки та отримання біогазу для виробництва енергії, існує також ряд бар'єрів, які суттєво гальмують цей процес. Перелік цих бар'єрів та можливі методи їх подолання наведено в Табл.1.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження дають автору можливість зробити наступні висновки: досягнення високого рівня еколого-економічної ефективності переробки відходів на цукрових заводах майже неможливо через низку проблем: фінансову кризу, структурну кризу в економіці, проблеми в законодавстві та політичні перепони у механізмі державного стимулювання цукрової галузі. Усунення бар'єрів та чітка імплементація європейських законодавчих актів та прийняття нових, що в кінцевому рахунку дасть змогу уникнути низки практичних проблем.

В першу чергу, удосконалення потребує порядок отримання «зеленого тарифу». Наразі він є занадто тривалим та забюрократизованим. Крім того, останні зміни у спеціальному законодавстві стосовно української складової перешкоджатимуть залученню іноземних інвестицій, що негативно позначиться на розвитку галузі. Надання такого тарифу передбачено лише щодо збудованих та прийнятих в експлуатацію об'єктів. Вважаємо, що гарантія надання такого тарифу повинна бути вже на початковому етапі будівництва і виступати додатковим стимулом для інвесторів.

Таблиця 1

Бар'єри та методи їх подолання

Бар'єри	Методи подолання
1. Недосконалість чинного законодавства в секторі біоенергетики. Відсутність «зеленого» тарифу на електроенергію, вироблену з біогазу, і на електроенергію, вироблену при сумісному спалюванні біомаси з викопними паливами. Відсутність будь-яких фінансових стимулів для виробництва теплової енергії з біомаси.	Відповідне корегування законодавства України і його загальна гармонізація з законодавством ЄС в секторі біоенергетики
2. Значна диференціація цін на природний газ для різних категорій споживачів. Штучно занижена ціна на газ для населення та житлово-комунальних господарств робить досить важким впровадження біоенергетичних технологій в побутовому та житлово-комунальному секторах.	Встановлення ринково обґрунтованої ціни для всіх категорій споживачів, зараз, це є однією із умова кредитування МВФ.
3. Відсутність чітких та обґрунтованих цілей по частці біомаси в загальному споживанні первинних енергоносіїв. Стратегічні цілі по розвитку біоенергетики зафіксовані в Енергетичній Стратегії України на період до 2030 року [11] – 3% загального енергоспоживання в 2030 році.	В Енергетичній Стратегії зафіксувати більш реалістичну ціль – 10% енергії з біомаси в загальному енергоспоживанні України в 2030 році і забезпечити обов'язковість її виконання.
4. Приймаючи до уваги частку виробництва біоенергії, вже досягнуту в Європейських країнах та обов'язкові цілі, зазначені в Дорожній Карті по ЄС по відновлюваній енергетиці [18], цілі, встановлені в офіційній стратегії, видаються значно заниженими.	Погодити та запровадити урядові програми для імплементації європейських програм в Україні збільшити залучення цільових фондів для фінансування програм.
5. Відсутність діючої (не декларативної) державної програми. Протягом останніх 10 років в Україні було розроблено і прийнято ряд програм і стратегій щодо ВДЕ і деяких видів біопалив. Цілі, поставлені в них, не узгоджувалися між собою. Не всі програми були достатньо реалістичними. Програми не виконувалися або виконувалися не в повному обсязі.	Розробити реалістичну державну програму, яка б поставила обґрунтовані цілі по внеску біомаси до загального енергоспоживання, чітко визначила заходи для досягнення встановлених цілей та джерела фінансування. Відповідальне державне агентство має опікуватися розробкою та прийняттям програми, й контролювати та координувати її належне виконання.
6. Відсутність фінансових стимулів для впровадження біоенергетичних проектів. Більшість пілотних та демонстраційних проектів в Україні реалізується за підтримки іноземних фондів та програм. Успішний проект повинен «тиражуватися», щоб демонструвати позитивний результат.	Розробити та увести механізми для підтримки впровадження нових біоенергетичних проектів та повторення успішно реалізованих проектів.
7. Низька фінансова спроможність українських компаній і висока вартість банківських кредитів. Велика вартість та жорсткі умови надання банківських кредитів.	Увести дієвий механізм підтримки вітчизняного споживача
8. Недорозвиненість ринку біомаси як палива в Україні. Використовуються власні залишки та відходи виробництва. Існують окремі випадки торгівлі біомасою, але вони не мають постійної основи. Крім того, відсутня практики та досвід застосування довготривалих контрактів на постачання біомаси.	За прикладом Європейського Союзу увести практику застосування довготривалих контрактів, що забезпечить надійне постачання біомаси з необхідними характеристиками.
9. Недостатнє фінансування науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт. Сучасний рівень фінансування дозволяє працювати лише над окремими питаннями і є недостатнім для проведення повномасштабних досліджень.	Суттєво підвищити рівень фінансування науково-дослідних та дослідно- конструкторських робіт.

Список літератури:

1. Методика розподілу витрат палива на теплових електростанціях на відпущену електричну і теплову енергію при їх комбінованому виробництві: Наказ Міністерства палива та енергетики України – 2010 р.
2. Податковий кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 02.12.2010 № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України від 08.04.2011 – 2011 р. – № 13 / № 13-14, № 15-16, № 17 – С. 556.
3. Про альтернативні види палива [Електронний ресурс]: Закон України від 14.01.2000 № 1391-XIV (№ 1391-XIV від 14.01.2000) // Верховна Рада України. Законодавство України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1391-14 – Назва з екрану.
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу: закон України від 25.09.2008 № 601-VI // Офіційний вісник України від 27.10.2008 – 2008 р. – № 79 – С. 109.
5. Про внесення змін до Закону України «Про електроенергетику» щодо стимулювання використання альтернативних джерел енергії [Електронний ресурс]: Закон України від 01.04.2009 № 1220-VI // Верховна Рада України. Законодавство України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1220-17 – Назва з екрану.
6. Про електроенергетику [Електронний ресурс]: Закон України від 16 жовтня 1997 року№ 74/94-ВР // Верховна Рада України. Законодавство України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/575/97-вр – Назва з екрану.
7. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010-2015 роки [Електронний ресурс]: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2010 № 243 // Верховна Рада України. Законодавство України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/243-2010-п – Назва з екрану.
8. Про затвердження Порядку встановлення, перегляду та припинення дії «зеленого» тарифу для суб'єктів господарської діяльності [Електронний ресурс]: Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України № 32 від 22.01.2009 (в редакції Постанови НКРЕ № 828 від 16.07.2009) // Національна комісія регулювання електроенергетики України [сайт]. – Режим доступу: http://www2.nerc. gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=76674&cat_id=34446 – Назва з екрану.
9. Про затвердження Порядку розрахунку тарифів на електричну та теплову енергію, що виробляється ТЕЦ, ТЕС АЕС та на установках з використанням нетрадиційних або поновлюваних джерел енергії [Електронний ресурс]: Постанова Національної комісії регулювання електроенергетики України № 896 від 12.10.2005 (поточна редакція) // Національна комісія регулювання електроенергетики України [сайт]. – Режим доступу: http://www2.nerc. gov.ua/control/uk/publish/article/main?art_id=39689&cat_id=34446 – Назва з екрану.
10. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг [Електронний ресурс]: Указ, Положення Президента України від 23.11.2011 № 1073/2011 // Верховна Рада України. Законодавство України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1073/2011 – Назва з екрану.
11. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [Електронний ресурс]: Розпорядження Кабінету міністрів України від 15.03.2006 № 145-р // Верховна Рада України. Законодавство України [сайт]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/145-2006-р – Назва з екрану.
12. Про схвалення Концепції Державної цільової науково-технічної програми розвитку виробництва та використання біологічних видів палива: Розпорядження Кабінету міністрів України від 12.02.2009 № 276-р // Офіційний вісник України від 30.03.2009. – 2009 р. – № 21. – С. 36.
13. Складання енергетичних характеристик устаткування, порядок визначення нормативних питомих витрат та заощадження палива на енергопідприємствах. Методичні вказівки [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства палива та енергетики України від 23.08.2005 № 485 // Закони України: інформаційно-правовий портал [сайт]. – Режим доступу: http://www.uazakon.com/document/fpart40/idx40512.htm
14. Effects of Fiscal Stimulus in Structural Models / Michael Kumhof; Dirk Muir; Carlos de Resende; Jan inet Veld; Renй Lalonde / Washington: International Monetary Fund, 2010. – 123 p.
15. Jacobs D. Renewable Energy Policy Convergence in the EU. The Evolution of Feed-in Tariffs in Germany, Spain and France / D. Jacobs; Freie Universitдt – Berlin: Ashgate Pub Co. – 2012. – 312 p.
16. National Strategy for Sustainable Development // Ministry of Environment, Republic of Korea from 14.09.2012 – 263 p.
17. Preben M. Wind Power for the World / Preben Maegaard – Pan Stanford Publishing, 2013 – 634 p.
18. Renewable Energy Road Map [Електронний ресурс] // Europa. Summaries of EU legislation [сайт]. – Режим доступу: http://europa.eu/legislation_summaries/energy/renewable_energy/l27065_en.htm (Accessed 9 February 2007). – Назва з екрану.
19. Volkery A. National Strategies for Sustainable Development / A. Volkery, K. Jacob; Environmental Policy Research Centre Freie Universität of Berlin/International Institute for Sustainable Development and Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit (GTZ) GmbH – 55 p.

Романчук С.В.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ДЕТЕРМИНАНТЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПЕРЕРАБОТКИ ОТХОДОВ НА САХАРНОМ ЗАВОДЕ

Аннотация
В условиях финансового и структурного кризиса экономики, необходимо иметь новые подходы к повышению эффективности деятельности предприятия. В сахарной отрасли в течение длительного периода наблюдался кризис отрасли, обусловленные различными факторами. В частности постоянное увеличение стоимости энергоресурсов, чрезмерное государственное регулирование и большая себестоимость выращивания сахарной свеклы, привела к значительному количеству обанкротившихся сахарных заводов. Не совершенные технологии позволяют говорить и о значительном влиянии на окружающую природную среду. В условиях устойчивого развития экономическая и экологическая составляющая являются неотъемлемыми, именно поэтому в современных условиях реформирования необходимо брать за основу показатель эколого-экономической эффективности. Одним из условий его повышения являются налоговые льготы, государственные программы и внедрения «зеленого» тарифа на биотопливо, полученное в процессе переработки отходов на сахарных заводах.

Ключевые слова: переработка отходов, сахарный завод, детерминанта, эколого-экономическая эффективность, рециклинг, «зеленый» тариф, льгота, целевая программа.

Romanchuk S.V.
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DETERMINANTS OF INCREASE OF ECOLOGICAL AND ECONOMIC EFFICIENCY OF RECYCLING AT THE SUGAR PLANT

Summary
In the financial and structural economic crisis, it is necessary to have new approaches to improve the efficiency of the company. In the sugar industry for a long period there was industry crisis caused by various factors. In particular the constant increase in the cost of energy, excessive government regulation and high cost of sugar beet, led to a bankruptcy of significant number of sugar plants. Imperfect technology can talk about significant effects on the environment. In terms of the sustainable economic and environmental component is essential, that is why in modern terms of reforming is necessary to take as a basis index of ecological and economic efficiency. One of the conditions of its increasing is tax breaks, government programs and implementation of «green» tariff on biofuels gained in recycling at the sugar plants.
Keywords: recycling, sugar plant, determinant, environmental and economic efficiency, waste, «green» tariff, exemption, the target application.

УДК 005.95/.96:159.9(02) JEL Classification I25; J24; O15

ВДОСКОНАЛЕННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПІДПРИЄМСТВ

Скібіцький О.М.
Національний авіаційний університет

Тенденції розвитку міжнародної й вітчизняної економіки, особливо у кризові і посткризові періоди висувають нові вимоги до компетенцій персоналу і системи освіти, в т.ч. до якості отриманої української освіти й кваліфікації. Питання про підвищення кваліфікації на багатьох підприємствах не ставиться, хоча дефіцит кваліфікованих кадрів перетворився в серйозну проблему. При цьому потенціал навчальних закладів ще недостатньо використовується для надання додаткових освітніх послуг місцевому співтовариству. Уточнені ключові терміни теорії людського потенціалу, розглянуті основних її складові, напрямків розвитку і вдосконалення системи управління трудовими ресурсами. Запропоновані напрямки вдосконалення кадрового забезпечення підприємств.
Ключові слова: персонал, людські ресурси, трудовий потенціал, економічно активне населення, робоча сила, кадрове забезпечення, інтелектуально-культурний рівень персоналу.

Постановка проблеми. Соціальні деформації в сфері праці на рівні підприємств позначилися ще в період освоєння нового господарського механізму в другій наприкінці XX ст. Введення в порядку експерименту на окремих підприємствах нових економічних відносин, а також масовий розвиток кооперативів ініціював значний відтік кваліфікованих кадрів із підприємств, ще не задіяних реформою. При цьому звільнялися найбільш молоді й перспективні працівники. В той період кадри не вибували остаточно зі сфери промислового виробництва, а лише переходили на робочі місця з більшим рівнем заробітної плати.

В цілому в промисловості зберігався значний потенціал якісної робочої сили, однак вакансії на висококваліфікованих роботах уже заповнювалися із труднощами.

Аналіз діяльності підприємств показує, що політика зайнятості в промисловості носить в основному тактичний характер і не орієнтована на довгострокові завдання залучення й закріплення персоналу, забезпечення спадкоємності кадрів. Більше того, одержала поширення практика набору співробітників тільки на випробувальний термін, із наступним звільненням і формулюванням про службову невідповідність посаді. Питання про підвищення кваліфікації на багатьох підприємствах не ставиться, хоча дефіцит кваліфікованих кадрів перетворився в серйозну проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми кадрового забезпечення людського потенціалу найповніше розглянуті в працях таких іноземних фахівців, як: І. Ансофф, П. Друкер, М. Портер, М. Армстронг, Г. Дреслер, Р. Марр, Е. Мейо, М. Мескон, Д. Сульє, Ф. Тейлор, А. Файоль, Г. Шмідт.

Проблемам управління людським потенціалом взагалі і персоналом зокрема приділяється в роботах вітчизняних вчених, таких, як: О. Віханський, А. Градов, Р. Фатхутдінов, В. Геєц, М. Мартиненко, В. Пастухова, З. Шершньова, Беззубко Л. В. [1], Білорус Т. В. [2], Войтко Є. В. [3], Грішнова О. А. [4], Васильченко В. С. [5], Лібанова Е. М., Терон І. В. [10] тощо. Особливо треба відзначити роботу «Управління трудовим потенціалом» (автори: Васильченко В. С., Гриненко А. М., Грішнова О. А. Керб Л. П.) [5], праці Е. Лібанової [8] тощо.

Метою статті є розгляд основних складових і напрямків розвитку системи управління людським потенціалом через вдосконалення кадрового забезпечення підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття потенціалу в опрацюванні кадрової політики вживається в сенсі прихованої можливості, здатності, сили, яка може проявитися за певних умов. Під кадровим потенціалом тут розуміється ступень здатностей і можливостей персоналу фірми реалізувати свої здібності при досягненні цілей підприємства.

© Скібіцький О.М., 2015

До початку реформ на частині державних підприємств бракувало 15-20% кваліфікованих працівників при надлишку некваліфікованих і обслуговуючого персоналу. Поповнення кадрів відбулося в період приватизації: в 1991-1992 рр. найм вперше перевищив звільнення [1]. Однак це була якісно інша робоча сила. В основному поверталися працівники старших вікових груп; більшість із них поповнювали ряди адміністраторів, керівників і службовців.

Подальша трансформація економічних відносин, у тому числі різке скорочення обігових коштів, поставила багато підприємств на межу виживання. В умовах масового зниження обсягів виробництва й зупинки підприємств значна частина соціальних функцій, пов'язаних із розвитком колективів, підтримкою працездатності, підвищенням якості кадрового потенціалу й іншими відтворювальними процесами, була втрачена [5].

Скорочення чи навіть «скидання» соціальної інфраструктури, що почалось за приватизації, ще більше обмежило можливості підприємств впливати на склад і якість кадрів, їхню конкурентоспроможність на ринку праці.

В нових умовах підсилилося соціальне розшарування колективів, відбулося зниження соціального статусу більшості зайнятих і їх відсторонення від участі в управлінні виробництвом. Обмеження економічних і соціальних прав призвело до зниження мотивації, втрати інтересу до роботи. Знизилася привабливість праці, збільшився відтік працівників. Звільнення «за власним бажанням» становили 60-80%, а на деяких підприємствах досягали 90%. На початковому етапу реформ із промислових підприємств звільнилося близько 2 млн. чоловік, з них понад 1 млн. вибули з обробних галузей, у тому числі наукомістких [2].

Таким чином, позначилося зниження якості кадрового потенціалу підприємств, обумовлене відтоком професіоналів і старінням колективів. Пік втрати кваліфікованих кадрів довівся на 1994-1996 рр. Однак не компенсоване вибуття тривало й у період відбудовного росту. До початку 2005 р. чисельність зайнятих на підприємствах промисловості скоротилася більш ніж удвічі. Найбільші кадрові втрати понесли верстатобудування, радіоелектроніка, виробництво інструмента й прецизійного встаткування, а також наукомісткі галузі. В машинобудуванні й металообробці з 1991 р. до 2014 р. кількість кваліфікованих робітників скоротилася в п'ять разів (що прямо позначилося на здатності країни самостійно виготовляти встаткування, необхідне для модернізації виробництва [9].

Вибуття кадрів на різних етапах реформування економіки було нерівномірним. Характер руху залежав від економічних, політичних, фінансових факторів. Однак, на жаль, це не було пов'язано зі зміною технологій. Як правило, відтік кадрів знижувався в період поліпшення кон'юнктури. Так, в 1995 р. вдалося зменшити інтенсивність звільнень у чорній металургії за рахунок виходу вітчизняних підприємств на світовий ринок і підвищення оплати праці [3].

В кризові роки прийом персоналу лише на третину покривав дефіцит кадрів. Знову найняті працівники змушені були сполучати операції, ущільнювати зони обслуговування збільшувати інтенсивність праці. Оскільки додаткові навантаження не супроводжувалися відповідним збільшенням заробітної плати, інтенсивність обороту кадрів у ряді випадків перевершувала всі мислимі межі Спостерігалася висока плинність персоналу на професійних роботах, особливо в обробних галузях. Це безумовно знижувала якість кадрового потенціалу, утрудняло вихід із кризи [11].

Підтримка зростання випуску продукції здійснювалася меншою чисельністю в умовах збереження старої технічної бази. Іншими словами, виробництво підтримувалося насамперед за рахунок інтенсифікації праці.

У радянський період відділи кадрів були практично в усіх організаціях, однак їх функції помітно відрізнялися від того, чим займалися відділи з тією ж назвою в розвинених країнах. Централізоване керівництво народним господарством, політизація економіки й тоталітарна ідеологія визначали цю специфіку [4].

На відділи кадрів були покладені тільки функції з приймання й звільнення працівників та їх навчання/перенавчання (перепідготовки) Нерідко останні з функцій виконували підрозділи перепідготовки кадрів (технічного навчання).

В цей час відділи кадрів усе ще не були методичними центрами управління персоналом.

Вони були структурно роз'єднані з відділом організації праці й заробітної плати, відділом підготовки кадрів, соціально-побутовими й іншими підрозділами підприємства, які виконували функції управління кадрами. На багатьох підприємствах і досі відсутня система роботи з кадрами, не вивчаються здатності (та здібності) й схильності працівників, немає системи професійного й посадового просування відповідно до їхніх ділових і особистісних якостей.

При переході до ринку виникає питання: як змінити, реорганізувати кадрову службу підприємства, які функції вона повинна виконувати, які навички і знання потрібні працівникам цієї служби?

Узагальнений аналіз роботи відділів управління людськими ресурсами транснаціональних корпорацій дозволяє побудувати певну модель управління персоналом.

Першим етапом моделі при формуванні штату є розробка і реалізація кадрової політики, що включає планування, наймання, вибір, розміщення співробітників, які зможуть виконати майбутню роботу. Для цього необхідно почати з аналізу посади (роботи). Щоб зробити це, працівники кадрової служби повинні:

- знати способи збору даних для аналізу робіт і як становити форми опитувальних листів;
- уміти описати дану посаду (роботу);
- обробляти результати, конкретно використовувати методи обробки;
- складати карти специфікації робіт, де необхідно вказати необхідні навички, уміння й досвід [10].

Наступним кроком є професійний відбір. Щоб виконати цю функцію менеджери з персоналу повинні самі мати уявлення про існуючі методи відбору кандидатів і надати правильні рекомендації з їхнього використання лінійним керівникам.

Другим етапом у роботі з управління персоналом є розробка ефективної системи мотивації, тобто впорядкування оплати всередині підприємства й інших видів мотивації (планування кар'єри, участь в управлінні тощо) до виконання роботи. При цьому керівник, що несе відповідальність за управління персоналом, повинен бути знайомий із сучасними концепціями мотивації, відповідно до яких у людини існує безліч потреб: не тільки матеріальні, але й такі як визнання, належність до певної групи, самореалізація тощо, які є сильними спонукальними стимулами до роботи, але не задовольняються тільки матеріальною мотивацією. Проте, наразі в Україні гроші є найважливішим мотиватором. Тому кадрова служба повинна брати активну участь у розробці системи оплати праці на підприємстві.

Наступний етап – оцінка виконання, яка є важливою функцією в управлінні персоналом. Логічно

ця частина роботи базуються на результатах робочого аналізу, в якому визначається зміст роботи й вимоги до персоналу. На підприємстві для оцінки виконання можуть використовуватися різні методи, але які саме – необхідно вирішувати разом із працівниками кадрових служб.

При незадовільному виконанні роботи необхідно знайти причину й визначити, які зміни необхідно зробити: змінити вимоги при наборі, провести додаткове навчання й консультації, задіяти нові спонукальні мотиви тощо, тобто передивитись уважно всю модель управління персоналом [9].

Дослідження закордонної практики показують, що відділи *HR* займають важливе місце в системі управління організації. Це викликане високопрофесійним кадровим складом цих служб. Із кожних 10 працівників 6-7 становлять фахівці, психологи, економісти, фахівці в області трудових відносин тощо. Зростаюче значення цих служб відбилося на службовому статусі їх керівників. За даними [2] на 1992 р. 43% начальників кадрових служб американських фірм займали пости віце-президентів, а 32% входили в ради директорів. На початку 1970-х рр. відповідні показники були па рівні 27%. У Японії пост віце-президента компанії займає 51% керівників кадрових служб, а в Італії – 20% [3].

Усе перераховане вказує, наскільки повинні змінитися функції кадрових служб в умовах реформування економіки, коли відбувається відхід від ієрархічного управління, практично необмеженої влади – до ринкових взаємин,

Представляється, що сучасні кадрові служби мають створюватися на базі: відділу кадрів, відділу організації праці і зарплати, соціально-побутового й інших відділів. Цю службу повинен очолювати віце-президент (або заступник директора), який підпорядковується безпосередньо першому керівникові організації – Президенту, Генеральному директору тощо.

З нашої точки зору, нові завдання підприємств в управлінні людськими ресурсами мають бути такими:

- визначення поточної й перспективної потреби в персоналі;
- вивчення й аналіз ринку праці;
- питання стимулювання праці;
- кадрова політика що виражаються в процесі й формі наймання персоналу;
- розробки індивідуальних планів кар'єри.

Таким чином, окрім основних функцій управління, у керівника кадрової служби можна виділити додаткові – координацію і роботу з кадрами.

1. Координація. Він діє як координатор і області управління персоналом і повинен входити до складу вищого керівництва підприємства.

2. Робота з кадрами. Відбір, наймання, навчання, оцінка виконання, розробка систем винагороди, планування кар'єри. Крім того, організація й керівництво спеціальними програмами (здоров'я й безпека, вихід на пенсію тощо).

Виконання розширеного переліку функцій дозволить керівникам кадрових підрозділів більш чітко планувати кадровий потенціал підприємства і приймати в його формуванні й розвитку безпосередню участь. Таким чином, для реалізації програми підвищення кадрового потенціалу керівник кадрової служби може й повинен сам удосконалювати свій управлінський потенціал.

Логічно вишиковувати систему кадрового забезпечення одночасно й узгоджено з відновленням організаційно-технічної основи виробництва у відповідності до стратегії фірми.

Наразі для України важливість і актуальність впровадження «нової» моделі освіти, з урахуванням міжнародних економічних тенденцій, досить висока. Реалізація такої моделі, потреба в якій у нас відчувається значно гостріше, ніж у Європі, дозволить, нарешті, налагодити взаємодію ринку праці й сфери освіти. Необхідні систематизовані зусилля щодо її реалізації в нашій країні з урахуванням власних особливостей і одночасно загальноєвропейського руху цим шляхом.

Основні перешкоди для більш ефективного розвитку системи освіти в Україні, з нашої точки зору, такі:

- обмеження реальної частки державних видатків на освіту;
- відсутність цілеспрямованої інформації про сучасні потреби й вимоги (ринку праці й роботодавців);
- відсутність реального прямого і зворотного зв'язку з роботодавцями;
- відсутність моніторингу процесу освіти за всіма параметрами;
- невисокий рівень володіння керівниками навичками стратегічного управління, новими методами організаційно-адміністративної роботи;
- недостатній професійний рівень викладацького складу в області інноваційних методик, нових інформаційних технологій;
- відсутність наукових досліджень;
- погіршення стану інфраструктури; структурна й концептуальна невідповідність освіти існуючій дійсності;
- зниження рівня учбово-методичної забезпеченості навчальних закладів;
- недостатні наявність і поширення інформації в галузі освіти;
- не розвинена система соціального партнерства з питань освіти [7].

Сучасна система вітчизняної освіти може бути націлена на формування базової основи запропонованих компетенцій у рамках формальної та неформальної освіти. і, як наслідок, повинна змінюватися сама, розбудовуючи власні стратегічні, фінансові й управлінські компетенції свого персоналу.

Видатний теоретик в області управління Пітер Друкер уважав, що підприємство, яке не обновляється, неминуче старіє й руйнується. Інноваційні процеси перебувають у центрі уваги керівників і консультантів з управління по всьому світу. Обумовлені вони тим, що зовнішня ринкова ситуація стала набагато жорсткіше й динамічніше. Саме ефективно здійснювана інноваційна стратегія сприяє виживанню організації в конкурентній боротьбі й набуттю лідируючих позицій у довгостроковій перспективі [6].

Висновки. Інновації можуть торкатися різних областей: розробки і впровадження у виробництво товарів/послуг, сфери клієнтських відносин, виробничо-технологічної модернізації, технології управління процесами й людьми, і багато чого іншого. А для розробки і втілення інновацій необхідно постійне навчання і вдосконалення компетенцій кадрів підприємства за рахунок «практичного навчання», різних тренінгів тощо.

Тенденції розвитку міжнародної й вітчизняної економіки, особливо у кризові і посткризові періоди висувають нові вимоги до компетенцій персоналу і системи освіти, в т.ч. до якості отриманої української освіти й кваліфікації.

Здатності, здібності, знання й навички випускників навчальних закладів повинні відповідати всі вимогам (які підвищуються) до їхніх особистісних і професійних компетенцій.

Одночасно із цим, до сучасної української моделі освіти висуваються вимоги адекватної реакції

на мінливі умови ринку. При цьому потенціал навчальних закладів ще недостатньо використовується для надання додаткових освітніх послуг місцевому співтовариству.

Дослідження показали, що вже є й очікується в майбутньому нестача навичок роботи з клієнтами, креативності, ініціативності, адміністрування, управління якістю, комунікативних і мовних навичок.

Хоча великі навчальні заклади й адекватно реагують на ситуацію, яка склалася, і створюють школи бізнесу або центри тренінгових або консалтингових послуг, проте, для того, щоб теми семінарів були затребувані замовниками, необхідно, щоб вони були актуальні, а для цього повинні існувати більш щільні контакти освітніх інститутів з банками, великими корпораціями, промисловими підприємствами й іншими організаціями. Програми семінарів таких структур мають бути розраховані на управлінський склад й інші категорій працівників.

Перспективи подальших розробок у даному напрямку. Реалізація сучасних програм навчання потребує опрацювання нової стратегії освіти, заснованої на нововведеннях в її організаційній структурі, інноваційних методах, формах навчання з урахуванням особистісних характеристик слухачів. Сучасні умови вимагають переходу освітньої парадигми від репродуктивного до продуктивного типу навчання, проведенню великої роботи із впровадження індивідуально-орієнтованого підходу до освіти.

Список літератури:

1. Беззубко Л. В. Трудовий і кадровий потенціали: Монографія / Л. В. Беззубко, Л. О. Гончарова, Б. І. Беззубко – Донецьк: Норд-прес, 2008. – 201 с.
2. Білорус Т. В. Стратегічне управління кадровим потенціалом підприємства: Монографія / Т. В. Білорус. – Ірпінь: Національна академія Державної податкової служби України, 2007. – 174 с.
3. Войтко Є. В. Соціально-економічні аспекти функціонування кадрового персоналу підприємства / Є. В. Войтко // Держава та регіони. Серія: Економіка і підприємництво. – 2009. – № 5. – С. 44-51.
4. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки / О. А. Грішнова. – К.: Т-во «Знання», 2001. – 254 с.
5. Васильченко В. С. и др. Управління трудовим потенціалом: Навч. посіб. / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. – К.: КНЕУ, 2005. – 403 с.
6. Друкер Питер. Практика менеджмента / П. Друкер: Пер. с англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. – 398 с.
7. Інвестування. Зайнятість. Освіта: Монографія / В. Г. Федоренко, М. Г. Чумаченько, Ю. М. Маршавін та ін.; За наук. ред. В. Г. Федоренко. – К.: Наук. світ, 2002. – 517 с.
8. Либанова Е. М. Демографическое развитие Украины: проблемы и перспективы. Соціальні пріоритети ринку праці в умовах структурної модернізації економіки / Е. М. Либанова // Міжнар. наук-практ конференція. – К.: Мінпраці України, НАН України, РВПС України НАН України, Укр. ін-тут соц. досліджень, 2000. – Т. 1. – 562 с.
9. Стратегічне управління знаннями підприємства: монографія [А. П. Наливайко, О. М. Гребешкова, Л. П. Батенко та ін]; за заг. ред. д.е.н., проф. А. П. Наливайка. – К.: КНЕУ, 2014. – 445 с.
10. Терон І. В. Трудоресурсний капітал і критерії конкурентоспроможності країни в глобальному економічному просторі / І. В. Терон // Наука й економіка: Науково-теоретичний журнал Хмельницького економічного університету. – Хмельницький, 2008. – Випуск 4(12). – С. 218-223.
11. Тютькова Е. О. Человеческий капитал и потенциал / Е. О. Тютькова // Научное обозрение. – 2013. – № 4. – С. 231–235.

Скибицкий А.Н.
Национальный авиационный университет

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ КАДРОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДЛЯ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМ ПОТЕНЦИАЛОМ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация
Тенденции развития международной и отечественной экономики, особенно в кризисные и пост-кризисные периоды предъявляют новые требования к компетенциям персонала и системы образования, в т.ч. к качеству полученного украинского образования и квалификации. Вопрос о повышении квалификации на многих предприятиях не ставится, хотя дефицит квалифицированных кадров превратился в серьезную проблему. При этом потенциал учебных заведений еще недостаточно используется для предоставления дополнительных образовательных услуг местному сообществу. Уточнены ключевые термины теории человеческого потенциала, рассмотрены основные ее составные части, направление развития и усовершенствования системы управления трудовыми ресурсами. Предложены направления совершенствования кадрового обеспечения предприятий.
Ключевые слова: персонал, человеческие ресурсы, трудовой потенциал, экономически активное население, рабочая сила, кадровое обеспечение, интеллектуально-культурный уровень персонала.

Skibitskiy A.N.
National Aviation University

IMPROVEMENT STAFF SUPPORT FOR THE MANAGEMENT OF HUMAN POTENTIAL OF THE ENTERPRISES

Summary
Trends in the development of international and domestic economy, especially in times of crisis and post-crisis periods impose new requirements for the competence of staff and the education system, including to the quality of the Ukrainian education and skills. The question of professional development in many enterprises is not put, although the shortage of qualified personnel has become a serious problem. The potential of educational institutions still not used to provide supplemental educational services to the local community. Clarified the key terms of the theory of human potential, considered its main components, the direction of development and improvement of human resource management. Suggested ways of improving staffing companies.
Keywords: personnel, human resources, labor potential, the economically active population, labor, staffing, intellectual and cultural level of the staff.

УДК 658:65.012

ДІАГНОСТИКА ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ

Скриньковський Р.М.
Львівський університет бізнесу та права

У науковій статті уточнено сутність категорій «діагностика логістичної діяльності підприємства» та «система діагностики логістичної діяльності підприємства». Представлено систему діагностики логістичної діяльності підприємства. Встановлено, що ключовими бізнес-індикаторами системи діагностики логістичної діяльності підприємства є такі групи показників: показники ефективності; показники продуктивності; показники гнучкості та надійності; показники відповідності логістичному правилу; показники ринкових можливостей.
Ключові слова: логістична діяльність, підприємство, система діагностики, бізнес-індикатори, метод.

Постановка проблеми. Світовий досвід свідчить, що на сучасному етапі становлення і розвитку ринкових відносин однією із вирішальних (ключових) складових функціонування підприємства та його економічного зростання є логістична діяльність суб'єкта господарювання. Поряд з тим, розглядаючи окремі аспекти функціонування підприємств, слід зазначити, що сьогодні існує проблема, пов'язана з управлінням матеріальними та фінансовими потоками, в результаті чого відбувається збій у комплексі логістичних функцій.

У таких умовах постає потреба у діагностиці логістичної діяльності підприємства, за результатами якої правильно сформована інформаційно-аналітична база стане підґрунтям для прийняття ефективних і результативних управлінських рішень, націлених на економічний розвиток і перспективу суб'єкта господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у вирішення окремих проблем теорії та практики щодо оцінювання результатів і перспектив функціонування підприємства, в т.ч. діагностики його логістичної діяльності, зробили такі вчені-економісти: Алькема В.Г., Коніщева Н.Й., Крикавський Є.В., Мельник О.Г., Олексюк О.І., Руденко Г.Р., Соколовська З.М., Сумець О.М., Трушкіна Н.В., Харрисон А., Ван Хоук Р., Чорнописька Н.В., Чухрай Н.І., Швиданенко Г.О. та ін. [1-12].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, як свідчить аналіз літературних джерел і реальний стан проблеми щодо розвитку систем діагностики певних сфер та видів діяльності суб'єктів господарювання, не до кінця вивченою залишається система діагностики логістичної діяльності підприємства.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є розроблення системи діагностики логістичної діяльності підприємства на засадах сформованих бізнес-індикаторів з урахуванням діючої практики функціонування суб'єктів господарювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі розроблення системи діагностики логістичної діяльності підприємства виникає потреба в уточненні сутності такої економічної категорії, як «логістична діяльність підприємства».

Так, на думку науковців Інституту економіки промисловості НАН України Коніщевої Н.Й. та Трушкіної Н.В. [1], логістична діяльність підприємства – це один із основних видів господарської діяльності, здійснення якого вимагає проведення певної послідовності процесів логістичної діяльності, в результаті чого зведуться до мінімуму витрати та збитки підприємства на основі оптимізації логістичного «ланцюга» і скорочення впливу ризиків та загроз зовнішнього середовища [1, с. 116-117]. Науковець Сумець О.М. [2] вважає, що логістична діяльність підприємства – це певний вид господарської діяльності, який тісно взаємопов'язаний із процесами планування, організування, управління та контролю за матеріальними і однорідними їм потоками, що переміщаються від місцезнаходження виробника до місцезнаходження споживача за рахунок логістичних функцій [2, с. 292].

У дослідженні Руденко Г.Р. [3] визначено, що логістична діяльність підприємства – це діяльність,

© Скриньковський Р.М., 2015

пов'язана зі системним удосконаленням потокових процесів суб'єкта господарювання для зниження його витрат та зростання ступеня обслуговування споживачів.

У науковій літературі існує багато понять, які в тій чи іншій мірі, «синонімічно» характеризують категорію «діагностика логістичної діяльності підприємства», проте на сьогодні відсутнє чітке визначення сутності цієї категорії. З метою визначення сутності зазначеної категорії постає потреба в уточненні сутності поняття «економічна діагностика підприємства».

Науковець Соколовська З.М. [4] вважає, що діагностика економічної діяльності підприємства, з точки зору системного підходу, націлена на оцінювання стану підприємства в умовах, коли інформація про цей стан є недостатньою для встановлення проблем, що перешкоджають його функціонуванню, і їх вирішення.

Натомість Швиданенко Г.О. та Олексюк О.І. [5] трактують економічну діагностику «як процес розпізнавання й визначення негативних (кризових) явищ у діяльності підприємства на основі помічених локальних змін, установлених залежностей, а також особливо помітних явищ поточної підприємницької діяльності» [5, с. 6].

Зважаючи на вищевикладене та враховуючи інформацію, зазначеної у монографії д.е.н., проф. О. Мельник [6, с. 14, 18], встановлено, що:

– під діагностикою логістичної діяльності підприємства слід розуміти цільове оцінювання чи ідентифікацію стану його логістичної діяльності, тенденцій та перспектив розвитку у цьому напрямі на основі системи бізнес-індикаторів з метою прийняття ефективних і результативних управлінських рішень, націлених на розвиток та формування перспективи підприємства;

– система діагностики логістичної діяльності підприємства – це сукупність технології, методик, методів, бізнес-індикаторів (параметрів), ресурсів, суб'єктів та об'єктів, спрямованих на оцінювання логістичної діяльності суб'єкта господарювання.

Поряд з тим, проф. Алькема В.Г. [7] пропонує оцінювати логістичну діяльність підприємства за сукупністю показників розвитку мікрологістичної системи, в котру входить 5-ть груп індексів [7, с. 179]:

– індекси зростання ринкових можливостей (індекс зростання частки ринку, індекс зміни відносної частки ринку);

– індекси гнучкості (індекс гнучкості виконаних замовлень, індекс гнучкості оплати, індекс частки замовлень нових клієнтів);

– індекси продуктивності (індекс продуктивності за видами логістичної діяльності, індекс особистої продуктивності персоналу);

– індекси ефективності (індекс оборотності логістичних активів, індекс рентабельності інвестицій у логістичну інфраструктуру, індекс завантаженості логістичних потужностей, індекси зміни витрат);

– індекси надійності (індекс надійності поставок, індекс готовності до здійснення поставок, індекс якості поставок).

У дослідженні Чорнописької Н.В. [8] (!) систематизовано та упорядковано наступні показники, за якими здійснюється оцінювання логістичної діяльності підприємства [8, с. 269-270]:

– показники продуктивності логістичної діяльності (кількість розвантажень/відвантажень на одного працівника; кількість укомплектованих замовлень на одного працівника; кількість замовлень на одного торгового агента);

– показники ефективності логістичної діяльності (оборотність логістичних активів; рентабельність інвестицій, здійснених у логістичну інфраструктуру; рівень завантаженості потужностей логістичних об'єктів; оборотність запасів (кількість оборотів та часу одного обороту); витрати, пов'язані з утриманням запасів; частка логістичних витрат у загальній структурі витрат; рентабельність збутових каналів);

– показники надійності логістичної діяльності (рівень надійності поставок; рівень готовності до здійснення поставки; якість поставки);

– показники гнучкості логістичної діяльності (рівень гнучкості виконання замовлень; рівень гнучкості оплати).

Натомість у науковій праці [9], проф. Чухрай Н.І. на основі аналізу показників логістичної діяльності запропонувала оцінювати логістичну діяльність підприємства на підставі показників функціонування ланцюгів поставок. Науковець [9] стверджує, що «у всьому ланцюгу поставок інтеграція логістичного управління буде підтримана комплексною системою оцінювання функціонування, яка ґрунтується на чотирьох принципових елементах, таких як: задоволення клієнтів і якість, час, витрати і засоби» [9, с. 283].

Варто також звернути увагу на те, що Сумець О.М. [10] наголошує проводити оцінювання логістичної діяльності підприємства за показниками результативності, спираючись на таке правило логістики: «повне забезпечення конкретного споживача певним видом продукції в обсягах, що фактично за-

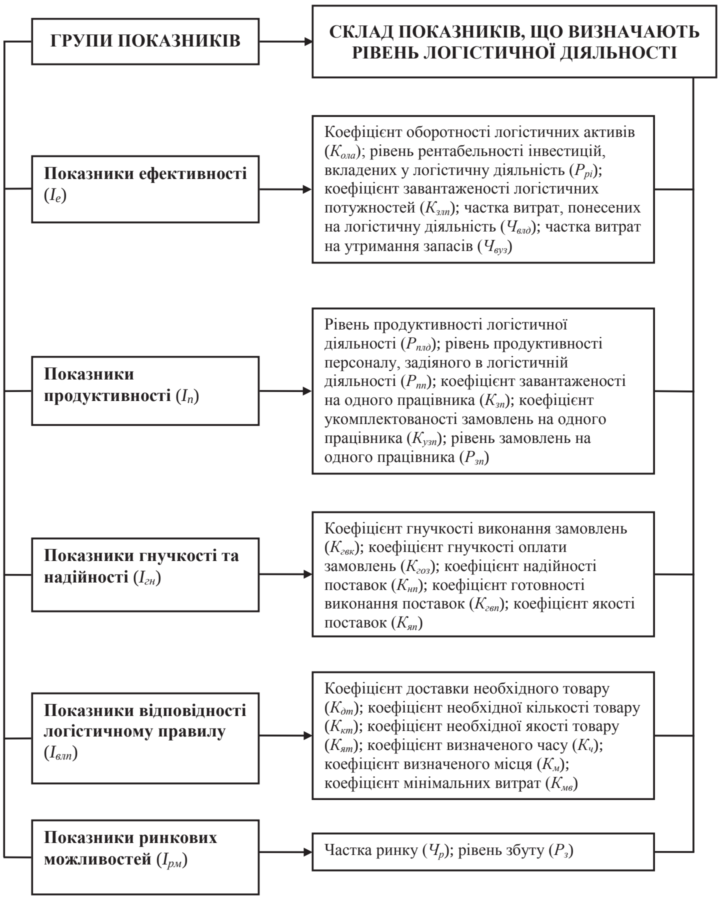

Рис. 1. Бізнес-індикатори системи діагностики логістичної діяльності підприємства

Джерело: сформовано на основі праць [7, с. 179; 8, с. 269-270; 9, с. 283; 10, с. 162-163; 11, с. 262; 12]

мовляються, шляхом її своєчасної доставки в зазначене місце зі збереженням належного рівня якості з мінімальними витратами» [10, с. 162]. Відтак, науковець Сумець О.М. наводить такі показники [10, с. 162-163]:

– показник доставки необхідного товару замовнику;

– показник необхідної кількості товару замовнику;

– показник доставки товару відповідного рівня якості;

– показник доставки товару у визначений час;

– показник доставки товару у визначене місце;

– показник доставки товару за умови мінімальних витрат.

Зарубіжні вчені Харрисон А. і Ван Хоук Р. зазначають, що оцінювання логістичної діяльності підприємства (ефективності ланцюгів поставок) доцільно проводити за такими показниками [11, с. 262]:

– рівень отриманих поставок;

– рівень виконання замовлень клієнта;

– рівень браку;

– показник виготовлення нової продукції;

– рівень зниження витрат;

– показник швидкості обороту товарних запасів;

– показник часу від моменту замовлення до моменту доставки;

– рівень гнучкості бюджету.

У контексті цього та за результатами аналізу літературних джерел [7-12] і практики функціонування підприємств встановлено, що найважливішими бізнес-індикаторами системи діагностики логістичної діяльності підприємства є показники ефективності, показники продуктивності, показники гнучкості та надійності, показники відповідності логістичному правилу, показники ринкових можливостей (рис. 1).

На основі вищевикладеного (див. рис. 1) розрахунок зведених показників, що визначають інтегральний рівень логістичної діяльності підприємства, рекомендується проводити за загальновідомою формулою середнього геометричного (1), алгоритм розрахунку якої наведений у праці [13, с. 44]:

$$I = \sqrt[m]{I_1 \times I_2 \times \ldots \times I_m}\,. \qquad (1)$$

Отже, зведений показник ефективності $(I_е)$ розраховується за формулою (2):

$$I_е = \sqrt[5]{K_{ола} \times P_{рі} \times K_{злп} \times Ч_{влд} \times Ч_{вуз}}\,. \qquad (2)$$

Розрахунок показника продуктивності $(I_п)$, що визначає інтегральний рівень логістичної діяльності підприємства, проводиться за формулою (3):

$$I_п = \sqrt[5]{P_{плд} \times P_{пп} \times K_{зп} \times K_{узп} \times P_{зп}}\,. \qquad (3)$$

Зведений показник гнучкості та надійності $(I_{гн})$ визначається за формулою (4):

$$I_{гн} = \sqrt[5]{K_{гвк} \times K_{гоз} \times K_{нп} \times K_{гвп} \times K_{яп}}\,. \qquad (4)$$

Показник відповідності логістичному правилу $(I_{влп})$, що визначає інтегральний рівень логістичної діяльності підприємства, розраховується за формулою (5):

$$I_{влп} = \sqrt[6]{K_{дт} \times K_{кт} \times K_{ят} \times K_ч \times K_м \times K_{мв}}\,. \qquad (5)$$

Розрахунок показника ринкових можливостей $(I_{рм})$ здійснюється за формулою (6):

$$I_{рм} = \sqrt[2]{Ч_р \times P_з}\,. \qquad (6)$$

З урахуванням цього, інтегральний показник рівня логістичної діяльності підприємства $(I_{лдп})$ рекомендується визначати за формулою (7):

$$I_{лдп} = \sqrt[5]{I_е \times I_п \times I_{гн} \times I_{влп} \times I_{рм}}\,. \qquad (7)$$

Межі $I_{лдп}$: коли значення $I_{лдп}$ становить «1», то це говорить про те, що підприємство досягло економічної стабільності, а у випадку, коли є більшим за «1» – підприємство має тенденцію до розвитку. Ситуація, у якій значення $I_{лдп}$ є меншим за «1», свідчить про зниження потенціалу підприємства до розвитку [7, с. 180].

Діагностика логістичної діяльності підприємства виступає частковою ціллю системи цілей діагностики діяльності будь-якого підприємства незалежно від форми власності, виду діяльності та господарювання.

Висновки. Як свідчить аналіз літературних джерел [1-12] та вивчення практики функціонування суб'єктів господарювання, найважливішими бізнес-індикаторами системи діагностики логістичної діяльності підприємства є такі групи показників: а) показники ефективності; б) показники продуктивності; в) показники гнучкості та надійності; г) показники відповідності логістичному правилу; д) показники ринкових можливостей.

Перспективи подальших досліджень в цьому напрямі полягають у формуванні групи часткових цілей системи цілей діагностики діяльності суб'єкта господарювання з урахуванням діагностики логістичної діяльності підприємства.

Список літератури:

1. Коніщева Н. Й. Управління логістичною діяльністю промислових підприємств / Н. Й. Коніщева, Н. В. Трушкіна // Економіка промисловості. – 2005. – № 1. – С. 114-123.
2. Сумець О. М. Змістовний аналіз дефініції «логістична діяльність» / О. М. Сумець // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 4. – С. 290-295 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sre_2013_4_63.pdf
3. Руденко Г. Р. Теоретичні аспекти визначення сутності та ефективності логістичної діяльності машинобудівного підприємства / Г. Р. Руденко // Економіка розвитку. – 2010. – № 1(53). – С. 70-73.
4. Соколовская З. Н. Диагностика хозяйственных ситуаций в деятельности предприятия: [монографія] / З. Н. Соколовская. – Одесса: ОЦНТ и ЭИ; ОКФА, 1995. – 120 с.
5. Швиданенко Г. О. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства: [монографія] / Г. О. Швиданенко, О. І. Олексюк. – К.: Вид-во КНЕУ, 2002. – 192 с.
6. Мельник О. Г. Системи діагностики діяльності машинобудівних підприємств: полікритеріальна концепція та інструментарій: [монографія] / О. Г. Мельник. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010. – 344 с.
7. Алькема В. Г. Концептуалізація оцінювання розвитку мікрологістичних систем / В. Г. Алькема // Бізнес-інформ: міжнародний науковий економічний журнал. – 2012. – № 8. – С. 177-181.
8. Чорнописька Н. В. Методичні підходи до оцінювання логістичної діяльності підприємства / Н. В. Чорнописька // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Логістика. – 2008. – № 623. – С. 265-271.
9. Чухрай Н. І. Оцінювання функціонування ланцюга поставок: сутність та концептуальні підходи / Н. І. Чухрай // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2009. – № 647. – С. 276-285.
10. Сумець О. М. Система оціночних показників результативності логістичної діяльності підприємства / О. М. Сумець // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 3. – С. 161-164.

11. Харрисон А., Ван Хоук Р. Управление логистикой: разработка стратегий логистических операций / А. Харрисон, Р. Ван Хоук; [пер. с англ]. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2007. – 368 с.
12. Kempny D. Logistyczna obsluga klienta / D. Kempny. – Warszawa: PWE, 2001. – 285 s.
13. Фещур Р. В. Статистика: [навч. посібн] / Р. В. Фещур, А. Ф. Барвінський, В. П. Кічор. – Львів: «Інтелект-Захід», 2006. – 256 с.

Скрыньковский Р.Н.
Львовский университет бизнеса и права

ДИАГНОСТИКА ЛОГИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ

Аннотация
В научной статье уточнено сущность категорий «диагностика логистической деятельности предприятия» и «система диагностики логистической деятельности предприятия». Представлена система диагностики логистической деятельности предприятия. Установлено, что ключевыми бизнес-индикаторами системы диагностики логистической деятельности предприятия являются такие группы показателей: показатели эффективности; показатели производительности; показатели гибкости и надежности; показатели соответствия логистической правилу; показатели рыночных возможностей.
Ключевые слова: логистическая деятельность, предприятие, система диагностики, бизнес-индикаторы, метод.

Skrynkovskyy R.M.
Lviv University of Business and Law

DIAGNOSIS OF THE COMPANY LOGISTICS ACTIVITIES: THEORETICAL AND METHODICAL ASPECTS

Summary
In the scientific article essence of categories is specified «diagnostics of logistic enterprise activity» and «diagnostics system of enterprise logistic activity». The diagnostics of enterprise logistic activity. It is set that the key business-indicators of diagnostics system of enterprise logistic activity are such groups of indexes: indexes of efficiency; indexes of the productivity; indexes of flexibility and reliability; indexes of accordance to the logistic rule; indexes of market possibilities.
Keywords: logistic activity, enterprise, system of diagnostics, business-indicators, method.

УДК 657.6:004:657.446

ОЦІНКА МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ У СТРАХОВИХ КОМПАНІЯХ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Софіюк О.Г.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Досліджено методику проведення і організацію аудиту діяльності страхової компанії за допомогою комп'ютерних інформаційних систем. Виділено особливості проведення аудиту страховиків. Визначено вплив комп'ютерних інформаційних систем на аудиторську перевірку. Розглянуті переваги використання програмних продуктів у процесі аудиту страхових компаній.
Ключові слова: аудит, комп'ютерні технології, інформаційні системи, страховик, методика аудиту.

Постановка проблеми. На сучасному етапі ринкових відносин, коли економічна та політична ситуація в країні є нестабільною, для керівника будь-якого підприємства, в тому числі будь-якого страхової компанії, надзвичайно важливе значення має наявна достовірна інформація про його фактичний фінансовий стан. Отримати таку інформацію страховик може шляхом проведення на підприємстві незалежної форми контролю – аудиту. В умовах міжнародної співпраці наявність підтвердженої аудиторським висновком фінансової звітності є необхідною умовою.

Розвиток суспільства за останній період характеризується такими стадіями науково-технічного прогресу, як комп'ютеризація та інформатизація. Нові комп'ютерні технології в аудиті сприятимуть удосконаленню проведення аудиту та науковому обґрунтуванню його висновків. Це зумовлює актуальність дослідження напрямків удосконалення процесу аудиту у страхових компаніях із застосуванням комп'ютерних технологій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні та практичні засади удосконалення процесу аудиту у страхових компаніях із застосуванням комп'ютерних технологій висвітлені у працях таких вітчизняних та зарубіжних науковців та практиків: С.В. Івахненкова, В.І. Подоль-

© Софіюк О.Г., 2015

ського, Т.Л. Кельдера, Н.М. Шмиголь, Ю.В. Дьякова, О.В. Бондаренка, О.А. Зоріної, Н.А. Канцедала, О.Г. Пономаренка, Дж. Джестона та інших.

Метою статті є дослідження основних напрямів удосконалення методики та організації аудиту діяльності страхових компаній за допомогою комп'ютерних інформаційних систем, виділення особливостей проведення аудиту страховиків, розроблення шляхів використання програмних продуктів у процесі аудиту страхових компаній.

Основний матеріал дослідження. Діяльність страхових компаній складна і дуже індивідуальна. Проте, для багатьох з них підвищення ефективності діяльності безпосередньо пов'язане з збільшенням збору премій, зниженням збитковості, скороченням витрат на ведення справ і зростанням прибутковості інвестицій. Для досягнення всього перерахованого необхідний постійний моніторинг та контроль ключових показників діяльності страховиків, який не можливо здійснювати без впровадження і використання сучасних інформаційних технологій (ІТ). Здатність страхової компанії своєчасно обробляти і аналізувати великі об'єми інформації безпосередньо залежить від рівня автоматизації її діяльності [3, с. 390].

Досить швидкий розвиток електронно-обчислювальної техніки і технологій має значний вплив на ефективність аудиту і вдосконалення його методів. З'явилась можливість не тільки розрахунку, але й перевірки показників ділової активності, фінансової стійкості короткострокової і довготермінової перспективи, ліквідності і платоспроможності, оцінки рентабельності активів та капіталу. Необхідно зауважити, що облікові системи, які застосовують у комп'ютерному середовищі, сприяють проведенню аудиторських перевірок із використанням їх у комп'ютерній мережі клієнтів. [1, с. 292]

Аудиторська перевірка – система засобів перевірки документів інформаційної системи, облікових записів, статистичних матеріалів, а також контроль за достовірністю виконання необхідних процедур. Аудиторська перевірка складається з таких етапів – підготовка до проведення аудиту, оцінка облікових систем і систем внутрішнього аудиту, планування аудиторської перевірки, проведення власної перевірки, складання аудиторського висновку (рис. 1) [7, с. 267].

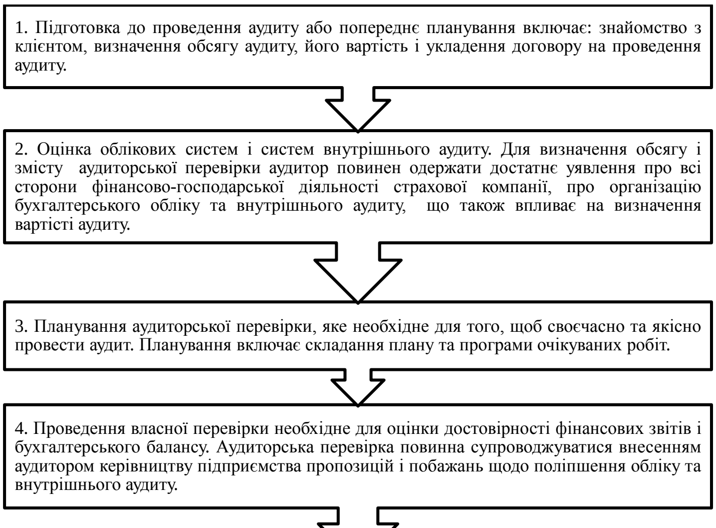

Рис. 1. Етапи проведення аудиторської перевірки у страховій компанії

Джерело: розроблено автором на основі даних [7, с. 268]

Загальні цілі та обсяг аудиту не змінюються, якщо аудит проводиться у середовищі комп'ютерних інформаційних технологій (ІТ). Проте застосування аудиторських процедур може вимагати від аудитора розгляду прийомів, відомих як «Комп'ютеризовані методи аудиту» (КМА), за яких комп'ютер використовується як засіб аудиту. КМА можуть поліпшити ефективність різних аудиторських процедур: тестів операцій і сальдо, аналітичних процедур, програм вибірки, повторного проведення обчислень тощо.

КМА можуть складатися з пакета програм, програм спеціального призначення, програм-утиліт чи програм управління системою. Незалежно від походження програм перед їх використанням аудитор обґрунтовує їх відповідність та придатність для цілей аудиту [6, с. 79].

На рисунку 2 зображена структура програмного забезпечення аудиторської діяльності.

Використовуючи КМА, аудитор може потребувати допомоги працівників суб'єкта господарювання, які володіють поглибленими знаннями щодо інсталяції програмних продуктів. За цих умов аудиторові необхідно упевнитися, чи не впливають працівники підприємства невідповідним чином на результати КМА.

Враховуючи специфіку аудиторської діяльності, вимоги до аудиторського програмного забезпечення можуть бути такими:

1. Наявність розвинених засобів контролю операцій. Контроль може здійснюватися не тільки у момент оформлення документа або проводки, як це прийнято в бухгалтерських програмах, а й тоді, коли в цьому виникає потреба.

2. Гнучкість. Оскільки аудиторам доводиться працювати з різними підприємствами, і у кожного з них свої облікова політика, форми звітності й навіть план рахунків, то програма повинна мати змогу швидко переналагоджуватися на специфіку страхової компанії, торгового дому, бюджетної організації, виробничої компанії. У комп'ютерних аудиторських системах повинні враховуватися як загальні вимоги і стандарти аудиту, так і особливості обліку фірм-клієнтів.

3. Ергономічність. Це означає наявність засобів для зручного введення великих обсягів інформації, оперативного і простого формування звітів. Іншими словами, програма має бути розрахована не на програміста або оператора, а на аудитора, знання якого в галузі комп'ютерної техніки можуть бути обмежені.

4. Зв'язок нарівні баз даних з бухгалтерськими програмами. Необхідні додаткові засоби для введення і виведення даних, представлених у різних форматах.

Крім основних вимог, аудиторському програмному забезпеченню (як і будь-яким іншим прикладним програмам) мають бути притаманні простота освоєння, швидкодія, професійна оперативна підтримка з боку розробників [1, с. 299].

Ринок аудиторського програмного забезпечення досить інтенсивно розвивається. У світовій практиці в аудиторській консультаційній діяльності використовують системи підтримки прийняття рішень при наданні послуг з діагностики бізнесу, приватизації,

дослідження ринків, оцінки бізнесу тощо, а також експертні системи за моніторингу діяльності клієнтів, підготовки фінансової звітності. [6, с. 79]

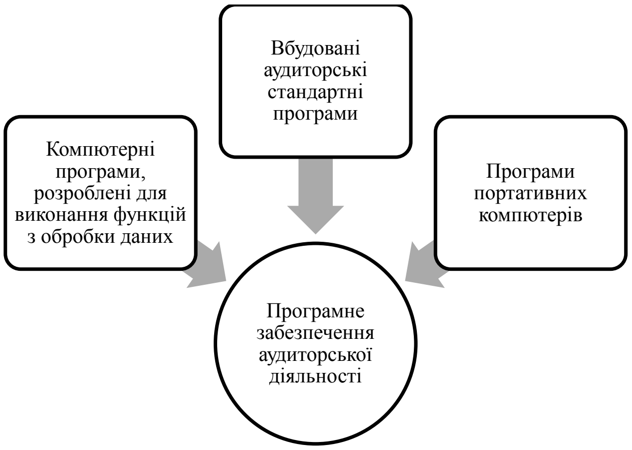

Рис. 2. Структура програмного забезпечення аудиторської діяльності

Джерело: розроблено автором на основі даних [1, с. 296]

На сьогодні аудиторські фірми розробили і використовують спеціальні інформаційні системи, орієнтовані на внутрішню регламентацію аудиторської діяльності з застосуванням внутрішньофірмових стандартів. Наприклад:

- Компанія KPMG використовує програму Vector 6;
- Pricewater-houseCoopers застосовує систему My Client;
- Deloitte & Touche користується спеціальною інформаційною системою Audit System/2 [2].

Структуру і функції програмних аудиторських систем розглянуто на прикладі програми фірми Deloitte & Touche. Система Audit System/2 (AS/2), наприклад, поєднує можливості текстового й табличного редакторів і програми для складання оборотно-сальдової відомості. Вона призначена для полегшення комплексної підготовки робочої документації і звітності та проведення їх консолідації.

Модуль управління документообігом (менеджер документів) забезпечує організацію системи папок, щоб допомогти стежити за масою інформації, її звичайно зберігають в аудиторських файлах, – такою як робочі папери, плани аудиту, аудиторські програми і контрольні таблиці, меморандуми, пробні баланси, фінансові звіти, контактні бази даних, допомогти керувати цією інформацією й організовувати її. Система також спрощує процес обміну інформацією між членами аудиторської групи, дозволяючи їм працювати одночасно з високим ступенем безпеки.

Функції пробного балансу AS/2™ містять багаторівневу консолідацію звітів і конвертацію іноземних валют, журнал коректувань і можливість готувати відомості, плани аналітичних оглядів і фінансові звіти. Тісна інтеграція з табличним редактором Excel дає змогу готувати й аналізувати бази пробних балансів. Зручність імпорту дає змогу переносити комп'ютеризований пробний баланс клієнта в електронному вигляді прямо у програму. [1, с. 297]

В Україні ринок аудиторського програмного забезпечення на сьогодні тільки починає розвиватися. Серед спеціалізованого аудиторського програмного забезпечення, яке представляє собою завершені програмні продукти для продажу, можна назвати лише п’ять таких продуктів, а саме: програмний продукт «Асистент Аудитора» (розробник фірма «Сервіс-аудит»), програмний продукт «Помощник аудитора» (фірма «Гольдберг-аудит»), програмний продукт «Abacus Professional», програмний комплекс «Експресс-Аудит: ПРОФ» та програмний продукт «IT Audit: Аудитор» (КСБ «Мастер-Софт») [4, с. 28].

Широке застосування комп’ютерів при проведенні аудиту дозволяє концентрувати роботу на ділянках обліку з підвищеною імовірністю присутності перекручень. Відповідно до цього виникає необхідність розробки програмного забезпечення, що містило б у якості одного з основних компонентів частину інформаційної бази комп’ютерної системи клієнта та яке б поєднувало задачі аналізу системи обліку і контролю, оцінки внутрішньогосподарського, контрольного, додаткового ризику, обчислення на їхній основі ризику не виявлення і планування на його основі обсягу вибірки облікових даних у єдиний програмний комплекс [2].

Система «Асистент аудитора» фірми «Сервіс-аудит» є професійною інформаційно-довідковою системою. Вона призначена для аудиторських фірм, приватних аудиторів, а також фірм і підприємств, що прагнуть підвищити ефективність роботи служб внутрішнього аудиту і фінансово-економічних служб. «Асистент аудитора» дає змогу здійснювати пошук необхідних матеріалів різними методами, що реалізовані у ній (тематичний пошук, контекстний пошук, пошук за найменуванням, видом і типом документа тощо). Система «Асистент аудитора» також дає змогу систематизувати виконання аудиторських процедур, починаючи з попереднього вивчення клієнта і закінчуючи оформленням аудиторського висновку, сформувати ряд робочих документів, необхідних для документування аудиту, що дає змогу здійснювати ефективний контроль якості аудиторських перевірок, а також забезпечити аудитора (бухгалтера, економіста) довідковим матеріалом з широкого спектра питань бухгалтерського обліку, оподаткування і фінансового аналізу.

Програма «Помощник аудитора», створена російською фірмою «Гольдберг-аудит», є спробою створити аудиторську систему, спрямовану на вирішення завдань аудиту на всіх етапах його здійснення [1, с. 298].

Структурно-автоматизована аудиторська система складається з чотирьох основних блоків, функції яких відповідають чотирьом етапам проведення аудиту – підготовчий етап, етап планування, процедури аудиту, заключний етап.

Іншою подібною програмою є також російська Abacus Professional, яка охоплює практично всі стадії проведення аудиторської перевірки [1, с. 298]. При першому знайомстві з клієнтом аудитор за допомогою програми може провести експрес-аудит бухгалтерської звітності. Для спрощення цієї процедури у програмі реалізована можливість введення даних з інших бухгалтерських програм у форматах СУБД (Система управління базами даних) Btrieve, Clarion, Clipper, Foxpro тощо. Використання цих прийомів допомагає оперативно знайти ділянки обліку клієнта, де можливий ризик виникнення помилки, й ухвалити рішення про проведення або не проведення аудиторської перевірки. Під помилкою, яку виявляє комп'ютер, розуміють не тільки математичне, а й логічне не стикування.

Ще одним прикладом є програмно-апаратний комплекс «ЭкспрессАудит: ПРОФ», призначений для вирішення повного циклу завдань з проведення аудиторської перевірки фінансово-господарської діяльності комерційного підприємства та організації від етапу підготовки і планування аудиту до етапу формування аудиторського висновку.

Для успішного вирішення завдань аудиторського контролю необхідно не тільки приділяти увагу середовищу електронно-обчислювальної діагностики, але й розробляти власні програми, щоб підвищити рівень та забезпечити якість аудиторської перевірки достовірності фінансової звітності страхових компаній.

У застосуванні комп'ютерного та програмного забезпечення під час аудиту страховиків існує низка переваг:

1. Комп'ютерні технології обробки інформації в аудиторському процесі сприяють удосконаленню інтелектуалізації аудиту та науковому обґрунтуванню його висновків.

2. Програмне забезпечення контролю складається з ряду комп'ютерних програм, які аудитор використовує як частину процедур перевірки, що обробляють контрольні тести системи обліку.

3. Програмним забезпеченням аудитора при аудиторській перевірці є: програми бухгалтерського обліку, юридична база даних, програми аналізу діяльності підприємства, довідники різних ставок податків, курсів валют програми складання звітності та інші свідчення.

4. Обчислювальна техніка процесу аудиту дає змогу скоротити терміни перевірки і дає нову можливість чіткої організації і методики його проведення.

Висновки та пропозиції. За допомогою програмних засобів аудитор має змогу здійснити тестування розрахунків, робити перерахунки і зіставляти отримані результати з нормативними даними, встановити відхилення, з'ясувати їх причини і запропонувати заходи з метою поліпшення облікової та аналітичної роботи, одержати управлінські рішення.

У даній статті здійснено аналіз ринку аудиторського програмного забезпечення. Зокрема, розглянуто структуру та функції системи Audit System/2 фірми Deloitte & Touche, спеціалізовані аудиторські програми, які використовуються на українському ринку. Також, виокремлено переваги застосування комп'ютерного та програмного забезпечення під час аудиту страховиків. Запропоновано вимоги до аудиторського програмного забезпечення: наявність розвинених засобів контролю операцій, гнучкість, ергономічність, зв'язок на рівні баз даних з бухгалтерськими програмами. Крім основних вимог, аудиторському програмному забезпеченню, пропонуються такі характеристики: простота освоєння, швидкодія, професійна оперативна підтримка з боку розробників. Це дасть змогу швидко, зручно та якісно здійснювати аудиторську перевірку на підприємствах, зокрема, у страхових компаніях.

Список літератури:

1. Бондаренко О. В. Вдосконалення методики проведення аудиту страховика із застосуванням комп'ютерних технологій [Текст] / О. В. Бондаренко // Національний лісотехнічний університет України. Збірник науково-технічних праць – Науковий вісник 2007 р. – Вип. 17.8. – С. 290-301.
2. Гуцаленко У. О. Комп'ютерний аудит в системі внутрішньо- господарського контролю / У. О. Гуцаленко // Інноваційна економіка – 2013 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repository.vsau. org/getfile/2114.pdf
3. Джестон Дж. Управление бизнес-процессами. Практическое руководство по успешной реализации проектов / Дж. Джестон, Й. Нелис – СПб: Символ-Плюс, 2008. – 456 с.
4. Зоріна О. А. Автоматизація аудиту в Україні: проблеми та перспективи розвитку [Текст] / О. А. Зоріна // Бухгалтерський облік, аналіз та аудит: проблеми теорії, методології, організації. – 2011 р. – № 2. – С. 25-30.
5. Івахненков С. В. Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку та аудиту. – К.: Знання, 2009. – 350 с.
6. Клепікова О. А. Сучасний стан і місце інформаційних технологій в управлінні підприємством / О. А. Клепікова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету – 2013 р. – Випуск 5. – С. 74-83.
7. Лень В. С. Облік і аудит в страхових організаціях: навч. посібник / В. С. Лень // – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 408 с.

Софиюк О.Г.
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ОЦЕНКА МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕНИЯ АУДИТА В СТРАХОВЫХ КОМПАНИЯХ С ПРИМЕНЕНИЕМ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация
Исследована методика проведения и организация аудита деятельности страховой компании с помощью компьютерных информационных систем. Выделены особенности проведения аудита страховщиков. Определено влияние компьютерных информационных систем на аудиторскую проверку. Рассмотрены преимущества использования программных продуктов в процессе аудита страховых компаний.
Ключевые слова: аудит, компьютерные технологии, информационные системы, страховщик, методика аудита.

Sofiyuk O.G.
Kyiv National Taras Shevchenko University

ASSESSMENT METHOD AUDITS OF INSURANCE COMPANIES USING COMPUTER TECHNOLOGY

Summary
Researched method of organization and audit of the insurance company through a computer information systems. Features bold audit insurers. The influence of computer information systems audit. Considered the benefits of using software in the audit of insurance companies.
Keywords: audit, computer technology, information systems, the insurer, audit methodology.

УДК 330.322.1:622.012

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ВЛАСНОГО ДЖЕРЕЛА ВІДТВОРЕННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНОГО КОМБІНАТУ

Тимошенко О.О.
Національний гірничий університет

Визначений чистий грошовий потік як власне джерело фінансування відтворення основних засобів гірничо-збагачувального виробництва. Обґрунтовані складові цього потоку. Узагальнені науково-практичні аспекти формування прибутку від операційної діяльності при відпрацюванні етапних запасів родовища. Оцінена ефективність запропонованого рішення. Визначені еколого-економічні критерії для прийняття рішень щодо забезпечення раціональної якості рудопотоку.

Ключові слова: відтворення основних фондів, гірничо-збагачувальне виробництво, чистий грошовий потік, відходи виробництва, еколого-економічні критерії.

Постановка проблеми. Якість продукції гірничо-збагачувального підприємства залежить від якісного стану техніки й ефективного її використання. Серед суттєвих факторів економічного розвитку залізорудного підприємства виняткового значення набуває відтворення основних засобів. З множини джерел їх фінансування, необхідно виокремити пріоритетність власних ресурсів, що формуються з урахуванням еколого-економічного підґрунтя. Це визначає актуальність теми даної роботи.

Функціонування та розвиток гірничо-збагачувальних комбінатів (ГЗК) потребує своєчасного і постійного оновлення основних засобів, адже сформований раніше ресурсний потенціал щороку вичерпується. Важливим фактором покращення формування і використання основних засобів підприємств залізорудної галузі є достатнє фінансове забезпечення їх відтворювального процесу. Власні кошти, насамперед нерозподілений прибуток та амортизаційні відрахування, мають складати основну частину джерел фінансування відтворення основних засобів, оскільки в теперішніх умовах господарювання ГЗК такий підхід є реальнішим та не погіршує економіку підприємства. В умовах переходу до сталого розвитку гірничого підприємства нагальним стає завдання пошуку шляхів забезпечення його майбутньої прибутковості при мінімізації негативного впливу виробничих процесів на стан довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процесу відтворення основних засобів промислових підприємств у сучасних умовах розвитку економіки України властиві низькі темпи зростання і уповільнення оновлення основних засобів [1].

В економіці України існують різноманітні фінансові джерела відтворення основних засобів: власні та залучені, які за відповідних умов можуть ефективно функціонувати. Але головним джерелом фінансування капітальних вкладень, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств (63,4% від загальної суми вкладень), які включають прибуток і амортизацію, що ставить у залежність розвиток підприємств та їх інвестиційну активність від їх прибутковості [2, с. 21]. Як відзначається у роботі [3, с. 177], одним з напрямів фінансової забезпеченості основних фондів є швидке отримання максимального прибутку з власного капіталу сталого інвестування.

Ряд провідних науковців [4, с. 187] зазначають, що «промисловість залишається видом економічної діяльності з надзвичайно негативними екологічними наслідками». А традиційний варіант промислового зростання, яке наразі активно використовувалося в Україні (на основі експлуатації конкурентних переваг у вигляді дешевих ресурсів, екологічного нігілізму і монополізації виробництва), не має стратегічної перспективи [4, с. 196]. Зауважимо, що помірність вимог екологічного законодавства дозволяє визначити екологічні цілі та стратегії підприємств гірничорудної галузі як функціональні (похідні), що перебувають у межах економічних стратегій ГЗК, а отримувані прибутки дозволяють здійснювати відповідні заплановані видатки як на екологічні потреби, так і прийняття рішень щодо розвитку виробництва [5, с. 152-153]. При цьому має бути урахований характер взаємодії факторів впливу природного середовища з економічними результатами діяльності гірничодобувного підприємства [6].

Дослідження Котковського В.С. [7] висвітлюють галузеві аспекти відтворення основних засобів, а саме вплив специфічних умов праці і виробництва підприємств залізорудної промисловості. Так комплекс гірничо-геологічних та гірничотехнічних умов розробки родовищ у значній мірі визначає витрати на проведення гірничо-капітальних робіт та, відповідно, вартість основних засобів; посилення вимог екологічності вимагають капіталовкладень на захисні засоби природного навколишнього середовища; подолання розриву між природною якістю корисної копалини та вимогами споживачів здійснюється шляхом нарощення потужності дробильних і збагачувальних фабрик.

В монографії [8] показаний вплив режиму усереднення якості руди на прибуток комбінату від реалізації виробленого концентрату. Режим усереднення приймається відповідно до обраної стратегії відпрацювання запасів рудної сировини різної якості. Такий підхід може бути використаний для формування власних інвестиційних коштів на залізорудному підприємстві.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В названих наукових працях щодо вирішення питань за змістом цієї статті слід відзначити недостатній пошук та обґрунтування джерел формування власних коштів, ураховуючи складні еколого-економічні умови виробництва на підприємствах з видобування та збагачення рудної сировини.

Формулювання мети статті. Головною метою статті є визначення науково-методичних засад обґрунтування джерела відтворення основних засобів гірничо-збагачувального підприємства, виходячи з еколого-економічних критеріїв ефективності, що забезпечують накопичення та активізацію дії власних коштів. Причому, джерело їх накопичення базується на прибутку від реалізації концентрату, виробленого в умовах певного режиму усереднення якості рудної сировини.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

© Тимошенко О.О., 2015

Виклад основного матеріалу дослідження. Головним джерелом грошових надходжень гірничо-збагачувального комбінату (ГЗК) є його основна операційна діяльність, а саме, виробництво і реалізація залізорудної продукції. Її позитивним результатом є показник прибутку від реалізації продукції та від інших операцій, що не відносяться до інвестиційної або фінансової діяльності. Слід зазначити, що прибуток оцінюється на момент відвантаження залізорудної сировини, а витрати матеріалів на виробництво фіксуються в обліку на той місяць, коли реальні матеріали були отримані зі складу та перероблені у виробництві. В цьому випадку продукція може вважатись реалізованою в одному часовому періоді, а гроші надходити в іншому. Підприємство може бути прибутковим за даними бухгалтерського обліку і звітності і в той же час відчувати певні ускладнення в оплаті своїх поточних зобов'язань та не матиме коштів на інвестування техніко-технологічного відтворення основних засобів виробництва та реалізацію проектів екологічного спрямування. Тому орієнтація тільки на дані про названий вище прибуток є в деякій мірі умовною й може призвести до підвищення фінансового ризику інвестиційних вкладень.

Чистий грошовий потік від операційної діяльності $ЧГП_0$ можна розглядати як внутрішнє джерело фінансування відтворення основних засобів. Величина $ЧГП_0$ характеризує частину виручки від реалізації, яка залишається в розпорядженні підприємства в певному періоді після здійснення всіх грошових видатків операційного характеру. Одним із основних методів розрахунку грошового потоку від операційної діяльності є розрахунок різниці між вхідними *ВхГП* та вихідними *ВихГП* грошовими потоками, що мають безпосереднє відношення до операційної діяльності підприємства:

$$ЧГП_0 = ВхГП - ВихГП \qquad (1)$$

Сума вхідних грошових потоків обчислюється за формулою:

$$ВхГП = ВР + А_{ОФ}, \qquad (2)$$

де *ВР* – грошові надходження ГЗК від реалізації залізорудної продукції, виконаних робіт, наданих послуг у звітному періоді, з вирахуванням податку на додану вартість *ПДФ*; $А_{ОФ}$ – амортизація основних виробничих засобів та нематеріальних активів, безпосередньо пов'язаних з виробництвом продукції, й основних засобів загальновиробничого призначення.

У свою чергу

$$ВР = Ц_к \cdot (1 - ПДФ) \cdot О_{тк}, \qquad (3)$$

де $Ц_к$ – ціна реалізації товарної продукції у звітному періоді з врахуванням ставки *ПДФ*, грн./т; $О_{тк}$ – обсяг товарної продукції ГЗК, що вироблена за звітний період, т.

Сума вихідних грошових потоків розраховується як сума:

$$ВихГП = В_К + ОП, \qquad (4)$$

де $В_К$ – витрати на виробництво залізорудної продукції у грошовому виразі, за виключенням амортизаційних відрахувань, грн.; *ОП* – обов'язкові податки і платежі до бюджету (податок на прибуток).

Відповідно до основних процесів гірничо-збагачувального виробництва витрати на виробництво концентрату $В_к$ включають витрати на розкривні роботи $В_п$, видобування рудної сировини $В_д$, її перевезення $В_{пер}$ на збагачувальну фабрику та збагачення $В_з$.

Виходячи з вищенаведеного, величина чистих грошових потоків від операційної діяльності $ЧГП_0$ підприємства буде дорівнювати:

$$ЧГП_0 = Ц_к \cdot (1 - ПДФ) \cdot О_{тк} + А_{ОФ} - В_К - ОП, \qquad (5)$$

Упродовж експлуатації кар'єру, витрати на видобуток рудної сировини збільшуються, з одного боку, внаслідок дії фактору часу, з іншого, – через збільшення глибини робочої зони. Допускається, що витрати збільшуються щорічно по відношенню до витрат попереднього року з одним і тим же коефіцієнтом $К_ч$, а поглиблення гірничих робіт на один уступ призводить до підвищення витрат на певну величину $в$. Значна частина собівартості концентрату $В_{ктj}$ обумовлена витратами $В_{зт}$ на збагачення рудної сировини. Крім того, окремим доданком слідураховувати витрати на розвиток основних засобів виробництва та на охорону природного середовища. З урахуванням вище викладеного собівартість залізорудного концентрату може бути обчислена за такою формулою:

$$B_{ktj} = \left[B_{д.0}(1+K_ч)^{t-1} \cdot (1+K_{нt}) + K_p B_{п.0}(1+K_ч)^{t-1} \cdot (1+K_{нt})\right] \cdot \frac{1}{(1-\gamma_{kj})} + B_{з.0}(1+K_{чз})^{t\text{-}1} + \frac{IB_t + OC_t}{O_к}; \qquad (6)$$

де $В_{ктj}$ – собівартість виробництва концентрату з рудної сировини j-го сорту в t-му році етапу експлуатації родовища, грн./т; $В_{д.0}$, $В_{п.0}$ – собівартість, відповідно, видобування 1 т сирої руди та розроблення 1 м^3 розкривних порід на початок періоду, що розглядається, грн.; $К_ч$, $К_{нt}$ – відносна величина щорічного підвищення витрат на виробничі процеси гірничих робіт під впливом, відповідно, фактору часу та глибини робочої зони кар'єру;

$$K_{нt} = \frac{в(H_t - H_0)}{H_у} = \frac{в \cdot У_{р.з}(t\text{-}1)}{H_у} \qquad (7)$$

де $в$ – величина підвищення витрат на гірничі роботи при поглибленні робочої зони на один уступ висотою $Н_у$, частка од.; $Н_0$, $Н_t$ – глибина кар'єра, відповідно, на початок етапу та у t-му році його експлуатації, м; $У_р$ – темп поглиблення гірничих робіт, м/рік; $К_р$ – експлуатаційний коефіцієнт розкриття рудної сировини, м^3/т; $В_{з.0}$ – відповідно, витрати на збагачення рудної сировини на початок етапу експлуатації, грн./т, та величина їх щорічного підвищення під впливом фактору часу, частка од.; IB_t, OC_t – обсяг інвестицій, відповідно, на розвиток основних засобів виробництва та на охорону НПС в t-му році періоду експлуатації, грн./рік.; $О_к$ – розрахункова потужність збагачувальної фабрики з виробництва залізорудного концентрату, т/рік.

Отже, власним джерелом відтворення основних виробничих засобів гірничорудного підприємства є чистий грошовий потік від операційної діяльності $ЧГП_0$. Але, виходячи із формул (5) та (6), він залежний від обсягів випуску $О_к$ та реалізації $О_{тк}$ металургійної сировини. Кількість виробленої залізорудної продукції залежить від якості рудної сировини, яку видобувають у кар'єрі та переробляють на збагачувальній фабриці. З підвищенням якості руди зростає вихід концентрату (агломерату, окатишів), а значить, зростає обсяг випуску цієї продукції, що, звичайно, приводить до збільшення прибутку від її реалізації.

У той же час управління гірничо-збагачувальним виробництвом з метою максимізації прибутку не приводить до мінімізації його відходів (хвостів збагачення): при високій якості рудної сировини (багатої руди) досягається високий вихід концентрату та зменшується обсяг відходів; якщо концентрат виготовляється з руди низької якості (бідної руди), то вихід концентрату знижується, а обсяг відходів збільшується у значно більшій мірі, ніж при переробленні багатої руди. Пояснення цього факту наведено на рис. 1. При зміні виходу концентрату залежно від якості сирої руди за ввігнутим графіком степеневої функції (рис 1, *а*) у результаті

усереднення якості руди до величини $Fe_{усер}$ порівняно з якістю Fe_{min} бідної руди вихід концентрату γ трохи зростає на величину $\gamma_{усp}-\gamma_{min}$, а порівняно з якістю Fe_{max} багатої руди сильно зменшується на величину $\gamma_{max}-\gamma_{усер}$. Отже, для залежності $\gamma=f(Fe)$, що розглядається, усереднення якості руди, яка транспортується на збагачення, зумовлює деяку втрату обсягу концентрату, який можна було б виробити з наявного обсягу сирої руди, оскільки $(\gamma_{max}-\gamma_{усp})>(\gamma_{усер}-\gamma_{min})$. У підсумку вихід концентрату зменшується, а хвостів збагачення збільшується на величину $(\gamma_{max}-2\gamma_{усер}+\gamma_{min})$.

Якщо залежність $\gamma=f(Fe)$ описується випуклим графіком степеневої функції (рис 1, *б*), то має місце зворотна картина: порівняно з виходом концентрату $\gamma_{усер}$ при середній якості руди зниження виходу концентрату γ_{min} при його виробленні з бідної руди буде перевищувати (на величину $\gamma_{усp}-\gamma_{min}$) підвищення виходу концентрату γ_{max} з багатої руди (на величину $\gamma_{max}-\gamma_{усер}$).

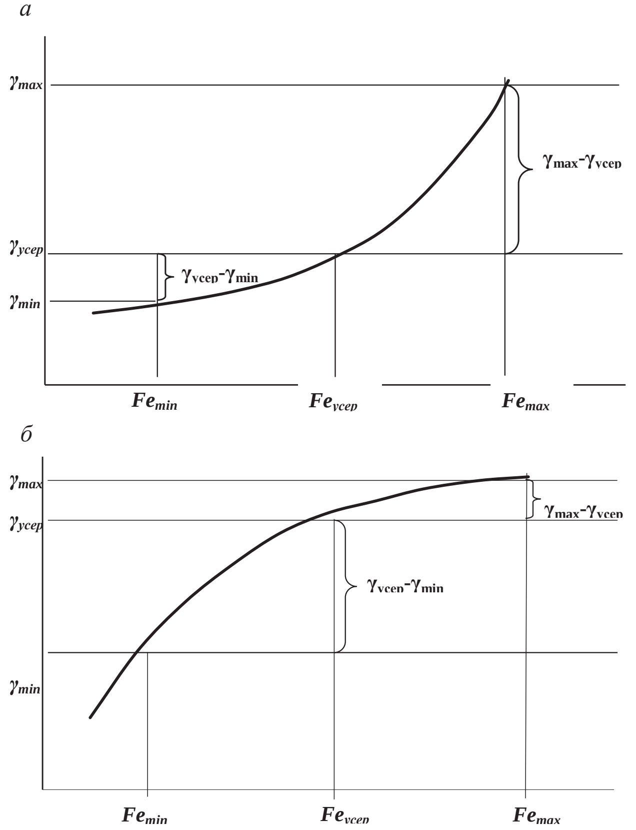

Рис. 1. Узагальнені графіки зміни виходу залізорудного концентрату від вмісту заліза $Fe_р$ у сирій руді

Джерело: розроблено автором

Оскільки $(\gamma_{усер}-\gamma_{min})>(\gamma_{max}-\gamma_{усер})$, то в результаті усереднення якості рудопотоку підприємство збільшує обсяг концентрату на величину рівну $(2\gamma_{усер}-\gamma_{min}-\gamma_{max})$. На таку ж величину зменшується обсяг відходів збагачення.

Вміст залізу в рудному масиві може бути виміряний як за вмістом залізу загального $Fe_з$, так і магнітного $Fe_м$. У монографії [6] доведено, що ці показники на кар'єрі ІнГЗК знаходяться між собою в статистичному зв'язку, який описується рівнянням прямої лінії з високим коефіцієнтом кореляції $R = 0{,}87$. У подальших розрахунках показники процесу збагачення будемо характеризувати в залежності від вмісту загального заліза $Fe_з$. Такий підхід відображатиме втрату металу у відходах збагачення.

Зауважимо, що якість рудної сировини, яка спрямовується на збагачення, визначає обсяг її витрат на виробництво концентрату. При вищій якості на виробництво заданого обсягу концентрату буде витрачений менший обсяг руди, ніж при нижчій якості. У свою чергу, менший обсяг руди дозволить здійснювати розкривні роботи у кар'єрі за меншим обсягом. Також слід ураховувати, що пов'язаний з якістю видобутої руди вихід концентрату або коефіцієнт вилучення металу з руди обумовлює ті чи інші втрати металу разом з відходами збагачення. Якщо вміст заліза в руді підвищується, то відходи зменшуються і з ними зменшуються втрати металу.

Отже, вихід концентрату з руди залежить від її якості, і ця залежність стосовно особливостей якості руди, що збагачується на різних комбінатах, описується тим чи іншим за формою зв'язку кореляційним рівнянням. Виконаний вище аналіз свідчить, що порівняно з усередненою якістю руди при ввігнутому графіку зазначеної залежності (рис 1, *а*) комбінат матиме втрати обсягу концентрату та зайвий додатковий обсяг відходів збагачення, а при випуклому (рис 1, *б*) – навпаки додатковий обсяг концентрату та зменшення обсягу відходів гірничо-збагачувального виробництва. Тому при визначенні доцільності усереднення рудної сировини слід встановлювати кореляційну залежність $\gamma=f(Fe_р)$ та аналізувати форму зв'язку між цими ознаками.

Для отримання чистого грошового потоку від операційної діяльності гірничо-збагачувальні комбінати повинні підтримувати обсяг виробництва концентрату у відповідності з попитом ринку на залізорудну продукцію, тобто видобувати необхідну кількість руди. Процес видобування рудної сировини є неможливим без вилучення розкривних порід з проектного контуру кар'єра протягом часу експлуатації родовища. Відношення обсягу руди та розкривної породи між собою визначає експлуатаційний коефіцієнт розкриття. Щорічно виробляють обсяг порід розкриву, який прямо пропорційний обсягу видобутку та цьому коефіцієнту.

Слід зазначити, якщо концентрат виробляється з багатої руди, то величина її видобутку знижується (порівняно із середнім обсягом), а значить, скорочується обсяг розкривних порід, який треба було б видалити з кар'єру для видобування цього обсягу руди середньої якості. При виготовленні заданого обсягу концентрату з бідної руди потрібно буде видобувати її більше, що призведе до підвищення величини розкривних порід. Необхідно визначити величину скорочення щорічного обсягу розкривних порід, якщо увесь річний видобуток буде поділений за якістю руди на декілька окремих потоків для збагачення.

Приймаємо, що для задоволення потреб ринку необхідно виробити певний обсяг концентрату $O_к$, для чого треба видобути $O_р$ руди. При цьому розподіл всього обсягу руди в кар'єрі за якістю на *m* рудопотоків, передбачає формування у кожному з них витрат руди на виробництво концентрату, та, відповідно, свій вихід концентрату $\gamma_{кj}$. З кожного *j*-го рудопотоку обсягом $O_{рj}$ буде вироблено концентрату:

$$O_{кj} = O_{рj} \cdot \gamma_{кj} \quad (8)$$

У сумі всі рудопотоки мають забезпечувати необхідний обсяг концентрату $O_к$ згідно з попитом на нього. Значить, має виконуватись умова:

$$O_к \le \sum_{j=1}^{m} O_{рj} \cdot \gamma_{кj} \quad (9)$$

Виходячи з обсягу руди, що видобувають за кожним *j*-м рудопотоком, установлюється обсяг

розкривних порід V_{nj}, який забезпечує цей видобуток. Він дорівнює додатку:

$$V_{nj} = O_{pj}K_{pj} = \frac{O_{кj}K_{pj}}{\gamma_{кj}}, \quad (10)$$

де K_{pj} – коефіцієнт розкриття при видобуванні руди j-го сорту за якістю.

Ураховуючи вихід концентрату з руди усередненої якості $\gamma_{к.ср.}$ та з j-го рудопотоку $\gamma_{к.j}$ коефіцієнт K_{pj} можна виразити співвідношенням:

$$K_{pj} = K_{р.ср.}\frac{\gamma_{к.ср.}}{\gamma_{к.j}} \quad (11)$$

Після підстановки значення K_{pj} у вираз (10) отримаємо:

$$V_{nj} = \frac{O_{pj}K_{р.ср.}\gamma_{к.ср.}}{\gamma_{к.j}}. \quad (12)$$

де $K_{р.ср.}$ – середній для етапу кар'єру коефіцієнт розкриву, м^3/т.

Обсяг розкривних порід за виразом (12) можна регулювати зміною виходу концентрату з сирої руди за рахунок її якості – від бідної руди до багатої відносно усередненої. Зниження чи зростання сумарного обсягу розкриву ΔV_n, який треба видалити з кар'єру для видобування заданого обсягу руди O_p і виробництва концентрату $O_к$, встановлюється, виходячи з суми обсягів розкривних порід, що забезпечують формування усіх рудопотоків, за формулою:

$$\Delta V_n = K_{р.ср.}(O_p - \sum_{j=1}^{m}\frac{O_{к.j}}{\gamma_{к.j}}) \quad (13)$$

Розглянуто ефективність запропонованого рішення щодо збагачення заданого обсягу руди за окремими рудопотоками, виходячи з обсягу розкривних порід. При цьому використано вихідні дані Інгулецького та Полтавського ГЗК, а саме: графіки виходу концентрату, якість сирої руди за потоками, обсяги виробництва концентрату. Розрахована зміна обсягів гірських порід, які можуть бути скорочені (позитивні значення) або додані (негативні) залежно від кількості рудопотоків, що спрямовуються з кар'єру на збагачувальну фабрику.

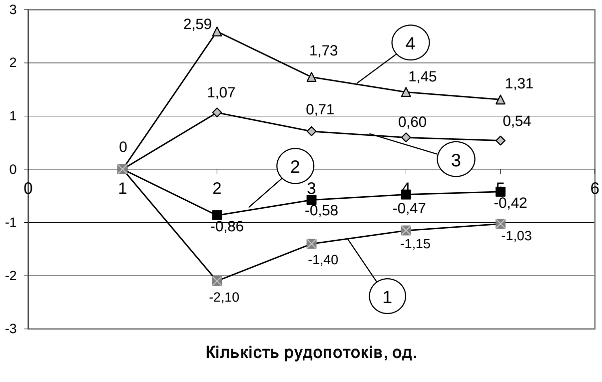

Рис. 2. Графіки залежності обсягів розкривних порід від кількості рудопотоків, за якою здійснюється збагачення рудної сировини: 1, 2 і 3, 4 – відповідно, за випуклим й увігнутим графіками виходу концентрату; 1, 4 і 2, 3 – відповідно, при коефіцієнті розкриття 0,85 і 0,35 м^3/т

Джерело: розроблено автором

Аналіз результатів розрахунку, наведених на рис. 2, дозволяє встановити наступне. При увігнутому графіку виходу концентрату найбільш доцільним за скороченим обсягом розкривних порід (на 2,59 млн. м^3/рік при коефіцієнті розкриття 0,85 м^3/т) є розподіл видобутої руди на два рудопотоки. Потім із зростанням кількості рудопотоків обсяг порід також скорочується, хоча й меншою мірою. У разі зміни виходу концентрату за випуклим графіком розподіл видобутої руди на декілька рудопотоків не є доцільним, оскільки це призводе до необхідності розробки додаткових обсягів розкривних порід (при двох рудопотоках та коефіцієнті розкриття 0,85 м^3/т на 2,1 млн. м^3/рік).

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити висновок про доцільний розподіл видобутого обсягу сирої руди на потоки збагачення при різному ступеню усереднення якості, та визначити еколого-економічні критерії щодо прийняття управлінських рішень (табл. 1).

Таблиця 1

Результати розрахунків еколого-економічних критеріїв

Еколого-економічний критерій	Графік виходу концентрату	Кількість рудопотоків, од.		
		1	2	3
Зміна обсягу розкривних порід, млн. м^3/рік	Увігнутий	0	2,59	1,73
	Випуклий	0	-2,1	-1,4
Чистий грошовий потік від операційної діяльності, млн. грн./рік	Увігнутий	1695,75	2429,34	2014,73
	Випуклий	1759,91	2510,71	1865,33

Джерело: розроблено автором

При увігнутому графіку, який характеризує зміну виходу концентрату залежно від якості рудної сировини, обсяг розкривних порід зі збільшенням кількості рудопотоків зменшується, причому найбільше зменшення (2,59 млн. м^3/рік) досягається при двох рудопотоках (табл. 1). Розподіл видобутку руди, що транспортують на збагачувальну фабрику, на два рудопотоки уможливлює одержання значного обсягу чистого грошового потоку як при увігнутому та і при випуклому графіку видобутку (2429,34 та 2510,71 млн. грн. відповідно).

Таким чином встановлено, що режим усереднення якості залізної руди доцільно формувати за увігнутим графіком виходу концентрату, розділяючи всі етапні запаси кар'єра на 2 рудопотоки. Такий режим забезпечує зменшений обсяг розкривних порід і збільшену суму грошового потоку від операційної діяльності, яка буде спрямована на розширене відтворення основних фондів. Сума грошового потоку повинна, з одного боку, компенсувати знос основних фондів, а з іншого, – забезпечити оновлення та модернізацію засобів виробництва, з метою підтримання планованої потужності кар'єру з видобування рудної сировини при поглибленні зони гірничих робіт.

Висновки і пропозиції.

1. Якість рудної сировини за вмістом в ній заліза, що утворюється шляхом усереднення рудопотоку для виробництва концентрату, визначає його вихід з цієї сировини та обсяги відходів збагачення, витрати на виробництво й прибуток від реалізації продукції. При підвищенні якості рудопотоку поліпшуються зазначені показники гірничо-збагачувального виробництва, хоча, щоб уникнути значних обсягів втрат залізної руди та відходів виробництва за період відпрацювання етапних запасів родовища, треба застосовувати певний режим усереднення залишкових запасів руди.

2. Режим усереднення якості рудної сировини в кар'єрі за першочерговим залученням до збагачення багатої руди уможливлює за витратами на виробництво концентрату його реалізацію та отримання чистого грошового потоку, котрий може бути

використаний як внутрішнє джерело фінансування відтворення основних виробничих засобів.

3. Величина чистого грошового потоку комбінату від операційної діяльності може бути збільшена за рахунок скорочення обсягу розкривних робіт, якщо увесь річний видобуток буде поділений за якістю руди на декілька окремих потоків для збагачення залежно від графіку виходу концентрату з сирої руди. При увігнутому графіку виходу концентрату (за даними Інгулецького ГЗК) доцільним є розподіл видобутої руди на два рудопотоки (обсяг розкривних порід скорочується на 2,59 млн. $м^3$/рік).

4. Розроблений методологічний підхід до оцінювання обсягу чистого грошового потоку від операційної діяльності, як джерела інвестицій на відтворення основних засобів виробництва, обумовлює той чи іншій рівень екологічної безпеки навколишнього середовища. Подальші дослідження за цим напрямом мають визначити потрібний обсяг інвестицій на відтворення основних засобів та рівень безпеки, що буде обумовлений таким же обсягом чистого грошового потоку.

Список літератури:

1. Зборовська О. М. Оптимізація процесів відтворення основних засобів на промислових підприємствах України [Електронний ресурс] Ефективна економіка. – 2012, № 11. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1542
2. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / О. І. Амоша, В. П. Вишневський, Л. О. Збаразська та ін.; за заг. ред. В. П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.
3. Науково-технічні принципи впровадження ресурсозберігаючих екологічно безпечних геотехнологій [Електронний ресурс] / А. В. Бардась, К. С. Богач // Сталий розвиток економіки. – 2013. – № 1. – С. 177-180. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/sre_2013_1_40.pdf
4. Перший етап модернізації економіки України: досвід та проблеми / О. М. Алимов, О. І. Амоша та ін.; за заг. ред. В. І. Ляшенка; ІЕП НАН України, КПУ. – Запоріжжя: КПУ, 2014. – 798 с.
5. Волошенюк В. В. Суспільні потреби в залізорудній сировині як чинник регуляторної політики у сфері надрокористування / В. В. Волошенюк // Вісник Запорізького національного університету – № 1(13), 2012. – С. 143-154.
6. Побудова прогностичної моделі оцінки впливу природного середовища шахти на економічні показники [Електронний ресурс] / А. В. Бардась, Д. В. Бабець // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2009. – № 3. – С. 88-96. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/evngu_2009_3_13.pdf
7. Котковський В. С. Відтворення основних засобів та його фінансове забезпечення на підприємствах залізорудної промисловості України. [Електронний ресурс] – автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.04.01 – Фінанси, грошовий обіг і кредит. – Київський національний економічний університет. – Київ, 2000. – Режим доступу: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C...
8. Прокопенко В. И. Экономическая оценка потерь рудного сырья / В. И. Прокопенко, А. А. Кривошеева – Днепропетровск: Наука и образование, 2001. – 210 с.

Тимошенко А.А.
Национальный горный университет

ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ СОБСТВЕННЫХ ИСТОЧНИКОВ ВОСПРОИЗВОДСТВА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ ПРОИЗВОДСТВА ГОРНО-ОБОГАТИТЕЛЬНОГО КОМБИНАТА

Аннотация
Определен чистый денежный поток как собственный источник финансирования воспроизводства основных средств горно-обогатительного производства. Обоснованы составляющие этого потока. Обобщенные научно-практические аспекты формирования прибыли от операционной деятельности при отработке этапных запасов месторождения. Оценена эффективность предложенного решения. Определены эколого-экономические критерии для принятия решений по обеспечению рационального качества рудопотока.
Ключевые слова: воспроизводство основных фондов, горно-обогатительное производство, чистый денежный поток, отходы производства, эколого-экономические критерии.

Tymoshenko O.O.
National Mining University

ECO-ECONOMIC SUBSTANTIATION OF OWN SOURCE OF FIXED ASSETS REPRODUCTION FOR MINING AND PROCESSING COMPLEX

Summary
The net cash flow is defined as a own source of funding of fixed assets reproduction for mining and processing production. Components of this flow are grounded. The scientific and practical aspects of the formation of operating income, when steps of ore deposits is excavating, are generalized. The effectiveness of the proposed solution is evaluated. There were identified eco-economic criteria for decision-making to ensure efficient quality ore-flow.
Keywords: reproduction of fixed assets, mining and processing production, net cash flow, production wastes, eco-economic criteria.

УДК 336.71:005

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ БАЗЕЛЬ III В БАНКІВСЬКУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Хома І.Б., Граціян О.В.
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню основних положень системи Базель III. Розглянуто перспективи їх функціонування в українському банківському секторі. При цьому виявлено основні труднощі запровадження Базель III в поточному періоді. Охарактеризовано необхідність якісно нового підходу до ведення банківської діяльності, який покликаний забезпечити підвищений контроль над управлінням ризиками. Досліджено показники діяльності системних банків України.
Ключові слова: Базель III, банківська система України, вимоги до формування банківського капіталу, норми ліквідності, системний ризик.

Постановка проблеми. Функціонування банківської системи в економіці будь-якої країни відіграє важливу роль, оскільки від неї залежить фінансова безпека та економічне зростання держави. Здавалось би, що банківська система України зараз знаходиться на стадії відновлення після фінансової кризи 2007-2009 років, але перед нею знову постав черговий виклик. У зв'язку з підписанням Україною угоди про асоціацію з Європейським Союзом вітчизняному банківському сектору необхідно буде відповідати вимогам та стандартам системи Базель III. Це якісно новий підхід до банківської діяльності, який покликаний забезпечити підвищений контроль над управлінням ризиками, які можуть виникнути у процесі ведення банківської справи. Європейський Центральний Банк запланував повноцінне функціонування системи Базель III в країнах ЄС з 2019 року. Тому зараз є актуальним питання: чи зможе Україна відповідати цим стандартам та що потрібно змінити в плані управління ризиками в довгостроковій перспективі. Для цього більш детально розглянемо основні положення Базель III та проаналізуємо перспективи їх впровадження в українському банківському секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування Базель III у вітчизняній банківській системі були розглянуті у полі зору українських вчених, зокрема таких, як Матлага Л. О., Демків М. І., Шпачук В. В., Мамедов С. А., Грищенко О. А та багатьох інших.

Наприклад, Матлага Л. О. вважає, що попри неспроможність банківських установ витримати нові стандарти щодо формування капіталу і низку потрясінь, які очікуватимуть банківську систему, впровадження Базель III є вкрай необхідним аспектом стабілізації вітчизняного ринку та євроінтеграції України [1, с. 77]. Аналогічної думки дотримується і Мамедов С. А., який зазначає, що впровадження цієї системи стане головним механізмом закріплення стійкості банківського сектору України [2]. Натомість Демків М. І. висловив думку, що перехід на нові стандарти у веденні банківської діяльності змусять зарубіжні банки згорнути свою присутність в Україні [3].

Як бачимо, вище перелічені науковці неоднозначно оцінюють вплив системи Базель III на банківський сектор України, а тому питання щодо її впровадження залишається і досі відкритим, що потребує подальшого систематизованого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Досі залишається невирішеним ряд питань, які стосуються впровадження Базель III в українську банківську систему. Зокрема, слід відмітити наступні проблеми:

- неможливість залучення довгострокових фінансових ресурсів від інвесторів для поповнення банківського капіталу в умовах кризової економічної ситуації в Україні;
- скорочення кредитного портфеля банків і, як наслідок, зниження рентабельності діяльності фінансових установ;
- нездатність банківської системи при нестійкій економіці витримати нормативи Базель III;
- відсутність ефективного державного механізму контролю системних банків.

Мета статті. Головна мета даного дослідження – встановити всі переваги та недоліки системи банківського нагляду Базель III, а також перспективи її впровадження в банківську систему України.

Виклад основного матеріалу. Щоб зрозуміти, який вплив Базель III чинитиме на українську банківську систему, розглянемо більш детальніше сутність цього документу. Він був затверджений в грудні 2010 року як наслідок неспроможності системи Базель II забезпечити стабільне функціонування банківських установ в умовах світової фінансової кризи 2007-2009 років. Якщо порівнювати обидві системи банківського нагляду, то впевнено можна стверджувати, що положення Базель III є значно жорсткішими. До вдосконалених вимог щодо формування банківського капіталу і нормативів ліквідності додається й інше положення – механізм протидії системним ризикам. Основна мета впровадження даного механізму – забезпечити в довгостроковій перспективі стабільного фінансового стану банку, а також здійснити повномасштабне охоплення ризиків.

Розглянемо детальніше компоненти системи банківського нагляду Базель III. Розпочнемо з аналізу вимог до формування банківського капіталу, оскільки на дотриманні мінімальних вимог достатності капіталу банківських установ традиційно базується система пруденційного нагляду. За системою Базель III вимоги до формування капіталу встановлюються у відсотках до активів, зважених на ризики (рис. 1).

Розмір базового капіталу збільшиться з 2% до 4,5%, а також банки будуть змушені формувати буферний капітал, який має забезпечити його достатність на певному рівні з метою покриття збитків банку під час системного спаду економіки. Також нововведенням є запровадження антициклічного резерву, що має забезпечити зниження кредитної активності банків в періоди економічного піднесення і стимулювати під час спаду. Вже до 2019 року загальний капітал банку повинен становити 10,5%. Такі зміни значно вплинуть на якість банківського капіталу і, найголовніше, на здатність покривати збитки навіть під час ліквідації фінансової установи.

Що ж стосується України, то варто зазначити, що для банків з національним капіталом тут досі діє

© Хома І.Б., Граціян О.В., 2015

система Базель I, яка була прийнята ще у 1992 році, а для банків з іноземним капіталом – Базель II, оскільки більшість з них мають акціонерів в країнах-учасницях Базельського комітету. Діяльність останніх за попередні роки показала невтішні результати, бо вони спеціалізувалися на обслуговуванні тих секторів економіки України, які найбільше постраждали від кризи. Якщо враховувати труднощі у діяльності банків з іноземним капіталом, то перехід українських банків на Базель III може спричинити значну кризу в банківській системі загалом [1, с. 75-76]. Адже нормативи капіталізації є досить високими, багатьом вітчизняним банкам, які не зможуть досягнути вищевказаних нормативів формування капіталу, доведеться покинути ринок. Розглянемо динаміку величини статутного та регулятивного капіталів, а також активів банківської системи протягом 2008-2014 років (рис. 2).

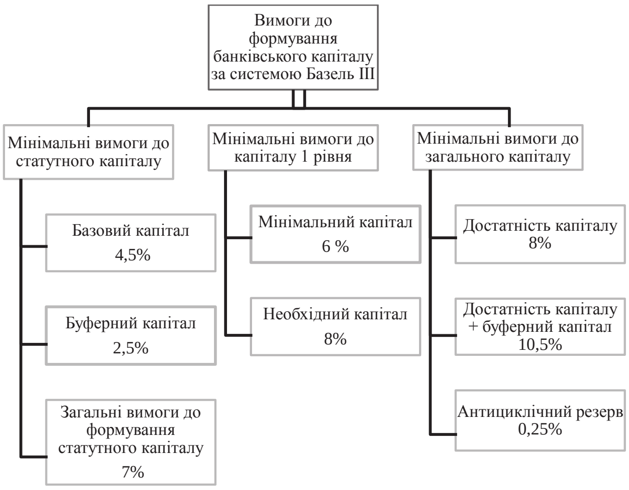

Рис. 1. Вимоги до формування банківського капіталу за системою банківського нагляду Базель III

Джерело: [4]

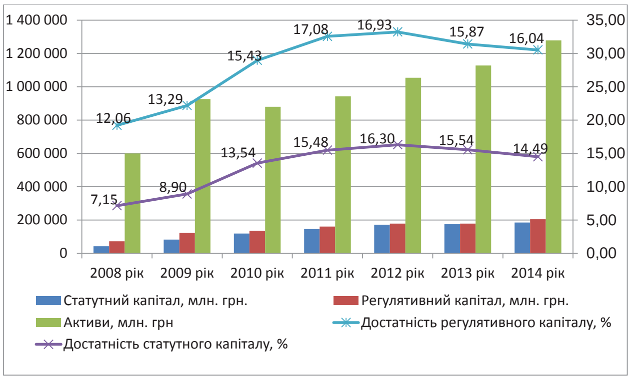

Рис. 2. Динаміка величини статного капіталу, регулятивного капіталу та активів банківської системи України протягом 2008-2014 років

Джерело: [5]

Отже, відповідно до рис. 2 бачимо, що різниця між величинами статутного та регулятивного капіталу має тенденцію до зменшення. Оскільки згідно з економічним нормативом діяльності банків Н2 (достатності регулятивного капіталу), який встановлений на рівні не менше 10%, можемо зробити висновок, що рівень достатності регулятивного капіталу українських банків знаходиться на вищому рівні, ніж необхідний за системою Базель III. Аналогічну ситуацію спостерігаємо і при розгляді достатності статутного капіталу. Проте, згідно постанови Правління Національного банку України від 06.08.2014 № 464 «Про приведення статутного капіталу банків у відповідність до мінімально встановленого розміру» вказано, що мінімальний статутний капітал банку повинен становити 500 млн. грн., тобто банкам потрібно поповнити свої власні фінансові ресурси на 76%. На це НБУ дає 10 років, але в період нестабільної політичної та економічної ситуації в Україні такі значні кошти мобілізувати практично нереально. На нашу думку, щоб в теперішніх умовах залучити довгострокові фінансові ресурси від потенційних інвесторів, найбільш раціональним буде здійснення комплексу мотиваційних заходів, які базуватимуться на зменшенні податкового навантаження для банківських установ і запровадженні державної системи страхування інвестицій.

Здійснимо дослідження чинних українських нормативів ліквідності і нормативів, пропонованих за положеннями Базель III (табл. 1).

Таблиця 1

Нормативи ліквідності Базель III і банківської системи України

Назва коефіцієнта	Методика розрахунку	Нормативне значення
Базель III		
Коефіцієнт короткострокової ліквідності	Відношення ліквідних активів до чистого грошового відтоку	100%
Коефіцієнт довгострокової ліквідності (чистого стабільного фінансування)	Відношення наявних стабільних джерел фінансування до необхідного обсягу стабільного фінансування	> 100%
Україна		
Назва коефіцієнта	Методика розрахунку	Нормативне значення
Коефіцієнт миттєвої ліквідності	Відношення суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках до зобов’язань банку, що обліковуються за поточними рахунками	≥ 20%
Коефіцієнт поточної ліквідності	Відношення активів первинної та вторинної ліквідності до зобов’язань банку з відповідними строками виконання	≥ 40%
Коефіцієнт короткострокової ліквідності	Відношення ліквідних активів до короткострокових зобов’язань	≥ 60%

Джерело: [4; 6]

Нормативи ліквідності, рекомендовані за Базель III, вимагатимуть від банку ретельного контролю за ризиком ліквідності. Коефіцієнт короткострокової ліквідності зобов’язуватиме банки володіти ліквідними активами, котрі б на 100% покривали короткострокові зобов’язання терміном менше 1 місяця. На практиці це вимагатиме від банку утримання значної кількості більш ліквідних, але низько прибуткових активів для виконання вимог ліквідності, що, звісно, буде негативно відображатись на рентабельності. Натомість, коефіцієнт довгострокової ліквідності (чистого стабільного фінансування) вимагатиме зміни профілю фінансування банку, тобто

банківські установи збільшать попит на довгострокове фінансування. Варто пам'ятати й про те, що на даний час обсяг залучених коштів від інституційних інвесторів в український фінансовий сектор є набагато меншим, ніж потенційно можливий. Також банківська система і рейтингові агентства можуть вимагати більш високих показників ліквідності, ніж національний регулятор. Та й до останнього може виникнути багато питань щодо класифікації рівнів грошових потоків банку [4].

Оскільки вперше в концепції банківського нагляду значна увага надається управлінню системним ризиком, відокремимо системно важливі фінансові інститути банківської системи України (надалі – СВФІ). Основні методичні підходи до визначення СВФІ зазначені в постанові Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків» № 863 від 25.12.2014. Згідно до цієї постанови виокремлено критерії, які вказують на системну важливість банку, зокрема, це загальний розмір активів, зобов'язань юридичних та фізичних осіб, системні взаємозв'язки в банківській системі (об'єм міжбанківського кредитування) та об'єм кредитування найважливіших секторів економіки [7]. Таким чином, зазначеним критеріям відповідають вісім банків: ПАТ КБ «Приватбанк», АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», АТ «Дельта Банк», АТ «Райффайзен Банк Аваль», ПАТ «Укрсоцбанк», ПАТ «Промінвестбанк», АТ «Сбербанк Росії». Розглянемо основні показники діяльності цих банків, використовуючи при цьому інформацію НБУ та дані офіційної звітності перелічених банків (табл. 2).

Бачимо, що станом на кінець ІІІ кварталу 2014 року на вісім банків припадає сукупно 53% від всіх активів банківської системи і, відповідно, враховуючи дані про кількість ліцензованих банків отримуємо інформацію, що інші 160 банків володіють 47% активів. У випадку наявності кризових явищ у будь-якому із СВФІ існує велика ймовірність настання «паніки» у цілому банківському секторі. Для України, можна зазначити, що два державних банки є системно важливими, тобто в даному випадку держава володіє всіма необхідними повноваженнями та інструментами для контролю за діяльністю цих фінансових установ. В цьому аспекті варто зосередити увагу на тому, щоб виробити комплекс заходів, які дозволятимуть здійснювати ефективний контроль за діяльністю системних банків, в яких відсутня державна участь у формуванні капіталу банківської структури. Такі заходи мають спрямовуватись на вдосконалення механізму надання допомоги СВФІ і здійснення правового забезпечення ліквідації банків без негативних наслідків для банківської системи.

Теоретично існує дві можливі моделі регулювання діяльності системних банків: запобіжна та обмежувальна. Суть першої моделі полягає у тому, що держава запобігає становленні банку як системної установи. Для контролю за банківським сектором створюється спеціальний орган. Виключною метою його діяльності є виявлення системних ризиків та у випадку їх наявності – здійснення протидії щодо їх реалізації.

Обмежувальна модель допускає існування системних банків на фінансовому ринку, проте вимоги до їх функціонування є значно жорсткішими. Фінансовий моніторинг СВФІ проводиться частіше, а також досить поширеним є таке явище як інститут кураторства [8, с. 35-37]. Нещодавно і в Україні були здійснені спроби запровадити кураторство системних банків, але вони не змогли адаптуватись на практиці. Така ситуація пов'язана з тим, що клієнти банків сприймають кураторів як ознаку кризового фінансового стану і це значно шкодить іміджу банку.

Враховуючи специфіку банківського сектору України для визначення і подальшого регулювання діяльності системних банків, варто здійснити наступне:

- розробити національний рейтинг банківських установ на основі критерію системності;
- встановити додаткові вимоги достатності капіталу системного банку;
- посилити контроль щодо захисту інформаційної системи СВФІ;
- закріпити на законодавчому рівні обов'язкове страхування депозитних рахунків клієнтів;
- збільшити періодичність банківського нагляду за станом платоспроможності і фінансової стійкості системного банку.

Зазначені заходи дозволяють здійснювати постійний моніторинг діяльності СВФІ, який сприятиме підвищенню ефективності управління банківськими ризиками.

Таблиця 2

Показники діяльності системних банків України за ІІІ квартал 2014 року

Найменування банку	Активи, тис. грн.	Кредити надані, тис. грн.	Капітал, тис. грн.	Зобов'язання, тис. грн.
ПАТ КБ «Приватбанк»	201 900 469	150 422 913	20 947 733	180 952 736
Частка від загального, %	15,40	15,32	12,59	15,81
АТ «Ощадбанк»	113 681 582	64 799 635	20 114 711	93 566 871
Частка від загального, %	8,67	6,60	12,09	8,17
АТ «Укрексімбанк»	131 527 353	51 088 244	13 970 844	117 556 509
Частка від загального, %	10,03	5,20	8,40	10,27
АТ «Дельта Банк»	63 104 973	46 234 277	4 911 268	58 193 705
Частка від загального, %	4,81	4,71	2,95	5,08
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	44 675 795	28 477 665	5 879 309	38 796 486
Частка від загального, %	3,41	2,90	3,53	3,39
ПАТ «Укрсоцбанк»	44 960 154	30 831 650	7 143 483	37 816 672
Частка від загального, %	3,43	3,14	4,29	3,30
ПАТ «Промінвестбанк»	51 578 338	37 095 781	6 321 836	45 256 502
Частка від загального, %	3,93	3,78	3,80	3,95
АТ «Сбербанк Росії»	43 379 430	31 691 748	3 834 575	39 544 855
Частка від загального, %	3,31	3,23	2,31	3,46

Джерело: [5]

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що перехід України на систему Базель III вимагатиме значних зусиль з боку національного регулятора. На нашу думку, найбільші складнощі виникнуть з впровадженням новорозроблених нормативів ліквідності і пошуку дієвих методів управління системним ризиком. Проте зрозуміло, що з введенням Базель III банківський сектор України значно очиститься, адже пристосуватись до нових умов зможуть лише найліквідніші банки. Звісно, спочатку всі вони відчуватимуть нестачу у капіталі, проте це дасть додатковий стимул банкам сконцентрувати свою увагу на управлінні капіталом, ціноутворенні своїх продуктів, а також пошуку довгострокових джерел фінансування. Якщо ж говорити про третю складову Базель III – протидію системним ризикам, то її забезпечення до 2019 року є цілком реальним. У цьому аспекті слід відмітити нещодавно презентовану програму «Концепції реформи банківської системи України до 2020 року», яку Голова Національного банку України В. Гонтарєва назвала «дуже амбітною». Фактично, зміст цієї концепції дублює положення Базель III і за нею дана система в Україні вже діятиме у 2018 році. Також в ній зазначено вирішення інших вагомих проблем банківської системи України, таких як створення мегарегулятора для усього фінансового ринку, сприяння доларизації вкладів, радикальне зниження відсоткових ставок за кредитами і депозитами та інші актуальні питання.

Список літератури:

1. Матлага Л. О. Еволюція регулювання фінансового сектору: від Базель II до Базель III / Л. О. Матлага // Економічний аналіз: збірник наукових праць Тернопільського національного економічного університету. – 2013. – № 12. – С. 74-78.
2. Базель III як банківська карта євроінтеграції [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.eurointegration.com.ua/experts/2014/07/8/7024038/
3. Украина не вписывается в «Базель» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.dsnews.ua/economics/ukraina-ne-vpisyvaetsya-v-bazel--26052014041200
4. Міжнародна консалтингова група «KMPG International» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.kpmg.com/RU/ru/topics/Russian-Banking-Club/Documents/Basel%20III_rus.pdf
5. Національний банк України [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.bank.gov.ua.
6. Постанова правління НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні» № 368 від 28.08.2001 р.
7. Постанова правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок визначення системно важливих банків» № 863 від 25.12.2014 р.
8. Семіряд А. О. Системно важливі фінансові установи: критерії, проблеми та регулювання / А. О. Семіряд // Фінансовий ринок України. – 2011. – № 7-8. – С. 34-38.

Хома И.Б., Грациян Е.В.
Национальный университет «Львовская политехника»

ПЕРСПЕКТИВЫ ВНЕДРЕНИЯ БАЗЕЛЬ III В БАНКОВСКУЮ СИСТЕМУ УКРАИНЫ

Аннотация
Статья посвящена исследованию основных положений системы Базель III. Рассмотрены перспективы их функционирования в украинском банковском секторе. При этом выявлены основные трудности ввода Базель III в текущем периоде. Охарактеризована необходимость качественно нового подхода к ведению банковской деятельности, который призван обеспечить повышенный контроль над управленим рисками. Исследовано показатели деятельности системных банков Украины.
Ключевые слова: Базель III, банковская система Украины, требования к формированию банковского капитала, нормы ликвидности, системный риск.

Khoma I.B., Hratsiian O.V.
Lviv Polytechnic National University

PROSPECTS OF INTRODUCTION BASEL III INTO BANKING SYSTEM OF UKRAINE

Summary
This article is devoted to research main position of Basel III system. Considered prospects of their introduction into Ukrainian banking sector. Herewiht found main difficulties of input Basel III in a current period. Described a necessity in qualitavely new approach in banking, which called to provide increased control of risk management. Investigated performance of system banks of Ukraine.
Keywords: Basel III, banking system of Ukraine, requirements to forming bank capital, liquidity requirements, systemic risk.

УДК 330.342.146

РОЗПОДІЛ ДОХОДІВ ЯК УМОВА РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМУ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Чернишевич О.М.
Інститут економіки та прогнозування
Національної академії наук України

У статті розглянуто теоретико-методологічні аспекти реалізації механізму розподілу доходів у контексті боротьби з ресурсо-розподільчими диспропорціями заради досягнення економічного зростання. Розкрито сутність окремих концепцій та деяких підходів до трактування даних категорій. Визначено основні фактори впливу на вищезгадані явища. Обґрунтовано причини виникнення соціальної нерівності. Запропоновано напрямки вдосконалення розподільчих відносин.
Ключові слова: економічне зростання, заощадження, інвестиції, розподіл доходів, соціальна нерівність.

Постановка проблеми. Економічне зростання та розподільчі процеси є взаємозалежними явищами. Ефективність їх перебігу пропорційна загальним тенденціям макроекономічної політики і прогресивним перетворенням за основними напрямками державного реформування. Для досягнення результативності економічних трансформацій слід зосередитися довкола удосконалення комплексу існуючих управлінських інструментів, які визначають й нівелюють соціальну нерівність, гармонізуючи суспільну диференціацію населення. Таким чином, обґрунтвання особливостей реалізації механізму економічного зростання крізь призму боротьби з бідністю сприяє становленню позитивних ефектів дії структурних змін необхідних для довгострокового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості взаємозв'язку між процесами нерівності та зростання відображають залежності відносно набутого багатства і отриманої частки доходів суб'єктів господарювання. Характеристика поєднання вищезазначених явищ сприяє розумінню тенденції джерел доходів й пояснює особливості функціонування домогосподарств, як основних учасників соціальних розподільчих процесів. Найбільш вагомий внесок у розкриття суті зазначеної проблематики здійснили: Гжегож Витольд Колодко [1], Джон Люк Галуп [2], Клаус Дайнінгер [3], Ненсі Бердсолл [4], Уго Паніцца [5], Федеріко Чингано [6].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на актуальність сфери досліджень, в економічній науці не сформовано комплексного підходу до обґрунтування взаємозв'язків між процесами соціальної нерівності, економічного зростання та розподілу доходів. Більшість науковців концентруються виключно на одній з категорій, визначаючи її, як домінуючу, і абстрагуються від дії ефектів факторів інших явищ. Таким чином, дедалі частіше виникають проблеми недоврахування окремих чинників впливу, що дотично стосуються соціальної диференціації, але їх ефект є не менш потужним.

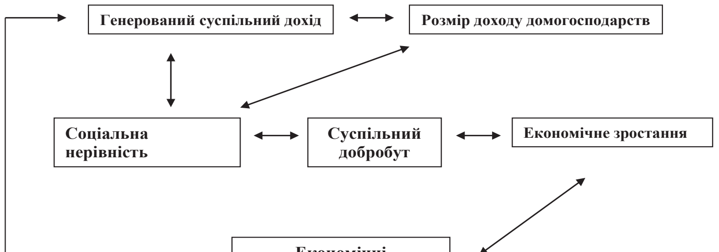

Рис. 1. Взаємозалежність процесів соціальної нерівності, розподілу доходів та економічного зростання

Джерело: розроблено автором

Мета статті. З ціллю забезпечення цілеспрямованих кроків держави в боротьбі з нерівністю доходів й високим ступенем розшарування населення слід окреслити спорідненість процесів соціальної нерівності, економічного зростання та розподілу доходів і обґрунтувати причини їх змін.

Виклад основного матеріалу. Високі темпи росту основних макроекономічних показників не завжди знаходять відображення в скороченні бідності, оскільки підвищення нерівності у доходах уповільнює усталення суспільного добробуту. Відповідно, заради реалізації позитивних ефектів від економічного зростання необхідно використовувати механізм соціального розподілу, як основний інструмент боротьби з ресурсо-розподільчими диспропорціями. Визначаючи комплекс елементів, що визначаючи стан середовища національного розвитку, буде доцільно акцентувати увагу на взаємозв'язку трьох категорій: соціальної нерівності, розподілу доходів й економічного зростання (рис. 1).

Концепція нерівності тісно пов'язана у соціальному контексті з більшістю економічних проблем, відображаючи реальний стан добробуту домогосподарств. Тобто, нерівність – це своєрідна оцінка справедливості чинних реформ. На сьогодні варто виділити два погляди трактування цієї категорії: об'єктивний та суб'єктивний [7].

Відповідно до об'єктивного підходу ступінь нерівності визначається на основі статистичних даних. Відповідний спосіб аналізу здебільшого використовується в дослідженнях метою яких є визначення наслідків поширення благополуччя в часі і просторі. Суб'єктивний підхід опирається на категорії нормативного забезпечення процесів добробуту. Спосіб будується довкола комплексної оцінки яка враховує особистісні індикатори добробуту [8]. Тим не менш, такі трактування нерівності не здатні по одинці достовірно й комплексно охарактеризувати соціальний стан домогосподарств, тому в фундаментальних дослідженнях їх використовують синхронно.

Найбільшою складністю аналізу явища варто вважати відсутність єдиного погляду на визначення еталону порівнянь стандартів життя. Домінантним для сьогодення є бачення необхідності зіставлення причин виникнення процесів нерівності, розмежовуючи їх за екзогенним та ендогенним походженням [9].

Ендогенні причини виникнення економічної нерівності – це набір рис та здібностей притаманних індивідам, що потенційно можуть визначити обсяг їх майбутніх доходів [10]. Іншими словами, йдеться про комплекс певних атрибутів, що формують людські порівняльні переваги і забезпечують конку-

© Чернишевич О.М., 2015

рентоспроможність індивідів. Такі властивості буде доцільно укомплектувати в дві групи: природні задатки та набуті здібності. До першої слід віднести рівень інтелекту, фізичні дані, харизму, комунікабельність, витривалість, стартові економічні можливості. Другу групу формують науково-аналітичні навички, володіння результатами НТП, кваліфікація, здатність до ризику, вміння швидко приймати рішення, своєчасна адаптація.

Стосовно екзогенних причин, варто виокремити чотири групи: такі, що залежать від розподілу економічних ресурсів, такі, що стосуються ринку праці, такі, що продиктовані прогресом й такі, що викликані глобалізацією. До першої – доцільно віднести фактори, які впливають на домогосподарства з точки зору адміністративного управління їх соціально-економічним станом (розподіл можливостей, товарів, доходів, багатства). Для другої групи характерні чинники, що визначають особливості протікання процесів зайнятості, сюди входять: демографічна структура, економічна кон'юнктура, рівень соціального забезпечення населення, розмір домогосподарств, здатність асимілюватись національними меншинами, розвиток суспільного поділу праці. Третя група включає ступінь енерговикористання, якість комплексної механізації та автоматизації, щабель суспільної модернізації. Складовими четвертої групи є міра національної кооперації і спеціалізації, рівень зовнішньої міграції, обсяг притоку й відтоку капіталу, міра розвитку інвестиційної діяльності, рівень лібералізації та членство у міжнародних організаціях.

Всі складові елементи ендогенних і екзогенних причин виникнення економічної нерівності спроможні створити умови для формування людської особистості й стимулювати її розвиток відносно практичної зайнятості в необхідних для суспільства. Вони залежні передусім від готовності індивідів вкладати та ризикувати, приносячи вигоду рівноцінно внеску. Таким чином, соціальну нерівність слід визначати як мінливе, багаторівневе явище, що зазнає впливу системи взаємопов'язаних факторів. Дослідження особливостей її протікання є рівноцінним вивченню причин виникнення нерівності, оскільки дане явище – це результат сукупних проявів, а не конкретний процес.

Економічне зростання характеризує позитивні тенденції діючих реформ, визначаючи їх вплив на якість добробуту домогосподарств. Дане поняття можна трактувати, з однієї сторони, як підвищення доходів на душу населення, а з іншої – як збільшення обсягів національного продукту. Заради забезпечення національного економічного піднесення необхідно досягти рівня перевищення обсягів інвестиційних вкладів над вартістю заміни зношеного капіталу. Крім того, на рівні домогосподарств слід створити умови для накопичення заощаджень, обсягів яких достатньо у випадку потреби компенсації при втраті робочого місця. Таким чином, припускаємо, що домінантними явищами в теорії економічного зростання є здійснення інвестиційної діяльності і гарантія заощаджень [11].

Обсяг інвестиційних потоків країни характеризує не тільки розміри валового випуску, але й об'єм генерованих трудових ресурсів. При зростанні капіталовкладень в економіку держави, підвищується й необхідність у кваліфікованих працівниках, тобто, створюються додаткові робочі місця. Проте, розширення ринку праці не обов'язково відображатиметься у різкому зростанні розмірів заробітної плати, оскільки роботодавці здатні самостійно встановлювати засади здійснення виплат працюючим. Тим не менш, за умов усталення економічної стабільності подібна тенденція нівелюється.

Норма заощаджень прямо залежить від рівня статків та збільшується при їх підвищенні. Проте, зростання доходу на душу населення не єдиний фактор, який безпосередньо визначає нагромадження матеріальних ресурсів. Так, наприклад, зміни в потребах можуть викликати підвищення ставки споживання, а зростання чисельності населення (яке є реакцією на покращення економічного становища) супроводжується збільшенням соціально слабких категорій громадян, впливаючи на можливості домогосподарств здійснювати економію [12].

В умовах постійної економічної турбулентності слід припустити, що найбільш вагомими причинами стимулювання економічного зростання є: підвищення сукупного попиту, покращення якості робочої сили, технологічний прогрес та інвестиційна привабливість [13]. Підвищення сукупного попиту у кінцевому випадку призведе до зменшення витрат виробництва і збільшення відшкодування коштів (за умови, стабільного рівня цін). Покращення якості робочої сили сприятиме зростанню продуктивності праці, створюючи нові можливість розвитку структури економічної діяльності. Технологічний прогрес надасть державі конкурентні переваги й забезпечить можливістю поліпшеного збуту. Інвестиційна привабливість буде стимулювати рух капіталу (в тому числі, міжнародного), розвиваючи фінансову систему. Втім, дані фактори не направлені на врахування соціальної складової розвитку, яка визначає суспільні настрої, ділову активність та сталість макроекономічних перетворень. Відповідно, буде доцільно додати до цього переліку причин і ефективність соціальної інфраструктури. Ефективність соціальної інфраструктури передусім характеризується зростанням наявного доходу домогосподарств, а отже, відображає збільшення споживчих витрат (стимулюючи виробничу діяльність) й гарантує підтримку достатнього рівня заощаджень (створюючи умови для малої інвестиційної активності).

Отже, економічне зростання є головною метою будь-яких запроваджуваних реформ. Для даного процесу характерна залежна від різнонаправлених факторів динамічність розвитку, яка комплексно визначає його продуктивність. Основними компонентами реалізації економічного зростання варто вважати здатність до заощаджень та сприятливі інвестиційні умови, що розкривають орієнтацію розвитку країни.

В науковій теорії дедалі активніше розвивають думку про необхідність створення універсального підходу щодо визначення середовища соціального розподілу, оскільки вищезгадане явище формує особливості функціонування суспільних взаємозв'язків. Відповідно, у основі концепції слід виокремлювати діючі аспекти доходних перетворень. Іншими словами, обґрунтування домінантного способу отримання грошових ресурсів домогосподарствами сприятиме створенню адміністративно-правових умов розвитку альтернативних методів заробітків, формуючи можливості зниження ресурсної диференціації.

Проте, незалежно від способу вивчення даного процесу, незмінним залишається об'єкт дослідження – доходи. Так, залежно до загальноприйнятого в економіці трактування доходу, запропонованого Джоном Гіксом, під даною категорією розуміють максимальну кількість цінностей, які індивід може витратити протягом одного тижня, і які він планує затрачати кожного наступного [14]. Дефініція не передбачає вимірювання стану добробуту, а зосеред-

жується виключно на ресурсній складовій благополуччя. Саме тому, її використання доцільне для аналізу економічних ефектів суспільних процесів. Інше розуміння доходу було у Ірвіна Фішера, котрий вважав, що дане явище є потоком послуг за певний період часу [15]. Економіст навмисно уникав активності пов'язаної із обігом товарів, вважаючи, що дохід отримується тільки внаслідок надання послуг. Таке трактування слід вважати прийнятним при аналізі ступеню та якості задоволення потреб, визначаючи соціальний добробут. На думку Адама Сміта, дохід – це величина залежна від факторів виробництва, тобто те, що індивід, групи індивідів чи нація отримує в якості заробітної плати, ренти, заробленого відсотку чи прибутку (іншими словами, потік благ який наростає на одиницю часу). Економіст використовув поняття багатства, як синонім до вищезгаданої категорії [16]. Досить практичне трактування доходу в Джона Кейнса, котрий розглядав його, як вартість випуску за мінусом виробничих витрат [17]. Концентруючись на виробничій діяльності, дослідник вивів процес споживання на домінантну позицію теорії доходів.

Дані дефініції є найбільш використовуваними в економічній теорії, й слугують основою провадження досліджень економіко-соціального трактування категорії. Так, використання дефініції Фішера актуальне в аудиторській справі, Сміта – у випадку необхідності характеристики фінансових тенденцій, Кейнса – під час опису підприємницької діяльності, а Гікса в контексті тлумачення макроекономічних процесів. Загалом, теоретичне трактування доходу за Гіксом лягло в основу побудови системи національних рахунків, яка слугує інструментом відображення та вимірювання найзагальніших результатів взаємодії і взаємовідносин різних суб'єктів господарювання.

Розподіл доходів – це процес, який опирається на чіткі й конкретні позиції. Їх дотримання визначає успіх у боротьбі з соціальною нерівністю та з метою досягнення економічного зростання. Відповідно до загальноприйнятих принципів теорії систем, завжди існують чинники, що впливають на систему безпосередньо і опосередковано. У контексті даної проблематики йдеться про виокремлення факторів, які не тільки здатні впливати на якість вищезгаданого процесу, але й визначати розміри доходів. Відповідно, чинники слід згрупувати за наступними ознаками: рівень економіко-географічного розшарування, ступінь розвитку людського капіталу та ефекти порівняльних переваг.

Рівень економіко-географічного розшарування описує наслідкові зв'язки соціальної диференціації у різних сферах суспільно-економічного життя країни, що діють внаслідок перетворень продиктованих ефектом природничо-ресурсних змін. Оскільки розшарування громадян залежать від регіональних особливостей їх господарювання (тобто, від статусу і перспектив розвитку населених пунктів, стосовно стану дотування/соціальної підтримки), то розподільчі відносини опираються на можливості цих регіонів у самозабезпеченні й їх спроможності бути учасником процесів суспільної поділу праці.

Ступінь розвитку людського капіталу стосується комплексу управлінської діяльності щодо забезпечення оптимального функціонування ринку праці. Здебільшого, йдеться про створення необхідного обсягу пропозиції за сукупною кваліфікацією та професійними здібностями в сфері зайнятості для результативної організації праці.

Ефекти порівняльних переваг ґрунтуються на корисності використання даних природою відмінностей в ресурсах. Обґрунтування спеціалізації на конкретних видах діяльності з урахуванням меншості альтернативних витрат визначає взаємовигідність як для регіонів, так і для країн, незалежно від абсолютної продуктивності.

Таким чином, розуміння дії чинників на розподільчі процеси створює передумови узагальнення базового тактичного підгрунтя, яке повинно стати основою економічного зростання. Можна припустити, що вищеперераховані фактори визначають соціально-економічну структуру системи розподілу ВВП, поточні тенденцій розвитку суспільних явищ країни, а також впливають на виникнення рецесійних процесів. Крім того, дані чинники підпорядковуються принципам дії циклічних коливань та стають складовими елементами антикризової політики.

Висновки і пропозиції. Підсумувавши зазначене стає, очевидно, що соціальна нерівність, економічне зростання й розподіл доходів тісно взаємопов'язані процеси, що зазнають впливу дії як прямих, так і опосередкованих факторів. Протікання даних явищ віддзеркалюється у таких категоріях, як багатство, споживання та доходи. А зміна тенденцій одного викликає перетворення у інших двох, відображаючись одразу як на житті держави, так й громадян. Відповідно, суспільне зростання залежить від гармонії пропорційності цих категорій. У випадку відсутності згладженості відбувається суспільний занепад, проте, його можливо нівелювати реформувавши систему соціальних розподільчих процесів. Зазвичай подібні зміни супроводжуються пониженням загального грошового притоку. Тим не менш, вони здатні сприяти вирівнюванню ресурсо-розподільчих диспропорцій.

Список літератури:

1. Kolodko G. W. Equity issues in policymaking in transition economies [Електронний ресурс] / Grzegorz Kolodko // The World Bank – Режим доступу до ресурсу: https://www.imf.org/external/np/fad/equity/kolodko.pdf
2. Gallup J. Economic Growth and the Income of the Poor [Електронний ресурс] / J. Gallup, S. Radelet, A. Warner // Harvard Institute for International Development. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: http://www.pdx.edu/sites/www.pdx.edu.econ/files/media_assets/jlgallup/grow_pov.pdf
3. Deininger K. Economic Growth and Income Inequality: Reexamining the Links [Електронний ресурс] / K. Deininger, L. Squire // International Monetary Fund. – 1997. – Режим доступу до ресурсу: http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1997/03/pdf/deininge.pdf
4. Birdsall N. Income Distribution: Effect s on Growth and Development [Електронний ресурс] / Nancy Birdsall // he Center for Global Development і – Режим доступу до ресурсу: http://www.cgdev.org/files/13505_file_Income_Distribution_Birdsall.pdf
5. Panizza U. Income Inequality and Economic Growth: Evidence from American Data [Електронний ресурс] / Ugo Panizza // Inter-American Development Bank. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubWP-404.pdf
6. Cingano F. Trends in Income Inequality and its Impact on Economic Growth [Електронний ресурс] / Federico Cingano // Organisation for Economic Co-operation and Development. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://www.oecd.org/els/soc/trends-in-income-inequality-and-its-impact-on-economic-growth-SEM-WP163.pdf

7. Gallo C. Economic Growth And Income Inequality: Theoretical Background And Empirical Evidence [Електронний ресурс] / Cesar Gallo // Development Planning Unit, University College London. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ceelbas.ac. uk/dpu/k_s/publications/working_papers/f-j/WP119.pdf
8. Böhnke P. Well-being and Inequality [Електронний ресурс] / P. Böhnke, U. Kohler // Social Science Research Center Berlin – Режим доступу до ресурсу: http://bibliothek.wzb.eu/pdf/2008/i08-201.pdf
9. Blanchflower D. The Causes and Consequences of Changing Income Inequality [Електронний ресурс] / D. Blanchflower, M. Slaughter // Dartmouth Tuck School of Business – Режим доступу до ресурсу: http://www.dartmouth.edu/~blnchflr/papers/consq%20of%20changing%20income.pdf
10. Charles – Coll J. Understanding income inequality: concept, causes and measurement [Електронний ресурс] / Jorge A. Charles – Coll // nternational Journal of Economics and Management Sciences. – 2011. – Режим доступу до ресурсу: http://www.managementjournals.org/ijems/3/IJEMS-11-1303.pdf
11. Economic Growth, Savings and Investment [Електронний ресурс]. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.sbp.org.pk/reports/annual/arFY00/Real.doc
12. Economic growth [Електронний ресурс] // Economics Online: News Analysis Theory Comment. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://www.economicsonline.co.uk/Competitive_markets/Economic_growth.html
13. Causes of Economic Growth [Електронний ресурс] // Aquinas College Economics Department – Режим доступу до ресурсу: http://www.slideshare.net/aquinaseconomics/causes-of-economic-growth
14. Prochazka D. The Hicks' Concept of Income and Its Relevancy for Accounting Purposes [Електронний ресурс] / David Prochazka // academia.edu – Режим доступу до ресурсу: http://www.academia.edu/6148099/The_Hicks_Concept_of_Income_and_Its_Relevancy_for_Accounting_Purposes_Background_and_motivation_for_the_paper?login=anahi@ukr.net&email_was_taken=true
15. Hewett W. W. The Definition of Income [Електронний ресурс] / William Wallace Hewett // American Economic Association – Режим доступу до ресурсу: http://www.jstor.org/discover/10.2307/1807115?sid=21105941969653&uid=4&uid=3739232&uid=2
16. Serafy S. Herman Daly Festschrift: Hicksian income, welfare, and the steady state [Електронний ресурс] / Salah El Serafy // The Encyclopedia of Earth – Режим доступу до ресурсу: http://www.eoearth.org/view/article/153484/
17. The Definition of Income, Saving and Investment [Електронний ресурс] // Scandalum Magnatum. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: https://scandalum.wordpress.com/2007/10/11/6-the-definition-of-income-saving-and-investment/
18. Луцков В. О. Визначення взаємозалежності компонентів національного багатства [Електронний ресурс] / В. О. Луцков, І. М. Бобух // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: scholar.google.com.ua/scholar?oi=bibs&cluster=13919128826786621594&btnI=1&hl=uk
19. Шинкарук Л. В. Структуризація доходів від власності як джерела національних заощаджень [Електронний ресурс] / Л. В. Шинкарук // 2005 – Режим доступу до ресурсу: http://eip.org.ua/docs/EP_05_3_89_uk.pdf

Чернишевич О.М.
Институт экономики и прогнозирования
Национальной академии наук Украины

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ДОХОДОВ КАК УСЛОВИЕ РЕАЛИЗАЦИИ МЕХАНИЗМА ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА

Аннотация
В статье рассмотрены теоретико-методологические аспекты реализации механизма распределения доходов в контексте борьбы с ресурсо- распределительными диспропорциями с целью достижения экономического роста. Раскрыто сущность отдельных концепций и некоторых подходов к трактовке данных категорий. Определено основные факторы влияния на вышеупомянутые явления. Обоснованно причины возникновения социального неравенства. Предложены направления совершенствования распределительных отношений.
Ключевые слова: экономический рост, сбережения, инвестиции, распределение доходов, социальное неравенство.

Chernyshevych O.M.
Institute for Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine

INCOME DISTRIBUTION AS A CONDITION OF THE MECHANISM OF ECONOMIC GROWTH

Summary
The paper examines the theoretical and methodological aspects of the mechanism of income distribution which is used against resource-distribution disparities for economic growth. The essence of certain concepts and some approaches to the interpretation of these categories is defined. The main factors that influence the phenomenon mention above are determined. The causes of social inequality are grounded. The directions of distribution relationships improvement are proposed.
Keywords: economic growth, savings, investment, income distribution, social inequality.

УДК 331.5.25

ОБ'ЄКТИВНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ РОБІТНИКІВ – ПЕРЕДУМОВА ЇХ ГІДНОЇ ПРАЦІ (НА ПРИКЛАДІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В ДОНБАСІ)

Щетініна Л.В., Рудакова С.Г.
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Запропонований підхід до прогнозування потреби професійного навчання робітників сільського господарства в Донбасі. Враховано проведення військових дій на цій території. Визначено критерії та орієнтири підвищення якості професійного навчання робітників. Також обґрунтована необхідність впровадження професійних стандартів. Детально розглянуто нормативно-правовий аспект використання професійних стандартів в професійно-технічній освіті.

Ключові слова: професійне навчання, прогнозування потреби в навчанні, професійні стандарти, професійно-технічна освіта.

Вступ. Відповідно до сформованої теорії Д. Рікардо правило міжнародної спеціалізації означає, що в окремо взятій країні завжди найдеться товар, виготовлення якого більш ефективне, ніж виробництво інших за існуючого середньосвітового рівня витрат. Якщо говорити про Україну, то вона має всі сприятливі умови для розвитку сільського господарства. Так, наприклад, Україна є лідером за родючістю земель, за їх розміром є сьомою, за індексами зростання сільськогосподарського виробництва є третьою. Але, водночас резерви сільськогосподарського виробництва не використовуються повною мірою – врожайність нижчу, ніж в Україні мають лише Казахстан, Російська Федерація, Румунія та Іспанія; кількість обладнання є, як правило, недостатньою, фізично та морально зношеним тощо. З огляду на це, вивчення стану та перспектив сільського господарства в Україні є актуальним, оскільки ця сфера має значні резерви власного розвитку та розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність сільського господарства є предметом вивчення багатьох вчених, зокрема О. А. Бугуцького, І. К. Бондар, Д. П. Богині, О. О. Васильєвої, І. Ф. Гнібиденко, Л. С. Лісогор, М. Б. Махсми, І. Н. Романенко, Р. М. Чорної, О. В. Шкільова тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак такі питання як прогнозування розвитку сільського господарства в Україні вивчено недостатньо.

Постановка проблеми. Отже, в нашому дослідженні будуть запропоновані підходи до прогнозування потреби у професійному навчанні кваліфікованих робітників за напрямом сільське господарство в таких політично, соціально та економічно нестабільних регіонах як Донецька та Луганська області. Водночас буде розглянуто якісну сторону підготовки робітників сільського господарства, тобто умови та стан їх професійного навчання. **Формулювання цілей статті.** Для цього необхідні:

- статистичний аналіз тенденцій зайнятості сільського населення в цих регіонах;
- виявлення впливу воєнних дій на потребу економіки Донбасу в кваліфікованих робітниках;
- оцінювання перспектив впровадження об'єктивних вимог до результатів професійного навчання робітників сільського господарства (професійних стандартів).

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до традиційного підходу кількісна потреба в професійному навчанні буде визначатися з урахуванням:

- загальноукраїнських тенденцій щодо змін потреби в працівниках сільського господарства та змін потреби в них внаслідок військових дій;
- загальноукраїнських тенденцій щодо змін потреби в кваліфікованих робітниках та впливу на неї військових дій;
- регіональних тенденцій зміни потреби у працівниках.

Цей підхід базується на *визначенні середньорічних коефіцієнтів зміни потреби в працівниках*, а також *припущеннях циклів Жугляра* – середньострокові економічні цикли з періодом 7-11 років. Точність цих циклів пояснюється тим, що спостерігаємо коливання не тільки в завантаженні виробничих потужностей, але й коливання в обсягах інвестицій в основний капітал. Тобто ці цикли включають затримку викликану прийняттям інвестиційних рішень та запуском виробничих потужностей. Тобто розрахунок середньорічного коефіцієнту потреби в працівниках за 7-11 років дає можливість нівелювати циклічні коливання, а також визначити зміну в потребі внаслідок бойових дій в Донецькій та Луганській областях (табл. 1).

Таблиця 1

Показник	В% до попереднього року								
	2006/2005	2007/2006	2008/2007	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011	2013/2012	2014/2013
Темпи зміни потреби в працівниках сільського господарства в Україні	122	72,3	82,0	45,0	84,4	116,1	83,1	103,5	71,5
Темпи зміни потреби в кваліфікованих робітниках в Україні	87,8	95,2	43,1	56,0	111,2	98,6	79,06	-	58,0

Джерело: розробка авторів

Виходячи з даних таблиці визначаємо вплив загальноукраїнських тенденцій зміни потреби в кваліфікованих працівниках сільського господарства. Так, середній коефіцієнт зміни потреби в працівниках сільського господарства до 2014 року становить $К = (0,274309)^{1/8} = 0,850707$, тобто в середньому щорічне скорочення потреби в працівниках сільського господарства становило 15%. В за січень – вересень 2014 році скорочення потреби становило 28,5%. Тобто внаслідок бойових дій скорочення потреби сільського господарства в працівниках становить різницю між скороченням потреби внаслідок бойових дій та щорічним скорочення протягом 8-ми років – 13%.

На зміну потреби в кваліфікованих робітниках сільського господарства впливає також загальноукраїнські тенденції зміни потреби в кваліфікованих робітниках. Логіка розрахунку подібна до попередніх розрахунків. Так, середній коефіцієнт зміни потреби в кваліфікованих робітниках сільського гос-

© Щетініна Л.В., Рудакова С.Г., 2015

подарства до 2014 року становить К = $(0,27585)^{1/8}$ = = 0,831949, тобто в середньому щорічне скорочення потреби в працівниках сільського господарства становило приблизно 18%. А за січень-вересень 2014 році порівняно з цим же періодом в 2013 році скорочення потреби становило 42%. Тобто внаслідок бойових дій скорочення потреби сільського господарства в працівниках становить різницю між скороченням потреби внаслідок бойових дій та щорічним скорочення протягом 8-ми років – 24%.

Крім загальноукраїнських тенденцій на потребу в кваліфікованих робітниках сільського господарства впливають регіональні тенденції зміни потреби в працівниках (табл. 2).

Таблиця 2

Темпи зміни потреби в працівниках в певній області	В% до попереднього року				
	2009/2008	2010/2009	2011/2010	2012/2011	2013/2012
Донецька обл.	32,60	87,8	141,3	82,9	61,7
Луганська обл.	59,0	153,8	130	30,7	87,5

Джерело: розробка авторів

За відсутності даних за січень – вересень 2014 року можемо лише визначити середньорічний коефіцієнт зміни потреби в працівниках Луганської та Донецької областей, який відповідно становить 79,4 та 72,9. Тобто регіональні тенденції також є від'ємними – відбувається зменшення потреби в працівниках. Це означає, що загальноукраїнські та регіональні тенденції свідчать про відсутність потреби в підготовці додаткової робочої сили кваліфікованих робітників за напрямом сільське господарство.

Логіка подальших розрахунків передбачає врахування:

- зміни обсягів валової продукції у 2015 році за середньорічним коефіцієнтом її зростання;
- зміни продуктивності праці у 2015 році за середньорічним коефіцієнтом її зростання;
- необхідної чисельність зайнятих відповідно до обсягів валової продукції та продуктивності праці у 2015 році;
- потреби в кваліфікованих працівниках у 2014 році;
- додаткової потреби у кваліфікованих робітниках за даними природного приросту, масштабів внутрішніх переселень тощо.

Так, спочатку визначаємо середньорічний коефіцієнт зростання валової продукції та продуктивності праці визначено за даними табл.3.

Таблиця 3

Показник		В % до попереднього року		
		2011/2010	2012/2011	2013/2012
Темпи зміни продуктивності праці в сільському господарстві	Луганська обл.	125	101	103
	Донецька обл.	119	94	105
Темпи зміни валової продукції в сільському господарстві	Луганська обл.	131	100,7	105
	Донецька обл.	118	101	116

Джерело: розробка авторів

Середній коефіцієнт зміни обсягів валової продукції сільського господарства та продуктивності праці в сільському господарстві становлять в Луганській області – 1,09 та 1,11, а в Донецькій обл. – 1,05 та 1,11 відповідно.

Далі з урахуванням середньорічного зростання обсягів валової продукції та продуктивності праці визначаємо: обсяг валової продукції в областях в 2014 та 2015 роках. Тобто, якщо в 2013 році обсяг валової продукції в Луганську становив 6502,2 млн грн., то прогнозується зростання валової продукції у 2014 році (6502,2 млн. грн * 1,09) до 7087,39 млн грн., в 2015 році (7087,39 *1,09) до 7725,26 млн. грн. Аналогічно визначаємо зростання обсягу валової продукції в Донецькій області – в 2014 році – 12062,61 млн грн.; 2015 році – 12665,74 млн грн.

Для того, щоб визначити чисельність осіб, які мають бути залучені до виробництва визначеного обсягу валової продукції в цих областях, розрахуємо перспективну продуктивність в 2015 році в Донецькій та Луганській областях, яка з урахуванням середньорічного коефіцієнту зростання 1,11 (однакового в обох областях), становитиме 192046,7 грн та 200131 грн відповідно.

Тобто якщо співставити обсяги валової продукції в 2015 році по областях із значеннями продуктивності, то отримаємо необхідну для виробництва валової продукції чисельність працівників сільського господарства в Луганській області – 37222 особи, в Донецькій області – 65951 особа. Тепер порівнюємо з показниками необхідної чисельності для виробництва валової продукції в 2013 році в Луганській та Донецькій областях, які становлять – 73704 особи та 38600 осіб. Як бачимо, з зростанням обсягів валової продукції та продуктивності праці потреба економіки в працівниках зменшується.

Додаткова потреба в підготовці кваліфікованих працівників може визначатися з урахуванням природного скорочення населення, масштабів міжрегіональної міграції у 2013 році та сучасного відтоку внутрішніх переселенців у 2014 році. Базовою чисельністю від якої слід визначати додаткову потребу в підготовці працівників є обсяг валової продукції та продуктивність в областях у 2014 році. Так, в Луганській області обсяг валової продукції та значення продуктивності праці прогнозуються на рівні – 7087, 39 млн. грн. та 186976 грн., тому чисельність працівників становитиме 37905 осіб. Це чисельність всіх працівників сільського господарство. Тоді як питома вага кваліфікованих робітників в загальній чисельності працівників з 2009 по 2013 роки становить в середньому 33%. Тобто в розрахунках додаткової потреби для підготовки кваліфікованих робітників будемо використовувати значення третини від всіх працівників сільського господарства Луганської області 12508,65 осіб (37905*1/3) та Донецької області 23240 (69720*1/3).

За даними Держкомстату, відсоток природного зменшення чисельності населення в Луганській області становить 1,59% (35822/2251954*100), в Донецькій області – 1,589% (69345/4362557*100). Тобто додаткова потреба з урахування природного зменшення населення областей становитиме в Луганській області 199 осіб (12508,65*1,590/100), а в Донецькій області – 370 осіб (23248*1,589/100).

З огляду на сучасну ситуацію в Східних областях України, необхідно врахувати в додатковій потребі підготовки кваліфікованих робітників і відтік внутрішніх переселенців. За даними обласних адміністрацій з Луганської обл. виїхало 29727 осіб або 1,32%, а з Донецької обл. – 62203 особи або 1,42%, що становить 165 та 331 особа відповідно.

Крім переміщення внутрішніх переселенців треба врахувати щорічні міжрегіональні переміщення,

які непов'язані з воєнними діями, в Луганській області становить 59 осіб або 0,47% ((10656/2251954)* 12508,65), а в Донецькій області – 84 особи або 0,364%.

Отже, за *консервативним сценарієм* потреба в підготовці кваліфікованих робітників в Луганській та Донецькій областях становитиме 423 особи (199+165+59) та 785 осіб (370+331+84). Якщо порівняти ці значення з державним замовлення на підготовку робітничих кадрів для сільського господарства, то обсяги підготовки дещо занижено – в Луганській області вони становлять 310 осіб, в Донецькій області – 740 осіб.

Необхідно також розглянути *економіко-інноваційний сценарій*, який передбачає збільшення продуктивності праці до європейського рівня, наприклад, Данії. Оскільки вітчизняне сільське господарство подібне до датської моделі, для якої характерне переважання молочного та молочно-м'ясного направлення тваринництва, розвинуто також свинарство та птахівництво. Продуктивність праці в Данії в гривневому еквіваленті становить 401037 грн., а продуктивність вітчизняних виробників становить лише 155869,4 грн. Якщо врахувати наявний середньорічний темп зростання обсягу валової продукції протягом 7-ми років в Луганській (1,097) та Донецькій областях (1,057), то валова продукція в 2020 році в Донецькій обл. становитиме 16165 млн. грн. (11488,2*(1,057)), в Луганській області – 11886 млн. грн., (6502,2*1,097). Продуктивність за цей же період має зрости в Луганській та Донецькій області в 2,07 разів (1,117), тобто в Луганській області становитиме 348685 грн., а в Донецькій обл. – 323609 грн. Це означатиме, що для виробництва запланованого обсягу валової продукції в Луганській області потрібно 34 тис. осіб, а в Донецькій – 49952 особи.

Якщо ж протягом цього періоду збільшити продуктивність до європейського рівня (401037 грн.) потреба у працівниках для виконання плану валової продукції зменшиться в Луганській області на 4361 особу (34000-29638), а в Донецькій області – на 9644 особи (49952-40308). Відповідно це позначиться на обсягах підготовки кваліфікованих робітників за напрямом сільське господарство.

Але для того, щоб реалізувати *інноваційно-експортний сценарій* можна запропонувати визначену в економіко-інноваційному сценарії резервну потребу працівників направити на професійну підготовку та в подальшому використати для виробництва продукції сільського господарства на експорт.

Можна також запропонувати *соціально-експортний сценарій* передбачає визначення обсягів перепідготовки кваліфікованих робітників за напрямом сільське господарство за даними Держкомстату про чисельності безробітних серед сільського населення в Донецькій та Луганській областях – 25,6 тис. осіб та 10 тис. осіб відповідно.

Об'єктивні вимоги до професійного навчання робітників не обмежуються обсягами державного замовлення, а також стосується якості навчання – якості процесу навчання, «реальності» вимог до його результатів тощо. Оцінювання якості професійного навчання робітників, в тому числі для сільського господарства, має базуватися на думці роботодавців. Так, дослідження сучасних науковців свідчать про те, що двоє з трьох роботодавців вважають рівень підготовки кваліфікованих робітників у державних професійно-технічних навчальних закладах низьким і таким, що не відповідає потребам виробництва.

Це є, на нашу думку, закономірним процесом. Не можливо, на нашу думку, надавати якісні освітні послуги, за умови, що матеріально-технічна база професійно-технічних навчальних закладів, особливо машинобудівного, аграрного, поліграфічного профілів, а також транспорту, зв'язку та інших на 96-98 відсотків фізично та морально застаріла і непридатна для використання в навчальному процесі. У майстернях, на полігонах і навчальних господарствах зараз використовується сільськогосподарська та інша техніка, 60 відсотків якої відпрацювала вже понад 20 років, 36 відсотків функціонує близько 20 років, і лише 4 відсотки – до 10 років [1]. За даними Інституту професійно-технічної освіти, відсоток обладнання, термін використання якого перевищує 15 років вже у 2007-2008 році становив 71% [3].

До того ж навчальні заклади не мають сучасних підручників та навчальних посібників. За останні 5 років із 183 підготовлених рукописів видано всього 30 найменувань, або 16,3 відсотка. За даними Інституту професійно-технічної освіти забезпеченість сучасними підручниками ПТНЗ в 2007-2008 році становила лише 50-60%7. Протягом 2010-2012 рр. підручники для навчальних закладів системи профтехосвіти за державні кошти взагалі не видавались [3].

Не дивлячись на те, що комп'ютеризація є одним з головних параметрів інноваційного розвитку економіки, в 2007-2008 рр. на один ПК в ПТНЗ припадало 20-35 учнів, а на один ПК з виходом до Internet – 50-133 учня. Як наслідок, відсоток випускників, які отримали наукоємну, складну професію протягом цього ж періоду знизився в сільському господарстві на 7,41% [3]. Децентралізація є наступною передумовою якісної професійно-технічної освіти, що пов'язана з регіональним та галузевим вимірами, які, як правило, не враховуються у визначенні змісту навчання кваліфікованих робітників в Україні. Наприклад, за даними Інституту професійно-технічної освіти [3], який досліджував ПТО як в регіональному розрізі, і галузевому розрізі (будівництво, ЖКГ, промисловість, сільське господарство, торгівля, транспорт), у 2007-2008 рр. порівняно з 2006-2007 рр. спостерігалася значна диференціація відсотків зміни (погіршення, покращення, відсутності змін) рівнів працевлаштування випускників ПТНЗ (наприклад, погіршення коливалось від 0,59 до 18,62%). Частка роботодавців, які вважають достатнім професійно-кваліфікаційний рівень підготовки випускників для сільського господарства, зменшилася до 14,03%.

Важливими аспектами забезпечення якісної європейської професійно-технічної освіти є використання Європейської базової рамки, а також зважені та виправдані підходи до розробки професійних стандартів відповідно до стану та розвитку ринку праці країн.

Для розуміння механізмів управління якістю профтехосвіти в Україні проаналізуємо Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2013 № 511 «Про затвердження Методики розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти (ДСПТО) з конкретних робітничих професій» [2].

ДСПТО, в цьому нормативно-правовому акті, визначається як документ, у якому визначено державні вимоги до результатів професійно-технічної освіти, рівня професійної кваліфікації випускників професійно-технічних навчальних закладів відповідно до *вимог кваліфікаційної характеристики професії* та освітнього рівня вступників до зазначених навчальних закладів. Тобто вони мають відповідати по-перше, кваліфікаційним характеристикам професії; по-друге, вихідному рівню випускників.

Далі в Наказі кваліфікаційні характеристики посад ототожнюються з професійними стандартами: «...освітньо-кваліфікаційна характеристика розробляється на основі *кваліфікаційної характеристи-*

ки професії (професійного стандарту) для кожного рівня кваліфікації...». Тоді як в п.1.4. «...професійний стандарт – затверджені в установленому порядку вимоги до знань, умінь і навичок випускників професійно-технічних навчальних закладів, що *визначаються роботодавцями* та слугують основою для формування кваліфікацій...». Тобто однією з головних ознак професійного стандарту є *участь роботодавців* у визначенні вимог до компетентності робітника. Але, як відомо, в Україні *кваліфікаційні характеристики розробляє Міністерство соціальної політики.* Така суперечність свідчить про невідпрацьованість розробки професійних стандартів або формальний підхід до цього процесу.

Як бачимо, на етапі створення професійних стандартів відсутня участь роботодавців. Щодо їх участі у затвердженні ДСПТО, то відповідно до тексту Наказу «...органи управління освітою... формують склад творчих груп з розроблення проектів ДСПТО з конкретних робітничих професій, до складу яких входять керівники, методисти, викладачі спецпредметів, майстри виробничого навчання ПТНЗ, науковці та фахівці підприємств...». Тобто участь представників роботодавців у розробці ДСПТО визнана на законодавчому рівні, але не зрозумілий механізм їх участі (з яких сфер, критерії відбору, чисельність, обов'язковість участі тощо).

Далі роботодавці мають залучатися до рецензування ДСПТО: «...на основі створених освітньо-кваліфікаційних характеристик творчі групи розробляють проекти ДСПТО першої редакції та розсилають їх на рецензування до ПТНЗ відповідного профілю та *Спільного представницького органу сторони роботодавців на національному рівні*, організацій роботодавців, їх об'єднань, об'єднань організацій роботодавців...». Але, разом з тим, участь роботодавців в погодженні ДСПТО відповідно до Наказу обмежується лише перевіркою їх відповідності освітньо-кваліфікаційній характеристиці – «...спільний представницький орган сторони роботодавців на національному рівні, організації роботодавців аналізують проекти ДСПТО на відповідність змісту програм предметів професійно-теоретичної підготовки та професійно-практичної підготовки вимогам освітньо-кваліфікаційних характеристик...». В свою чергу, за якість освітньо-кваліфікаційної характеристики відповідають директори «...обласних навчально-методичних центрів (кабінетів) професійно-технічної освіти...». Тобто участь роботодавців на етапі погодження ДСПТО є формальною.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Отже, на нашу думку, якщо говорити про навчання робітників як фактор забезпечення їх гідної праці, то важливо орієнтуватися на об'єктивні фактори професійного навчання працівників. Але починати необхідно з якісних змін, які призведуть до відповідних кількісних змін – змін в потребі роботодавців та державному замовленні. Розуміючи внесок підлеглих після навчання в отримання прибутку, роботодавці будуть прагнути зберегти компетентний персонал, створити для нього гідні умови та забезпечити справедливу заробітну плату. Щодо перспектив сільського господарства в Донбасі, то, відповідно до останніх тенденцій, допомога внутрішнім переселенцям буде стосуватися інвентаризації житла саме в сільській місцевості. А це має призвести до розвитку цих територій, в тому числі завдяки сільському господарству.

Список літератури:

1. Доля З. В. Якість професійно-технічної освіти в умовах сучасності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua
2. Наказ Міністерства освіти і науки України від 15.05.2013 № 511 «Про затвердження Методики розроблення державних стандартів професійно-технічної освіти (ДСПТО) з конкретних робітничих професій» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
3. Сайт Інституту професійно-технічної освіти НАН України. – Режим доступу: http://ipto.kiev.ua/

Щетинина Л.В., Рудакова С.Г.
Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана

ОБЪЕКТИВНЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ОБУЧЕНИЮ РАБОЧИХ – ПРЕДПОСЫЛКА ИХ ДОСТОЙНОГО ТРУДА (НА ПРИМЕРЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В ДОНБАССЕ)

Аннотация
Предложенный подход к прогнозированию потребности профессионального обучения работников сельского хозяйства в Донбассе. Учтены проведения военных действий на этой территории. Определены критерии и ориентиры повышения качества профессионального обучения рабочих. Также обоснована необходимость внедрения профессиональных стандартов. Детально рассмотрены нормативно-правовой аспект использования профессиональных стандартов в профессионально-техническом образовании.

Ключевые слова: профессиональное обучение, прогнозирование потребности в обучении, профессиональные стандарты, профессионально-техническое образование.

Shchetinina L.V., Rudakova S.G.
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE OBJECTIVE REQUIREMENTS FOR THE PROFESSIONAL TRAINING OF WORKERS – PREREQUISITE OF DECENT WORK (FOR EXAMPLE, AGRICULTURE IN THE DONBAS)

Summary
The approach to forecasting the needs of the professional training of workers in Donbas agriculture are proposed. The military operations in the area are included. The improving quality of vocational training of workers criteria and guidelines are defined. Also, the necessity of introducing professional standards is confirmed. In detail legal aspect of professional standards in vocational education is considered.
Keywords: training, forecasting training needs, professional standards, vocational education.

УДК 332.021.8

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Юрій Е.О., Бевзюк О.І.
Буковинський державний фінансово-економічний університет

У статті досліджено теоретичні питання децентралізації державного управління. Також висвітлено проблеми розвитку бюджетної децентралізації державного управління в Україні. Оцінено фінансове забезпечення даного процесу. Здійснено аналіз існуючого нормативно-правового регулювання цього процесу. Запропоновано подальші шляхи розвитку бюджетної і фінансової автономії місцевого самоврядування.
Ключові слова: місцевий бюджет, Бюджетний кодекс України, децентралізація, місцеве самоврядування, фінансове забезпечення, державне управління.

Постановка проблеми. В умовах сьогоднішніх українських реалій, періоду політичної та економічної кризи, питання бюджетної децентралізації є надзвичайно актуальним і водночас неоднозначним, оскільки саме вона є однією з базових умов незалежної та ефективної діяльності органів місцевої влади, що в результаті забезпечить підвищення ефективності надання державних послуг, усунення макроекономічної нестабільності та прискорення процесу економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці бюджетної децентралізації та фінансової самостійності місцевих бюджетів присвячено праці багатьох науковців. Зокрема таких як Стеценко Н.А., Багмет М.О., Безверхнюк Т.М., Братковський М.Л., Демиденко С.В., Матвеєва О.Ю., Сало Т., Долженко І.І., Дж. Ма та багато інших. Проте окремі питання і досі залишаються не вирішеними.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак, більша частина науковців у своїх працях не акцентує увагу на теоретичних аспектах децентралізації та конкретних джерелах фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування. Питання пошуку джерел фінансових ресурсів, вивчення їх особливостей з метою розробки конкретних пропозицій, що сприяли б залученню достатнього обсягу фінансових ресурсів є недостатньо вивченими.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття сутності децентралізації державного управління, фінансової самостійності місцевих бюджетів та визначення основних напрямків удосконалення фінансової основи місцевого самоврядування в Україні – місцевих бюджетів.

Виклад основного матеріалу. Самостійність органів місцевого самоврядування регулюється наступними законодавчими актами:
- Конституція України;
- Бюджетний кодекс України;
- Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» та про Державний бюджет України на відповідний рік.
- Іншими нормативними документами органів державної виконавчої влади і місцевого самоврядування.

Так, у ст. 132 Конституції України визначено, що територіальний устрій України ґрунтується на засадах поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади. Відповідно до ст. 7 Бюджетного кодексу України одним із принципів бюджетної системи є принцип самостійності, згідно з яким Державний бюджет України та місцеві бюджети самостійні.

Одним з основних факторів посилення ролі місцевого самоврядування є децентралізація державної влади, яка зводиться до реформування бюджетної системи у напрямку формування усіх її ланок як автономних і фінансово спроможних виконувати прийняті бюджетні повноваження.

Децентралізація – це спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з певних питань або у визначеній сфері структурам локального або регіонального рівня, які не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [13].

© Юрій Е.О., Бевзюк О.І., 2015

Децентралізацію можна розглядати як систему управління, а також сучасну парадигму державного управління. Погляди вчених на цю категорію різняться і не зводяться до єдиної загально визначеної точки зору. Різниця в трактуваннях поняття децентралізації обумовлена використанням авторами різних підходів до дослідження її природи та форм: демократичної, адміністративної, політичної та фіскальної.

Демократична децентралізація або автономія передбачає делегування, передачу частини державної виконавчої влади на місцевий рівень.

Як бачимо, існує досить велика кількість підходів до визначення поняття децентралізації і кожен з них є доцільним, але варто зазначити, що процес децентралізації потребує також відповідного способу управлінського мислення на всіх рівнях державного управління. Необхідними параметрами децентралізації в Україні повинні бути економічність, результативність та ефективність.

Серед українських науковців не існує єдиної думки щодо визначення фундаментальних основ побудови фінансово незалежної системи місцевого самоврядування. Тому набуває важливості питання формування пріоритетних шляхів фінансового забезпечення органів місцевого самоврядування в умовах децентралізації державного управління. Варто зазначити, що процес становлення місцевого самоврядування в Україні залишається в площині помірної керованої децентралізації державного управління. Тобто децентралізація відбувається з певними характерними ознаками централізації. Однак це не заважає органам місцевого самоврядування в пошуку додаткових джерел фінансових ресурсів.

Такий спосіб побудови системи місцевого самоврядування, який базується на поєднанні децентралізації та централізації в державному управлінні обумовлений наступними факторами. По-перше, тривалий досвід централізованого державного управління, за якого досягнуто чимало результатів, не дає змоги так швидко і повністю відмовитись від централізації. По-друге, збільшення ролі децентралізації зумовлено намаганням інтегруватись в європейський простір, що передбачає розширення повноважень і можливостей місцевого самоврядування.

Варто зазначити, що децентралізація державного управління в Україні несе чималі перспективи розвитку держави, проте вона пов'язана також із певними проблемами.

Американський науковець Дж. Ма виділяє три проблеми, з якими стикаються країни, що розвиваються, на шляху до децентралізації державного управління: значні регіональні диспропорції; обмежені адміністративні можливості місцевих управлінь; відсутність механізмів, що гарантують відповідальність органів місцевого самоврядування. За цих умов буде недоцільною повна автономізація місцевого управління. Оптимальним варіантом стане оголення урядом процесу децентралізації [16].

Також варто додати, що процес збільшення автономії органів місцевого самоврядування має бути забезпечений високим рівнем відповідальності та заохочення. В Україні, з окреслених вище проблем, чітко виділяється проблема регіональних диспропорцій. Значні диспропорції в дохідній базі регіонів призводять до концентрації доходів централізовано та перерозподілі їх між регіонами країни. Саме це негативно позначається на механізмі мотивації,

Таблиця 1

Наукові підходи до визначення поняття «децентралізація»

№ п/п	Автор	Трактування терміна «децентралізація»
1	М. Багмет, Т. Личко	Розширення повноважень органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади за рахунок повноважень центральних органів виконавчої влади з метою оптимізації і підвищення ефективності управління суспільно важливими справами, найповнішої реалізації регіональних і місцевих інтересів [3].
2	Х. фон Браун, У. Гроте	Передача повноважень і відповідальності за суспільні функції від уряду до органів місцевого самоврядування [16].
3	Т. Безверхнюк	Перерозподіл повноважень регіонам з метою ефективного використання внутрішнього потенціалу, заохочення регіональних ініціатив та розмежування функцій і повноважень між різними рівнями управління [4].
4	М. Братковський	Комплексний процес який передбачає ланцюгову реакцію змін у державному організмі: значний перерозподіл повноважень на всіх щаблях владної вертикалі [5].
5	С. Демиденко	Провідний принцип європейської і світової політики, що вплинув на зростання важливості багаторівневого управління розвитком територій [6].
6	О. Кобилецька	Ефективний інструмент для реорганізації уряду в напрямі забезпечення суспільних благ та послуг [9].
7	О. Кукарцев	Скасування або послаблення одноосібних функцій центру з появою цих функцій в інших організаційних структурах, які мають певну самостійність [10].
8	А. Мельник	Характерне явище для сфери сучасного державного управління, зумовлене об'єктивними та суб'єктивними факторами розподілу управлінських функцій та повноважень між органами виконавчої влади різних організаційно-правових рівнів [7].
9	Г. Одінцова, Г. Мостовий, О. Амосов	Самостійність у підходах до управління з урахуванням багатоманітності місцевих особливостей при збереженні єдності в основному, суттєвому [8].
10	Г. Панікар	Процес, який змінює і скорочує природу втручання центрального уряду та супроводжується структурними реформами на національному рівні [11].
11	Л. Петренко	Один з основних напрямків удосконалення системи управління, що полягає в делегуванні повноважень від вищого на нижчі щаблі управління для вирішення питань різного характеру [12].
13	У. Тірск	Фіскальний супутник приватизації власності держави [14].
14	М. Хан	Систематичне делегування повноважень на всі рівні управління, коли влада утримується від вищого керівництва у прийнятті рішень і розробки національної політики [14].

адже втрачається інтерес та здатність дохідних регіонів для відновлення і вдосконалення своїх потужностей. З іншого боку, збиткові регіони перебувають у безперервному процесі очікування допомоги. Тому збільшення повноважень місцевих органів влади забезпечить стимулювання до пошуку додаткових ресурсів і джерел для існування і розвитку, що неминуче призведе до вирівнювання існуючих регіональних диспропорцій.

Місцеві бюджети є вагомою складовою бюджетної системи країни, а зміна умов їх формування і виконання може суттєво позначитися на збалансованості бюджетної системи, фінансовій безпеці країни в цілому. Роль місцевих бюджетів великою мірою визначається часткою доходів та видатків місцевих бюджетів у зведеному бюджеті України, яка свідчить про участь місцевого самоврядування у розв'язанні актуальних проблем розвитку держави, певну обмеженість функцій центральних органів влади. Така частка є загальним показником, який відображає рівень фінансової незалежності органів місцевого самоврядування, дає змогу оцінити ступінь розвитку місцевих бюджетів. Інформацію про частку коштів місцевих бюджетів у складі зведеного бюджету України наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Питома вага місцевих бюджетів у складі зведеного бюджету України, % [2]

Рік	Частка місцевих бюджетів у складі зведеного бюджету України	
	за доходами	за видатками
2007	22,0	37,0
2008	23,6	41,1
2009	23,7	45,0
2010	25,3	43,0
2011	21,7	42,7
2012	22,6	44,9
2013	23,8	43,1
2014	22,9	42,5

Активний вплив місцевого самоврядування на формування нових економічних і соціальних відносин можливий лише в тому разі, якщо таке самоврядування включатиме достатній обсяг фінансових ресурсів і розпоряджатиметься ним у межах власних повноважень.

Нині маємо невідповідність обсягів доходів місцевих бюджетів і реальних потреб у фінансуванні поточних видатків. Нерідко причини такого стану криються в наявності значної кількості нормативно-правових актів, обов'язкових для виконання органами місцевого самоврядування. Проте глибшими причинами такої невідповідності є економічні й соціальні проблеми, що їх мають розв'язувати органи місцевої влади шляхом підвищення власної фінансової спроможності й реалізації заходів у напрямку бюджетної децентралізації. Через недостатню ресурсну базу місцеві бюджети не в змозі повною мірою профінансувати потреби розвитку територій. Розрахунок виконання цих потреб здійснюють за певними нормативами.

Як бачимо, існує серйозна проблема фінансової самостійності органів місцевого самоврядування. Ця ситуація повинна була суттєво змінитись із прийняттям Податкового кодексу, в якому було змінено склад місцевих податків і зборів. Однак практична реалізація зазначених змін не дала очікуваних результатів та позитивних наслідків для формування фінансової бази місцевого самоврядування.

Частка всіх податків (закріплених і додатково переданих) в доходах місцевих бюджетів за період 2010-2013 рр. знизилися і суттєво не змінилася. Основним бюджетоформуючим податком залишається податок на доходи фізичних осіб. Можна відмітити зростання частки місцевих податків і зборів (порівняно з 2010 р. на 2,8 відсоткових пункти), що відбулося виключно за рахунок включення до них єдиного податку. Відповідно, більше 50% коштів припадає на всі види міжбюджетних трансфертів. Уже цей факт сам по собі підтверджує невідповідність загального розподілу бюджетних доходів між рівнями бюджетної системи. Отже, зміна як системи оподаткування так і бюджетного законодавства не вплинули на склад та структуру доходів місцевих бюджетів.

Активний прояв ця ситуація мала вже навесні 2014 р., коли стала одним із каталізаторів загострення політичної ситуації в східних і південних регіонах країни. Тому Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 р. було схвалено Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [1].

Якщо Концепція реформування місцевих бюджетів, прийнята у 2007 р., була спрямована виключно на створення умов для підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення їх сталого розвитку, високої продуктивності виробництва та зайнятості населення, то метою Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. є «визначення напрямів, механізмів і строків формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад» [1].

Висновки і пропозиції. В результаті проведеного дослідження необхідно зазначити, що на сучасному етапі розвитку країни, який характеризується економічною та політичною нестабільністю, органи місцевого самоврядування стикаються з такими проблемами:

- надмірний ступінь централізації бюджетних коштів;
- відсутність необхідної фінансової бази, що могла б забезпечити виконання органами місцевого самоврядування делегованих і власних повноважень;
- відсутність дієвих стимулів для місцевих органів влади до збільшення обсягу доходів місцевих бюджетів;
- недостатнє використання податкового потенціалу;
- відсутність уніфікованих критеріїв надання суспільних послуг та загальноприйнятих критеріїв їх оцінки;
- диспропорції між соціально-економічним розвитком регіонів;
- необґрунтовані принципи розподілу інвестиційних та соціальних субвенцій в регіональному розрізі.

Дані проблеми потребують негайного вирішення для забезпечення досягнення високого соціально-економічного розвитку регіонів.

Для вирішення зазначених проблем доцільно буде запропонувати такий комплекс рішень. По-

перше, децентралізацію управління слід розглядати як комплексну систему. По-друге, важливим є забезпечення політичної підтримки децентралізації ключових центральних органів влади з боку розробників політики. По-третє:

- необхідно зміцнювати зв'язки з галузевою політикою, особливо коли це стосується надання послуг у державному секторі;
- необхідний зв'язок з податковою політикою;
- існуючий і майбутній рух доходів від центральних до територіальних органів влади робить ще більш важливими трансферти між органами державного управління;
- необхідно удосконалювати систему запозичень на місцевому рівні, щоб фінансувати значні потреби у розвитку місцевої інфраструктури;

З огляду на все вищезазначене можна зробити висновок, що пострадянська система адміністративно-територіального устрою, історичні, економічні, демографічні та інші специфічні особливості регіонального розвитку зумовили значну різницю в розвитку регіонів, адже територіальні одиниці мають занадто диференційовані фінансову базу, економічний потенціал і проблеми. Зазначене потребує реформування, децентралізації владних повноважень та фінансових ресурсів.

Список літератури:

1. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р // Верховна Рада України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p
2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік [Зубенко В. В., Самчинська І. В., Рудик А. Ю. та ін]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2014. – 80 с.
3. Багмет М. О. Цінність місцевого самоврядування як демократичної форми децентралізації державно-владних повноважень / М. О. Багмет, Т. М. Личко // Наук. Пр. ЧДУ. Сер.: «Держ. упр.». – 2009. – № 12. – С. 33-37.
4. Безверхнюк Т. М. Система ресурсного забезпечення регіонального управління: концептуальні засади розбудови і механізми функціонування: дис.. ... д-ра держ. упр. – Х., 2009. – Режим доступу: www.disslib.org/systema-resursnoho-zabezpechennja-rehionalnoho-upravlinnja-kontseptualni-zasady.html
5. Братковський М. Л. Децентралізація публічної влади в Україні: проблеми та перспективи / М. Л. Братковський // Держава та регіони. Сер.: «Держ. упр.». – 2010. – № 4. – С. 109-112.
6. Демиденко С. В. Світовий досвід управління та фінансового планування регіонального розвитку / С. В. Демиденко // Вісн. Дніпропетр. Держ. фінанси. Академ. Сер.: «Екон. Науки.». – Д.: ДДФА. – 2009. – № 2. – С. 106-111.
7. Державне управління: навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Смоленський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; за заг. Ред.. А. Ф. Мельник. – К.: Знання-Прес, 2003. – 340 с.
8. Державне управління і менеджмент: навч. посіб. У табл. і схемах / Г. С. Одінцова, Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов та ін.; за заг. Ред.. Г. С. Одінцової. – Х.: ХарРІ УАДУ, 2002. – 492 с.
9. Кобилецька О. Ф. Удосконалення системи формування міжбюджетних відносин як однієї з засад зміцнення дохідної частини місцевих бюджетів України / О. Ф. Кобилецька. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/ejournals/PSPE/2009_4/Kobiletska_409.htm
10. Кукарцев О. Інституціональні механізми регіональної політики: централізація і децентралізація влади / О. Кукарцев // Укр. Нац.. ідея: реалії та перспективи розвитку: зб. Наук. Пр. / голов. Ред.. В. М. Денисенко. – Л.: Львів. Політехніка, 2007. – № 19. – С. 101-108.
11. Панікар Г. Ю. Позитивні та негативні наслідки децентралізації політики залучення прямих іноземних інвестицій / Г. Ю. Панікар. –Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/sru/2010_2/index.htm
12. Петренко Л. М. Децентралізація управління в теорії менеджменту / Л. М. Петренко // Теорія та методика управління освітою. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_3/10petmmt.pdf
13. Стеценко Н. А. Підвищення фінансової спроможності місцевих бюджетів за рахунок децентралізації державної влади / Н. А. Стеценко. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_4/292-296.pdf
14. Тірск У. Фіскальна децентралізація в Україні / У. Тірск. – Режим доступу: www.c-e-d.info/img/pdf/Utt_125_134_ukr.pdf
15. Braun von J. Does decentralization serve the poor? / J. von Braun, U. Grote (eds) // Managing fiscal decentralization. – London: Routledge, 2002. – Access mode: www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/fiscal/vonbraun.pdf
16. Ma J. Decentralization From the «Top Down»: The Japanese Case / J. Ma. – Access mode: www.worldbank.org/mdf/mdf1/topdown.htm

Юрий Э.А., Бевзюк А.И.
Буковинский государственный финансово-экономический университет

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА ФИНАНСОВОЕ СОСТОЯНИЕ МЕСТНЫХ БЮДЖЕТОВ

Аннотация
В статье исследованы теоретические вопросы децентрализации государственного управления. Также освещены проблемы развития бюджетной децентрализации государственного управления в Украине. Оценено финансовое обеспечение данного процесса. Осуществлен анализ существующего нормативно-правового регулирования этого процесса. Предложено дальнейшие пути развития бюджетной и финансовой автономии местного самоуправления.
Ключевые слова: местный бюджет, Бюджетный кодекс Украины, децентрализация, местное самоуправление, финансовое обеспечение, государственное управление.

Yurii E.A., Bevziuk O.I.
Bukovinian State Finance and Economics University

DECENTRALIZATION OF STATE ADMINISTRATION AND ITS INFLUENCE ON THE FINANCIAL STATE OF LOCAL BUDGETS

Summary
The theoretical aspectss of decentralization of state administration are investigated in the article. The problems of development of budgetary decentralization of state administration in Ukraine are also lighted up. The financial providing of this process is appraised. The analysis of the existent normative-legal adjusting of this process is carried out. The further ways of development of budgetary and financial autonomy of local self-government are offered.
Keywords: local budget, Budgetary code of Ukraine, decentralization, local government, financial providing, state administration.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.14.015.62

ЗАСОБИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Бєляєв С.Б.
Харківська гуманітарно-педагогічна академія
Харківської обласної ради

Якісна професійна підготовка майбутнього вчителя на сучасному етапі розвитку національної системи освіти передбачає володіння прийомами упровадження в освітній процес нових педагогічних технологій. На основі аналізу вимог до професійної діяльності вчителя, методологічних підходів, які зпабезпечують наукове обґрунтування засобів професійної підготовки, було акцентовано увагу не необхідності організації самостійної навчальної діяльності.
Ключові слова: професійна педагогічна підготовка, педагогічні технології, самостійна робота студента, засоби професійної підготовки.

Постановка проблеми. Питання забезпечення належної якості професійної підготовки випускника вищого педагогічного навчального закладу набувають все більшої актуальності із розвитком педагогічної науки та у зв'язку із постійним уточненням функціональних обов'язків та оновленням методичного забезпечення навчального процесу. Сучасні тенденції упроваджувати в освітній процес педагогічні технології пов'язані із бажаннями і можливостями розв'язувати більш ефективно традиційні і нові завдання, що визначаються для педагогічних працівників. У зв'язку із цим набуває актуальності питання визначення засобів професійної педагогічної підготовки до упровадження в освітній процес педагогічних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різних аспектах професійна підготовки в умовах вищого педагогічного навчального закладу розглядалась у роботах С. Архангельського, С. Гончаренка, В. Гриньової, І. Зязюна, М. Євтуха, Н. Нічкало, О. Пєхоти, В. Сластьоніна, В. Чайки. Забезпечення формування достатніх знань для використання у власному педагогічному досвіді сучасних педагогічних технологій стало предметом педагогічного дослідження Л. Лісіної [4, 5]. Нею були розглянуті різні наукові та процесуальні аспекти підготовки вчителів до використання освітніх технологій в умовах післядипломної освіти. Зазначене педагогічне дослідження залишило відкритим питання забезпечення професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій в умовах навчання у вищому навчальному закладі.

Аналіз результатів педагогічних досліджень дає підстави для уточнення проблеми, яка полягає у необхідності створення цілісної системи підготовки фахівця, яка б співвідносилась із існуючою системою професійної педагогічної підготовки та одночасно спиралась на системний аналіз у визначенні цілей і змісту, а також діяльнісний і технологічний підходи у визначенні засобів реалізації.

Метою статті є визначення засобів професійної підготовки майбутніх учителів до розробки та використання педагогічних технологій в умовах вищого педагогічного навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні професійна підготовка до розробки і використання педагогічних технологій визначається у якості результату спеціально організованої педагогічної взаємодії у межах системи вищої педагогічної освіти, а її специфічні ознаки вказують на необхідність визначення адекватних педагогічних підходів до реалізації. При цьому слід враховувати специфічні ознаки навчальної діяльності, управління якою має соціально-детермінований, системний, цілеспрямований характер, що є підставою для спеціального добору засобів професійної підготовки враховуючи характер прогнозованих умінь.

Конкретизоване у ході дослідження протиріччя між очікуваною готовністю випускника вищого педагогічного навчального закладу до використання педагогічних технологій та фактична відсутність наукових підходів до забезпечення формування системи профільних умінь стало підставою для конкретизації засобів професійної підготовки. У ході дослідження ми взяли до уваги позицію О. Дубасенюк, Т. Семенюк, О. Антонової [2], які вважають, що у процесі підготовки майбутнього педагога до роботи важливу роль відіграє професійна умілість, що реалізується через систему специфічних професійних умінь. Розкриття змісту поняття професійної умілості вказує на тотожність природи даного поняття і готовності до використання педагогічних технологій. В обох випадках передбачається створення моделі умінь, кожне з яких є результатом залучення у спеціально визначені види діяльності із використанням оптимального комплексу засобів управління навчальною діяльністю.

Характер професійної педагогічної діяльності, який І. Дичківська розкриває у контексті вимог до виконання професійних обов'язків із конкретизацією категорії «педагогів-майстрів, які швидко сприймають і досконало використовують як традиційні, так і нові підходи та методи» [1, с. 28], вказує на її тотожність із комплексом професійних педагогічних умінь, які утворюють зміст поняття професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій. У той же час є підстави розглядати окремо загальнопедагогічні і спеціальні вміння.

До загальнопедагогічних належать: вміння аналізувати різні педагогічні концепції, педагогічні ситуації, індивідуальні і вікові особливості різних вікових категорій учнів, процес і результати своєї професійної діяльності; вміння формувати цілі, завдання професійної діяльності, прогнозувати перспективні результати, моделювати зміст, форми та методи педагогічної діяльності у можливих педагогічних ситуаціях, моделі поведінки учнів та способи коригувального впливу на них; вміння реалізовувати поставлені завдання, добирати продуктивні форми, методи і прийоми під час роботи з різними категоріями учнів, планувати шляхи удосконалення власної педагогічної діяльності; вміння встановлювати доброзичливі стосунки, проявляти делікатність, толерантність; вміння приймати оптимальні рішення, що сприятимуть власному особистісному розвитку та розвитку вихованців, формуванню учнівського колективу; вміння оцінювати результати власної роботи і контролювати на цій основі

© Бєляєв С.Б., 2015

свою діяльність, психічних стан, поведінку; вміння, що характеризують здатність займатись різними видами діяльності, що опосередковано мають відношення до педагогічної діяльності.

До групи спеціальних належать: вміння здійснювати аспектний аналіз сучасних наукових теорій включаючи суміжні галузі науки з метою визначення перспективних напрямків еволюційних процесів у педагогіці щодо пошуку ефективних шляхів вирішення традиційних педагогічних задач, прогнозування виникнення нових педагогічних задач на основі аналізу сучасних тенденцій розвитку соціуму, оцінювати перспективні можливості користування традиційними методами педагогічного впливу і визначення на цій основі доцільності пошуку нових; уміння проводити власні теоретичні і практичні досліди щодо можливості запозичення і упровадження нових освітніх технологій або окремих проникаючих елементів освітніх технологій з метою вирішення актуальних педагогічних задач, здійснювати незалежну експертну оцінку нових підходів, прийомів, педагогічних технологій; уміння на основі відомих підходів утворювати модернізовані методи, засоби, прийоми, технології навчання та виховання; уміння, які пов'язані із педагогічним моделюванням, результатом якого є створення нових освітніх технологій.

Обумовлені вимогами до професійної педагогічної діяльності загальнопедагогічні та спеціальні уміння за своїм характером вказують на принцип саморозвитку, активності і самостійності у процесі професійної педагогічної діяльності. До таких висновків ми також прийшли скориставшись вимогами діяльнісного підходу в освіті, у межах якого розкриваються принципові закономірності управління навчальною діяльність, взаємозв'язки її характеру й можливих результатів. У даному контексті ми спирались на наукові підходи до вивчення людини з позиції її унікальності, відкритості до неперервного саморозвитку, самореалізації (М. Бахтін, Н. Бубер, А. Маслоу, А. Печчеі, К. Роджерс, В. Соловьєв, Е. Тоффлер, М. Хайдеггер), положення теорії самоосвітньої діяльності (В. Андрєєв Д. Богоявленська, Т. Браже, К. Вазіна, С. Вершловський, Е. Зеєр, В. Зінченко, Н. Кузьміна, І. Лернер, В. Ляудіс, А. Маркова, О. Матюшкін, С. Рубінштейн, М. Скаткін, І. Харламов, В. Шадріков, В. Шубінський), визначення стратегії створення особистої траєкторії життя (В. Зеньковський, М. Каган, А. Макаренко, В. Сухомлинський).

Надбання діяльнісного підходу в освіті показали, що засоби забезпечення професійної підготовки мають передбачати повний спектр завдань для самостійної навчальної діяльності. Самостійна навчальна діяльність є «однією із форм навчання, при якій студент без допомоги викладача оволодіває навчальним матеріалом як у процесі аудиторних, так і позааудиторних занять: вона сприяє розвитку таких якостей, як самоорганізація і самоконтроль, розвитку мислення, творчому підходу до питань, що вирішуються, самостійному пошуку і запам'ятовуванню інформації, що значно підвищує ефективність навчання» [3, с. 12]).

У створенні цілісної системи професійної підготовки організація самостійної роботи є важливою умовою розвитку самостійності у вимірах очікуваних результатів: уміння планувати свою діяльність (визначати цілі та шляхи їх досягнення); уміння об'єднувати свої ресурси та спрямовувати їх на досягнення поставлених завдань; уміння керувати своєю діяльністю, що передбачає наявність умінь самоконтролю і корекції своєї діяльності у процесі безпосереднього виконання поставлених завдань. Самостійна робота є основним інструментом професійного становлення та самовдосконалення особистості, а у зв'язку із необхідністю забезпечення професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій її актуальність істотно зростає. Вона стає необхідною у процесі формування системи теоретично-методологічних знань та практичних умінь свідомо використовувати теоретичні знання, полем використання яких є спектр нетипових педагогічних ситуацій у розрізі традиційних завдань педагогічної діяльності та система нових задач, що потребують нових педагогічних підходів.

Вивчення сукупності теоретико-методологічних підвалин організації навчального процесу з позиції врахування закономірностей його функціонування, що розкриті у положеннях системного підходу і радикально відрізняються від традиційних суб'єктно-діяльнісних наукових теорій, діяльнісного і технологічного підходів, також вказує на необхідність забезпечення активності і самостійності у здобутті фахової підготовки. На це вказують кілька принципових моментів.

З точки зору опанування системою теоретичних знань, об'єктивним є факт залежності ефективності результату від ступеня самостійності у навчанні. Складність наукової теорії для повноцінного її усвідомлення визначає в кожному окремому випадку індивідуальний бюджет часу, який обумовлюється також і рівнем складності викладу основних положень.

З позиції конкретизованого змісту професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій, знання методологічних підходів мають цінність у світлі можливості їх продуктивного використання з метою пояснення функціонування цілісної педагогічної системи. Це дає можливість побудувати пояснення еволюційним процесам наукових теорій, які знаходили практичне застосування у вигляді різних типів інновацій. Нові можливості для аналізу та пояснення традиційно незрозумілих причинно-наслідкових зв'язків у функціонуванні педагогічної системи з'являються саме із використанням системного підходу, а тому знання даного методологічного підходу мають бути результатом самостійної навчальної діяльності.

Користуючись положеннями про особливості самоорганізації складних систем, що можуть забезпечувати пролонговану у часі корекцію якості результату свого функціонування на основі даних об'єктивного контролю ми з'ясували, що самостійна діяльність з прогнозування перспектив особистісного зростання і поточного контролю стану сформованості комплексу знань та умінь є засобом підтримки належного рівня професійної підготовки до використання освітніх технологій на перспективу. На це вказують вимоги Міждержавного стандарту системи менеджменту якості «Вимоги (ISO 9001:2008, IDT) Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011» [6] щодо забезпечення досягнення запланованих результатів одночасно із неперервністю керівництва цим процесом, постійного підвищення якості на основі оцінки фактичних показників діяльності і їх відповідності запланованим результатам. Налагоджена система самостійних робіт має створити достатню базу для забезпечення неперервного контролю суб'єктом стану власної системи методичних прийомів щодо розробки і упровадження педагогічних технологій. Для майбутнього вчителя фактичний стан його професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій не повинен залишатись незмінним тривалий час. Процедура формування

методичного комплексу має передбачати самоорганізацію контролю та корекції даного утворення, а тому у перспективі, згідно із вимогами системного підходу, відбуватиметься коригування (оновлення) комплексу теоретичних знань та методичних прийомів тиражування, оновлення, модернізації чи продукування освітніх технологій.

Знання теорії та історії розвитку технологічного підходу в освіті розкривають ідеологію розробки і упровадження сучасних педагогічних технологій, що забезпечує формування уявлень про потенційні можливості інноваційної педагогічної діяльності, яку можна конкретизувати у діях щодо розробки та упровадження нових педагогічних технологій. Об'єднані знання теорії технологічного підходу в освіті і уміння на рівні аналітико-синтетичної діяльності формують основу для виконання дій щодо самостійного пояснення особливостей виникнення, удосконалення та модернізації освітніх технологій у ретроспективному огляді, а також прогнозування перспективних напрямів розвитку освітніх технологій.

Самостійна навчальна діяльність студентів з вивчення передового педагогічного досвіду упровадження нових педагогічних технологій забезпечує формування індивідуального методичного комплексу прийомів, які створюють передумови для продуктивної педагогічної діяльності із розробки нових підходів до упровадження відомих педагогічних технологій, а також моделювання нових педагогічних технологій.

Визначені у ході дослідження специфічні особливості організації професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій конкретизують її результати: комплекс умінь щодо аналізу передового педагогічного досвіду із критичною оцінкою складових, які обумовили високу результативність підходу із визначенням сучасних наукових теорій, що пояснюють зазначене явище; аналізу нормативних документів, що регулюють вибір методів та прийомів реалізації освітнього процесу; аналізу умов використання відомих педагогічних технологій; пошуково-аналітична діяльність щодо реконструювання освітніх технологій з метою налаштування на роботу у національній системі освіти; умінь визначати науково-методичне підґрунтя для упровадження нових педагогічних технологій у змінених чи нових умовах відносно оригінального прототипу.

Перелічені загальнопедагогічні і спеціальні уміння дозволили конкретизувати засоби професійної підготовки майбутнього вчителя до розробки та використання педагогічних технологій: широкий спектр самостійних робіт студентів; предметне поле методологічних підходів (системного, діяльнісного, технологічного); спектр сучасних педагогічних технологій, що активно упроваджуються у національній системі освіти; комплекс аналітико-синтетичних дій щодо генерації прийомів упровадження педагогічних технологій, який розкривається повним переліком загально педагогічних і спеціальних умінь.

Висновок. Визначення засобів професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технології тісно пов'язано із врахуванням положень системного, діяльнісного й технологічного підходів в організації професійної підготовки. У зв'язку із цим предметне поле зазначених методологічних підходів стає одним із таких засобів, а решту – визначає самостійний характер навчальної діяльності студента та конкретизовані результати. Серед зазначених результатів виділяємо: активність і самостійність; критичність у сприйнятті інформації; пошуково-перетворювальний характер діяльності, що виключає стандартизовані методичні прийоми; перманентність оцінних та коригувальних дій щодо стану індивідуального комплексу знань та умінь, які у сукупності утворюють зміст поняття професійної підготовки до розробки та використання педагогічних технологій.

Список літератури:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
2. Дубасенюк О. А., Семенюк Т. В., Антонова О. Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності: Монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. – 193 с. – // Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/8387/1/Антонова%20Професійна%20підготовка.pdf
3. Жерновникова О. А. Дидактичні умови стимулювання самостійної навчальної діяльності студентів медичного коледжу. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.09 – теорія навчання // О. А. Жерновнікова – Харків 2009. – 219 с.
4. Лісіна Л. О. Теоретичні та методичні засади підготовки вчителів до конструювання навчальних технологій у процесі післядипломної педагогічної освіти: автореферат дис. ... доктор пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Лариса Олександрівна Лісіна – К., 2012. – 39 с.
5. Лісіна Л. О. Теоретичні та методичні засади підготовки вчителів до конструювання навчальних технологій у процесі післядипломної педагогічної освіти: дис. ... доктор пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Лариса Олександрівна Лісіна – Запоріжжя, 2012. – 547 с.
6. Межгосударственный стандарт системы менеджмента качества. Требования (ISO 9001:2008, IDT) Quality management systems. Requirements ГОСТ ISO 9001:2011 // Режим доступу http://www.testexpert.ru/uploadedfiles/File/GOST_ISO_9001-2011_RUS.pdf

Беляев С.Б.
Харьковская гуманитарно-педагогическая академия
Харьковского областного совета

СРЕДСТВА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

Аннотация
Качественная профессиональная подготовка будущего учителя на современном этапе развития национальной системы образования определяет отдельным требованием владение приемами внедрения в образовательном процессе новых педагогических технологий. На основе анализа требований к профессиональной деятельности учителя, методологических подходов, которые обеспечивают научное обоснование средств профессиональной подготовки, было акцентировано внимание на необходимости организации самостоятельной учебной деятельности.
Ключевые слова: профессиональная педагогическая подготовка, педагогические технологии, самостоятельная работа студента, средства профессиональной подготовки.

Belyaev S.B.
Kharkiv Humanitarian-pedagogical Academy
of Kharkiv Regional Council

TOOLS OF TRAINING TO THE USE OF EDUCATIONAL TECHNOLOGIES

Summary
At the present stage of development of the national system of education, the quality professional vocation of the future teacher implies his knowledge of methods of implementation of the newest educational technologies into the educational process. The article is focused on the necessity of organizing the student's independent educational activity based on the analysis of requirements to the professional activity of the teacher and of the methodological approaches.
Keywords: professional training for teachers, educational technology, independent work of students, means of training.

УДК 373.5.015.31:7

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)

Булгакова Т.М.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті розкривається сутність художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх закладах України в другій половині ХХ століття, піднімаються актуальні питання означеної проблеми. Проаналізовано підходи до художньо-естетичного виховання України означеного періоду. Автором описані основні наукові тенденції поглядів вчених на дану проблему. Здійснено аналіз літературних джерел та архівних матеріалів.
Ключові слова: художньо-естетичне виховання, учні, навчально-виховний процес.

Постановка проблеми. Пріоритетними цілями освітнього процесу наразі є забезпечення його гнучкості, якісного наповнення, неперервності, задоволення потреб і інтересів школярів та збереження індивідуальності особистості як соціальної цінності. Успішне досягнення мети залежить від багатьох чинників, одним із важливим є виховання майбутніх громадян України з високим рівнем естетичної культури. Впродовж останніх років чимало зроблено для визначення і спрямування діяльності загальноосвітніх закладів по шляху перспективних дій. Система художньо-естетичної освіти і виховання має потенціал відродження кращих національних культурних традицій, вдосконалення здобутків радянського періоду навчально-виховного процесу і впровадження найсучасніших інноваційних ідей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Художньо-естетичне виховання особистості було предметом наукового аналізу філософів В. Андрущенко, М. Бердяєва, Л. Левчука, В. Мовчан та ін. Науковці вважають, що естетичне виховання є засобом залучення школярів до духовних і культурологічних цінностей суспільства. Психологічні аспекти естетичного виховання дітей та молоді розкрито у дослідженнях Г. Балла, І. Беха, О. Дем'янчук, Т. Кириленко, В. Москальця та ін. Проблемі організації та ефективності художньо-естетичного виховання присвячені праці науковців Д. Кабалевського, А. Лебедєвої, А. Макаренко, Б. Неменського, В. Сухомлинського, М. Чепіль та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Найважливішими елементами сучасної системи художньо-естетичного виховання в загальноосвітній школі виховання в учнів естетичного інтересу до наукових знань, народних традицій, норм повсякденної поведінки. Однак, попри певні те-

© Булгакова Т.М., 2015

оретико-методичні напрацювання науковців, до сьогодні відсутнє цілісне дослідження теорії і практики художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх закладів другої половини XX століття.

Мета статті. Головною метою цієї статті є розкрити основні теоретичні та практичні надбання художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх закладів другої половини XX століття та висвітлити їх певні особливості.

Виклад основного матеріалу. Проблему художньо-естетичного виховання видатний український педагог Г. Ващенко (1878-1967 рр.) обґрунтовував через призму української духовності. У своїх працях «Основи естетичного виховання» (1956 р.), «Виховна роль мистецтва» (1956 р.), «Виховний ідеал» (1946 р.) він доводив, що учням потрібно дати не тільки певні знання, але й збагатити набуттям соціального досвіду, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової та економічної культури. Г. Ващенко обґрунтував, що виховний ідеал української людини побудований на християнській моралі та українській духовності, яка традиційно основана на любові українців до краси і добра, прагненні до мистецької творчості, музики, співу, танців. Твори Г. Ващенка були несприйняті та засуджені радянською дійсністю, їх належно оцінили тільки після проголошення Україною незалежності.

Незважаючи на важкий повоєнний час, нестачу підручників, недооцінку художньо-естетичного виховання, радянські педагоги з кінця 40-х років працювали в галузі розвитку духовної сфери школярів. Так, у 1948 році вчений-педагог А. Каіров визначив естетичне виховання як виховання в учнів здібностей сприйняття, відчуття і правильного розуміння прекрасного в природі, мистецтві та суспільному житті, виховання любові до прекрасного та здатності його втілити у творчу діяльність і щоденне життя [9, с. 325].

У радянський відрізок часу досліджуваного нами періоду в художньо-естетичному вихованні превалювало формування якостей культурного громадянина, будівника комунізму, вплiталось формування патріотизму та інтернаціоналізму, цим була пронизана художня література, музичне, образотворче мистецтво. У кожній школі УРСР створювались історичні гуртки, які вивчали історію рідного краю, в походах милувалися красою рідної природи, ознайомлювалися з географічними особливостями, записували етнографічний матеріал. Після походів у школі обробляли інформацію, створювали колекції, історичні альбоми, експонували старовинні речі. Так, у 1954 році одним із кращих на Україні вважався краєзнавчий музей Першотравневої школи Зміївського району, Харківської області. Експонатами були цікаві колекції різних пісків, кольорових глин, мінералів, макети геологічного складу земної поверхні, кістки мамонта, а також щоденники учасників походів, альбоми з малюнками, фотознімками, схемами. Однією із частин музею є історична експозиція – ядра, списи, наконечники стріл, нумізматична колекція, що налічує понад 300 монет різних часів і народів. Члени краєзнавчого гуртка цієї школи виготовили для музею багато цінних експонатів: макети башт стародавньої фортеці, стінопробивної гармати, панораму «Полтавська битва»; макет подвір'я радгоспу «Червоний велетень» та ін. Юннати школи передали до музею гербарії лікарських рослин, колекції насіння лісових дерев, а також опудала зайця, ховраха, білки, їжака, голуба, перепілки. В живому кутку є кролі, їжак, білка тощо. Цей музей було створено на базі історичного гуртка, який згодом було реорганізовано в товариство «Юний історик», в складі якого 5 секцій: історії нашої Батьківщини, історії рідного краю, археологічна, туристська, виготовлення наочних посібників [11].

Завдання естетичного виховання як складової виховання у радянській школі педагогічна література визначала так: розвиток в учнів естетичного сприймання – здатності сприймати і правильно розуміти прекрасне в дійсності – природі, суспільному житті, мистецтві; формування естетичних смаків і почуттів, понять і поглядів; виховання потреби і здатності створювати прекрасне в житті і мистецтві, прагнення до посильного прояву себе в мистецтві; розвиток творчих здібностей дітей, виховання у них уважного і вимогливого ставлення до свого зовнішнього вигляду – охайність і чистота одягу, культурна поведінка в громадських місцях, ввічливість у взаємоспілкуванні, у спілкуванні з дорослими, знайомими і незнайомими [4, с. 36].

В 1958 році був прийнятий «Закон про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», що ознаменував початок «хрущовської відлиги» – відродження культури. 23 травня 1958 р. прийнята Постанова колегії Міністерства культури УРСР і Міністерства освіти УРСР «Заходи по поліпшенню роботи установ культури і освіти в справі естетичного виховання дітей та молоді», де подано конкретні рекомендації щодо здійснення художньо-естетичної роботи – організація позакласної роботи, відкриття гуртків мистецького спрямування тощо.

Як свідчить аналіз першоджерел, в 60-х роках питання художньо-естетичного виховання підростаючих поколінь набували дедалі більшої актуальності, тому що цей період вважався початком розгорнутого будівництва комунізму. В радянській школі почуття прекрасного починали розвивати із першого класу. Учні початкової школи вже мали певні смаки, уподобання, деякий запас понять про те, що красиве і що неестетичне в предметах, природі, у вчинках людей. Наголошувалось на вихованні всебічно розвиненого громадянина, який любить свою Вітчизну, вміє розуміти і створювати прекрасне. Весь навчально-виховний процес мав бути гармонійним, пронизаним естетикою: математика мала заворожити логікою математичних обчислень, історія – виховати патріотів, креслення повинно навчити будувати гарні нові міста, хімія заполонити яскравими фактами. У тісному зв'язку з художньо-естетичним вихованням йшло трудове виховання. В усіх школах УРСР проводилися зустрічі з передовиками виробництва. Підкреслювалось, що краса і творчість притаманна будь-якій праці. Велась наполеглива боротьба за естетику трудового процесу, за розвиток естетичних смаків у оформленні виробів, шкільної сільськогосподарської ділянки, шкільного подвір'я тощо.

Питання художньо-естетичного виховання цікавило багатьох дослідників. Так, Л. Греков досліджував місце і роль естетичного виховання та взаємопов'язаність засобів мистецтва, оточуючої дійсності, рідної природи, праці і побуту. Основною роботою із цього напряму в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи вчений називав гурткову роботу [1]. А. Карталов розглядав процес художньо-естетичного виховання як суспільний процес, спрямований на формування естетичного відношення до дійсності, на формування потреби у красі, створювати прекрасне, перетворювати дійсність відповідно до законів краси [3, с. 33]. Досліджував систему художніх уявлень, поглядів і переконань, що забезпечують задоволення від дій-

сно естетично цінного вчений В. Сластенін, який визначив естетичне виховання як виховання здібності повноцінного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та дійсності. Він наголошував, що естетичне виховання формує у школярів прагнення, готовність і вміння вносити елементи прекрасного у всі сторони буття, боротися проти всього потворного, низинного, а також посильно проявляти себе у мистецтві [10, с. 266].

У 80-х роках впровадженню основ художньо-естетичного виховання, всебічному розвитку особистості та новим методам освіти і виховання була протиставлена непідготовленість школи до їх реалізації. Освітня реформа 1984 року окреслила такі завдання: виробити «стійкі матеріалістичні уявлення, атеїстичні погляди», дати знання «шляхів революційного оновлення світу, основних принципів та історичних переваг соціалізму, реакційної, антинародної сутності капіталізму», показати «неминучу перемогу ідей комунізму», виховати «вміння відстоювати свої комуністичні переконання, непримиренність до міщанства, утриманства, споживацтва». Фактично це було повернення до шляхів і методів, які були окреслені у законі 1958 року. «Реформа загальноосвітньої і професійної школи» мала на меті вирішити протиріччя, які виникли в радянській системі. Перебудова і викликані нею процеси оновлення всіх сторін нашого суспільства потребували відмови від стереотипів та тенденцій, що склалися. В 16 пункті Реформи яскраво були накреслені установки партії в області естетичного виховання і художньої освіти підростаючого покоління. В той же час указано, що ще недостатньо використовуються виховні і пізнавальні можливості предметів естетичного циклу. Відмічено, що наблюдаються протиріччя між зростаючими потребами, смаками, інтересами учнів до художньої творчості і реалізацією особистісного потенціалу в продуктивних видах діяльності [8, с. 68 – 80].

Погляди Г. Шевченко щодо проблеми художньо-естетичної освіти школярів у 1986 році були основані на впровадженні в навчально-виховний процес індивідуально-колективних форм навчання (концерт-урок, концерт-лекція, театралізована композиція) на основі взаємної творчості педагогів і дітей. Дослідниця розробила й апробувала в експериментальних умовах теоретичну модель взаємодії різних видів мистецтва в естетичному розвитку підлітків, визначила критерії його ефективності та оптимальні умови й можливості формування у школярів естетичного ставлення до дійсності. На думку вченої, теоретичну основу моделі взаємодії мистецтв складає структурований зміст освіти на основі інтегрованих підходів і програм, які залучають школяра до різноманітних форм художньо-творчої діяльності. Ефективності цілісного художнього розвитку особистості на основі інтегрованого викладання різних видів мистецтв відповідає розроблений комплекс спеціальних методів (метод проектування, метод моделювання, словесно-ілюстративний метод, метод творчих завдань, метод педагогічної дії і спілкування [12].

З моменту проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. політика держави міняється на демократичну, формується власна національна культура та законодавча база із забезпеченням вільного розвитку особистості. У 1992 р. Верховна Рада прийняла «Основи законодавства України про культуру», де були задекларовані основні принципи та пріоритети державної політики в галузі культури, спрямовані на відродження культури української нації. У дослідженнях вчених відображається зміна пріоритетів художньо-естетичного виховання. На необхідності звернення до витоків українського мистецтва наголошує вчена Т. Люріна. На її думку, рушійною силою морального виховання в національній школі є народні казки, прислів’я, приказки, музика тощо [6].

Систему критеріїв художньо-естетичних інтересів розробив дослідник О. Дем’янчук, виокремивши їх у 2 групи: 1) змістовні характеристики: вибірковість, спрямованість, на музику, літературу, образотворче мистецтво як галузь художньо-творчої діяльності; дієвість як вираження інтересу в реальній поведінці і вчинках; активність як зосередження різноманітних зусиль школяра; усвідомленість як відображення у свідомості учнів предмета інтересу і способу його задоволення; 2) динамічні характеристики: стійкість художньо-естетичних інтересів, тривалість самостійного звернення до предмета інтересу; емоційність як позитивна чи негативна модальність інтересу; переключення як пластичність, легкість переходу інтересу від одного виду мистецтва до іншого; широта як кількість видів художньо-естетичної творчості, на які поширюється інтерес [2].

Ми схильні до думки Л. Нечепоренко, яка вважає, що не можна обмежувати сутність розуміння художньо-естетичного виховання тільки як розуміння прекрасного. Зараз буває важко сформувати у вихованця почуття міри, ту саму середину між двома сторонами будь-якого явища, яке відокремлює красиве від потворного, комічне від трагічного, піднесене від ницого. Естетичне виховання формує чуттєві знання, ціннісні відносини між людиною і дійсністю. Естетичне виховання неподільне з моральним. Завдання естетичного виховання – виховати думки і почуття, чутливість до краси у всіх сферах діяльності людини, у всіх його зв’язках з об’єктивним світом. Високий рівень естетичної культури може бути забезпечений рішенням таких задач: розвиток естетичного сприйняття світу, удосконалення естетичних почуттів; озброєння естетичними (художніми) знаннями; формування високого естетичного смаку; розвиток потреби в естетичній активності; розвиток творчих художніх здібностей і нахилів. Важливими засобами естетичного виховання є: мистецтво, природа, трудова діяльність, що захоплює людину як самим процесом, так і його результатами. Відмінною рисою сучасного естетичного виховання є високий гуманізм, так як його основною цінністю є людина [7, с. 143-150]

В 90-х роках в Україні були поширеними такі форми позакласної роботи з художньо-естетичного виховання: гуртки, різні види шкільних вечорів (до Дня Учителя, «Золота осінь», до Дня Святого Валентина, вечір гумору, до ювілею письменників, вечір естрадної української пісні тощо), різноманітні конкурси, огляди художньої самодіяльності, конференції. Для вивчення народних традицій у багатьох школах виникають нові форми позакласної роботи з учнями: МАНМ (малі академії народних мистецтв), університети народознавства, товариства народних умільців, школи і класи кобзарського, сопілкарського мистецтва, етнографічні групи, фольклорні ансамблі та ін.

Особливо цінним є для нашого дослідження погляд А. Лебедєвої на художньо-естетичний розвиток школярів. Так, учена у своїй праці звертає увагу на проблематичність формування у школярів естетичного ставлення до дійсності. На її думку, естетичний розвиток пов'язаний з формуванням усіх граней особистості, що включає в себе естетичне сприйняття, емоції, переживання, почуття, естетичний смак та естетичний інтелект. У формуванні естетичного ставлення до дійсності естетичне

сприйняття є початком, фундаментом, що виражається в загальній спостережливості, в здібності помічати прекрасне і звертати на нього увагу. Школярі повинні не тільки сприймати прекрасне, але й розуміти, оцінювати твори мистецтва, вчинки людей та ін., тобто необхідно формувати естетичне судження. У відповідності з особливостями розвитку і виховання у кожної людини виробляється свій особистий смак в тій чи іншій галузі та формується естетична культура. До естетичної культури входять естетичні потреби і здібності, сприймання, цінності, естетичний смак і ідеал, і як творчо-перетворювальна діяльність по їх втіленню і засвоєнню – естетичне виховання [5, с. 27].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Головною метою художньо-естетичного виховання є вплив на підростаючу людину, що формує її як гармонійно розвинену особистість, виховує якості, які необхідні для повсякденного життя та започатковуються із естетичного ставлення до дійсності. Необхідно розвивати у школярів здатність до повноцінного сприйняття мистецтва та потреби спілкуванні з ним як із засобом саморозвитку та самовиховання. В сучасному житті не можна не звернути увагу на проблеми практичного життя – превалювання грошей у вирішенні багатьох проблем. Актуальність матеріального становища не підвладна часові, але питання в тому, яке місце займає прагнення до збагачення серед інших проблем і бажань. Мистецтво допомагає дитині вирішити важливі питання, розширює сферу поглядів, спілкування, впливає на духовні почуття, формує моральну самосвідомість. Дуже важливим в цьому ракурсі є здатність педагогів спрямувати світосприйняття дитини на вирішення їх інтересів, питань через твори мистецтва. За весь час існування СРСР із-за універсалізації класового підходу в змісті і методах художньо-естетичного виховання залишались недооціненими загальнолюдські пріоритети. Починаючи з 90-х років, теорія і практика художньо-естетичного виховання в загальноосвітньому закладі звернулася до української народної культури. Почали з'являтись нові форми роботи з художньо-естетичного виховання. Криза духовності нашого суспільства має пройти через призму естетичних емоцій, естетичних оцінок загальнолюдських цінностей. Авторитет гуманістичних цінностей піднімається за рахунок українських культурних надбань у всіх сферах життєдіяльності. Очевидним є те, що художньо-естетичне виховання і зараз залишається важливим вектором освіти. Складність, широта і багатогранність проблем художньо-естетичного виховання в школі, багатоаспектність його зв'язку з реальним життям обумовлює необхідність використання існуючого досвіду з цього питання та розробляння нових підходів.

Перспективи подальших досліджень може стати вивчення методів та засобів художньо-естетичного виховання учнів загальноосвітніх закладів України (друга половина XX століття).

Список літератури:

1. Греков Л. А. Естетичне виховання школярів / Л. А. Греков. – Київ: Товариство «Знання», 1969. – 48 с.
2. Дем'янчук О. Н. Педагогічні основи формування художньо-естетичних інтересів школярів: навч.-метод. посіб. / О. Н. Дем'янчук. – К.: ІЗМН, 1997. – 62 с.
3. Карталов А. Система эстетического воспитания студентов / А. Карталов // Эстетическое воспитание студентов: сб. науч. ст. – М: Политиздат, 1980. – С. 33-40.
4. Константинов Н. А. Основные вопросы педагогики / Н. А Константинов, А. Л. Савич, М. Т. Смирнов. – М.: Учпедгиз, 1957. – 312 с.
5. Лебедєва А. В. Формування у школярів естетичного ставлення до дійсності у позаурочній музично-творчій діяльності: дис. ... канд. пед. наук 13.00.07 / А. В. Лебедєва – Мелітополь, 2011. – 387 с.
6. Люрина Т. И. Нравственное воспитание подростков средствами фольклора: дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Т. И. Люрина. – Киев, 1992. – 172 с.
7. Нечепоренко Л. С. Классическая педагогика: Учебное пособие / Л. С. Нечепоренко, Я. В. Подоляк, В. Г. Пасынок. – Х: Основа, 1998. – 420 с.
8. О реформе общеобразовательной и профессиональной школы: Сб. документов и материалов. – М.: Политиздат, 1984. – 112 с.
9. Педагогика. Учеб. пос. для пед. высших. учеб. завед. и ун-тов / Под ред. проф. И. А. Каирова. – Изд. 2-е перераб. и доп. – М: Учпедгиз, 1948. – 462 с.
10. Педагогика: Учеб. пособие для педучилищ / С. П. Баранов, Л. Р. Болотина, Т. В. Воликова, В. А. Сластенин. – М.: Просвещение, 1981. – 367 с.
11. ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1557. – 197 арк. Річний звіт про роботу шкіл Харківського облвно за 1953 – 1954 н/рік.
12. Шевченко Г. П. Взаимодействие искусств в эстетическом воспитании и развитии подростков: дисс. ... д-ра пед. наук: спец. 13.00.01 / Г. П. Шевченко. – Луганськ, 1986. – 347 с.

Булгакова Т.М.
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ УКРАИНЫ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XX ВЕКА)

Аннотация
В статье раскрывается сущность художественно-эстетического воспитания учащихся в общеобразовательных заведениях Украины во второй половине XX века, поднимаются актуальные вопросы этой проблемы. Проанализированы подходы к художественно-эстетическому воспитанию Украины указанного периода. Автором описаны основные научные тенденции взглядов ученых на эту проблему. Осуществлен анализ литературных источников и архивных материалов.
Ключевые слова: художественно-эстетическое воспитание, ученики, учебно-воспитательный процесс.

Bulgakova T.M.
Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF THE ARTISTIC AND AESTHETIC EDUCATION OF PUPILS IN GENERAL EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE (THE SECOND HALF OF XX CENTURY)

Summary
The article reveals the essence of artistic and aesthetic education of pupils in general education institutions of Ukraine in the second half of the XX century, raises urgent questions of the problem. The approaches to of artistic and aesthetic education in Ukraine the period are analyzed. The author describes the main trends of scientific views of scientists on the issue. The analysis of the literature and archival materials.
Keywords: artistic and aesthetic education, the pupils, the educational process.

УДК 373.2/.3.015.31:502/504

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ЯК МЕТОД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Грошовенко О.П.
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського

У статті актуалізується проблема екологічної освіти і виховання підростаючого покоління. Старший дошкільний та молодший шкільний вік розглядається як сприятливі періоди в контексті формування екологічної культури. Одним із ефективних методів впливу на емоційно-ціннісну, когнітивну та практичну сфери дитини визнано проектну технологію. Екологічне виховання у дослідженні розуміється як своєрідний діалог, полісуб'єктна, особистісно розвивальна інтеграція. Особлива увага звертається на необхідність розвитку у дитини емоційно-ціннісного ставлення до природи.
Ключові слова: екологічне виховання, екологічна освіта, діти, метод проекту.

Постановка проблеми. Сьогодні екологічні проблеми, які охопили увесь цивілізований світ призвели до глобальної катастрофи. Усвідомлення людством наслідків своєї життєдіяльності поставило екологію серед проблем, розв'язання яких виходить за межі кордонів, об'єднує держави, народи, їх традиції та культури, економічні та політичні устрої суспільства.

Гостра екологічна криза актуалізує проблему виховання екологічного світогляду особистості на тлі розвитку гуманітарного мислення і гуманістичних поведінкових програм щодо природи. Нова парадигма освіти одним із пріоритетних визначає напрям екологічної освіти та виховання, де особливе значення має формування екологічної культури, гармонізація взаємовідносин особистості з природою. В основі екологічної культури – знання, екологічний стиль мислення, світогляд, ціннісні орієнтації, практична природоохоронна діяльність.

Екологічна культура має стати основою формування світогляду сучасної людини, розуміння її місця у природі, формування нової екологічної етики і моралі. Процес екологічного виховання має перетворитись у специфічний діалог, полісуб'єктну, особистісно розвивальну інтеграцію, в процесі якої відбувається обмін не лише інформацією про природу, а й емоціями, почуттями, духовними цінностями й поведінковими актами [5, с. 7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування екологічної культури особистос-

© Грошовенко О.П., 2015

ті знаходить своє відображення у працях багатьох вчених. Теоретичні аспекти проблеми формування екологічної культури у дітей дошкільного віку висвітлено у дослідженнях А.І. Васильєвої, М.К. Ібрагімової, Л.В. Іщенко, Н.М. Кот, Н.В. Лисенко, Г.С. Марочко, З.П. Плохій та ін. Науковці зазначають, що у дітей цієї вікової категорії розвинена особлива чутливість до впливів довкілля, різноманітних емоційно-образних стимулів.

Так, З.П. Плохій особливу увагу звертає на необхідність формування основ екологічної культури дітей дошкільного віку, виховання позитивного емоційно-ціннісного ставлення до природи, основ екологічно-доцільної діяльності у природі [3].

У наукових роботах Н.М. Бібік, А.М. Богуш, В.Р. Ільченко, С.П. Пескун, А.В. Степанюк, О.Я. Савченко, Г.С. Тарасенко розглянуто проблему екологічного виховання молодших школярів як умову формування певних якостей особистості. Так, Г.С. Тарасенко, досліджуючи проблеми формування екологічної культури дітей молодшого шкільного віку вважає саме цей вік сприятливим для екологічного виховання [5]. Особлива роль у контексті виховання дітей засобами природи належить авторським технологіям естетико-екологічного виховання «Паросток», «Росинка», які допоможуть вихователям у створенні гуманного виховного простору в родинах, стануть гарним помічником у реалізації завдань естетико-екологічної культури підростаючого покоління.

Науковими дослідженнями підтверджено той факт, що саме в цей період закладаються основи культури спілкування і поведінки дітей у природі. Молодші школярі здатні розуміти й усвідомлювати зв'язки навколишнього світу, у них виникають об'єктивні можливості для самостійного спілкування з природою [1; 2; 5].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Таким чином, наявний науковий фонд є свідченням особливого інтересу до проблеми ефективної організації еколого-виховного процесу як у дошкільній ланці освіти так і у початковій. Проте, на сьогоднішній день практично відсутні дослідження проблеми наступності між двома ланками освіти з метою забезпечення поетапного формування основ екологічної культури дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Метою статті є презентація методу проектів як такого, що забезпечить необхідні умови для успішної реалізації завдань екологічної освіти та виховання на етапі переходу від старшого дошкільного до молодшого шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. З метою з'ясування стану заявленої проблеми в практиці роботи, нами було проведено спеціальне опитування педагогів (вихователів дошкільних закладів та учителів початкової школи) на предмет з'ясування рівня їх теоретичної підготовки до реалізації завдань екологічної освіти та виховання. Анкета містила декілька запитань об'єднаних спільною темою. Ми запропонували педагогам назвати основні завдання, які розв'язуються на етапі початкового навчання, вказати, який зміст вони вкладають у поняття «екологічна культура особистості», назвати форми та методи, які забезпечують безпосереднє сприймання природи дітьми та формування екологічної культури.

На основі опрацювання результатів анкетних даних, можемо зробити наступні висновки. Серед основних завдань виховання особистості на етапі дошкільного дитинства та початкової школи педагоги називають: оволодіння грамотою (34%); повноцінний фізичний розвиток (25%); виховання основ моральної поведінки (22%); основ екологічної культури (14%); естетичний розвиток (5%). Надаючи великого значення інтелектуальній підготовці, учителі здебільшого забувають, що для дитини найбільш важливим чинником, що спонукає засвоювати соціальний досвід, є емоційний, і саме емоції відіграють значну роль в ефективному оволодінні різними знаннями та вміннями, впливають на ставлення до природних об'єктів.

Поняття «екологічна культура особистості» 13% педагогів розглядають як відповідальне ставлення до навколишнього середовища; 17% з них включають до поняття «екологічна культура» наявність елементарних знань про взаємозв'язки в природі та шанобливе ставлення до її об'єктів; 36% опитаних звели розуміння поняття «екологічної культури» до «формування любові до природи»; 11% педагогів вкладають у зміст поняття «екологічна культура» знання й дотримання правил поведінки в природі; 23% опитаних не змогли відповісти на поставлене запитання.

Більшість опитаних педагогів зізнались, що методика екологічного виховання викликає у них певні трудноші, зумовлені недостатньою обізнаністю з фактичним матеріалом, однобічним розумінням цілей та завдань початкової екологічної освіти. Проаналізувавши отримані в результаті анкетування відповіді, можна стверджувати, що в ознайомленні дітей з природою у дитячому садку і в школі перевага надається тим формам і методам, що забезпечують безпосереднє сприймання природи: екскурсії – 25%; прогулянки – 28%; спостереження – 28%. Майже всі опитані нами педагоги широко застосовують у практичній діяльності методи наочного і вербального впливу на дітей; 19% – використовують працю в природі; 62% – доручення, пов'язані із доглядом за об'єктами природи; 34% – у роботі використовують ігровий метод. Проте, використання згаданих форм і методів лише частково забезпечує формування основ екологічної культури майбутнього громадянина.

Аналіз результатів анкетування засвідчив періодичність використання педагогами активних методів навчання. Так, переважна більшість респондентів (82%), вважаючи слово дієвим засобом впливу на свідомість дитини з метою формування основ екологічної культури, віддає перевагу вербальним методам впливу. Вчителі початкової школи розповідь, бесіду, читання художньої літератури намагаються супроводжувати показом ілюстрацій, малюнків, відео-презентацій екологічного спрямування.

Результати нашого дослідження підтвердили недооцінку педагогами й творчої діяльності старших дошкільників та молодших школярів. Тільки окремі вихователі (8%) реалізують її з метою екологічного виховання дітей, віддаючи перевагу практичним методам роботи в природі, екологічним акціям, екодисантам, проектам. Діти у таких педагогів систематично виконують доручення, пов'язані із доглядом за об'єктами природи, чергують у живому куточку, працюють на ділянках. Засмучує лише кількісний показник такого результату опитування.

Результати анкетування показали, що найпоширенішими засобами екологічного виховання дітей є ті, що забезпечують безпосереднє сприйняття природи, мистецтво та діяльність у природі чи з її окремими об'єктами; методи, що використовують педагоги у навчально-виховному процесі, переважно спрямовані на розвиток когнітивно-пізнавальної сфери і меншою мірою – на розвиток емоційно-ціннісної сфери особистості; мало застосовуються у екологічному вихованні дошкільників та молодших школярів творча, еколого-краєзнавча діяльність; до масових заходів екологічного змісту вдається епі-

зодично незначна частина педагогів (здебільшого цим займаються учителі); у здійсненні екологічного виховання більшість педагогів відчувають труднощі методичного характеру.

Аналіз сучасного стану організації навчального процесу в дошкільній та початковій ланках освіти свідчить про те, що формування у дітей екологічної культури здійснюється в старшому дошкільному й молодшому шкільному віці. Однак реалізація досліджуваного процесу в період навчання дітей у першому класі передбачає лише часткове врахування досягнень дошкільного періоду. Подоланню цієї суперечності найбільшою мірою сприяє створення єдиного соціально-педагогічного середовища взаємодії педагогів та батьків, визначальним для якого є орієнтація на вихідний рівень готовності дітей до цілісного сприйняття природи в межах кожної ланки освіти та на їх «стиках».

Розв'язання проблеми наступності між дошкільною та початковою ланками освіти у контексті екологічної освіти та виховання передбачає використання спеціальних методик, які б уможливлювали одночасний вплив на емоційну, когнітивну та діяльнісну сфери особистості, сприяли б включенню дітей до активних форм взаємодії з природою.

Спеціалісти багатьох країн особливий інтерес виявляють до таких форм організації навчально-виховного процесу, які б сприяли ефективній екологічній підготовці, закріпленню знань, умінь, навичок у процесі організації практичної діяльності з дітьми. Таким чином, ефективність процесу формування екологічної культури дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку залежить від органічного поєднання знань із чуттєвим сприйняттям. Така єдність та результативність цього процесу досягається лише за умови залучення дітей до безпосередньої практичної діяльності у природі, яка за своїм характером має бути непрагматичною, спрямованою на об'єкт природи як рівноправний суб'єкт взаємодії.

З огляду на вікові особливості дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку, засвоєння ними змісту освіти, зокрема екологічної, повинно відбуватися шляхом активної пізнавальної діяльності, через використання активних методів пізнання. На думку багатьох педагогів, одним з найефективніших методів навчання і виховання є метод проектів.

Метод проектів не є принципово новим у світовій педагогіці. Він виник ще в 20-х роках XX століття в США. Його називали також методом проблем і пов'язували з ідеями гуманістичного напряму в філософії та освіті, розробленими американським філософом і педагогом Дж. Дьюї, а також його учнем В. Кілпатриком [1]. У вітчизняній педагогічній науці метод проекту трактувався як метод навчання, при цьому позитивні сторони застосування цього методу в процесі виховання не були достатньо оцінені і як наслідок цей метод не використовувався у виховній практиці.

Використання методу проектів у навчально-виховному процесі дозволяє знайти розумний баланс між науковими і практичними знаннями, уміннями та навичками, розумно організувати самостійну діяльність дітей – індивідуальну, парну або групову, поєднати різноманітні методи, засоби навчання, інтегрувати знання, уміння з різних галузей науки, техніки, творчості.

Таким чином, суть проектної технології – стимулювати інтерес вихованців до певних проблем, що передбачають оволодіння визначеною системою знань, та через проектну діяльність, яка спрямована на розв'язання однієї або цілої низки проблем, показати практичне застосування набутих знань. Від теорії до практики, гармонійно поєднуючи академічні знання з емпіричним досвідом, дотримуючи відповідного їх балансу на кожному етапі навчання.

Еколого-виховна робота організована у вигляді проекту передбачає: детальний аналіз ситуації, стану, у якому перебуває природа чи окремий її об'єкт; визначення напрямів та завдань проекту, спрямованої на формування готовності надання допомоги природі, виховання активної екологічно доцільної поведінки в природі. Робота над екологічним проектом сприяє забезпеченню дітей живою творчою діяльністю і покликаний задовольнити їхні інтереси, природну активність, ініціативу. Ефективний вибір завдань забезпечує її яскравість та оригінальність. У таких проектах діти беруть активну участь, висловлюють свої думки, припущення, шляхи розв'язання тих чи інших завдань.

Проекти вирізняються тематикою, змістом та тривалістю виконання: довготривалі (протягом 6-8 занять), середньо тривалі (3-4 заняття) і короткотривалі (1-2 заняття). Як підтверджують результати експериментальної роботи, довготривалі проекти доцільно пропонувати для виконання на весь колектив методом сіткового графіку. За цих умов учасники розподіляються на групи, визначаються форми, методи роботи.

До етапу планування варто залучати не тільки дітей, а й їх батьків. Цей етап передбачає ознайомлення зі схемою роботи, складання пам'яток, листівок, телеграм, інструктажів, карт, маршрутів тощо. Від якості планування залежить успіх усієї виховної справи. Правильно складений план як програма майбутніх дій, важливість яких мають усвідомити вихованці, визначить напрям роботи, головні завдання, забезпечить їх комплексне вирішення.

Третій етап – організація безпосередньої діяльності. Ним передбачена реалізація завдань виховної справи: проведення спостережень, виконання розвідок, підготовка матеріалів виховної справи, трудова діяльність. Підведення підсумку роботи – це своєрідний результат, звіт, який має свої форми проведення (свято, концерт, засідання круглого столу), включає організацію виставок, нагородження учасників, оголошення плану наступних дій, складання графіків чергувань тощо. Одночасно діти та члени їхніх родин можуть бути залучені до виготовлення стіннівок, газет, організації виставок малюнків, прозово-поетичних творів, написаних у процесі виконання проектних видів діяльності. Як приклад пропонуємо розробку проекту *«Право на життя»*, який може бути гарним інструментом формування позитивного ставлення до естетично невиразних об'єктів природи.

Мета проекту: ознайомити із особливостями життя земноводних, зокрема жаби; формувати вміння аналізувати, порівнювати, творчо підходити до вирішення екологічних проблем, дбайливо ставитись до об'єктів природи, раціонально використовувати наукову інформацію на практиці; виховувати любов та ціннісне ставлення до природи. **Тип проекту:** інформаційно-творчий.

1. Інформаційний етап «Світ зеленої царівни».

Мета: сприяти розвитку у дітей навичок пошуково-дослідної діяльності, пізнавального інтересу, познайомити із зовнішнім виглядом, пристосуванням до умов життя, середовищем існування жаб та їх різноманітністю у природі; виховувати дбайливе ставлення до жаб.

Завдання:

- взяти участь в екскурсії до озера;
- здійснити екологічну розвідку щодо середовища існування земноводних;

- оформити книжку-розкладку «Цікаве про жабу»;

- випустити усний журнал «Жаба-царівна» (1 сторінка «Жабко, давай познайомимось», 2 сторінка «Дім, у якому живе царівна», 3 сторінка «Цікаві історії та пригоди про жабку»).

2. Творчий етап «Жабко, посміхнись!».

Мета: коригувати негативне ставлення до жаби шляхом звернення до емоційно-ціннісної сфери дитини, сприяти формуванню ціннісного ставлення до жаб, розвивати естетичні смаки, виховувати дбайливе ставлення до об'єктів природи, розвивати креативність.

Завдання:

- зібрати цікавий художній матеріал про жаб;
- написати твір (виконати малюнок, або підготувати добірку фотографій) на тему «Жаб'яче життя»;
- переглянути відеофільм «Жаб'ячі концерти»;
- підготувати виставку «Один день із життя жаби».

3. Практичний етап «Корисні справи у палаці зеленої царівни».

Мета: формування вміння дбайливо ставитись до природних об'єктів, що мають стереотипний статус відторгнутих; сприяти формуванню у молодших школярів цілісного бачення світу та виокремленню учнями шляхів конкретних природоохоронних дій, які сприятимуть підвищенню екологічного статусу жаб; заохочення дітей до самостійної пізнавальної діяльності та практичного втілення отриманих знань з метою формування дбайливого ставлення до природних об'єктів.

Завдання:

- оформити пам'ятки «Збережемо жабку»;
- виготовити знаки, що забороняють негативні дії по відношенню до жаб;
- скласти програму охорони жаб «Країна зелених красунь»;
- здійснити природоохоронний рейд «Озерна жаба».

Як підтверджують результати нашого дослідження, використання проектів дає змогу організувати діяльність, кожен етап якої самостійно планується дітьми. Це ефективний засіб розвитку ініціативи, творчості, впливу на емоції дитини, її пізнавальні можливості, формування основ дбайливого ставлення до природи. Специфіка таких заходів у тому, що вони орієнтують вихованців на пошуково-дослідну діяльність, забезпечують реальну можливість і необхідність активної праці в природі, враховують їх потреби, інтереси, вікові та індивідуальні особливості, сприяють розвитку емоційно-ціннних, пізнавальних, вчинково-діяльнісних установок, забезпечують безпосередню взаємодію дитини з природою, активну працю, і головне – об'єднують зусилля дорослих і дітей, спрямованих на розвиток здатності розуміти, відчувати, оберігати природу і творчою працею намагатись примножувати і покращувати її.

Висновки і пропозиції. Таким чином, екологічна криза вимагає зосередження зусиль педагогів на реалізації завдань екологічної освіти та виховання, формування основ природокористування. У цьому зв'язку, формування у підростаючих поколінь високого рівня екологічної культури є одним із першочергових завдань, від успішного вирішення якого залежить успіх у справі виховання екологічної культури кожної людини зокрема і суспільство в цілому. Результати наших досліджень, висновки спеціалістів у сфері екологічної освіти і виховання підтверджують той факт, що екологізація навчальних предметів як один із шляхів формування екологічної культури виявляється не достатньо ефективним.

Зусилля педагогічної думки нашої країни та спеціалістів зарубіжжя тривалий час були спрямовані на пошук ефективних методів організації діяльності, які б забезпечили застосування навчальних досягнень учнів, розвиток їхніх практичних навичок у взаємодії з природою. Таким методом виявився метод проектів, як найбільш оптимальний шлях залучення дітей до еколого-виховної діяльності, розвитку їх активної природоохоронної позиції, формування нового типу взаємин з природою – дбайливого. Метод екологічного проектування забезпечує комфортні умови для успішної реалізації завдань формування екологічної культури особистості, враховує наступність у справі екологічної освіти і виховання між дошкільною та початковою ланкою освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні педагогічних умов ефективної організації екологічного проектування в умовах наступності між ДНЗ та початковою ланкою освіти.

Список літератури:

1. Вороніна Л. Взаємодія школи й сім'ї в екологічному вихованні / Л. Вороніна // Шкільний світ. – 2005. – Травень (№ 18-19). – С. 3-25.
2. Драган О. Проектна технологія у навчально-виховному процесі еколого-натуралістичного центру / О. Драган // Рідна школа. – 2006. – № 8. – С. 27.
3. Дягло Н. Роль проектної діяльності в розвитку мислення / Н. Дягло // Комп'ютер у школі та сім'ї. – 2008. – № 1. – С. 6.
4. Журавська І. Застосування методу проектів / І. Журавська // Директор школи. – 2006. – № 48. – С. 3.
5. Іщенко Л. В. Наступність у екологічному вихованні старших дошкільників і першокласників: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського. – О., 1997. – 17 с.
6. Плохій З. П. Виховання екологічної культури у дітей дошкільного віку: Методичний посібник / З. П. Плохій. – К.: Дошкільне виховання. – 356 с.
7. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник / О. І. Пометун. – К.: А.С.К., 2003. – 192 с.
8. Проектна технологія // Освітні технології: Навч.-метод. посібник / О. М. Пєхота, А. З. Кіктенко, О. М. Любарська та ін.; За ред. О. М. Пєхоти. – К.: А.С.К., 2003. – С. 148-162.
9. Тарасенко Г. С. Взаємозв'язок естетичної та екологічної підготовки вчителя в системі професійної освіти / Г. С. Тарасенко. – Черкаси: Вертикаль, 2006. – 308 с.
10. Шпакова В. Метод проектів і «Довкілля» / В. Шпакова // Початкова освіта. – 2002. – № 15 (квітень). – С. 2.

Грошовенко О.П.
Винницкий педагогический университет имени Михаила Коцюбинского

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ ПРОЕКТИРОВАНИЕ КАК МЕТОД ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО И МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация
В статье актуализируется проблема экологического образования и воспитания подрастающего поколения. Старший дошкольный и младший школьный возраст рассматриваются как благоприятные периоды в контексте формирования экологической культуры. Одним из эффективных методов воздействия на эмоционально-ценностную, когнитивную и практическую сферы ребенка признано проектную технологию. Экологическое воспитание в исследовании понимается как своеобразный диалог, полисубъектная, личностно развивающая интеграция. Особое внимание обращается на необходимость развития у ребенка эмоционально-ценностного отношения к природе.
Ключевые слова: экологическое воспитание, экологическое образование, дети, метод проектирования.

Groshovenko O.P.
Vinnitsa Pedagogical University named after Mikhail Kotsyubinsky

ENVIRONMENTAL DESIGN AS A METHOD FOR TRAINING AND LEARNING ACTIVITIES FOR CHILDREN PRESCHOOL AND EARLY SCHOOL AGE

Summary
Article updated problem of ecological education of the younger generation. Senior preschool and primary school age is seen as favorable periods in the context of environmental culture. One of the most effective methods to influence the emotional value, cognitive and practical sphere of the child recognized design technology. Environmental education in the study understood as a kind of dialogue, involving, developing personal integration. Particular attention is drawn to the need to develop a child's emotional and value attitude to nature.
Keywords: environmental education, environmental education, children, design method.

УДК 378.147

ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМУ ЧТЕНИЮ НА ИНОСТРАННОМ ЯЗЫКЕ СТУДЕНТОВ I КУРСА ИНЖЕНЕРНО-ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

Добровольская Н.Л.
Одесская национальная академия пищевых технологий

В статье раскрывается важность дифференцированного обучения профессионально-ориентированному чтению студентам технического вуза с учетом разноуровневой подготовки по иностранному языку. Условия дифференцированного обучения профессионально-ориентированному чтению связаны с содержанием дифференцированных материалов для чтения. Раскрыты профессионально-ориентированные умения студентов, формируемые дифференцированным обучением. Научно обоснованы преимущества дифференцированного обучения профессионально ориентированному чтению на иностранном языке в техническом вузе.
Ключевые слова: обучение, дифференцированный, технический, мотивация, профессиональный, ориентированный.

Постановка проблемы. Расширение международного сотрудничества в различных областях деятельности обусловливает возрастающие требования к подготовке выпускника технического вуза по иностранным языкам, в том числе к уровню владения чтением как средством информационной деятельности.

Владение чтением на иностранном языке позволяет реализовать такие аспекты профессиональной деятельности, как своевременное ознакомление с новыми открытиями и тенденциями в развитии науки и техники, изучение современных технологий, и тем самым повысить профессиональную квалификацию. Увеличивающийся поток иноязычной информации, поступающей как через печатные издания, так и через глобальную компьютерную сеть Интернет ставит будущих специалистов перед необходимостью осваивать достаточно большое количество информации с тем, чтобы использовать необходимые сведения для решения профессиональных задач. В связи с этим все более актуальным становятся вопросы разработки эффективных методик обучения профессионально – ориентированному чтению в неязыковом вузе.

Анализ последних исследований и публикаций. Вопросы обучения иноязычному чтению в ситуации профессиональной коммуникации, в частности, представляют собой сложную и актуальную проблему. Рассмотрению различных аспектов (психолингвистические основы обучения чтению,

© Добровольская Н.Л., 2015

классификация видов чтения, особенности профессионально – ориентированного чтения, требования к текстам разных видов, формирование лексических и грамматических навыков чтения, виды контроля при обучении чтению и т.д.) посвящены работы таких исследователей, как: А.С. Балахонов, Н.В. Барышников, И.Н. Берман, И.Л. Бим, В.А. Бухбиндер, М.Л. Вайсбурд, А.А. Вейзе, А.В. Войнова, Н.В. Гуль, И.А. Зимняя, Р.А. Кузнецова, З.И. Клычникова, Е.Н. Легочкина, М.А. Мосина, И.А. Попова, И.В. Рахманов, Г.В. Рогова, Т.С. Серова, С.К. Фоломкина, С.Ф. Шатилов, Л.В. Щерба, и др.

Обучение профессионально – ориентированному чтению относится к числу достаточно изученных вопросов в области теории и методики преподавания иностранных языков [16].

Исследователи предлагают различные подходы к обучению, рассчитанные на определенный, одинаковый исходный уровень владения иностранным языком. Вместе с тем практика свидетельствует о том, что поступающие в технический вуз на первый курс обучения имеют, как правило, разный уровень подготовки по иностранным языкам [1, 2, 3, 4]. В работе [1] традиционный, недифференцированный, подход к обучению профессионально – ориентированному чтению представляется недостаточно эффективным. Направленность на выравнивание подготовки студента, обеспечение определенного общего уровня владения чтением не позволяет в полной мере актуализировать индивидуальные способности студента, реализовать личностный потенциал каждого, обеспечить возможности индивидуального развития [2]. Анализ литературы в области профессионально ориентированного чтения показывает, что до настоящего времени вопросы дифференцированного обучения чтению на иностранном языке оставались за рамками как теоретических, так и практических исследований [15].

Основой исследования обучения профессионально – ориентированному чтению в неязыковом ВУЗЕ послужили: теория личностно ориентированного обучения (А.А. Вербицкий, Н.Н. Нечаев, И.С. Якиманская); концептуальные положения теории дифференцированного обучения (А.Н. Джуринский, В.И. Загвязинский, Н.Э. Унт); концептуальные положения теории обучения чтению на иностранном языке (С. К. Фоломкина, Т.С. Серова, Т.Ю. Полякова); основные положения лингвистики текста (Г.В. Колшанский, О.Л. Каменская,); концептуальные положения организации учебной деятельности, в том числе по иностранным языкам (Н.Ф. Коряковцева, В.В. Краевский, И.П. Павлова, А.В. Хуторской); современная теория и методика обучения ИЯ (П.Д. Гальскова, Н.Н. Гез, И.И. Халеева, А.М. Щукин).

Выделение нерешённых ранее частей общей проблемы. Недостаточная разработанность системы целенаправленной подготовки студентов неязыковых вузов к профессионально – ориентированному чтению, отсутствие системы упражнений и методических приемов для обучения студентов инженерно-технических специальностей профессионально – ориентированному чтению как речевой деятельности, а также недостаточно обоснованных принципов и критериев отбора текстов, их ранжирования по степени трудности жанров, моделирования текстов с целью создания учебных аналогов для обучения чтению на младших курсах определяют актуальность данного исследования. Проблема обусловлена необходимостью дифференцированного подхода к обучению студентов I курса профессионально – ориентированному чтению в вузах технического профиля и недостаточной разработанностью данной темы в теоретическом и прикладном аспектах.

Формулирование целей статьи. Цель статьи состоит в том, чтобы теоретически обосновать важность дифференцированного обучения профессионально-ориентированному чтению на I курсе технического вуза с учетом разноуровневой подготовки по иностранному языку. Определить условия дифференцированного обучения профессионально-ориентированному чтению на иностранном языке.

Изложение основного материала. Понятие «дифференцированное обучение» традиционно связывается с возможностью учитывать индивидуальные особенности учащихся при организации учебного процесса с целью максимально реализовать потенциал каждого за счет различного содержания и методов обучения. Личностно-ориентированный подход (student-oriented, student-centered approach) отражает основные принципы гуманистической педагогики и признан в мировой педагогике приоритетным для всех форм современного образования. Это значит, что в центре обучения находится познавательная деятельность учащегося, учитывающая его индивидуальные возможности и способности. Усилия преподавателя должны быть направлены на организацию продуктивной деятельности учащихся, создание наиболее благоприятных условий для такой деятельности.

У каждого студента свой темп продвижения по этим ступеням, и преподавателю необходимо дифференцированно подходить к студентам помогать одним и стимулировать продвижение других [1]. Успешность этого процесса во многом зависит от умения преподавателя создавать мотивы для учения, содействовать развитию самостоятельности студентов через организацию индивидуальной, парной и групповой работы. Последняя особенно значима, но при условии, что каждый студент выполняет в процессе свою функцию.

Дифференцированный подход в обучении студентов Одесской национальной академии пищевых технологий с разным уровнем обучаемости осуществляется и при определении задания к текстам, изучаемых на уроках. Так, для пересказа текста на иностранном языке студенты с низким уровнем обучаемости получают задание кратко передать содержание прочитанного, употребляя известную лексику, известные опорные фразы и выражения. Хорошо успевающим студентам предлагается в качестве дополнения определить идею автора (текста), выразить отношение к прочитанному тексту.

При отборе иноязычного материала необходимо соблюдать следующие факторы: интересы студентов и выделение двух уровней – уровня предъявления и уровня спроса материала [5]. Уровень спроса находится несколько ниже уровня предъявления, т.к. учитываются возможности и потребности студентов. Это позволяет осуществлять дифференцированный, и даже индивидуальный подход к студентам, ставит их в ситуацию выбора, побуждает к большей самостоятельности и активности.

Для осуществления идей разноуровневого обучения можно разрабатывать дидактический раздаточный материал в соответствии со способностями студентов.

Известно, что студенты с высоким уровнем обучаемости обладают повышенной работоспособностью, цепкой памятью, организованностью, умением постоянно поддерживать внимание на уроке. Исходя из этого, необходимо строить учебный процесс так, чтобы сильные студенты были постоянными помощниками преподавателя на уроке. Слабый

студент при организации общения вначале слышит речевые образцы от сильных студентов. Это помогает ему запомнить языковой материал, правильно употребить его и ответить на заданный вопрос.

Все меньше места в учебном процессе должно занимать чтение одного и того же текста и пересказа его друг другу, а больше следует использовать групповую работу над разными текстами, которая позволит выполнять каждому студенту посильные функции. Студенты Одесской национальной академии пищевых технологий инженерно-технических специальностей выполняют следующие упражнения, направленные на выявление обобщений, и эти упражнения являются этапами по формированию у студентов умений и навыков в логико-смысловой ориентации в тексте.

1. Выделить основное предложение абзаца. Определите связь между этим предложением и предшествующим текстом.

2. После вторичного прочтения абзаца выделить факты, детализирующие обобщение.

3. Определить, который из выделенных фактов имеет наиболее общий смысл. Сформулируйте предложение, в котором этот факт является темой.

4. В двух абзацах найдите обобщение. Если его нет в каком-либо абзаце, то составьте предложение, выражающее главную мысль.

5. Просмотреть абзацы, найти их основную идею.

6. Выделить предложение первого абзаца, которое может быть обобщением смыслового отрезка, состоящего из нескольких абзацев.

7. Прочесть абзац, определить содержащееся в нём обобщение и выразить смысл абзаца своими словами одним-двумя предложениями.

8. Прочесть абзац и перечислить предложения, выражающие главные мысли.

9. Сравнить несколько абзацев, указать, в каком есть обобщение.

10. Найти в отрезке текста информативные по характеру предложения, но не обязательные для понимания основной мысли.

11. Выделить факты, подтверждающие обобщения.

12. Выделить места в тексте, которые доказывают важность излагаемого материала.

Как очевидно из приведённых этапов, много внимания уделяется перефразированию отдельных сложных элементов текста и запоминанию основной информации с последующим фиксированием в виде реферата или аннотации.

А также, при чтении текста с полным пониманием один читает текст вполголоса, другой выделяет незнакомые слова, третий ищет их значение в словаре, четвертый переводит предложения, вызывающие трудности для понимания.

Такая работа готовит студентов к реальной коммуникации.

Основная цель современной системы образования – интеллектуальное и нравственное развитие личности, формирование критического и творческого мышления, умения работать с информацией [12, с. 123].

Обращение к личностно – ориентированному подходу объясняется профессионально – ориентированным обучением иностранному языку, обеспечивает возможность дифференциации и индивидуализации учебного процесса. «Дифференциация» (от лат. разница) – форма организации учебной деятельности, учитывающая склонности, интересы, способности учащихся.

«Индивидуализация» – это учёт в процессе обучения индивидуальных особенностей учащихся во всех его формах и методах.

Индивидуализация обучения предполагает собой дифференциацию учебного материала, разработку систем заданий различного уровня трудности и объема, разработку системы мероприятий по организации процесса обучения в конкретных учебных группах; учитывающей индивидуальные особенности каждого учащегося, а, следовательно, понятия «внутренняя дифференциация» и «индивидуализация» по существу тождественны. Данные понятия взаимосвязаны и взаимообусловлены и очень сложно определить, какое из них является первичным. С одной стороны, индивидуализация невозможна без дифференциации учебных способностей, с другой, – дифференциация предполагает отказ от унификации содержания образовательных программ, т.е. индивидуальный подход к учащимся. В данном контексте, индивидуализация является результатом дифференциации, а дифференциация, в свою очередь, способствует индивидуализации обучения.

Создаются реальные предпосылки для: а) организации самостоятельной творческой деятельности студентов по поиску, обработке, систематизации и использованию личностно – и ценностно-значимой информации; б) развития культуры общения в информационной среде; в) раскрытия природных способностей и таланта к изобретениям и создании собственных моделей саморазвития и самоактуализации. Это в полной мере отвечает требованиям современного информационного общества, которое, как указывает Полат Е.С., ставит задачу подготовки студентов, способных адаптироваться в меняющихся жизненных ситуациях, самостоятельно приобретать знания, критически мыслить уметь видеть проблемы и искать пути их рационального решения, используя информационные технологии, грамотно работать с информацией, быть открытыми и коммуникабельными [13].

На уроках иностранного языка в неязыковых вузах применяется следующая классификация методов обучения уровню познавательной самостоятельности [9]. Объяснительно – иллюстративный и репродуктивный методы используются с целью осознанного восприятия, запоминания и воспроизведения учебного материала. Частично – поисковый метод и метод проблемного изложения, с целью применения знаний в измененной учебной ситуации. Исследовательский – с целью применения знаний и умений в новой учебной ситуации. Каждый студент получает возможность выбирать задания по степени сложности.

Таким образом, применение дифференцированного подхода к студентам вызывает интерес обучаемых к изучению предмета, развивает их способности, необходимые навыки и умения.

Анализ имеющихся данных показывает, что наряду с личностными особенностями студента (тип личности, особенности памяти, мышления, уровень мотивации и другие), которые требуют специальной проверки и оценки психолога, большинство исследователей, в качестве основного критерия организации дифференцированного обучения, называют уровень обученности (в нашем случае – это уровень владения ИЯ).

Особую важность в русле парадигмы развивающего образования играет, с нашей точки зрения, стиль учебной деятельности студента и в целом уровень развития учебной деятельности в области изучения ИЯ.

Анализируя современное положение дел в области дифференциации и индивидуализации процесса обучения в зарубежных странах, А.Н. Джуринский выделяет основные формы дифференциации:

1) распределение учащихся по разным типам учебных заведений (грамматическая и современная школы в Англии; реальное училище, гимназия и основная школа в Германии; профессиональный и общеобразовательный лицеи во Франции и т.д.); 2) распределение на профили и потоки в пределах одного учебного заведения (два типа программ – общеобразовательные и специальные в американской и японской старшей средней школе, не менее 6 профилей обучения в гимназиях Германии); 3) разделение на разноуровневые (гомогенные) группы в рамках единого (гетерогенного) класса при изучении отдельных учебных дисциплин (система АВС в Германии; «быстрые», «средние» и «медленные» группы во Франции) [7, с. 70].

Иными словами, принятыми формами дифференциации в зарубежной школе являются: профильная, уровневая и по типу школы.

Известно, что, в целом на Западе первоначально был распространён подход, базирующийся на теории детерминированной, или статической одаренности. Так, в 40-50 годы в США и других странах активно разрабатывалась идея гомогезации (streaming). В ее основе лежит положение о том, что обучение наиболее эффективно и рационально осуществлять в рамках гомогенных потоков, объединяющих учащихся по предполагаемому уровню интеллектуального потенциала. При этом ребенок после соответствующей диагностики, которая проводилась, как правило, в раннем школьном возрасте, обучался в потоке, соответствующем его развитию. Наиболее последовательно данный подход был реализован в Англии, где на этом до недавнего времени базировалась вся система образования. Разделение здесь проводилось на основании теста интеллектуального уровня и успеваемости, который проходили дети, окончившие начальную школу (Primary school) в возрасте примерно одиннадцати лет (11+examination). Детям, показавшим высокие результаты тестирования, предлагали пойти учиться в элитные грамматические – Grammar schools или средние технические школы – Secondary Technical schools [18].

Подобный подход подвергается справедливой критике, так как разделение происходит лишь на основе общих умственных способностей, при этом не учитываются различные стороны интеллекта ученика, другие свойства его личности, а также факторы развития, то есть имеющиеся у учащихся потенциальные возможности [7, с. 9].

В техническом вузе особое внимание уделяется формированию умений студентов работать с текстами. При этом важно отметить, что при профессионально-ориентированном обучении иностранному языку студентов первого курса интерес представляют тексты страноведческого и профессионально-ориентированного характера. Страноведческие тексты обучают живому языку, сообщают достоверные сведения о событиях, происходящих в стране изучаемого языка. Страноведческие тексты влияют на формирование социокультурной и межкультурной компетенций студентов. Это представляется особенно важным для тех студентов, которые в будущем будут связаны с международной деятельностью в информационно-технической сфере, с профессиональными контактами, с совместной работой над изобретениями и проектами. Специальные тексты содержат необходимую терминологию, средства выражения мыслей в ситуациях профессионально-ориентированного общения с коллегами из страны изучаемого языка, а также информацию из области технических знаний.

Такой подбор текстового материала способствует комплексному развитию лингвистических, страноведческих (культуроведческих), социокультурных и межкультурных знаний, языковых навыков, речевых умений межкультурного общения как в профессионально-ориентированных, так и в повседневных ситуациях.

Лингвистические знания студентов включают: знания фонетической, грамматической, лексической стороны речи.

Языковые навыки помогают корректному использованию лингвистических знаний в коммуникативной практике.

Страноведческие (культуроведческие) знания связаны с информацией о политической, общественной, экономической и культурной жизни страны изучаемого языка; международных связях с Украиной, роли, месте и инициативах в Европейском союзе; исследованиях и открытиях в технической области знаний и в области информационных технологий.

Социокультурные знания распространяются на сферу повседневной жизни народа страны изучаемого языка: пища, условия жизни, социальные отношения, ритуалы и обряды, государственные праздники и традиции, досуг, дорожное движение и дорожные знаки, вывески и указатели и многое другое, что относится к повседневности.

Межкультурные знания – это знание менталитета народа страны изучаемого языка, деловой и профессиональной этики, включающей культуру межличностного общения и поведенческую культуру.

Межкультурные умения подразумевают умения быть толерантным, уважительно относиться к культурным традициям, правилам и нормам жизни другого народа. Владея вышеназванными знаниями и личностными качествами (коммуникабельность, открытость, толерантность), специалист-инженер готов к непосредственному участию в межличностном (межкультурном) диалоге.

Выводы из данного исследования и перспективы. Формирование навыков и умений профессионально ориентированного чтения иноязычной литературы осуществляется достаточно эффективно в процессе поэтапного обучения студентов приемам и способам работы с научно-техническим текстом на основе разработанных языковых, текстуальных, ситуативных упражнений и методических приемов. Условия дифференцированного обучения профессионально ориентированному чтению связаны с содержанием дифференцированных материалов для чтения. В силу этого в качестве основных лингводидактических условий в процессе обучения выделяются отбор и организация текстов в целях создания разноуровневых программ по чтению. В качестве взаимосвязанных критериев отбора текстов для профессионально ориентированного чтения в процессе обучения выделяются:

актуальность информации для читающего – соответствие материалов

профессиональным потребностям будущего специалиста и кругу профессионально ориентированного чтения студентов, максимальное

приближение к профессии будущего специалиста; содержательность как

расширение профессионального тезауруса и условие актуальности для читающего; проблемность текста как условие обеспечения актуальности и содержательности.

Таким образом, применение дифференцированного обучения профессионально-ориентированному

чтению к студентам вызывает интерес обучаемых к изучению предмета, развивает их способности, необходимые навыки и умения.

Наши следующие исследования будут посвящены анализу методики обучения самостоятельному чтению научно-технического текста в неязыковых вузах.

Список литературы:

1. Барыбин Алексей Валентинович. Информационные технологии профессионально ориентированного обучения иностранному языку студентов технических специальностей (на материале английского языка): Дис...канд. наук:13.00.02. – 2005.
2. Дегтярьова Юлія Володимирівна. Методика навчання студентів вищих немовних навчальних закладів читання англійською мовою для ділового спілкування./Автореф. дис...канд...наук:13.00.02 / Ю. В. Дегтярьова. – К., 2006. – 24 с.
3. Попова Т. В. Методика обучения студентов неязыковых вузов письменному переводу научных текстов (на материале немецкого языка), автореф. дис… канд. пед. наук. – С-Пб.: 2008. – 25 с.
4. Щербина Лариса Дмитриевна. Интенсивное обучение иностранным языкам в техническом вузе: Автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.08 (теория и методика профессионального образования).
5. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ / Г. В. Барабанова. – К.: Фірма «ІНКОС», 2005. – 315 с.
6. Вейзе А. А. Реферирование текста / Минск: Белорусский гос. ун-т, 1978. – 128 с.
7. Джуринский А. Н. Развитие образования в современном мире: Уч. Пособие / А. Н. Джуринский – М.: Гуманитарный издательский центр «Владос», 1999. – 200 с.
8. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке: пособие для учителей средней школы – М, Просвещение, 1978. – С. 158.
9. Кирсанов А. А. Индивидуализация учебной деятельности как педагогическая проблема / А. А. Кирсанов – Казань: Издательство Казанского университета, 1982. – 215 с.
10. Клычникова З. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: пособие для учителя, – 2-е изд. испр. / З. И. Клычникова – М.: Просвещение, 1983. – 207 с.
11. Кобцева С. А. Дифференцированное обучение в высшем учебном заведении на примере изучения иностранного языка студентами нелингвистических специальностей: Диссертация на соискание степени кандидата педагогических наук. 13.00.01 / С. А. Кобцева – Мурманск: МГАУ, 2007. – 184 с.
12. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. Текст / Е. И. Пассов. – М.: Рус. яз., 1989. – 276 с.
13. Полат Е. С. Разноуровневое обучение // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 1, № 6.
14. Попова Т. В. Методика обучения студентов неязыковых вузов письменному переводу научных текстов (на материале немецкого языка), автореф. дис. … канд. пед. наук. – С-Пб.: 2008. – 25 с.
15. Скаткин М. И. Проблемы современной дидактики. – М.:Педагогика, 1980. – 96 с.
16. Скляренко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н. К. Скляренко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3-7.
17. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе: учеб. метод, пособие / С. К. Фоломкина – 2-е изд., испр. – М.: Высшая школа, 2005. – 255 с. – ISBN 5-06-005417-9.
18. Kelly A. Teaching Mixed Ability Classes. An Individual Approach. London, 1974.

Добровольська Н.Л.
Одеська національна академія харчових технологій

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНЕ НАВЧАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ І КУРСУ ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація
У статті розкривається важливість диференційованого навчання професійно – орієнтованого читання студентів I курсу технічного вузу з урахуванням різнорівневої підготовки з іноземної мови. Умови диференційованого навчання професійно – орієнтованого читання пов'язані зі змістом диференційованих матеріалів для читання. Розкрито професійно-орієнтовані вміння студентів, що формуються диференційованим навчанням. Науково обґрунтовані переваги диференційованого навчання професійно – орієнтованого читання іноземною мовою у технічному вузі.
Ключові слова: навчання, диференційований, технічний, мотивація, професійний, орієнтований.

Dobrovolska N.L.
Odessa National Academy of Food Technologies

DIFFERENTIATED LEARNINING IN PROFESSIONALLY ORIENTED READING IN FOREIGN LANGUAGE OF THE FIRST YEAR STUDENTS OF ENGINEERING SPECIALITIES

Summary
The article reveals the importance of differentiated learning in professionally oriented reading to students of technical University, taking into account different levels of foreign language training course. Conditions of the differentiated learning in professionally focused reading are connected with the content of the differentiated materials for reading. The professional focused skills of students formed by the differentiated learning are opened. The peculiarities of differentiated learning in professionally focused reading in a foreign language in technical University are scientifically proven.
Keywords: learning, differentiated, technical, motivation, professional, oriented.

УДК 378.4(71)

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В УНІВЕРСИТЕТІ ТОРОНТО

Істоміна К.Ю.
Національний університет «Львівська політехніка»

Стаття представляє ґрунтовний аналіз системи професійної підготовки бакалаврів гуманітарних наук у галузі міжнародних відносин в університеті Торонто. У ході дослідження було визначено види навчальних програм напряму підготовки «Міжнародні відносини», які пропонує університет Торонто. Здійснено теоретичне дослідження всіх аспектів організації навчального процесу, навчальних планів університетської освіти, розроблених та імплементованих університетом. Досліджено основні завдання та стимули, які використовуються у процесі професійної підготовки фахівців-міжнародників згідно з освітньою програмою освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» гуманітарних наук університету Торонто. У статті також проаналізованими є основні знання, вміння і навички, на формування і розвиток яких зорієнтована професійна підготовка фахівців-міжнародників в університеті Торонто.
Ключові слова: професійна підготовка, освітньо-кваліфікаційний рівень, навчальна програма, дисципліна, навчальний процес, фахівець у галузі міжнародних відносин, бакалавр.

Постановка проблеми. Галузь міжнародних відносин набуває значної ваги в умовах посилення міжнародної співпраці через активні процеси глобалізації, що, своєю чергою, призводить до необхідності гармонізації міжнародного співробітництва різних рівнів. У цьому контексті особливу роль відіграє професійна підготовка фахівців-міжнародників, які в майбутньому будуть втілювати основні стратегії міжнародної діяльності. В умовах сучасного реформування освіти згідно з демократичними принципами та вимогами доцільно звернутись до успішного досвіду розвинених країн, зокрема Канади, проаналізувати особливості організації навчального процесу фахової підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях вітчизняних науковців зібраний значний обсяг знань про теорію і практику системи вищої освіти Канади. Різні аспекти, пов'язані з функціонуванням сучасної вищої освіти у Канаді, досліджували багато вчених: загальна структура організації канадської освіти в сучасному та історичному аспектах вивчались у працях Гуревича Р., Гончарова С., Мошинського В., Карпінської Л., О. Словінської, Шуневич Б.; напрями розвитку та модернізації вищої освіти Канади вивчали А. Борисенко, Н. Микитенко, В. Павлюк, В. Погребняк, О. Слоньовська; формуванню змісту професійної освіти присвячені публікації Н. Брюханової, Н. Журавської, О. Коваленко, М. Лазарєва; формування і розвиток особистості фахівця-міжнародника досліджували В. Виноградов, Ю. Караулов, О. Сніговська. Проблема професійної підготовки фахівців в системі університетської освіти досліджується також зарубіжними науковцями, такими як М. Нойфельд, Т. Хейлі, С. Гоффманн, Т. Портер, О. Вевер, С. Сміт.

Теоретичні дослідження наукових праць, які представляють результати вивчення питання професійної підготовки фахівців сфери міжнародних відносин у системі вищої університетської освіти Канади дають змогу стверджувати, що дана тема є недостатньо вивченою і, як результат цього, потребує подальших наукових досліджень і ґрунтовного аналізу.

Формулювання мети статті. Метою даної статті є теоретичне дослідження організації і забезпечення професійної підготовки студентів-міжнародників в університеті Торонто для перспективи подальшого використання позитивного досвіду для вдосконалення системи вищої освіти вітчизняного зразка. Основними завданнями дослідження є: опрацювати програмні університетські документи і положення, які визначають науково-методичну основу підготовки фахівців у галузі міжнародних відносин; здійснити характеристику системи професійної підготовки фахівців-міжнародників в університеті Торонто.

Виклад основного матеріалу. У сучасному суспільстві зі зростаючим впливом глобалізаційних процесів значущість міжнародних відносин постійно зростає. Наслідком таких тенденцій є те, що освіта міждисциплінарного спрямування, яку пропонує освітній напрям «Міжнародні відносини» створює сприятливе підгрунття для фахівців у їхній подальшій професійній діяльності.

Випускники з базовими знаннями глобальної політики, політології, історії, соціології, антропології, культурології, економіки і сучасних мов, які здатні розрізняти соціальні і культурні відмінності, є затребуваними на сучасному ринку праці, оскільки працедавці активно шукають випускників з вищою освітою у галузі міжнародних відносин. [5, с. 10]

Існує також чимале зацікавлення самих студентів міжнародними відносинами як напрямом підготовки. Карлтонський університет регулярно проводить опитування серед випускників шкіл Канади щодо потенційних сфер їхнього зацікавлення. Результати свідчать про те, що абітурієнти проявляють високий інтерес до вивчення міжнародних відносин [5, с. 10].

Канада має провідні вищі навчальні заклади світового рівня, які пропонують навчання у сфері міжнародних відносин. Такі установи є визнані в академічних колах і у світі загалом.

Канада розробила і підтримує ефективну модель професійної підготовки бакалаврів з міжнародних відносин. Професійна підготовка фахівців-міжнародників передусім ґрунтується на міждисциплінарному підході, проте спрямована на реалізацію освітнього процесу і результатів навчання відповідно до стандартів і кваліфікаційних вимог, визначених провінціями і університетами. Основними надбаннями такої моделі професійної підготовки є гармонійний розвиток професійних компетенцій, необхідних для реалізації фахівця як успішного працівника відповідної галузі, здатного до професійної мобільності і роботи з інноваційними технологіями.

Університет Торонто знаходиться у найбільшому місті Канади провінції Онтаріо і згідно з результатами чисельних рейтингів є найпрестижнішим університетом у країні, а також займає почесне місце серед провідних університетів у світі. Окрім цього вважається, що це один з найвпливовіших дослідницьких університетів у Канаді. Університет є

© Істоміна К.Ю., 2015

дослідницьким навчальним закладом, якщо він дає студентам можливість здобути будь-який освітньо-кваліфікаційний рівень і пропонує докторські програми [8].

Об'єктом цього наукового дослідження є професійна підготовка бакалаврів з міжнародних відносин. У цьому контексті важливим є правильне тлумачення поняття «бакалавр». Поняття освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавра можна визначити наступним чином: «бакалавр – освітньо-кваліфікаційний рівень вищої освіти особи, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула базову вищу освіту, фундаментальні та спеціальні уміння та знання щодо узагальненого об'єкту праці/діяльності, достатні для виконання завдань та обов'язків певного рівня професійної діяльності, що передбачені для первинних посад у певному виді діяльності» [2].

Дослідження особливостей професійної підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» у Канаді виявило, що державний стандарт для цієї сфери відсутній через децентралізацію американської системи вищої освіти і делегування повноважень моніторингу за якістю освіти та розробку навчальних планів університетам [1, с. 57].

Програма з міжнародних відносин університету Торонто була створена в 1976 році, вона поєднує вивчення економіки, історії і політології для того, щоб надати студентам аналітичні засоби необхідні для розуміння питань міжнародної співпраці. Навчальна програма імплементується у коледжі Трініті на факультеті гуманітарних і точних наук. Ця програма пропонує студентам, які прагнуть здобути освітньо-кваліфікаційний рівень «Бакалавр» міждисциплінарну спеціалізацію, що акцентує увагу на вивченні історії, політики і економіки міжнародних відносин. Особливу увагу у навчальному процесі спрямовують на вивчення ролі Канади на міжнародній арені [7].

Навчальна програма створена так, щоб забезпечити студентам можливість освоєння, формування і розвиток знань, умінь і навичок, які допоможуть майбутнім фахівцям у самостійній інтелектуальній праці. Ця здатність може бути представлена підготовкою під науковим керівництвом курсових робіт, дипломних робіт, проектів чи інших науково-дослідних завдань, які демонструють методологічну компетентність і здатність до виконання креативно-інтелектуальної роботи, а також, у разі необхідності, професійної відповідальності за виконання такої діяльності [9].

Навчальна програма досліджує походження, розвиток і поширення системи міжнародних відносин, і діяльність міжнародних організацій, а також їхній вплив на питання політичного, економічного і гуманітарного характеру. Викладання здійснюється практиками сфери міжнародних відносин – фахівцями з професійним досвідом роботи у дипломатичній галузі чи міжнародних агентствах. Факультет міжнародних відносин університету Торонто є місцем успішної роботи дослідної групи Великої сімки/Великої двадцятки (англ. – G7/G20 Research Groups); часопису «Аташе посольства міжнародних відносин» (англ. – The Attachй Student Journal on International Issues), що є академічним виданням студентських публікацій; Товариства міжнародних відносин (англ. – International Relations Society). Існує велика кількість стипендіальних програм для студентів-міжнародників [7].

Професійна підготовка у галузі міжнародних відносин пов'язана з вивченням системи знань з різних сфер, які утворюють своєрідний комплекс. Історія дипломатії і міжнародне право є частиною необхідних знань, до яких також належать знання з політології, економіки, географії, демографії, соціології та інших наук. Відповідно до цього твердження фахівцем-міжнародником є студент, чий навчальний курс зорієнтований на опанування даного «комплексу», а викладання міжнародних відносин, у свою чергу, функціонує як поглиблення розуміння студентами даного комплексу [6, с. 10].

Професійна підготовка фахівців-міжнародників безпосередньо пов'язана з формуванням і розвитком системи знань, умінь і навичок, які є частиною професійної компетентності майбутніх спеціалістів. Ця система зокрема включає навички міжособистісного спілкування, а саме здатність працювати з культурно розрізненими людьми і громадами, здатність опрацьовувати і аналізувати інформацію з різних джерел і ресурсів, здатність переконливо висловлювати свою точку зору тощо. Важливим є також розвиток дослідницьких навиків, зокрема навичок критичного аналізу даних, вміння оцінювати ідеї і результати досліджень. Серед необхідних організаторських навичок є здатність використовувати наявну інформацію і матеріали, а також вчасно і ефективно виконувати професійні обов'язки [7].

Професійне спілкування у галузі міжнародних відносин здійснюється в усній і письмовій формі. Таким чином, фахівці-міжнародники повинні вміти сприймати і розуміти повідомлення іноземною мовою усно і письмово, для того щоб мати можливість узагальнити, проаналізувати і перекласти цю інформацію, вести ділову переписку і телефонні розмови, знати принципи ведення ділових переговорів і зустрічей на міжнародному рівні тощо.

Проаналізувавши програмні документи університету, були виділені основні цілі даної програми. Програма з міжнародних відносин надає студентам основи розуміння фаху шляхом розвитку освітньої емпатії, поєднує вивчення економіки, історії, політології, щоб озброїти студентів аналітичними засобами, які є необхідними для розуміння процесів міжнародних відносин: походження війни і збереження миру; природи і здійснення влади у межах міжнародної системи; змінний характер державних і недержавних діячів, які беруть участь у прийнятті рішень міжнародного значення [7].

Особливого значення набуває формування і розвиток умінь і навичок професійного спілкування, що є підґрунтям для успішної організації професійної діяльності і міжособистісного, міжнаціонального і міжкультурного діалогу, що, своєю чергою, є запорукою успішних ділових відносин полікультурного середовища.

Необхідним є вивчення актуальних мов міжнародної діяльності. Знання іноземних мов є навичкою необхідною для проведення міждисциплінарних досліджень і міжнародного співробітництва. Окрім цього, знання іноземної мови є необхідними для здійснення науково-дослідної діяльності, адже велика кількість наукових джерел й інформаційних ресурсів представлені саме іноземною мовою. Як наслідок, майбутні фахівці-міжнародники повинні послуговуватись іноземною мою для потреб професійного спілкування, науково-дослідної роботи та ведення ділової комунікації. Вивчення іноземних мов формує лінгвокраїнознавчі знання, які дозволяють здійснювати професійне спілкування згідно з нормами, правилами, традиціями і особливостями притаманними конкретній культурі чи громаді. Формуванню цієї соціокультурної компетентності сприяє вивчення іноземних мов, що дає можливість ефективно використовувати засоби міжкультурної комунікації [3, с. 246].

Фахівець із міжнародних відносин може самореалізуватись у кваліфікованій виконавчій діяльності в галузі міжнародних і міжнародних економічних відносин, а саме, у здійсненні зовнішньоекономічної та комерційної діяльності, веденні міжнародних валютно-кредитних відносин, обліку й аналізу в системі світових господарських зв'язків. Також фахівець-міжнародник може працювати в органах і установах міністерств закордонних справ на виконавчих посадах, у дипломатичних представництвах (віце-консул, аташе, референт, дипломатичний агент, дипломатичний кур'єр, секретар дипломатичного агентства) [4, с. 91].

Навчання для здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр» триває від трьох до чотирьох років. За цей час студенти повинні освоїти програму, яка в середньому складається із 20 предметів, половина з яких визначається обраною спеціальністю, а друга – за вибором студента.

Навчальна програма університету Торонто передбачає орієнтований на студентів навчальний план, який надає широкий вибір факультативних дисциплін на додачу до основних. Таким чином, студенти можуть вивчати додаткові мови, концентруватись на одному чи декількох регіонах наукового зацікавлення, брати участь у багатьох подіях і використовувати можливості позапрограмної діяльності, які є суміжними відповідному навчальному плану, що, з-поміж інших аспектів, також включає в себе навчання за кордоном. Студенти, починаючи з третього року навчання, можуть виконувати освітньо-кваліфікаційні вимоги програми, навчаючись за кордоном. У цьому їм допомагає Центр міжнародного досвіду (англ. – Centre for International Experience) [7].

Студенти можуть вступати на базову програму (Major Program) та на програму спеціаліста (Specialist Program) після успішного завершення хоча б одного року навчання на факультеті гуманітарних та точних наук (мінімум 4 кредити). На додачу до подання заяв студенти повинні мати середній рівень з визначених курсів-пререквізитів. Студенти мають змогу обирати також і сферу другої спеціальності чи розширити наявну спеціальність додатковою. Вступ на цю програму характеризується високим рівнем конкурентності. Слід зазначити, що бібліотеку університету Торонто вважають третьою кращою у Північній Америці після наукових бібліотек Гарвардського і Йельського університетів. Завдяки всім цим позитивним характеристикам ця навчальна програма вважається однією з найефективніший у Канаді і за її межами [7].

Для програми спеціаліста (англ. – Specialist Program) студенти повинні отримати в середньому хоча б 75% з трьох обов'язкових дисциплін першого року навчання: економіки, історії, однієї сучасної мови чи математики. Для базової програми (англ. – Major Program) студенти повинні отримати в середньому хоча 70% з двох необхідних дисциплін першого року навчання: економіки, історії. Студенти можуть змінити програму лише, якщо вони відповідають вимогам бажаної програми і за наявності вакантних місць [9].

Студенти, які бажають зосередити свої дослідження на галузі міжнародних відносин повинні розглянути програму спеціаліста, яка надає підгрунтя для подальшого навчання і для професійної діяльності. Ця навчальна програма передбачає вивчення 13 повних курсів дисциплін або їх еквівалентів з переліку обов'язкових і факультативних курсів дисциплін у галузі міжнародних відносин. Базова програма, своєю чергою, пропонує вступне вивчення міжнародних відносин. Для цього студент повинен завершити 7,5 повних курсів дисциплін або їх еквівалентів з визначеного списку. Багато студентів також комбінують вивчення програми основної спеціальності (англ. – major program) з програмою додаткової спеціальності (англ. – minor program) з іншої галузі [7].

Студентів заохочують доповнювати свої базові дисципліни факультативними. Навчальні програми з міжнародних відносин користуються великою кількістю елективних дисциплін запропонованих кафедрами економіки, політології, історії, а також іншими кафедрами в межах факультету гуманітарних та точних наук, щоб дати можливість студентам доповнити їхні базові дисципліни, обираючи факультативи.

У ході дослідження було виявлено, що характерні особливості організації навчального процесу в університеті Торонто є типовими для американських навчальних закладів гуманістичного спрямування, які розвивають індивідуальний підхід до студентів, підтримують нерозривний зв'язок між теорією і практикою, сприяють принципам доступності, поступовості і інноваційності навчального процесу.

Висновки результатів дослідження. Ефективна модель професійної підготовки фахівців-міжнародників в університеті Торонто є перспективним зразком, який можна успішно використати для оптимізації та реформування вітчизняної професійної підготовки студентів напряму «Міжнародні відносини» у системі університетської освіти. Було з'ясовано, що підготовка фахівців-міжнародників передусім ґрунтується на міждисциплінарному підході, проте спрямована на реалізацію освітнього процесу і результатів навчання відповідно до стандартів і кваліфікаційних вимог встановлених провінціями і університетом. Основними надбаннями такої схеми професійної підготовки є гармонійний розвиток професійних компетенцій необхідних для реалізації фахівця як успішного працівника відповідної галузі, здатного до професійної мобільності і роботи з інноваційними технологіями. Міждисциплінарний підхід в професійній підготовці фахівців-міжнародників забезпечує можливість формування цілісного світогляду і розуміння усіх процесів розвитку світу, що, своєю чергою, створює можливість для професійної реалізації у різних країнах світу.

Перспективи подальших досліджень. Актуальність і важливість дослідження системи професійної підготовки фахівців з міжнародних відносин в університетах Канади слугує підґрунтям для подальшого вивчення різних аспектів цього питання, зокрема особливостей і відмінностей моделей професійної підготовки у різних провінціях Канади, детального аналізу форм, методів і стратегій професійної підготовки бакалаврів у Канаді.

Список літератури:

1. Андрієнко П. П. Деякі аспекти підготовки фахівців у сфері міжнародних відносин / П. П. Андрієнко // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. – К.: Міленіум, 2010. – № 3. – С. 56-60.
2. Закон України «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 20. – 134 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14

3. Пілішек С. О. Формування навичок професійного спілкування у полікультурному середовищі у майбутніх фахівців з міжнародних відносин / С. О. Пілішек // Наук. записки. Сер.: Філологічна / Нац. ун-т «Острозька академія». – Острог, 2012. – Вип. 30. – С. 245-247.
4. Тарасова О. Професійна підготовка фахівців-міжнародників у вищих навчальних закладах США / О. Тарасова // Порівняльна професійна педагогіка. – № 1. – Київ. – 2011. – С. 89-96.
5. Bachelor of Global and International Studies /Carleton University. Office of Quality Assurance. – Ottawa. – 2014. – 74 p.
6. Manning C.A.W. The University Teaching of Social Sciences. International Relations. – Unesco. – Geneva. – 1954. – 104 p.
7. The International Relations Program at Trinity College. – Trinity College, University of Toronto [Electronic resource]. – Mode of access: http://web.trinity.utoronto.ca/current/programs-courses/international-relations/ir-degree.html
8. Top 100 Universities for Arts and Humanities. – The World University Rankings [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014-15/subject-ranking/subject/arts-and-humanities
9. International Relations. – University of Toronto. Faculty of Arts and Science [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.artsci.utoronto.ca/futurestudents/academics/progs/ir

Истомина Е.Ю.
Национальный университет «Львовская политехника»

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СПЕЦИАЛИСТОВ ПО МЕЖДУНАРОДНЫМ ОТНОШЕНИЯМ В УНИВЕРСИТЕТЕ ТОРОНТО

Аннотация
Статья представляет подробный анализ системы профессиональной подготовки бакалавров гуманитарных наук в области международных отношений в университете Торонто. В ходе исследования было определено виды учебных программ направления подготовки «Международные отношения», которые предлагает университет Торонто. Осуществлено теоретическое исследование всех аспектов организации учебного процесса, учебных планов университетского образования разработанных и имплементированных университетом. Исследованы основные задачи и стимулы, которые используются в процессе профессиональной подготовки специалистов-международников согласно образовательной программе образовательно-квалификационного уровня «Бакалавр» гуманитарных наук университета Торонто. В статье также проанализированы основные знания, умения и навыки, на формирование и развитие которых ориентирована профессиональная подготовка специалистов-международников в университете Торонто.
Ключевые слова: профессиональная подготовка, образовательно-квалификационный уровень, учебная программа, дисциплина, учебный процесс, специалист в области международных отношений, бакалавр.

Istomina K.Y.
Lviv Polytechnic National University

PROFESSIONAL TRAINING OF INTERNATIONAL RELATIONS SPECIALISTS IN THE UNIVERSITY OF TORONTO

Summary
The article presents the thorough analysis of the system of professional training in International Relations major due to Bachelor of Arts degree requirements at the University of Toronto. The study identifies the main types of studying programs of International Relations major, which are offered at the University of Toronto. The theoretical study contains the overview of all the aspects of the educational process organization, university education curricula, which were developed and implemented by the University. The research reveals the main tasks and stimuli, which are set in the process of professional training of the international relations specialists according to studying programs of Bachelor of Arts degree at the University of Toronto. The article also analyzes the basic knowledge and skills, on formation and development of which the professional training of international relations specialists is oriented at the University of Toronto.
Keywords: professional training, education and qualification level, studying program, discipline, learning process, international relations specialist, bachelor.

УДК 37.026:[001-051(477)«19»Ф.Науменко(091)]

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА УКРАЇНСЬКОГО ВЧЕНОГО-ПЕДАГОГА ФЕДОРА НАУМЕНКА

Калагурка Х.І.
Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано життєвий шлях і науково-педагогічний доробок відомого українського вченого-педагога Федора Івановича Науменка (1901-1991). Виокремлено етапи його викладацької і наукової діяльності у різних навчальних та дослідницьких установах. Висвітлено наукові зацікавлення та здобутки вченого у дослідженні історії українського та зарубіжного шкільництва, внеску у педагогічну теорію та практику прогресивних педагогів та освітніх діячів. Акцентовано увагу на новаторських підходах Ф. Науменка у вивченні педагогічної системи А. С. Макаренка.
Ключові слова: Ф.І. Науменко, педагогічні погляди, прогресивна педагогічна думка, історія освіти і шкільництва, кафедра педагогіки і психології, макаренкознавство.

Постановка проблеми. Помітним досягненням історико-педагогічної науки в Україні за роки державної незалежності став суттєвий прорив у ґрунтовному вивченні, об'єктивному аналізі та оцінці науковцями-дослідниками нашої історичної минувшини, що дозволило підняти цілий пласт української педагогічної культури, переосмислити діяльність різних громадсько-освітніх і педагогічних товариств, повернути із забуття імена багатьох подвижників національно-культурного поступу українців XIX–XX ст. З-поміж плеяди відомих українських педагогів, науковців та непересічних освітян-практиків минулого століття варто виокремити ім'я Федора Івановича Науменка. Його науково-педагогічна спадщина, що охоплює різноманітні проблеми історії українського та зарубіжного шкільництва, діяльності багатьох прогресивних педагогів і культурно-освітніх діячів, різноманітні питання навчання і виховання учнівської та студентської молоді повинна посісти належне місце в українській національній педагогіці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до життя та діяльності Ф. І. Науменка серед наукового загалу помітно зріс у другій половині XX ст. У вітчизняній та зарубіжній періодиці були опубліковані перші розвідки та статті З. Бондаренко, В. Гули, О. Гуревича, Г. Львович, С. Сухорського, А. Шлепецького, Г. Хілліга та ін., які висвітлювали освітньо-науковий доробок Ф. Науменка. У контексті дослідження проблем вітчизняного макаренкознавства до постаті вченого-педагога зверталися дослідники О. Дзьобан, С. Карпенчук, М. Окса, Н. Ничкало, Є. Сявавко та ін.

Водночас, як засвідчує аналіз, на сьогодні відсутнє цілісне завершене представлення науково-педагогічного портрета Ф. Науменка ін.

Мета статті. Ставимо за мету висвітлити життєвий та творчий шлях Федора Науменка як вченого-педагога, узагальнити зміст його науково-педагогічного новаторства.

Виклад основного матеріалу. Ф. І. Науменко народився 1 травня 1901 року в селі Березівка на Полтавщині (тепер Талалаївський район Чернігівської області) у багатодітній сім'ї залізничника. На початку минулого століття цей край вирізнявся помітною просвітницькою діяльністю: було створено Учительську спілку Полтавщини та засновано видавництво «Український учитель», яке пропагувало ідею української національної школи. Втім у важкому матеріальному становищі залишалося селянство, зокрема через фінансові проблеми відбувалися постійні виступи працівників залізниці, де на той час працював його батько – Іван Науменко. З огляду на ці обставини, основним заняттям для сім'ї були сільськогосподарські роботи. Федір разом з братом Опанасом та сестрою Надією, окремі згадки про яких зберігаються у епістолярній спадщині педагога, брали безпосередню щоденну участь у домашніх справах, аби підтримувати благополуччя сім'ї.

Безпосередній вплив на формування його життєвих устремлінь мало шкільне навчання. Переступивши у десятирічному віці поріг місцевої земської школи, Ф. Науменко наполегливо студіював азбуку, арифметику та основи суспільствознавства. Особливо захоплювався малюванням та написанням шкільних творів, вирізнявся з-поміж однолітків великою допитливістю до всього нового. У дитинстві й сформувалося в майбутнього вченого «почуття національної гідності, яке він перейняв від батька і матері, котрі гордилися своїм козацьким походженням і як реліквію зберігали в сім'ї документ, що підтверджував це» [10, с. 4]. «...говорили про виховання змалку. Я згадував, – писав Ф. Науменко, – дідове: «Коли бачиш свою ниву, зніми шапку і вклонися» [1, с. 3].

У зв'язку із переведенням батька на роботу до міста Ромни, свою подальшу освіту він продовжив здобувати у місцевому комерційному училищі (1912-1919 рр.) та професійній школі (1919-1921 рр.).

У нелегкі повоєнні роки Ф. Науменко підпрацьовував журналістом у редакції повітової газети і давав приватні уроки школярам. Зацікавлення мистецтвом та гуманітарними дисциплінами ще у дитячому віці, очевидно, відіграло неабияку роль у подальшій спрямованості освіти педагога. У 1921 році він вступив до Київського художньо-архітектурного інституту, але через важку недугу, яка спровокувала погіршення зору, змушений був полишити навчання.

Новим етапом у житті майбутнього вченого став початок його педагогічної діяльності. У 1924 р. він приступив до виконання обов'язків вчителя малювання і початкових класів школи-семирічки шахти № 8 Чулківського рудника на Донбасі. Роботу у школі активно поєднував із просвітницькою діяльністю, навчаючи на вечірніх курсах місцевих шахтарів елементарної грамоти.

Сходження до вершин своєї педагогічної майстерності Ф. Науменко продовжив у місті Зарайську біля Москви, куди у 1925 р. переїхав після одруження разом з дружиною. Упродовж перших двох років у місцевому педагогічному технікумі він викладав політекономію та методику суспільних предметів, а з 1927 р. обійняв посаду директора цього закладу.

З огляду на те, що у цей період у тодішній радянській освітній системі були зроблені перші спроби політехнізації школи і саме педагогічні технікуми відпо-

© Калагурка Х.І., 2015

відно до рішень Всеросійської ради у справах народної освіти визначалися провідними закладами формування професійної освіти серед молоді [4, с. 347], Ф. Науменко перетворив свій заклад на експериментальний майданчик. Особливу увагу педагог приділив проблемі трудового виховання. З цією метою він запропонував модель організації учнівського колективу, члени якого мали чітко розподілені між собою обов'язки щодо виконання різного виду сільськогосподарських та побутових робіт [7, с. 30-32]. Такий підхід у здійсненні навчального процесу через працю та колектив, на думку Ф. Науменка, сприяв вихованню працелюбної, відповідальної особистості, формуванню у майбутніх педагогів таких важливих професійних якостей, як цілеспрямованість, ініціативність, сумлінність. Вже тоді запропонована ним методика була дещо схожою до педагогічного новаторства А. Макаренка. Радянський дослідник О. Гуревич, аналізуючи життєвий шлях Ф. Науменка, у статті «Він продовжив справу Макаренка», відзначав, що вчений не лише працював за схожою системою, а «наслідував систему Макаренка, впроваджуючи трудове виховання» [6, арк. 18].

Розроблені і практично перевірені Ф. Науменком нові підходи до організації навчально-виховної роботи учнівської молоді у цьому навчальному закладі засвідчили про новаторський потенціал його особистості, творчі можливості до узагальнення та поширення цього досвіду, хист до наукової діяльності. У 1929 році в одному із найбільш авторитетних тогочасних радянських періодичних науково-педагогічних видань – журналі «На шляхах до нової школи», що видавався у Москві, побачила світ перша наукова стаття Ф. Науменка під назвою «Агрономізація педтехнікуму». Науковий аналіз аналогічної проблеми згодом він виклав у ряді інших публікацій.

Відчуваючи брак загальної теоретичної підготовки на початку 1930-х років Ф. Науменко переїхав до Москви. Тут він закінчив вищі науково-педагогічні курси при педагогічному факультеті (відділ з питань шкільних справ) 2-го Московського державного університету. Маючи на меті в подальшому серйозно зайнятися науковою діяльністю, педагог вступив в аспірантуру Державного науково-дослідного програмно-методичного інституту у Москві на відділення історії педагогіки. Тут він чітко виокремив аспект власних наукових досліджень, який був зосереджений навколо вивчення основних принципів складання навчального плану для шкіл-десятирічок, а результати досліджень відобразив у роботах «Навчальний план початкової школи», «Навчальний план середньої школи» та ін.

Наукові зацікавлення молодого вченого відповідали тим запитам, які виставляла на передній план радянська система освіти. Зокрема, це стосувалося проблем реорганізації змісту навчально-виховної роботи школи. У 1930 р. Наркомосом РРФСР були затверджені нові навчальні програми, а у вересні 1931 р. прийнято постанову «Про початкову та середню школу», в якій йшлося про впровадження основних засад політехнічного навчання, удосконалення методичної роботи самої школи [4, с. 366-367].

Навчання в аспірантурі Ф. Науменко поєднував з роботою у декількох освітньо-наукових установах. Працював доцентом Московського педагогічного інституту ім. А. Бубнова, старшим науковим співробітником Народного комісаріату просвіти РРФСР, а також начальником відділу Інституту методики навчальних планів, де йому приходилося здійснювати рейтинг шкіл у зв'язку із запровадженням змін до навчально-освітніх програм.

Після закінчення аспірантури дослідника було скеровано на роботу в науково-дослідний педагогічний інститут міста Сталінграда. Незабаром цю установу було ліквідовано, а вченого переведено на посаду заступника директора та доцента кафедри педагогіки в Астраханський педагогічний інститут.

У 1934 році Ф. Науменка з власної ініціативи було скеровано на посаду заступника директора з науково-навчальної частини та доцента кафедри педагогіки Ставропольського педагогічного інституту [3, с. 398], де упродовж майже десяти років науково-педагогічної праці вдалося зробити чимало. З його ініціативи було підготовлено два томи наукових праць інституту, започатковано навчально-методичний збірник під назвою «На допомогу вчителю», якого до початку війни вийшло 10 випусків. Саме в одному з номерів цього збірника була опублікована перша стаття педагога, присвячена спадщині Антона Макаренка – «Педагогічний досвід А. Макаренка». Як згодом виявилося, інтерес Ф. Науменка до постаті видатного радянського педагога-новатора у наступні десятиліття переріс у важливу складову його наукового пошуку.

Початок німецько-радянської війни у 1941 р. призупинив продуктивну діяльність Ф. Науменка у Ставрополі. Разом із співробітниками він змушений був у 1943 р. переїхати до Казахстану, м. Чимкента, куди евакуювали навчальний заклад. В часі вимушеного переселення, як засвідчив аналіз його особистого архіву, він втратив значну частину свого добірного приватного бібліотечного фонду, укомплектовані упродовж багатьох років дореволюційні видання праць класиків педагогіки, філософські твори Платона, Аристотеля, Ф. Бекона, Е. Канта, Г. Гегеля та ін. По завершенню війни Ф. Науменко мав намір повернутися до попереднього місця праці, але життя розпорядилося по-іншому.

У 1944 р. за розпорядженням Центрального комітету Комуністичної партії України Ф. І. Науменка було скеровано на роботу до Львівського державного університету імені Івана Франка на посаду завідувача кафедри педагогіки і психології. Таке призначення було одним із багатьох для вчених-педагогів зі східних областей України, а також центральних міст колишнього СРСР, які прибули до Львова з метою відновлення та налагодження освітньо-наукового процесу у вищих навчальних закладах [9, с. 84]. Для Федора Науменка це скерування виявилося доленосним. Саме у стінах цього найстарішого в Україні навчального закладу він вповні зреалізував себе як організатор педагогічної освіти і науки, здобув ім'я відомого вченого-дослідника, проявив себе справжнім громадянином-патріотом.

Маючи великий досвід організаційно-управлінської роботи, він за короткий час зумів вибудувати чітку й системну діяльність очолюваного ним структурного підрозділу. Кафедра зміцнила кадровий потенціал, суттєво поповнено фонди кафедральної бібліотеки навчально-науковою літературою, створено лабораторію технічних засобів навчання та психологічну лабораторію, організовано психолого-педагогічні семінари для викладачів вищих навчальних закладів міста Львова і психолого-педагогічне відділення обласної учнівської Малої академії наук [2, с. 20]. Його праця не обмежувалася виконанням адміністративних функцій, він активно долучався до громадської роботи як член Ради при обласному відділі народної освіти, певний час виконував обов'язки головного бібліотекаря відділу комплектування наукової бібліотеки при Львівському університеті та ін.

Про наукову сміливість Ф. Науменка як керівника кафедри красномовить факт обрання колективом кафедри тематики для здійснення науково-пошуко-

вої роботи. Власне під його орудою був започатковано дослідження педагогічної складової спадщини видатного українського письменника, мислителя, громадського-політичного діяча Івана Франка. Наприкінці 40-х рр. зусиллями науковців кафедри – Ф. Науменка, Г. Паперної, М. Години педагогічна франкіана поповнилася новими розвідками, які доповнювали образ Каменяра як борця за демократичну й національну освіту. Згодом цей українознавчий напрям кафедральних наукових досліджень вилився у ґрунтовне вивчення таких яскравих сторінок історії української культури і освіти як шкільництво Київської Русі, феномену братських шкіл, життя і діяльності цілої низки українських педагогів і культурно-освітніх діячів. Можна стверджувати, що на тлі тодішньої ідеологічної спрямованості навчально-наукового процесу в академічному середовищі звернення Ф. Науменка до наукового аналізу витоків української національної школи, маловідомих освітніх фактів і подій є свідченням його високої громадянської позиції і патріотизму.

Вже у 1949 р. його чекало нове життєве випробування. Як і у випадку зі Львівським університетом, йому судилося долучитися до відновлення діяльності Чернівецького університету. Хоча український історик освіти С. Сухорський у такому переміщенні Ф. Науменка вбачав іншу причину. На його думку, активність, переконлива українськість вченого-педагога була до невподоби тодішньому керівництву закладу, навколо нього «почала створюватися нестерпна морально-психологічна атмосфера і він був змушений залишити Львів» [10, с. 4]. До 1953 р. у Чернівецькому університеті Ф. Науменко працював на посаді завідувача кафедри педагогіки і психології, певний час виконував й обов'язки проректора з навчально-виховної роботи цього закладу.

Буковинський період життя Ф. Науменка виявився для нього продуктивним у професійно-науковому відношенні. Крім безпосередньої аудиторної роботи зі студентами, він залишився вірним собі щодо широкого аспекту громадської діяльності у середовищі батьків та вчителів. Вів постійно-діючі навчально-методичні семінари для педагогів загальноосвітніх шкіл, виступав з лекціями, вносив пропозиції щодо удосконалення функціонування управлінських органів освіти.

Перебування на Буковині Ф. Науменко використав для роботи у місцевих архівах, опрацюванні історичної літератури, періодичних видань з питань розвитку українського шкільництва на цій частині західноукраїнських земель. Особливим об'єктом наукового зацікавлення вченого стала діяльність провісника національного відродження буковинських українців Юрія Федьковича. Старанно зібрані та узагальненні ним чисельні документальні матеріали, опрацьовані твори буковинського Кобзаря, його інспекторські звіти та ін. лягли згодом в основу низки опублікованих і, на жаль, неопублікованих статей і заміток.

У 1953 р. Федір Науменко знову повернувся до викладацької роботи у Львівському університеті. Цьому у значній мірі сприяв той факт, що на початку 1950-х рр. ректорську посаду у цьому закладі посів відомий вчений Є. Лазаренко, історія якого згодом оцінить як справжнього українського Ректора, великого патріота-державника. Доба нового керівника університету характеризувалася духом національного та культурного піднесення університету, значним пожвавленням усього навчально-виховного і наукового процесу.

Для Ф. Науменка цей період також виявився багатим на творчі здобутки. До числа його нових цікавих досліджень увійшли статті, підготовлені до Української Радянської Енциклопедії (УРЕ). До видання у 1958-1962 рр. 16 томів УРЕ редакційна колегія залучила провідних науковців та викладачів вищої школи. За його прізвищем були надруковані статті «Львівська братська школа», «Львівський інститут Оссолінських», «Львівський таємний університет», про періодичне видання «Ластівка» та ін. Робота над цими енциклопедичними статтями наштовхнула вченого на думку ґрунтовніше дослідити педагогічні процеси, що мали місце на західноукраїнських землях в історичному часі.

З-під пера вченого у 60-70-х рр. XX ст. побачили світ ґрунтовні наукові праці з історії української школи і педагогічної думки «Школа Київської Русі», «Педагог-гуманіст і просвітитель І. М. Борецький», низка наукових статей і розвідок, присвячених діяльності культурно-освітніх осередків у Львові та Острозі, педагогічним поглядам окремих прогресивних діячів тощо. Його роботи відрізнялися актуальністю, високим рівнем наукової новизни, про що свідчать рецензії, що з'являлися як у вітчизняних, так і зарубіжних періодичних виданнях.

Завдяки старанням Ф. Науменка на кафедрі педагогіки та психології Львівського університету викристалізувався ще один напрямок наукових досліджень – історико-педагогічна карпатистика. Увагу дослідника привернули події національно-культурного життя Закарпаття у XIX ст. і діяльність закарпатських будителів – О. Павловича, О. Духновича. Вченим було підготовлено близько двох десятків досліджень з вказаної проблематики, частина з яких зберігається у рукописному варіанті. На особливу увагу заслуговує внесок Ф. Науменка у вивчення життя і педагогічної діяльності О. Духновича та О. Павловича – праці «Матеріалістичні основи дидактики О. Духновича», «Основи педагогіки О. В. Духновича», «Олександр Духнович і якобінський рух в Угорщині», «О.І. Павлович – народний поет і будитель» та ін. Плідна пошукова робота Ф. Науменка у вивченні видатних карпатських будителів послужила налагодженню міцних наукових зв'язків з відомими дослідниками-карпатистами Чехословаччини – Ю. Бачою, О. Рудловчак, М. Ричалкою, А. Шлепецьким, Ф. Ковачем та ін. [11].

Львівський період життя Ф.І. Науменка ознаменувався значним його доробком у дослідження педагогічної системи А.С. Макаренка. «Львівський університет, – писав С. Сухорський, – вже давно популярний тим, що його кафедра педагогіки і психології стала всезагальновизнаним центром у вивченні, зібранню та популяризації педагогічної спадщини талановитого письменника і видатного педагога А.С. Макаренка» [5, арк. 16]. Розпочату ще у 1940-х рр. справу вивчення спадщини великого педагога-новатора, у Львові Ф. Науменко наповнив реалізацією новими науковими ідеями, планами, проектами. Після успішного захисту у 1948 р. кандидатської дисертації на тему «Педагогічний досвід А. Макаренка», він вже через рік спільно із Г. Паперною видав першу україномовну монографію про А.С. Макаренка «Новатор радянської педагогіки». Починаючи з 1949 р. Ф. Науменко разом із своїми однодумцями започаткував серію унікального збірника під назвою «А.С. Макаренко», який привернув увагу широкого наукового загалу як на просторі колишнього СРСР, так і за кордоном. Відомий науковець, професор Н. Г. Ничкало, аналізуючи цю серію науково-педагогічних збірників, зокрема його першу книжку, писала, що «саме в ньому чи не вперше в Україні, і зокрема на західноукраїнських землях, так глибоко й цілісно проаналізовано спадщину

А. Макаренка, визначено її провідні й перспективні напрямки, оцінено теоретичне й практичне значення» [8, с. 20]. До 1985 рр. за науковою редакцією Ф. Науменка побачило світ 11 таких збірників, теоретично-практична вартість яких полягала передусім у тому, що в науковий обіг були вперше введені нові факти про життя та діяльність А. Макаренка, опубліковано 52 спогади його співробітників та вихованців, а також розкрито важливість макаренківського підходу у вихованні. Більше того, він на практиці випробував модель виховання педагога-новатора, коли у 1960-х рр. кафедра педагогіки і психології Львівського університету під його керівництвом взяла шефство над Львівською дитячою виховною колонією № 1.

Ф. Науменко як вчений і педагог зумів об'єднати навколо себе багатьох колег-однодумців, долучити до наукових пошуків талановиту молодь, створивши тим самим продуктивне новаторське середовище, творчу наукову лабораторію. До останніх днів свого життя він залишався вірним своїм життєвим ідеалам, взірцем великої відданості справі служіння рідному народові.

Висновки. Ф. І. Науменко належить до когорти відомих українських вчених-педагогів, які зробили вагомий внесок у дослідження історії освіти і педагогічної думки в Україні. Його педагогічні погляди та ідеї будувалися на засадах гуманізму, демократизму, української національної ідеї. Багатогранна спадщина Ф. Науменка на сьогодні потребує детального аналізу та досліджень.

Список літератури:

1. Бондаренко З. Нива / З. Бондаренко // Вільна Україна. – 1979. – № 145. – С. 3.
2. Грабовська С., Михальчишин Г., Неровня О. Кафедра психології філософського факультету Львівського університету імені Івана Франка (історія і сучасність): науково-художнє видання. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 32 с.
3. Калагурка Х. Життєвий шлях та передумови становлення Федора Науменка як науковця і педагога / Х. Калагурка // Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: в 3 т. – Т. 3: Педагогічна думка, освіта, персоналії: теоретичний, історичний, компаративістський підходи: Зб. наук. пр. / За ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. – Львів, 2013. – С. 396–404.
4. Константинов Н. А., Медынский Е. Н., Шабаева М. Ф. История педагогики: учебник для студентов пед. ин-тов, Москва, 1982. – 447 с.
5. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 148 (Наум), спр. 941, п. 115 (Відзив на сьому кн. зб. «А. С. Макаренко»), арк. 1.
6. Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів, ф. 148 (Наум), спр. 1652, п. 233 (Марбурзький університет. НДІ порівняльної педагогіки. Листи до Науменка Ф. І.; Дод. Лист Хілліга Г. до Гордіна Л. Ю. 2.Лист Гордіна Л. Ю. до Хілліга Г. 3. Лист Хелеммендека В. до Хілліга Г. 4. Ксерокопії статей з газет, журналів і окремих монографій), арк. 18.
7. Науменко Ф. Педтехникум – колхоз / Ф. Науменко // На путях к новой школе. – 1930. – № 3. – С. 30-32.
8. Ничкало Н. Львівська скарбниця макаренківської історіографії / Н. Г. Ничкало // Педагогіка і психологія. – 1998. – № 1. – С. 216-223.
9. Макарчук С. А. Львівський державний університет імені Івана Франка (1939–1991) / С. Макарчук // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка: у 2 т. Т. І: А–К. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – С. 84.
10. Сухорський С. Знаний у світі – забутий на Батьківщині / С. Сухорський // Основа. – 1992. – 15 травня. – С. 4.
11. Шлепецький А. Визначний радянський педагог/ А. Шлепецький // Нове життя. 1976. – № 20. – С. 5.

Калагурка К.И.
Львовский национальный университет имени Ивана Франко

ШТРИХИ К ПОРТРЕТУ УКРАИНСКОГО УЧЕНОГО-ПЕДАГОГА ФЕДОРА НАУМЕНКО

Аннотация
В статье проанализированы жизненный путь и научно-педагогические достижения известного украинского ученого-педагога Федора Ивановича Науменко (1901-1991). Выделены этапы его преподавательской и научной деятельности в различных учебных и исследовательских учреждениях. Рассмотрены научные интересы и достижения ученого в исследовании истории украинского и зарубежного школьного образования, вклад в педагогическую теорию и практику прогрессивных педагогов и деятелей образования. Акцентировано внимание на новаторских подходах Ф. Науменко в изучении педагогической системы А. С. Макаренко.
Ключевые слова: Ф.И. Науменко, педагогические взгляды, прогрессивная педагогическая мысль, история образования и школьного образования, кафедра педагогики и психологии, макаренковедения.

Kalahurka C.I.
Lviv National University of Ivan Franko

TOUCHES TO THE PORTRAIT OF UKRAINIAN SCIENTIST-TEACHER FEDOR NAUMENKO

Summary
The article analyzes the life and teaching achievements of the famous Ukrainian scientist-teacher Fedor Naumenko (1901-1991). Stages of its teaching and research activities in various educational and research institutions are determined. Article deals with the research interests and achievements in scientific research of the history of Ukrainian and foreign schooling, his contribution to educational theory and practice of progressive educators and educational leaders. Attention is accented on the F. Naumenko innovative approaches in the study of Makarenko educational system.
Keywords: F. I. Naumenko, pedagogical views, progressive pedagogical thought, history of education and schooling, Psychology and Pedagogical Department, makarenkoznavstvo.

УДК 373.5.015.31:17

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX СТОЛІТТЯ

Лук'яненко Г.В.
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

У статті розглянуто основні тенденції морального виховання старшокласників в загальноосвітніх закладах України другої половини XX століття. Висвітлюється розуміння сутності морального виховання на різних етапах розвитку теорії і практики педагогічної науки означеного періоду. Проаналізовано особливості впливу соціально-економічних та політичних умов Радянського Союзу на педагогічну науку – з 1949 року до 1991 року керівництво українською школою проходило централізовано, без врахування національних особливостей. Після проголошення незалежності України національна програма виховання встановлює пріоритетні підходи до вивчення ціннісної бази сучасних старшокласників.
Ключові слова: моральне виховання, старшокласники, освіта, радянський період.

Постановка проблеми. Акцентування уваги на проблемі морального виховання старшокласників продиктовано складними суспільними умовами, в яких зараз знаходиться учнівська молодь. Моральний стан суспільства чутливий до змін в оточуючому та залежить від соціальних умов. Спрямувати розв'язання проблем, які виникли в результаті конфлікту загальнолюдських моральних цінностей та соціально-групових напрямів розвитку можна за допомогою гармонізації духовної і практичної життєдіяльності людини. Застосування досягнень теорії і практики минулого важливе не тільки тому, що вони інформують про позитивні здобутки, але й дають уяву про наслідки неправомірних підходів до морального буття. На велике значення морального виховання у всебічному та гармонійному розвитку особистості вказували видатні педагоги минулого та сучасності. Визначний український педагог-просвітник XVIII століття Г. Сковорода, представник етико-гуманістичного напряму, головним у моральному вихованні визначав формування патріотизму, працелюбства, людяності, дружби, чесності, скромності [5, с. 92].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значення для людини та суспільства загальнолюдських моральних цінностей, методологічні засади системного підходу до вдосконалення морального виховання молоді знайшли відображення у працях І. Беха, В. Бутенка, Г. Довженок, Л. Зав'ялова, О. Ларміна, О. Леонтьєва, Н. Миропільської, В. Поплужного, М. Стельмаховича, Г. Шевченко, В. Шпак. Ідеї взаємозв'язку морального виховання з естетичним, трудовим та іншими видами досліджували О. Апраксіна, О. Васильєва, П. Ігнатенко, М. Калашник, Л. Котикова, О. Михайличенко, М. Левківський, М. Плохова, Н. Прокоф'єва, Ю. Руденко, Н. Сивачук, Т. Тюльпа та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність удосконалення системи морального виховання старшокласників змушує науковців і практиків все частіше звертатися до здобутків педагогічної теорії і практики. Але потрібно відмітити, що конкретизації позитивних і негативних тенденцій морального виховання учнівської молоді означеного періоду ще не було зроблено.

Мета статті. Головною метою цієї статті є здійснення аналізу теорії і практики морального виховання старшокласників у загальноосвітніх закладах України в другій половині XX століття для використання найкращих надбань вітчизняної педагогіки у визначенні актуальних шляхів вирішення сучасних проблем педагогічної практики.

Виклад основного матеріалу. Основою морального виховання є принципи загальнолюдської моралі та конкретні потреби суспільства в даний проміжок часу. Досліджуваний період історії загальноосвітньої школи, насичений подіями, сповнених протиріч, але незмінно пов'язаний з процесами, що відбувалися в країні в цілому. В освітній системі друга половина XX століття почалася із відновлення зруйнованих і будівництва нових загальноосвітніх шкіл. Науковці були зацікавлені питаннями морального виховання старшокласників у зв'язку з потребою виховання майбутнього будівника комунізму. Комуністична ідеологія насаджувалася на уроках та в позаурочній діяльності. Активно працювала комсомольська організація, в позакласній роботі повсякчас були поширені бесіди, диспути, лекції на моральну тематику. В цей період СРСР неухильно йшов курсом військово-патріотичного виховання, що було почесним обов'язком шкіл.

У кінці 50-х років значною подією для освітян було широке обговорення Проекту програми виховання комуністичної моралі в учнів середньої школи, підготовленої Науково-дослідними інститутами педагогіки і психології УРСР, в якій зроблено першу спробу визначити зміст роботи з формування у школярів відповідних їх вікові понять про етичні норми комуністичного суспільства, прищеплення їм навиків моральної поведінки та впровадження прийнятої Програми в навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл. Зміст морального виховання визначався прищепленням учням моральних норм і якостей, які складають суть комуністичної моралі. Виховна діяльність школи була направлена на формування в учнів радянського патріотизму, пролетарського інтернаціоналізму, колективізму, комуністичного відношення до праці, соціалістичного гуманізму, високої дисциплінованості, а також рис і якостей характеру радянської людини: принципіальності, мужності, чесності, безстрашності, вміння долати будь-які труднощі на шляху до цілі [1, с. 9].

У грудні 1958 р. Верховна Рада СРСР приймає закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти СРСР». Середня загальноосвітня школа стала 11-річною (з виробничим навчанням та практикою). Одним з найважливіших завдань комуністичного виховання стало виховання працелюбності підростаючого покоління. Практикувалися зустрічі учнів з ударниками праці, представниками органів влади, учасниками Великої Вітчизняної війни, Жовтневої революції, читання і розбір історичної, політичної літератури, організація виставок. Повсякчас проводились екс-

© Лук'яненко Г.В., 2015

курсії в музеї та місця історичного минулого, велися вечори, політінформації, лекції, колективні перегляди фільмів на історичну тематику та інші.

На XXII з'їзді КПРС (1961 р.) був прийнятий «Моральний кодекс будівника комунізму», який зафіксував моральні норми, притаманні людині-творцю комуністичного суспільства. Основною вимогою була відданість справі комунізму, сумлінна праця на її благо, усвідомлення громадянського обов'язку; у відносинах між народами – дружба, братерство, солідарність трудящих різних країн. Відповідно постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966 р.) в більшості шкіл України створені клуби інтернаціональної дружби (шкільні), «Глобус» (комсомольські), де зосередилась робота з інтернаціонального виховання учнів.

В педагогіці до кінця 60-х років склались такі принципи морального виховання старшокласників: комуністична цілеспрямованість та ідейність; зв'язок виховання з життям, з практикою комуністичного будівництва; виховання в праці, в активній діяльності; виховання в колективі; поєднання вимогливості з повагою до вихованців; систематичність і послідовність виховання; поєднання вдумливого педагогічного керівництва з розвитком самостійності і ініціативи вихованців; врахування вікових особливостей і індивідуальних відмінностей школярів; опора на позитивне; єдність вимог і педагогічних дій; єдність і цілісність виховного процесу; єдність виховання комуністичної свідомості і поведінки; принцип паралельної дії; принцип спадкоємності в роботі всіх вихователів; принцип єдності дій сім'ї і школи.

В 70-х роках більш активно почали піднімати питання міжстатевих моральних взаємин як органічної частини морального виховання. Класні керівники проводять із старшокласниками бесіди на теми «Що таке дівоча честь?», «Що таке благородство чоловіка?», «Що означає бути жіночною?», «Що означає бути вільним у коханні?», «Яку людину я вважаю гарною?». Вчителі літератури наводили такі приклади – взаємини Обломова і Ольги у романі І. Гончарова «Обломов», Л. М. Толстой «Война і мир», почуття дружби, щирого кохання в романі О. О. Фадєєва «Молода гвардія», Катя і Саня В. Каверіна із «Двох капітанів», культура почуттів та вміння поважати почуття у творі Р. Фраєрмана «Дика собака дінго, або Повість про перше кохання», М. Риленкова «Ярославна».

У своїй роботі «Моральне і естетичне виховання» (1982 р.) Д. І. Водзінський висвітлює роль музеїв, клубів, шкільних товариств у вихованні учнів старших класів, розглядає особливості розвитку моральних почуттів в процесі ознайомлення з творами художньої літератури, образотворчого мистецтва, участі в художній самодіяльності. Вчений доводить значення художньої літератури та образотворчого мистецтва як джерела позитивного морального впливу, помічника у вирішенні складних життєвих ситуацій, формування моральних поглядів [8].

Процес морального виховання складний та неоднозначний, тому дослідження формування його якостей у старшокласників змушує звертатись до різних його аспектів. Зі зміною соціального ладу в Україні і появою та посиленням гуманістичної парадигми освіти моральне виховання набуло оновленого спрямування, з'явились сучасні підходи до визначення дефініцій морального виховання. Так, з філософської точки зору мораль трактується як «те, що належить до характеру, складу душі, звичок» – предмет вивчення етики; форма суспільної свідомості та вид суспільних відносин, спрямованих на ствердження самоцінності особистості, рівності всіх людей в їх прагненні до щасливого й гідного життя, що виражає ідеал людяності [10, с. 270]. З позиції психології мораль поділяється на дві протилежності – гетерономна (встановлені іншими людьми обов'язкові правила) і автономна (встановлюється і змінюється особистістю) мораль [9, с. 308]. В Українському педагогічному словнику (1997) С. Гончаренко розглядає моральне виховання як один з найважливіших видів виховання, що полягає в цілеспрямованому формуванні моральної свідомості, розвитку морального почуття й формуванні звичок і навичок моральної поведінки людини [2, с. 216].

Серед сучасних учених, які вивчали тему морального виховання у контексті проблематики національної школи, слід відзначити працю Т. Люріної, де наголошується на необхідності забезпечення взаємозв'язку морального виховання й культури українського народу шляхом залучення учнів до активної навчально-пізнавальної діяльності. Педагог доводить, що в умовах демократичного суспільства нашої держави фольклор стає невід'ємною частиною навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи. Наголошує, що знання творів народної творчості, що сприяють розвитку моральних почуттів, здобуваються при систематичному спілкуванні із ними. На думку Т. І. Люріної, повернення обличчям до надбань української культури – це поворот до загальнолюдських цінностей, до виховання поваги до цих цінностей, перетворення їх в головні критерії моральної поведінки людей. Доводить, що процес морального виховання учнів у національній школі основується на 5 компонентах: соціальні умови життєдіяльності; джерела морального виховання учнів національної школи (сюди входять духовно-культурне життя, мораль, система освіти і виховання, мистецтво тощо); рушійні сили морального виховання (народні казки, прислів'я. приказки, музика тощо); робота педагогів; учень як об'єкт виховного впливу. Люріна Т. І. акцентує увагу, що найміцніші стимули морального удосконалення людини знаходяться в ній самій та показує вплив культури українського народу на підростаюче покоління [6].

Нам імпонує думка вченої Н. Молодиченко, яка визначила процес морального розвитку як взаємодію зовнішніх і внутрішніх факторів. Завдання морального виховання вирішуються на основі врахування комплексного підходу до проведення виховної роботи, адже тільки такий підхід забезпечує розвиток в особистості учня стійких моральних якостей, набуття нею відповідної спрямованості, активної життєвої позиції [7, с. 36].

Невпинний розвиток ринкових відносин у нашій країні доводить неперехідне значення переорієнтування поглядів старшокласників відповідно суспільно-економічних умов, але хотілось би поряд із вихованням ділових якостей не забувати про загальнолюдські моральні цінності. В юнацькому віці на перший план висуваються мотиви, пов'язані з життєвими планами молодої людини та її майбутніми намірами. Як зазначає вчена Н. Чабан, у ділової людини повинен бути присутній певний набір властивостей та якостей, які поєднують раціонально-прагматичний і моральний спосіб мислення і поведінки [11].

Важливо звернути увагу на виокремлення патріотизму як першочергової моральної якості вченою К. Чорною, яка вважає, що значна роль у моральному вихованні проявляється у гордості за досягнення своєї країни, переживаннях за долю свого народу у складні часи. Як суспільно-психологічне почуття патріотизм виявляється у любові до рідного краю, зви-

чаїв своєї місцевості, спільноти. К. Чорна зазначає, що патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, нації, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею. Результативність патріотичного виховання великою мірою залежить від того, наскільки ті чи інші форми й методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоврядування дітей, підлітків, молоді [12].

Національна система виховання ґрунтується на засадах національного світогляду, наукової філософії і ідеології, родинного виховання, педагогічної думки, що ввібрала в себе надбання виховної мудрості. Вона охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності трансформовані в засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну й систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських навчально-виховних закладів (практичний аспект). Обґрунтовуючи виховання як соціально організований та свідомо здійснюваний процес, найважливішою суттєвою рисою сучасного педагогічного процесу маємо відзначити зміну поглядів на особистість не як на об'єкт, а як на активний суб'єкт, що відіграє важливу роль у становленні особистості в сучасному суспільстві. Національна програма виховання встановлює пріоритетні підходи до вивчення ціннісної бази сучасних старшокласників, яка має ґрунтуватись на традиціях української культури та найкращих здобутках національної і світової педагогіки та психології. В світлі сказаного звертають на себе увагу дослідження Л. Кулішенко форм національного виховання та їх виокремлення в групи: шкільні уроки гуманітарного (українська мова та література, народознавство, історія України, географія) та естетичного (музика, образотворче мистецтво, художня праця) напрямів; факультативні заняття поглибленого вивчення народного мистецтва, народних джерел; позакласні краєзнавчі гуртки, робота яких полягає у дослідженні історії рідного села чи міста, збиранні та записі народних звичаїв, пісень і обрядів, легенд і казок рідного краю; студії народної творчості; проведення в позаурочний час фольклорних свят, вечорниць, свят рідної мови; різноманітні конкурси, зустрічі з відомими українськими діячами, письменниками, конференції тощо [4, с. 144-145].

У розв'язанні окресленої проблеми об'єктивну сторону висвітлює Ворожбіт В. В., яка досліджує вплив філософських концепцій на моральне виховання. Моральні норми поза вимогами суспільної діяльності розглядає екзистенціалізм (філософія існування), тобто кожна людина залишає за собою право йти в житті своїм неповторним шляхом, незважаючи на загальнолюдські норми моралі. Неопрагматизм (самоствердження особистості) пропонує керуватися не принципами моралі, а конкретною ситуацією і метою; моральне те, що допомагає досягненню особистого успіху. Неотомізм (офіційне вчення католицизму) вважає, що людина слабка, гріховна і їй треба допомогти стати морально кращою, що треба виховувати загальнолюдські доброчинності: гуманізм, доброту, чесність, любов, непротивлення Богу. Неопозитивізм (філософська основа педагогіки раціоналізму) заперечує об'єктивні закони моралі, проповідує вічність моралі та біологічне успадкування. Біхевіоризм (філософська основа індустріальної людини) вважає, що моральні якості визначаються обставинами, головне – якнайкраще пристосуватись до середовища. Гуманізм (система ідей і поглядів на людину як найвищу цінність) сповідує загальнолюдські цінності: любов до людини, свобода, справедливість, гідність людської особистості, працелюбність, досконалість, милосердя, доброта, благородство тощо. Герменевтика (інтерпретація культурно-історичних явищ) основним способом збагачення істини вважає навчання технології (мистецтву) розуміння [3, с. 38-44].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Неможливо говорити про формування особистості, не враховуючи взаємодії різних сторін виховання, тому що становлення людини – це усвідомлення правильності вчинку, відповідності його моральним вимогам, переживання його наслідків. Потрібно відмітити, що в радянський відрізок часу досліджуваного періоду моральному вихованню надавалась достатня увага, але відповідно комуністичного ставлення до моральних цінностей. Суттєвим може бути для сучасної виховної діяльності в загальноосвітній школі те, що моральне виховання було складовою навчально-виховного процесу, старшокласники повсякчас брали участь у тематичних вечорах, конференціях, вечорах запитань і відповідей, тижнях різних предметів, конкурсах, олімпіадах, фестивалях, екскурсіях, походах тощо. Основною оцінкою моральної вихованості молодої людини є її поведінка, застосування моральних знань на практиці. Робота по моральному вихованню має проводитися комплексно, враховуючи найважливішу особливість виховання – спрямованість на цілісне формування всесторонньо і гармонійно розвиненій особистості. Одним із найважливіших чинників формування моральних якостей у всі часи є цінність праці. З 90- х років ми можемо оцінити моральну культуру, яка вчить нормам і правилам демократичного суспільства, організовує їх, закріплює в свідомості учнів моральні ідеї. Моральне виховання дослідниками означеного періоду розглядалось не тільки як шлях розвитку моральних норм, принципів, правил, але і як фактор становлення і удосконалення особистості. Національне виховання займає першочергове значення, де любов до Батьківщини, любов до життя, боротьба за нього, за щастя людини є основою. Динаміка розвитку суспільних умов вимагає постійного удосконалення освіти з використанням теоретичних і практичних педагогічних здобутків у навчально-виховній практиці.

В межах нашого дослідження приходимо до висновку, що моральне виховання – складний внутрішній процес, який є відображенням суспільних моральних цінностей та ґрунтується на моральних нормах, принципах, ідеалах, відчуттях особистості. Перспективними напрямами подальшої роботи вважаємо дослідження шляхів та засобів морального виховання старшокласників означеного періоду.

Список літератури:

1. Борисова А. И. Основы нравственного воспитания учащихся в школе / А. И. Борисова – Киев: Издательство Киевского государственного университета им. Т. Г. Шевченка, 1957. – 49 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Духовно-моральне виховання дітей: історія і сучасні тенденції: Навчальний посібник / [В. В. Ворожбіт, С. Д. Криштоф, А. О. Поляков, Н. Д. Янц] – Харків: видавнича група «Основа», 2011. – 328 с.

4. Кулішенко Л. А. Проблема національного виховання в педагогічній пресі сучасності (за період з 1991 до 2004 рр.): дис. ... канд. філ. наук: 10.01.08. / Л. А. Кулішенко. – К., 2007. – 211 с.
5. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні: навчальний посібник / П. Г Лузан, О. В. Васюк – К.: ДАКККіМ, 2010. – 296 с.
6. Люрина Т. И. Нравственное воспитание подростков средствами фольклора во внеурочной деятельности: дисс. .. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Т. И. Люрина. – К., 1992. – 172 с.
7. Молодиченко Н. А. Психолого-педагогічна підготовка майбутнього вчителя іноземної мови до морального виховання підлітків: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Н. А. Молодиченко – К., 2002. – 224 с.
8. Нравственное и эстетическое воспитание: Внекласс. работа со старшеклассниками / Под ред. Д. И. Водзинского. – Мн.: Нар. Асвета, 1982. – 151 с.
9. Словарь-справочник практического психолога // Под ред. Н. И. Конюхова – Воронеж: Изд-во НПО «МодЭк», 1996. – 224 с.
10. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп., – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
11. Чабан Н. І. Формування морально-вольових якостей ділової людини у старшокласників: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / Н. І. Чабан. – Херсон, 2003. – 279 с.
12. Чорна К. І. Виховання громадянина, патріота, гуманіста: Навчально-методичний посібник / К. І. Чорна. – К.: ТОВ «ХІК», 2004. – 96 с.

Лукьяненко Г.В.
Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

ПРОБЛЕМА РАЗВИТИЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ СТАРШЕКЛАССНИКОВ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ УКРАИНЫ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХХ ВЕКА

Аннотация
В статье рассмотрены основные тенденции нравственного воспитания старшеклассников в общеобразовательных заведениях Украины второй половины ХХ века. Освещается понимание сущности нравственного воспитания на разных этапах развития теории и практики педагогической науки указанного периода. Проанализированы особенности влияния социально-экономических и политических условий Советского Союза на педагогическую науку – с 1949 года по 1991 год руководство украинской школой проходило централизованно, без учета национальных особенностей. После провозглашения независимости Украины национальная программа воспитания устанавливает приоритетные подходы к изучению ценностной базы современных старшеклассников.
Ключевые слова: нравственное воспитание, старшеклассники, образование, советский период.

Lukianenko G.V.
Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky

THE PROBLEM OF THE THEORY AND PRACTICE OF MORAL EDUCATION OF SENIOR PUPILS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF XX CENTURY

Summary
The article describes the main trends in the moral education of senior pupils of general education institution in Ukraine the second half of the XX century. Receives wide coverage understanding of moral education essence on the different stages of theory development and practice of pedagogical science within specified time. The features of the influence of socio-economic and political conditions of the Soviet Union on pedagogic science are analyzed – from 1949 till 1991, the leadership of the Ukrainian School held centrally, without taking into account national peculiarities. After the declaration of independence of Ukraine national education program establishes the priority approaches to learning of the value base of the current senior pupils.
Keywords: moral education, senior pupils, education, Soviet period.

УДК 371.135:81/233:371.213.2:372.4

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧІ ПОГЛЯДИ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СЕРЕД МОЛОДІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Німець О.І.
Дніпропетровський педагогічний коледж
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

З'ясовано поняття здоров'я молоді в контексті формування педагогічної компетенції майбутніх працівників галузі освіти, розглянуто принципи та умови їх реалізації у навчально – виховному процесі. Подано результати застосувань гуманних методів освіти за В.О. Сухомлинським шляхом удосконалення навчально – виховного процесу ВНЗ.
Ключові слова: психологічне здоров'я, гуманне виховання, духовний світ дитини, здоровя нації, педагогічна спадщина.

Постановка наукової проблеми та її значення. Збереження здоров'я молоді України є актуальною проблемою сьогодення. У сучасному ритмі життя студента проблема формування здоров'я кожного окремого індивіда не стоїть на першому місці. Тому одним із головних завдань системи вищої освіти є виховання свідомого ставлення студентства до свого здоров'я та здоров'я оточуючих, формування та закріплення гігієни особистості, збереження та зміцнення психологічного, фізичного, соціального та духовного здоров'я [1]. Зважаючи на сказане вище, одним із основних напрямів сучасного освітнього процесу є проблема збереження здоров'я серед студентів вищої школи через галузь освіти, науково обґрунтоване систематичне впровадження у вищу школу здоров'язберігаючих інноваційних технологій, які, у свою чергу, потребують аналізу і творчого осмислення теоретичної та практичної бази організації навчально – виховного процесу вищої школи, спрямованого на збереження здоров'я підлітка. Основоположником даної концепції в українській педагогіці є видатний педагог Василь Олександрович Сухомлинський.

Аналіз досліджень і видань із зазначеної проблеми. Аналіз досліджень і публікацій, авторами яких є Л.В. Аксьонова, Т.Д. Самсонова, Л.М. Заліток, В.П. Галан-Ващук свідчить про зниження рівня індивідуального здоров'я всіх груп населення, а особливо студентів ВУЗів. Отож, є актуальним проведення науково – практичного дослідження, присвяченого педагогічним поглядам В.О. Сухомлинського стосовно здоров'я підлітків вищої школи.

Мета даного дослідження: провести аналіз практично – педагогічних поглядів, беручи до уваги досвід Василя Сухомлинського як педагога – новатора щодо розвитку здоров'язберігаючої освіти у вищій школі, з'ясування психолого – педагогічних аспектів на шляху формування основ здоров'язбереження у вищій школі; порівняння усіх переваг педагогічної системи В.О. Сухомлинського з позиції сучасної педагогіки, її теорії та практики; практичне обґрунтування системи педагогічних цінностей на шляху формування культу здоров'я в галузі освіти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Основи здоров'язбереження підлітка, як фізичного, так і психічного, у працях Василя Сухомлинського досліджується у сучасній педагогіці вищої школи. У світі останніх досліджень особливою загрозою майбутньому країни є незадовільний стан здоров'я та спосіб життя молоді вищої школи. Кожен п'ятий абітурієнт – з відхиленнями в стані здоров'я; студенти, які приходять до вищих навчальних закладів мають задовільний стан здоров'я лише на папері.

Здоров'я, за визначенням ВООЗ – це стан повного фізичного, душевного (духовного) і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб.

Немає сумніву, що основи здоров'я закладаються в ранньому дитинстві, а впродовж шкільних років дитина має зміцнити його, стати сильною, витривалою і загартованою. Тому пріоритетним завданням системи вищої освіти є збереження та зміцнення морального, фізичного та психічного здоров'я вихованців. Саме проблеми в здорової дитини, переконаний

В.О. Сухомлинський (1968 р.)

В. Сухомлинський, є джерелом її відставання, незнання, незадовільної роботи на заняттях і вдома: у 90% студентів діагностуються різні захворювання, серед яких переважна більшість – хронічні. З початку сторіччя частота нервово – психічних розладів збільшилася в рази, неврозів – у 50 разів, олігофренії – у 30 разів, вражають темпи поширення серед підлітків і молоді наркоманії та СНІДу [2].

В Україні існує і функціонує освітня нормативно – правова база, що має важливе значення для вирішення цієї проблеми, а саме: закон України «Про освіту», Національна доктрина розвитку освіти України, Концепція формування позитивної мотивації за здоровий спосіб життя, тощо.

Видатний педагог, усвідомлюючи, що виховання й навчання визначають благополуччя або неблагополуччя людини в дорослому житті, постійно стверджує: «Турбота про здоров'я – це найважливіша праця вчителя... Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей, то добра половина їх – про здоров'я» [2].

Попри низку заходів щодо покращення стану здоров'я дітей, які пропонуються провідними освітніми установами, в Україні проблема збереження здоров'я серед молоді вищої школи залишається не вирішеною. Тому проблема формування та збереження здоров'я учнів вимагає аналізу педагогічної спадщини не тільки діячів сучасності, а й минулого. Отже, актуальність педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського зумовлена сучасною тенденцією до зниження здоров'я школярів і потребує вивчення його позитивного досвіду.

Сьогоднішні спостереження за студентами вищих навчальних закладів і опора на багаторічну педагогічну діяльність В.О. Сухомлинського, дають нам можливість стверджувати, що здоров'я вихованців залежить від колективу викладачів, які з ним працюють, від способу життя дітей, від прикладу, який їм подає ввесь педагогічний колектив вцілому.

У педагогіці вищої школи питання формування, а особливо збереження здоров'я дитини у творчості В.О. Сухомлинського досліджується як культ на шляху формування здорового способу життя серед студентів. Таким чином можна підтвердити

© Німець О.І., 2015

величезну цінність і актуальність творчого доробку вчителя гуманіста, про необхідність вивчення, осмислення і впровадження його ідей в масову педагогічну практику.

У пошуках шляхів збереження і зміцнення здоров'я студентів, профілактики захворювань, формування здорового способу життя беремо до уваги в першу чергу праці талановитого вчителя В.О. Сухомлинського і знаходимо відповіді на всі запитання. Адже на першому плані у педагогічній діяльності В.О. Сухомлинського стояла проблема фізичного розвитку і здоров'я дітей: « Добре, міцне здоров'я, відчуття повноти, невичерпності фізичних сил – дуже важлива умова життєрадісного світосприймання, оптимізму, готовності долати труднощі. Духовне життя дитини – її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, гра, почуття, воля великою мірою залежить від «гри» її фізичних сил» – зазначав педагог – новатор [3].

Спостерігаючи за невстигаючими учнями, Сухомлинський визначив причини їх неуспішності: обурення злом, несправедливістю вже через декілька хвилин може призвести до різкого підвищення температури, а потім до тривалої хвороби нервової системи. Часто під впливом сильного потрясіння у підлітка порушується травлення шлунка [4]. Наукове дослідження фізичного і розумового розвитку невстигаючих і відстаючих у навчанні привело мене до висновку, що у 85% із них головна причина відставання – поганий стан здоров'я [5].

Практично реалізуючи ідеї В.О. Сухомлинського у навчальний процес закладу, було проведено спостереження за станом здоров'я студентів нашого навчального закладу застосувавши методи «Абетка здоров'я», анкетування, спілкування з батьками з приводу динаміки у стані здоров'я студентів. Провівши аналіз та порівняльну характеристику результатів дослідження, проводжу тренінги зі студентами та у разі потреби даємо поради, консультації, проводимо профілактичні заходи серед студентської молоді, організовую тематичні зустрічі з медичними працівниками, спеціалістами. Широкі можливості для превентивного виховання, мотивації до здорового способу життя, виховання відповідального ставлення до власного здоров'я дають такі заходи як «Тиждень здоров'я», «Суд над сигаретою» в рамках якого студенти самостійно проводять театралізовані тематичні 5 – хвилинки, відкриті виховні заходи, які, в свою чергу дають можливість студентам обрати тематику, підготувати її та представити іншим. Здобуті уміння і навички потребують постійного контролю та допомоги зі сторони педагогів, тому в організації їх засвоєння переважають практичні методи, ігрові ситуації, індивідуальна, групова та колективна робота, яка дає очікувані результати. Дехто зі студентів, продивившись фільм про шкоду паління, вживання алкоголю, щиро дивується інформації про шкідливість цих звичок, а через деякий час приєднується до модної звички – бути здоровим.

Важливого значення В.О. Сухомлинський надавав дотриманню санітарно – гігієнічних вимог, фізичній культурі, зокрема обладнанню приміщення для занять, оскільки це сприяє збереженню здоров'я.

Досягнення гармонії здорового тіла і духу. На думку Сухомлинського, фізична культура є елементарною умовою повноти духовного життя, інтелектуального багатства, облагородження всіх інших сфер людської особистості. Під його керівництвом фізичне виховання у Павлиській школі спрямовувалось, перш за все, на зміцнення здоров'я дітей, досягнення гармонії здорового тіла і духу. Головними видами занять з фізичної культури Павлиська середня школа вибрала гімнастику і легку атлетику. Мета таких занять – виховати почуття краси рухів, силу, гармонійність, спритність, витривалість. Виникненню естетичного задоволення надається значення при виконанні таких вправ як біг, ходьба на лижах, плавання. На змаганнях з цих та інших видів спорту стало правилом враховувати красу, гармонію рухів, а швидкість вважалась другорядним елементом. Спорт стає засобом виховання лише тоді, коли він – улюблене заняття кожного. На думку Сухомлинського, гармонія здорового тіла і духу неможлива без радості.

Не можна не погодитись із видатним педагогом, що проблема розвитку фізичних сил дітей має й зворотний бік: здоров'я величезною мірою залежить від духовного життя, від гармонії здорового тіла й духу. «Турбота про людське здоров'я, тим більше про здоров'я дитини, – це не просто комплекс санітарно – гігієнічних норм і правил, не перелік вимог до режиму, харчування, праці та відпочинку. Це насамперед турбота про гармонійну повноту всіх фізичних та духовних сил» [5]. Проблеми здоров'язбереження молодих людей у процесі навчання, які найбільший відсоток добового часу проводять у навчальному закладі та за комп'ютером, почали досліджуватися не так давно. Актуальними натепер стали школи сприяння здоров'ю. Водночас поза увагою залишається здоров'я студентів, яке під час їхнього навчання у ВНЗ погіршується і потребує збереження. Початок розв'язання проблеми здоров'язбереження вбачаємо в аналізі її розвитку за різних історичних умов. Історичний аспект розвитку проблеми здоров'язбереження молоді свідчить, що в періоди розвитку людства, які характеризуються спрямованістю на єдність духу і тіла людини, система здоров'язбереження була високоефективною. У наш час необхідно реформувати систему фізичного виховання молоді в такий спосіб, щоб визначити нові засоби заохочення і стимулювання її фізичної активності, які б допомогли зупинити регресування і погіршення стану її здоров'я, що неможливо без формування у молоді культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації. Здорове середовище у процесі навчання педагог пов'язував із гігієнічною та комфортною психологічною атмосферою, безпекою навчання [6]. Вчений підкреслював, що здоров'я його вихованців залежить від виховного впливу на них учителів, способу життя молоді, валеологічного наповнення навчально-виховного процесу навчального закладу [7].

Здоров'я також розглядається як результат самопізнання, оскільки від стану здоров'я залежить зміст відповідей на запитання про роль особистості у світі та суспільстві, а також ставлення до власного тіла, знання законів функціонування організму та ступінь їх вольової регуляції, ставлення до хвороби як ступеня здатності до пошуку, наявності особистісних настанов під час одужування [7]. Піклуючись про здоров'я дітей, В. Сухомлинський писав: «Успішне виховання немислиме без постійної турботи про зміцнення здоров'я дитини. Хвора дитина (іноді тільки через нездужання) не піддається вихованню. Щоб якомога краще знати здоров'я дитячого організму, я «засів» за спеціальну медичну літературу і з кожним місяцем дедалі більше переконувався, як важливо для педагога розуміти внутрішні фізіологічні, психічні, вікові, статеві процеси, що відбуваються в організмі вихованця. Від розуміння цього залежить дуже багато… Педагог не має права не знати, що робиться з дитиною, чому вона нездорова, як стан здоров'я позначається на її розумовому і моральному розвитку» [8]. Відтак, аналіз літературних джерел не сприяв виявленню однозначного підходу до визначення поняття здоров'язбереження, що створює труднощі у доборі засобів управління здоров'ям. На нашу думку, здоров'я – це власна цінність людини, що дозволяє повноцінно проявляти

себе за допомогою стійкого біологічного, соціального, психологічного станів у будь-якому виді діяльності (навчальній, професійній, спортивній тощо) [8]. Пам'ятати і враховувати взаємозв'язок, який існує між станом здоров'я і розумовою працездатністю дитини закликав педагог-гуманіст. Саме тому кожний вид діяльності, кожний засіб навчання і виховання він розглядав насамперед з позицій того, чи не вплинуть вони негативно на самопочуття дітей і фізичний розвиток і це ж радив робити педагогам [9].

Тому поняття «здоров'язбереження молоді» трактуємо як цілеспрямовану, усвідомлену, мотивовану діяльність студента щодо збереження свого фізичного, психічного, духовного і соціального здоров'я як ціннісної основи для самореалізації у професійній діяльності. Здоров'язбереження молоді є тим специфічним соціальним явищем, що спрямоване на створення умов для успішної освітньої діяльності без шкоди для здоров'я учасників цього процесу. Сьогодні, на жаль, не існує масової стимулюючої роботи з молоддю щодо налаштованості на здоров'язбереження, що, вважаємо, поступово призводить до погіршення стану здоров'я молодих людей, оскільки основну частину свого дозвілля молодь проводить біля комп'ютера або телевізора як основних джерел інформації.

Провівши етап анкетування серед студентів педагогічного коледжу, які проживають у гуртожитках, прийшли до висновку, що у них більше проблем виникає саме на побутовому рівні, що породжує депресію, погіршення стану здоров'я, на думку студентів саме через проблеми на побутовому рівні виникає стіна непорозуміння. Маємо бажання зарадити такій ситуації, адже більшість студентів мають пряму залежність самопочуття від побутових проблем і намагаються знайти спасіння в тютюнопалінні, соціальних мережах, алкоголі або інших згубних звичках. Тому у коледжі було створено Центр соціальних ініціатив та волонтерства «Янгол» для студентів, де кожен студент має конкретне завдання гуманного характеру і близьке кожному по духу. Разом з викладачами – соратниками, однодумцями ми почали культивувати відчуття особистої відповідальності студента за своє життя та здоров'я, оточуючих.

Аналізуючи навчально – педагогічну спадщину В.О. Сухомлинського, слід зазначити, що турбота про здоров'я студентів повинна займати пріоритетне місце в побудові інтелектуального резерву якості педагогічної діяльності ВНЗ [10]. Слід зауважити, що саме у підлітковому віці – студентстві – дитина живе багатим внутрішнім життям. В.О. Сухомлинський стверджує, що таке життя духу відображається на здоров'ї підлітка. Серцеві потрясіння призводять до загального розладу всіх систем організму підлітка. Оскільки нервова система підлітка деколи буває надто напруженою, то досить недоречного слова і він «зривається, спалахує» [10]. Опираючись на результативність нашого досліду, можна сказати, що головне – це ініціатива з боку викладача, мотивація, турбота, довіра, організація спільної справи зі студентом.

Тому, якщо викладач не на словах, в реальності турбується про здоров'я студента, той прислухається до думки великого педагога В. Сухомлинського і до його порад: « У вихованні підлітка важливо знайти можливість для того, щоб не виснажувати їх нервову систему і серце». Отож, «поєднання здорового харчування, сонця повітря, води, посильної праці й відпочинку – усе це стало цілющим джерелом здоров'я студентів « Школи волонтера» [10].

Висновок. Щодо факторів збереження і зміцнення здоров'я дітей, то В. Сухомлинський на перше місце ставив свіже повітря, сонце і воду. Колосальне значення надавав прогулянкам та екскурсіям, рухливим іграм, гімнастичним вправам, раціональному, збагаченому вітамінами харчуванню тощо. Велику увагу як засобу зміцнення здоров'я В. Сухомлинський приділяв помірній праці, вважаючи, що вона відіграє таку ж велику роль у фізичному вихованні, як і фізкультура, добрим харчуванням вона стимулює всі функції організму, сприяє зміцненню нервової системи, посиленню обміну речовин, покращенню дихання та кровообігу, підвищенню відновлювальної ролі сну.

Педагог-гуманіст зазначав, що значною мірою здоров'я дитини визначається тими умовами, у яких живе дитина, від сімейного укладу, матеріальних умов сім'ї. Завдання вихователів і вчителів – вчити батьків постійно пізнавати власних дітей, знати їх індивідуальні особливості, турбуватись про них, забезпечити всі необхідні умови для розвитку їх духу і тіла. Пильну увагу В. Сухомлинський приділяв дітям, які мали проблеми у фізичному і психічному розвитку, закликаючи педагогів до здійснення індивідуального підходу до кожної дитини та створення сприятливих для них умов. У Павлиській школі це були індивідуальний режим праці та відпочинку, вітамінізоване харчування, спокійна праця на свіжому повітрі та ін.

Отже, проведений науковий пошук дає можливість зробити висновок про те, що В.О Сухомлинський у своїй педагогічній системі виявляє велику турботу про здоров'я молоді, і це є одним з яскравих проявів гуманістичної спрямованості в його системі, яку ми використовуємо в нашому закладі освіти. Педагог виділяв збереження здоров'я як одну з головних проблем, що вимагає не лише теоретичних і професійних знань викладачів, їх валеологічної грамотоності, але й валеологізації усього навчально-виховного закладу, спрямованого на формування високого рівня культури здоров'я студентської молоді. Педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського містить глибокі теоретичні ідеї та практичні рекомендації щодо формування культу здоров'я молоді і є актуальною у сьогоденні.

Список літератури:

1. Горащук В. П. Валеологічні погляди В. О. Сухомлинського на навчально-виховний процес у школі / В. П. Горащук // Проблеми педагогічних технологій: зб. наук. пр. – Луцьк, 2000. – № 3. – С. 4-10.
2. Сорочан Т. М. Стратегії та технології післядипломної освіти в добу змін // Освіта на Луганщині. – 2003. – № 2(19) – С. 35-40.
3. Сухомлинський В. І. «Сто порад учителеві», Київ: 1959. – С. 68-80.
4. Іонова О. М. Співзвучність педагогічних поглядів Р. Штайнера і В. Сухомлинського / О. М. Іонов // Педагогіка і психологія: зб. наук. пр. – Х.: ХДПУ, 2004. – Вип. 25. – С. 26-39.
5. Побірченко Н. С. Здоровотворні ідеї Василя Сухомлинського у валеологічному вихованні школярів / Н. С. Побірченко // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 3-4. – С. 16-30.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / Сухомлинський В. О. – К.: Рад. шк., 1976-1977. – Т. 1. – 655 с.; Т. 2. – 670 с.; Т. 4. – 659 с; Т. 5. – 600-643 с.
7. Гелей С., Рутар С. Психология. – К.: Знання, 1999. – С. 13.
8. Булич Е. Г. Теоретические основы валеологии / Е. Г. Булич, И. В. Муравов. – К.: ІЗМН, 1997. – 224 с.

9. Булич Е. Г. Здоровье человека: Биологическая основа жизнедеятельности и двигательная активность в её стимуляции / Е. Г. Булич, И. В. Муравов. – К.: Олимпийская литература, 2003. – 414 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5 т. / Сухомлинський В. О. – К.: Рад. шк., 1980-1981. – Т. 1. – 433 с.; Т. 2. – 504 с.; Т. 4. – 338 с.; Т. 5. – 598-665 с.

Нимец О.И.
Днепропетровский педагогический колледж
Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара

ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИЕ ВЗГЛЯДЫ В.А. СУХОМЛИНСКОГО НА ПУТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СРЕДИ МОЛОДЕЖИ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ

Аннотация
Выяснено понятие здоровья молодежи в контексте формирования педагогической компетенции будущих работников отрасли образования, рассмотрены принципы и условия их реализации в учебно-воспитательном процессе. Представлены результаты применений гуманных методов образования по В.А. Сухомлинским путем усовершенствования учебно-воспитательного процесса ВУЗа.
Ключевые слова: психологическое здоровье, гуманное воспитание, духовный мир ребенка, здоровье нации, педагогическое наследие.

Nimets O.I.
Dnepropetrovsk Teachers College
Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

HEALTH SAVING VIEWS OF V.A. SUKHOMLINSKY OF THE WAY OF FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLEV AMONG HIGH SCHOOL YOUTH

Summary
The concept of health is found out young in a context forming of pedagogical competense of future workers of industry of education, principles and terms of their realization are considered in learn – educator process. Results of applications of humane methods of education are after V.O. Suhomlinskiy by an improvement educational – educator process of institution of higher learning.
Keywords: psychological health humane education, spiritual world of the child, the health of the nation, pedagogical heritage.

УДК 377.1:316.454.5

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ОБСЛУГОВУВАННЯ

Руденко Л.А.
Львівський науково-практичний центр
Інституту професійно-технічної освіти
Національної академії педагогічних наук України

Розглянуто поняття моделі й педагогічного моделювання. Обґрунтовано педагогічну модель формування комунікативної культури фахівців сфери обслуговування у процесі професійної підготовки в ПТНЗ як систему. Висвітлено її структуру й особливості кожної підсистеми. Охарактеризовано їх роль у професійному й особистісному становленні майбутніх фахівців сфери обслуговування.
Ключові слова: професійно-технічна освіта, фахівці сфери обслуговування, комунікативна культура, педагогічне моделювання, модель формування комунікативної культури.

Постановка проблеми. Характерною ознакою модернізації освітньої галузі є використання методу моделювання як найбільш адекватного способу пошуку оптимального вирішення поставлених завдань, оскільки він дозволяє відтворити цілісність об'єкту і спрогнозувати його перспективи. Взаємозв'язок педагогічної науки і практики, який сприяє розширенню культурно-освітнього простору та поглибленню його змісту, свідчить про актуальність цього методу і необхідність його впровадження в педагогічний процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Створення моделі формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування (ФСО) потребує передусім з'ясування сутності поняття «модель». Його визначенню та використанню в педагогічних дослідженнях приділена увага в працях О. Дахіна, І. Зязюна, О. Новікова, В. Пікельної,

© Руденко Л.А., 2015

В. Полонського, Г. Шандригось, В. Штоффа та ін. У них відзначається, що модель є системою, яка: відповідає досліджуваному об'єкту, відрізняється цілеспрямованістю, нейтральністю до суб'єктивних оцінок і переваг учасників моделювання, абстрагуванням від деяких деталей і параметрів системи-оригіналу (В. Штофф [12, с. 19]); зберігає суттєві для поставленої мети властивості об'єкта дослідження (В. Нікіфоров, О. Суригін [9, с. 51–52]); є подібною до досліджуваного об'єкта (або явища) і відображає й відтворює у спрощеному вигляді його структуру, властивості, взаємозв'язки і відносини між його елементами (О. Дахін [2, с. 22]); дає нову інформацію про досліджуваний об'єкт (О. Новіков [6, с. 82]). Модель має підпорядковуватись певній структурі та використовуватись для вивчення або перетворення реального світу. До її сутнісних ознак відносять об'єктивну аналогію та максимально наближене відтворення оригіналу [7].

Вимоги до моделі цілісного процесу формування досліджуваної якості викладені І. Зязюном [3, с. 24–25]. Відповідно до них модель повинна: бути цілісною, тобто відображати проектування і реалізацію всієї послідовності процесу; виявляти динаміку процесу, показуючи послідовну зміну його етапів, систему засобів вирішення завдань, умов ефективного досягнення результатів; реалізувати прагнення суб'єкта-організатора органічно включатися в реальний педагогічний процес з метою формування в учнів певної якості, у тому числі в контексті всієї їхньої життєдіяльності.

Більш чітко визначити проблему наукового пошуку, встановити її взаємозв'язки з аналогічними проблемами, накреслити шляхи її вирішення і спрогнозувати результат, який дасть змогу перевірити гіпотезу дослідження, дозволяє моделювання. У педагогічній науці теорія моделювання представлена у працях Г. Балла, В. Беспалька, В. Бикова, В. Гузєєва, Р. Гуревича, О. Дахіна, Г. Єльникової, В. Загвязінського, В. Краєвського, Є. Лодатко, В. Міхєєва, В. Монахова, К. Романової, Є. Степанова, Н. Тализіної, В. Ясвіна та ін. Моделювання в педагогіці має на меті відображення об'єкта (системи) у цілому або його окремих складових, які визначають функціональну спрямованість об'єкта (системи), забезпечують стабільність його існування та розвитку [7].

У науковій літературі поняття «педагогічне моделювання» трактується як метод дослідження педагогічних явищ або фактів на аналогічних фрагментах педагогічної реальності; конструювання та вивчення динаміки моделей реальних педагогічних феноменів, а також штучно створених педагогічних ситуацій [8, с. 201]. Воно відображає характеристики існуючої педагогічної системи в спеціально створеному об'єкті, який є педагогічної моделлю [13, с. 81]. При цьому сутнісні для мети дослідження елементи чи властивості об'єкта, що вивчається, перебувають з ним у такому відношенні заміщення й подібності, що дозволяють опосередкованим способом отримати знання про цей об'єкт [1, с. 120], а діалогічний, інтерактивний характер моделювання дає змогу глибше, точніше його розуміти [5, с. 227]. Педагогічне моделювання передбачає розуміння результату як трансформації самого суб'єкта – людини. У зв'язку з цим його стратегічна мета полягає в організації процесу, що дає початок керованим змінам у соціальному середовищі, а основне завдання – в розробці стратегічних траєкторій розвитку особистості, створенні ситуацій для розвитку особистісних функцій, реалізації педагогічних механізмів, що забезпечують ефективність цього процесу [3, с. 26]. Спостереження за суб'єктами навчання у процесі моделювання допомагає з'ясувати, які елементи мають головне значення, відкинути несуттєві деталі й орієнтуватися на отримані результати [5, с. 228].

Спираючись на авторитетні дослідження у галузі професійної освіти, можемо констатувати, що моделювання процесу формування певної професійно важливої якості (в нашому випадку – комунікативної культури ФСО) має передусім спрямовуватися на вдосконалення особистості.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо педагогічне моделювання як напрям наукового пошуку, наділений специфічними рисами, що відображають особливості модельованого явища – процесу формування комунікативної культури майбутніх фахівців сфери обслуговування.

Побудова моделі формування комунікативної культури ФСО мала на меті створення ідеальної системи, яка втілює абстраговану структуру й реальний проектований процес і дає змогу проводити на цій адекватній формалізованій схемі спостереження за його розвитком, а також робити достовірні висновки [8, с. 201]. Характерною особливістю процесу формування комунікативної культури майбутніх ФСО як системи є комплексний вплив кожного з її елементів на суб'єкт через застосування різних форм, способів, методів подання інформації відповідного змісту.

Важливою передумовою розроблення моделі формування комунікативної культури ФСО є аналіз їхньої професійно-комунікативної діяльності з урахуванням прогнозу її розвитку. Отже, специфіка професійно-комунікативної діяльності ФСО полягає передусім у необхідності осягнення сутності проблемної ситуації, з'ясування потреби клієнта та визначення шляхів її реалізації. Встановлення конструктивних взаємин з клієнтом потребує особистісного залучення фахівця, його здатності розуміти інтереси й потреби іншої людини, усвідомлення необхідності впливати на поведінку споживача. Це означає певну залежність працівника сфери обслуговування від партнерів по комунікативній взаємодії та передбачає його високу відповідальність за її результат. Урахування цих особливостей дає можливість передбачити конкретні шляхи, засоби, методи та критерії становлення особистісних якостей, необхідних для виконання професійних функцій.

Мета статті. Обґрунтування педагогічної моделі формування комунікативної культури ФСО як системи, її структури й ролі кожної підсистеми у професійному й особистісному становленні ФСО.

Виклад основного матеріалу. В основу побудови моделі покладені положення теорії педагогічного моделювання про те, що: основними етапами педагогічного моделювання є вибір його методологічних засад, якісний опис предмета дослідження, конструювання моделі, її застосування та інтерпретація результатів моделювання; логіка процесу педагогічного моделювання пов'язана з висуванням ідей у межах певної системи цінностей, методологічних підходів і вирішенням визначених суперечностей та освітніх проблем; об'єктом педагогічного моделювання можуть бути педагогічна система, система управління освітою, система методичного й технологічного забезпечення чи система освітнього процесу [4].

Перспективність моделі, її тип і функції в педагогічному дослідженні детермінують основні принципи моделювання [10, с. 57–58], які акцентують увагу на тому, що модель має бути адекватною, абстрагованою від другорядних деталей та чинників, досягати компромісу між бажаною точністю результатів моделювання і складністю самої моделі. Згідно з цими принципами модель має чітко відповідати меті дослідження; описувати найважливіші для дослідника аспекти системи; відображати у спрощеному вигляді лише найсуттєвіші (з погляду дослідника) властивості оригіналу; достатньою мірою наближатися до оригіналу, але не копіювати його в деталях.

Розроблена модель формування комунікативної культури ФСО у процесі професійної підготовки в ПТНЗ є моделлю структурно-функціонального типу. Доцільність цього типу моделі зумовлена тим, що: виявлення сутності будь-якого об'єкта потребує визначення його структури; структурним моделям властиві різні рівні абстрактності, узагальненості й застосування; встановлення подібності моделі й оригіналу за частиною їх структур надає інформацію про функції моделі на основі функцій предмета діяльності. Цілісність моделі забезпечується сукупністю її підсистем та єдністю структурних і функціональних компонентів.

Зважаючи на те, що моделювання педагогічного процесу передбачає не лише проектування, а й визначення шляхів упровадження моделі в практику навчально-виховного процесу [11, с. 21], у структурі моделі, яку ми розглядаємо як систему, виділено цільову, концептуально-стратегічну, організаційно-проектувальну, процесуально-технологічну та контрольно-оцінювальну підсистеми (рис. 1).

Цільова підсистема, спрямована на обґрунтування й актуалізацію моделі, спирається на соціальне замовлення суспільства на висококваліфікованих ФСО, яким властиві самостійність, соціальна і професійна відповідальність, готовність у мінімальний термін адаптуватися й ефективно виконувати професійну діяльність. Її центральною ланкою є мета проектованої моделі – підвищити якість професійної підготовки майбутніх ФСО у ПТНЗ шляхом формування належної комунікативної культури, яка зумовлена особливостями сфери обслуговування, специфікою професійно-комунікативної діяльності фахівців даного профілю, та спирається на вимоги до них, відображені у державних стандартах освіти.

Сфера обслуговування є особливим видом людської діяльності, спрямованої на задоволення потреб клієнта через надання йому послуг. Вона характеризується високою динамічністю і чисельністю різних за змістом і емоційною напруженістю контактів.

Сам процес обслуговування поєднує діяльність, спілкування і взаєморозуміння, внаслідок чого реалізація професійних функцій фахівця відбувається у ході професійно-комунікативної діяльності. Її специфіка полягає в тому, що працівники сфери послуг мають з'ясувати потреби клієнта, збагнути сутність проблемної ситуації та визначити шляхи її вирішення; особисто залучитися до конструювання взаємин з клієнтом на засадах взаєморозуміння. Необхідність впливати на поведінку споживачів послуг ставить працівника у певну залежність від них і накладає на нього високу відповідальність за результат комунікативної взаємодії.

Отже, цільова підсистема є провідною при проектуванні системи, оскільки визначає сутність інших підсистем моделі.

Концептуально-стратегічна підсистема репрезентує вихідні методологічні та психолого-педагогічні положення процесу формування комунікативної культури ФСО. Основними методологічними підходами є: культурологічний, у світлі якого комунікативна культура ФСО є професійно-особистісною якістю та відображає загальну культуру його особистості та впливає на ефективність професійної діяльності; аксіологічний, що передбачає вплив на формування комунікативних якостей майбутніх ФСО як професійно ціннісних; особистісно-орієнтований, який акцентує увагу на розвитку мотивації самореалізації, розкритті особистісного потенціалу учнів, встановленні у навчальному середовищі суб'єкт-суб'єктних відносин як моделі майбутньої професійно-комунікативної діяльності; синергетичний, спрямований на усвідомлення учнями необхідності професійного саморозвитку, самовиховання і самовдосконалення; діяльнісний, що розглядає комунікативну культуру як інструмент успішної професійної діяльності, передумову і мету самореалізації в ній особистості; компетентнісний, як основа формування умінь і навичок для успішного виконання комунікативних завдань у реальній комунікативній ситуації, пошуку рішень для усунення труднощів, що виникають у процесі спілкування під час виконання професійної діяльності.

Провідними теоретичними положеннями, які зумовлюють конструювання моделі, є закономірності формування комунікативної культури ФСО, що відображають розуміння комунікативної культури як суспільного й індивідуально-особистісного явища та необхідність її формування у майбутніх ФСО як цілісної професійно-особистісної характеристики з метою підвищення їхньої конкурентоздатності та забезпечення саморозвитку в професійній діяльності. Означені закономірності пов'язані із загальнодидактичними принципами (розвивального і виховного характеру навчання, науковості, систематичності й послідовності, доступності, зв'язку теорії з практикою, індивідуалізації), принципами професійної освіти (професійної спрямованості навчання, випереджувального характеру професійної підготовки, фундаменталізації освіти, технологічності, інформатизації) та покладені в основу специфічних принципів формування комунікативної культури ФСО (культуровідповідності, гуманізації та гуманітаризації навчання, саморозвитку, суб'єктності, єдності свідомості та діяльності, цілісності).

Стрижнем ***організаційно-проектувальної підсистеми*** є структура комунікативної культури ФСО, яка включає чотири взаємопов'язані компоненти. Останні, в свою чергу, містять відповідні комунікативні компетенції: особистісно-рефлексивний (об'єднує мотиваційно-ціннісну, особистісно-комунікативну і комунікативно-рефлексивну компетенції), гносеологічно-когнітивний (утворює єдність гностичної, мисленнєвої й перцептивної компетенцій), операційно-технологічний (складають лінгво-комунікативна, коннективно-операційна та інформаційно-технологічна компетенції) і професійно-адаптивний (єдність соціально-адаптивної, статусно-рольової компетенції та компетенції самопрезентації).

Ця підсистема пов'язана також із педагогічними умовами реалізації нашої моделі (зорієнтованість процесу формування комунікативної культури на розвиток особистості майбутнього ФСО; упровадження у ПТНЗ сфери обслуговування спецкурсу «Основи професійного спілкування фахівців сфери обслуговування»; розроблення й застосування цілісної методики формування комунікативної культури ФСО у ПТНЗ; цілеспрямоване включення комунікативних компетенцій у навчально-виробничу діяльність учнів), які відображають ресурси та провідні чинники, що позитивно впливатимуть на взаємодію елементів системи формування комунікативної культури ФСО у ПТНЗ, підтримуючи оптимальну організацію цього процесу. Визначені педагогічні умови займають одне з центральних місць у моделі та корелюють із компонентами комунікативної культури ФСО.

Процесуально-технологічна підсистема включає методику формування комунікативної культури ФСО у ПТНЗ як цілісного особистісного утворення, що поєднує професійно-комунікативні знання, систему комунікативних цінностей, потреб і мотивів особистості, які відображаються у її професійній комунікативній діяльності. Зміст, форми, методи і технології формування й розвитку комунікативної культури ФСО визначалися з урахуванням її функцій. Останні полягають у тому, що комунікативна культура працівника сфери обслуговування: оптимізує становлення особистості в конкретному соціумі; відображає позицію особистості щодо по-

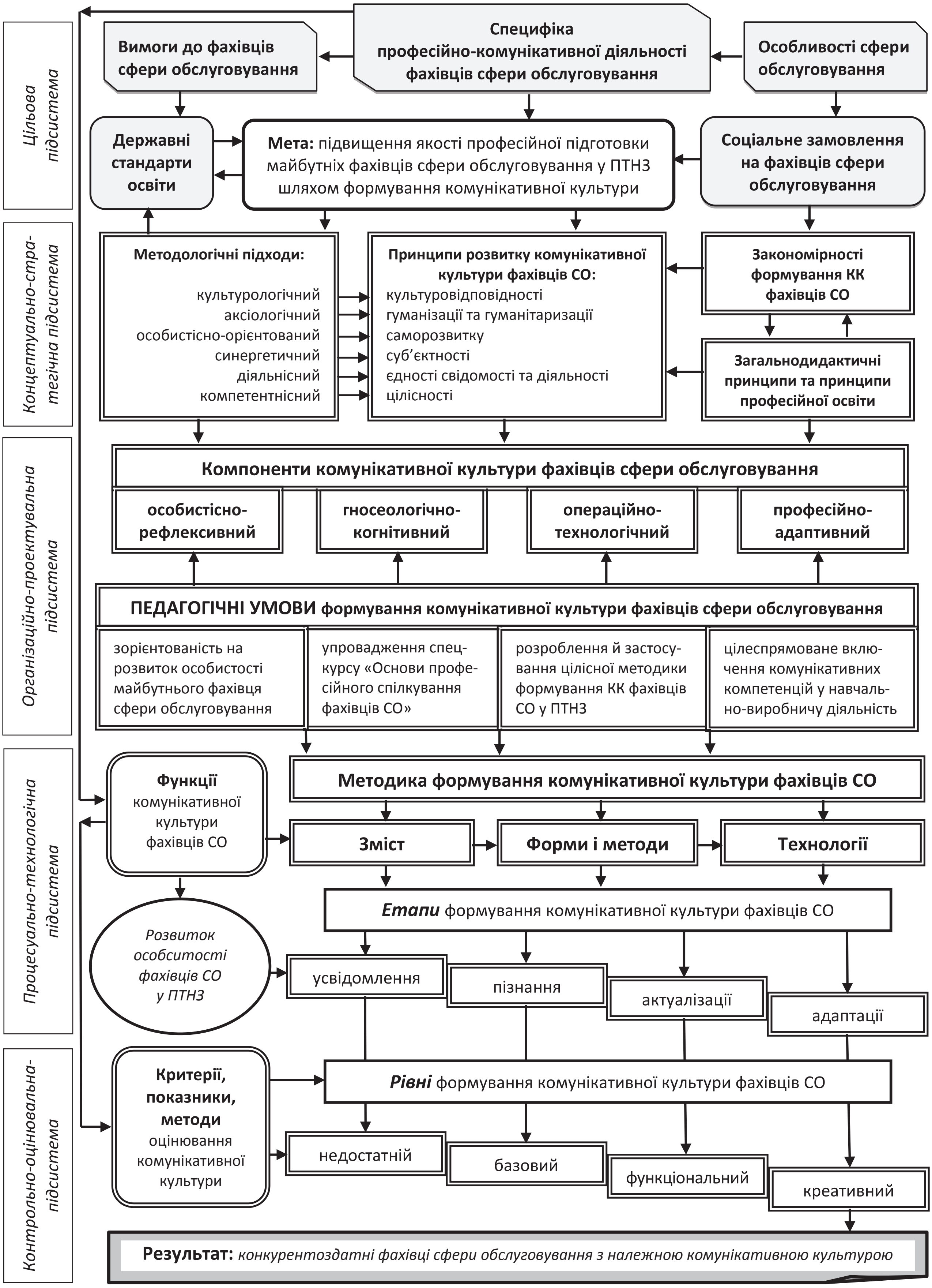

Рис. 1. Модель формування комунікативної культури фахівців сфери обслуговування

треб взаємодії з іншими; визначає рівень успішності й ефективності роботи підприємств із надання послуг; слугує засобом особистісного і професійного зростання фахівця; є умовою реалізації його професійної компетентності у фаховій діяльності.

Неважко помітити, що усі названі функції комунікативної культури забезпечують передусім розвиток особистості фахівця у процесі професійної підготовки у ПТНЗ, який має відбуватися поетапно. Етапи формування комунікативної культури – усвідомлення, пізнання, актуалізації, адаптації – відповідають її компонентам, узгоджуються з педагогічними умовами і передбачають наступність і взаємозумовленість розвитку належних комунікативних компетенцій.

Контрольно-оцінювальна підсистема відображає вимоги до якості професійної підготовки майбутніх ФСО у ПТНЗ, визначеної Державним стандартом та іншими нормативними документами. Ця підсистема пов'язана із створенням діагностичного апарату, який дозволяє визначити рівень комунікативної культури випускників, включає критерії, показники й методи її оцінювання, рівні її розвитку в учнів, а також очікуваний результат впровадження і реалізації моделі – підготовка конкурентоздатного ФСО.

Ми пропонуємо виділити чотири рівні сформованості комунікативної культури ФСО: недостатній, базовий, функціональний та креативний. Усі вони взаємопов'язані, при цьому кожен попередній зумовлює наступний, що забезпечує послідовність розвитку досліджуваної якості в учня так само, як і при переході з етапу на етап. Так, перехід на вищий рівень розвитку комунікативної культури свідчить про здатність учня до якісної зміни, що при актуалізації внутрішніх і зовнішніх ресурсів дозволяє йому більш ефективно виконувати професійно-комунікативну діяльність, конструювати комунікативну взаємодію у ході обслуговування.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, обґрунтована модель відображає педагогічні цілі, концептуальні засади, завдання, пріоритети й умови організації та здійснення процесу формування комунікативної культури ФСО у процесі професійної підготовки. У логіко-змістовому сенсі її можна оцінювати як інструмент оптимізації професійної підготовки ФСО. Подальші дослідження потребують розроблення й впровадження методики реалізації моделі формування комунікативної культури ФСО у процес їхньої професійної підготовки.

Список літератури:

1. Гребенюк О. С. Общие основы педагогики: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / О. С. Гребенюк, М. И. Рожков. – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 160 с.
2. Дахин А. Н. Педагогическое моделирование: сущность, эффективность и… неопределённость / А. Н. Дахин // Педагогика. – 2003. – № 4. – С. 21–26.
3. Зязюн І. А. Педагогічне наукове дослідження в контексті цілісного підходу / Іван Зязюн // Порівняльна професійна педагогіка. – 2011. – № 1. – С. 19–30.
4. Качалов Д. В. Концепция формирования целостного педагогического знания у будущих учителей: монография [Електронний ресурс] / Д. В. Качалов. – М.: Академия Естествознания, 2010. – 155 с. – Режим доступу: http://www.rae.ru/monographs/69
5. Литвин А. В. Інформатизація професійно-технічних навчальних закладів будівельного профілю: монографія / Андрій Вікторович Литвин. – Львів: Компанія «Манускрипт», 2011. – 498 с.
6. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. – М: Эгвес, 2002. – 320 с.
7. Пикельная В. С. Теория и методика моделирования управленческой деятельности (школоведческий аспект): дис… доктора пед. наук: 13.00.01 / Валерия Семеновна Пикельная. – Кривой Рог, 1993. – 374 с.
8. Романова К. Е. Методическая система формирования и развития педагогического мастерства будущих учителей технологии: дис. … д. пед. наук / 13.00.08 – Теория и методика профессионального образования / Каринэ Евгеньевна Романова. – Шуя, 2010. – 513 с.
9. Теория и практика высшего профессионального образования. Термины, понятия и определения: учеб.-метод. пособие / В. И. Никифоров, А. И. Сурыгин. – СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2009. – 141 с.
10. Шарапов О. Д. Системний аналіз: навч.-метод. посібник для самост. вивч. дисц. / Шарапов О. Д., Дербенцев В. Д., Семьонов Д. Є.– К.: КНЕУ, 2003. – 154 с.
11. Шахов В. І. Теоретико-методологічні основи базової педагогічної освіти майбутніх учителів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: 13.00.04 – Теорія і методика професійної освіти / В. І. Шахов. – Тернопіль, 2008. – 43 с.
12. Штофф В. А. Роль модели в познании / В. А. Штофф. – Л.: изд-во Ленингр. ун-та, 1963. – 128 с.
13. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф. – М.-Л.: Наука, 1966. – 301 с.

Руденко Л.А.
Львовский научно-практический центр
Института профессионально-технического образования
Национальной академии педагогических наук Украины

МОДЕЛЬ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ СПЕЦИАЛИСТОВ СФЕРЫ ОБСЛУЖИВАНИЯ

Аннотация
Рассмотрены понятия модели и педагогического моделирования. Обоснована педагогическая модель формирования коммуникативной культуры специалистов сферы обслуживания в процессе профессиональной подготовки в ПТУЗ как система. Освещена ее структура и особенности каждой подсистемы. Охарактеризована их роль в профессиональном и личностном становлении будущих специалистов сферы обслуживания.
Ключевые слова: профессионально-техническое образование, специалисты сферы обслуживания, коммуникативная культура, педагогическое моделирование, модель формирования коммуникативной культуры.

Rudenko L.A.
Lviv Research Center
of Institute of Vocational Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

MODEL OF FORMATION OF SERVICE SECTOR SPECIALISTS' COMMUNICATIVE CULTURE

Summary
The article deals with the notion of pedagogical models and simulations. The author considers a pedagogical model of formation of service sector specialists' communicative culture while training at vocational schools as a system and reveals its structure and features of each subsystem. Their role in the professional and personal development of future service sector specialists is characterized.
Keywords: vocational education, service sector specialists, communicative culture, pedagogical simulation, model of communicative culture formation.

УДК 379.8

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІЛЬНОГО ЧАСУ У СТУДЕНТІВ

Савчук С.А., Ковальчук В.Я.
Луцький національний технічний університет

У статті розглянуто теоретичні засади організації вільного часу студентів як важливого фактора їхнього культурного розвитку. Розкрито форми й стилі проведення дозвіллєвої діяльності студентської молоді у вільний від занять час. Вказується, що організація вільного часу є сприятливим ґрунтом для випробування молоддю своїх творчих потреб і можливостей. У процесі дозвілля набагато простіше формувати поважне ставлення до себе, навіть особисті недоліки краще долаються завдяки дозвільній активності. Саме на дозвіллі людина проявляє себе як вільна індивідуальність.
Ключові слова: вільний час, культура, дозвіллєва діяльність, студенти, форма і стилі дозвілля.

Постановка проблеми. Студентство – своєрідна соціальна категорія молоді. Студенти вирізняються соціальною активністю, гармонійним поєднанням інтелектуальної й соціальної зрілості. Час навчання у ВНЗ збігається з періодом зрілості та характеризується становленням особистісних якостей. Помітно закріплюються такі якості, як цілеспрямованість, рішучість, наполегливість, самостійність, ініціатива, вміння володіти собою [2, с. 207]. Спостерігається посилення соціально-моральних мотивів поведінки, посилюється інтерес до моральних проблем – способу і змісту життя, обов'язку, відповідальності, кохання та вірності. Важливою умовою оптимального розв'язання завдань, що стоять перед студентом у роки навчання є розуміння важливості раціональної організації часу й наявності досвіду його використання [5, с. 4].

Особливо проблематичним для багатьох студентів є організація вільного часу. Дозвілля приваблює студентів не регламентованістю, самостійним вибором різних занять, можливістю поєднувати в ньому різні види діяльності. Проте, потужний педагогічний потенціал вільного часу для значної кількості студентів залишається неусвідомленим, нереалізованим. Вільний час сприймається як час розваг. Упровадження ринкових умов викликало до життя студентів таке явище, як робота у позанавчальний час із метою заробітку [7, с. 16].

Культура дозвілля – це, передусім, внутрішня культура людини, яка передбачає наявність у неї таких особистісних якостей, які дають змогу змістовно та з користю проводити вільний час [8, с. 3]. Розумові здібності, характер, організованість, потреба, інтерес, вміння, смаки, життєва мета, бажання – усе це складає особистісний, індивідуально-суб'єктивний аспект культури дозвілля. Існує пряма залежність між духовним багатством людини та змістом його вільного часу. Але існує також зворотній зв'язок. Культуру дозвілля характеризують також ті заняття, яким віддається перевага. Ідеться про ті види дозвіллєвої діяльності, які сприяють формуванню й розвитку особистості. Особливо цінні ті заняття, у яких молода людина особисто бере участь [4, с. 408]. Культура дозвілля визначається також і рівнем розвитку та функціонуванням відповідних закладів й установ культури: розважальних центрів, клубів, кінотеатрів, стадіонів, бібліотек та ін. Багато залежить від того, які форми відпочинку, розваг, послуг будуть запропоновані відпочиваючим. Разом із тим культура проведення вільного часу є результатом старання самої особистості, її бажанням перетворити дозвілля в засіб, придбати не тільки нові враження, але й знання, вміння, здібності [1, с. 10]. Знання та навички, які набувають студенти у вільний час, реалізуються в навчальній, науковій і громадській діяльності навчального закладу, у якому вони навчаються [3, с. 135].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе місце в житті сучасної студентської молоді займає вільний час. Він є одним із важливих засобів формування особистості молодої людини, оскільки в його умовах найбільш сприятливо проходять рекреаційно-відтворювальні процеси, які знімають інтенсивні фізичні, інтелектуальні, психічні навантаження. За часів незалежності України проблемами молоді та молодіжного дозвілля активно займалися І. Бекешкіна, Л. Виговський, М. Головатий, Е. Головаха, В. Оссовський, В. Перебенесюк, Н. Прозур, Л. Яковенко. Над проблемами функціонування молодіжної субкультури й культурної соціалізації молоді працюють такі вчені, як І. Андреєва, Н. Голубкова, Н. Литовська, Л. Швидка. Ретельно

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

© Савчук С.А., Ковальчук В.Я., 2015

проаналізовані соціологічні дослідження духовних потреб молоді у сфері дозвілля у таких українських науковців, як: І. Бех, І. Зязюна, Г. Сагач, І. Степаненко, П. Щербань, Ж. Юзвак, так і російських: Н. Вересова, Б. Грушина, Б. Трегубова, В. С. Цукерман та ін. Важливе значення у вивченні проблем молодіжного дозвілля мають філософсько-соціологічні дослідження вільного часу й культури дозвілля, які знайшли відображення в працях українських учених – І. Бекешкіної, А. Воловика, В. Перебенесюка, А. Решетніченко, Л. Швидкої, а також російських – М. Бердяєва, І. Бестужева-Лада, Є. Рижика, Э. Соколова, Б. Трегубова.

Метою даної статті є висвітлення проблеми організації вільного часу у студентів.

Виклад основного матеріалу. Під дозвіллєвою діяльністю розуміють:

– цілеспрямовану, самокеровану пізнавальну діяльність, необхідну для розвитку здатності здобувати знання;

– сукупність занять, за допомогою яких задовольняються фізичні, психічні та духовні потреби особистості.

Форми й стилі проведення вільного часу людини різноманітні. Це, по-перше, заняття рекреаційного характеру, під час яких здійснюється споживання культури, а не її створення. По-друге, це елементарні форми освіти та навчання. Дані заняття здебільшого притаманні молоді, яка навчається, а саме студентству. По-третє, це піднесена діяльність, яка вимагає вищого рівня розвитку мотивації й здібностей, яка включає в себе різні види художньої, технічної діяльності, самоосвіту, громадську діяльність і націлена на розвиток здібностей до відтворення та створення духовних цінностей [6, с. 443].

У дослідженні проводились соціологічні опитування та експериментальні методи. Респонденти – студенти І-ого курсу технологічного факультету Луцького національного технічного університету. Проведене нами опитування студентів виявило найбільш значущі чинники, які впливають на формування культури дозвілля й активне ставлення студентів до його проведення. Частина студентів віддають перевагу пасивним формам дозвілля, оскільки володіють слабкою орієнтацією на рухову діяльність, пов'язану зі зміцненням здоров'я.

Виявлено, що в м. Луцьку центрами організації змістовного дозвілля для студентської молоді є гуртки за інтересами, музична школа, школа мистецтв, будинок творчості, будинок культури, бібліотека, музей, розважальні центри.

Наступний крок – полягав у з'ясуванні, як студенти проводять вільний від занять час, чи використовують можливості свого навчального закладу і т.д. Для реалізації цього завдання було проведено анкетування. Використовувалась анонімна анкета закрито-відкритого типу.

Проведене опитування показує, що молоді люди залюбки виконують різні роботи по дому, на присадибних ділянках, майструють, доглядають за домашніми тваринами, проводять час зі своєю родиною, зрештою – заробляють, щоб мати кишенькові гроші. Незначна кількість юнаків та дівчат надає перевагу у вільний час перегляду телепередач чи фільмів. При цьому проводять вільний час біля телевізора більше дівчата, ніж хлопці. Поряд із цим майже на два відсотки більша кількість любителів комп'ютерних ігор та інтернет-спілкування. Про взаємозв'язок захоплення Інтернетом і поширенням наркоманії та алкоголізму варто сказати окремо. Серед фахівців, які займаються проблемами шкідливих звичок молоді, – соціальних працівників, лікарів, працівників міліції – існує думка, чималу роль у поширенні наркоманії й алкоголізму відіграє реклама психотропних речовин у засобах масової інформації, й особливо в Інтернеті. Ми не схильні вбачати тут прямий причинно-наслідковий взаємозв'язок, однак з опитувань усе-таки випливає, що ті, хто має багатий досвід вживання наркотиків, втроє частіше «сидить» в Інтернеті, ніж ті, хто жодного разу не пробував наркотики. Ті, хто неодноразово бував у стані сп'яніння, відвідують його вдвічі частіше, ніж ті, хто жодного разу не був у нетверезому стані. Можливо, це пояснюється тим, що Інтернет є невід'ємним елементом сучасної молодіжної «тусовки», через який поширюються новини, обговорюються значимі події, визначається в цілому стиль життя молоді. Інтернет можна назвати великою віртуальною молодіжною «тусовкою», що задає молоді закони й моду та водночас є її віддзеркаленням. Тому реально припустити, що ті самі завсідники дворових «тусовок» є також і завсідниками віртуальної Інтернет-»тусовки».

Комп'ютерними іграми більше захоплюються хлопці – 29,0% опитаних, а дівчата – лише 6,0%. Постійними відвідувачами Інтернету також є хлопці (їх утричі більше, ніж дівчат). Добре це чи погано – можна дізнатися лише після поглибленого дослідження. Наразі доводиться говорити про поширення серед молоді нового різновиду психічного порушення – медіа залежності. Незначно зменшилася кількість бажаючих читати книги й журнали, слухати музику, займатися спортом. При цьому, спортивні захоплення властиві переважно юнакам. Найчастіше студентська молодь надає перевагу таким видам дозвілля: ходжу у нічні клуби – 12,2%; «тусуюсь» у дворі (на вулиці) зі соєю компанією – 8,3%.

Якщо порівнювати юнаків і дівчат, то можна сказати, що юнаків більше приваблює вулиця, а дівчат – клубне життя. Ще більш вражає досвід сексуальних стосунків: 89,8% юнаків і дівчат мають досвід сексуальних стосунків. І хоча решта (10,2%) його не мають, за такого співвідношення – незабаром матимуть.

Статистика показує, що молодь, яка перебувають під наглядом батьків та не мають вільного часу, втричі рідше вступають у сексуальні стосунки, ніж інші їхні однолітки. Серед юнаків, які захоплюються спортом, удвічі більше тих, хто жодного разу не вживав алкоголь чи наркотики.

Проведене опитування показує, що частина студентів (16,5%) проводить вільний час або на природі з батьками чи друзями, або (12,3%) відвідуючи різні гуртки й секції в навчальному закладі, відвідують бібліотеки і лише 5,0% опитуваних, самостійно займаються спортом та фізичною культурою. Серед причин, чому студенти не відвідують ніяких спортивних секцій та гуртків, можна виділити наступні основні: немає бази для функціонування певної секції, не вистачає часу, ніякі секції (гуртки) не цікавлять.

Отримавши такі дані, ми зацікавилися, чому у студентів відсутній інтерес до занять у спортивних секціях і гуртках. Відповіді були неоднозначні. Зауважимо, що ставлення батьків до змістовності дозвілля своїх дітей значною мірою відбивається й на виборі форм дозвілля самою молоддю. Про це деякою мірою свідчать пояснення студентів щодо відсутності в них вільного часу на заняття в гуртках та спортивних секціях і власного небажання відвідувати їх. Найбільш показовими була такі відповіді студентів: «Всі заняття в клубах платні», «На гурток потрібно ходити в певний час, а в цей час можуть йти цікаві фільми, або передачі по телевізору», «Краще я на комп'ютері пограюсь, ніж на якийсь гурток ходити», «Мені цікавіше з друзями поспілкуватися, ніж займатися в якомусь гуртку чи секції».

Потрібно відзначити, що вибір форми дозвілля молоді значною мірою залежать не тільки від стану

матеріального благополуччя сім'ї. Нас зацікавило, як студенти визначають пріоритети у виборі форм дозвіллєвої діяльності. Із цією метою проведено опитування, у якому студенти мали визначити, які види дозвілля вони б обрали в порядку зниження значущості. Для цього їм запропоновано список із видами діяльності, визначеними в процесі спостереження., як такими, що мають місце в дозвіллі студентів, а також надано можливість запропонувати власні види, які не були вказані у списку. Проаналізувавши відповіді респондентів і вибираючи найбільш значущі для них, ми визначили пріоритетні види занять студентів (табл. 1).

Таблиця 1

Пріоритетні види дозвілля серед студентів

Вид дозвілля		Респонденти
		I-ий курс
1.	Перегляд телепередач, фільмів тощо	21
2.	Заняття у спортивних секціях	5
3.	Відвідування Інтернет-кафе	13
4.	Участь у турпоході	3
5.	Їзда на велосипеді, роликах, ковзанах, лижах тощо	2
6.	Заняття творчістю (малювання, майстрування і т.д.)	9
7.	Читання книг, журналів тощо	16
8.	Прогулянки з друзями	15
9.	Спілкування з друзями по телефону, у компанії	8
10.	Допомога батькам	6
11.	Прослуховування музики	9
12.	Ігри на комп'ютері	9
13.	Відвідування гуртка	6
14.	Гра на музичному інструменті	11
15.	Відвідування нічного клубу	23
16.	В'язка, вишивка тощо	4
17.	Гра в карти	18
18.	Залучення до дослідницької діяльності	2
19.	Гра в спортивні ігри (футбол, волейбол)	15
20.	Самостійні заняття спортом	6

Як видно з табл. 1, найбільш пріоритетними видами дозвіллєвої діяльності для студентів є відвідування нічного клубу, перегляд телепередач, фільмів та гра в карти. Найменше кількість голосів припало на варіанти: їзда на велосипеді, роликах, ковзанах, лижах; залучення до дослідницької діяльності; участь у турпоході; заняття у спортивних секціях; самостійні заняття спортом.

Відповіді студентів засвідчують, що більшість із них не задоволена тим, як вони проводять вільний час і бажають змінити це, але в них відсутній досвід, як це зробити і нема вміння організувати свій вільний час. Вміння ефективно використовувати дозвілля для свого особистісного й творчого розвитку засвідчує про особисту культуру людини. Можна стверджувати, що у більшості студентів притаманний низький рівень дозвіллєвої культури. Отже, проблема беззмістовного дозвілля студентів викликана такими чинниками:

– відсутністю спортивних клубів за місцем проживання, де вони могли б проводити змістовну дозвіллєву діяльність, а також висока плата за заняття;

– недостатня педагогічна компетентність батьків;

– низький рівень дозвіллєвої культури.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи результати, ми дійшли до висновків, що виконане дослідження в цілому підтвердило висунуту гіпотезу: процес формування вільного часу у студентів буде ефективним, якщо в організації діяльності студентської молоді реалізується комплекс організаційно-педагогічних умов, що включають:

– актуалізацію потреби студентів у культурно-дозвільній діяльності, орієнтацію студентів на самореалізацію;

– діагностичний підхід до визначення здібностей студентів;

– розвиток індивідуальних здібностей студентів у конкретних видах дозвільної діяльності, розвиток професійних і особистісно-значущих якостей студентів;

– формування досвіду культурно-дозвільної діяльності, втілення навичок реалізації цієї діяльності.

Організація вільного часу є сприятливим ґрунтом для випробування молоддю своїх творчих потреб і можливостей. У процесі дозвілля набагато простіше формувати поважне ставлення до себе, навіть особисті недоліки краще долаються завдяки дозвільній активності. Дозвіллева сфера характеризується свободою особистості, що виявляється у вільному виборі форм, місця та часу проведення вільного часу. Саме на дозвіллі людина проявляє себе як вільна індивідуальність. Культура дозвілля – це, передусім, внутрішня культура людини, яка передбачає наявність у неї певних особистісних якостей, що дають змогу змістовно та з користю проводити вільний час.

Список літератури:

1. Вишняк А. И. Культура молодежного досуга / А. И. Вишняк. – К.: [б. и], 1988. – 75 с.
2. Олійник І. Формування культури дозвілля студентської молоді / І. Олійник, К. Єрусалимець // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: Збір. наук. праць Східн. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / Укладач А. В. Цьось, С. П. Козіброцький. – Луцьк: Східн. нац. ун-т ім. Лесі Української, 2013. – № 1(21). – С. 207-212.
3. Пелех Л. Р. Формування особистості майбутнього вчителя у системі масових виховних заходів ВНЗ / Л. Р. Пелех. – К.: [б. в], 2001. – 135 с.
4. Петрова І. В. Дозвілля є зарубіжних країнах / І. В. Петрова. – К.: Ковдор, 2005. – 408 с.
5. Пішун С. Г. Формування культури дозвілля студентів ВНЗ в умовах роботи студентського клубу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / С. Г. Пішун. – К., 2005. – 20 с.
6. Половеня Д. И. Роль свободного времени в процессе творческой самореализации личности / Д. И. Половеня // Природа, человек, культура: проблеми гармонии: материалы науч. конф. – Мн.: Белорус. гос. ун-т культури, 2003. – С. 442-446.
7. Путіловська Н. Б. Формування особистості студентів в умовах вільного часу / Н. Б. Путіловська // Збірник наукових праць. – Вип. 20. Т. 1: Педагогічні науки / За заг. ред. В. Д. Будака, О, М. Пєхоти. – Миколаїв: МДУ, 2008. – С. 165.
8. Савченко О. Від людини освіченої – до людини культури / О. Савченко // Рідна школа. – 1996. – № 5-6. – С. 3.

Савчук С.А., Ковальчук В.Я.
Луцкий национальный технический университет

ОРГАНИЗАЦИЯ СВОБОДНОГО ВРЕМЕНИ У СТУДЕНТОВ

Аннотация
В статье рассмотрены теоретические принципы организации свободного времени студентов как важного фактора их культурного развития. Раскрыты формы и стили проведения досужной деятельности студенческой молодежи в свободное от занятий время. Указывается, что организация свободного времени является благоприятной почвой для испытания молодежью своих творческих потребностей и возможностей. В процессе досуга намного проще формировать почтенное отношение к себе, даже личные недостатки лучше преодолеваются благодаря досужной активности. Именно в досуге человек проявляет себя как свободная индивидуальность.
Ключевые слова: свободное время, культура, досужная деятельность, студенты, форма и стили досуга.

Savchuk S.A., Kovalchuk V.Ya.
Lutsk National Technical University

ORGANIZATION OF SPARE TIME FOR STUDENTS

Summary
In the article theoretical principles of organization of spare time of students are considered as an important factor of their cultural development. Forms and styles of leadthrough of leisure activity of student young people are exposed in spare from employments time. Specified, that organization of spare time is favourable soil for the test of the creative necessities and possibilities young people. In the process of leisure it is far simpler to form a worthy relation to itself, even the personal failings are better overcame due to leisure activity. Exactly in leisure of persons proves as free individuality.
Keywords: spare time, culture, leisure activity, students, form and styles of leisure.

УДК 378.141.001.76

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВНЗ

Танана С.М.
Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди

Формування готовності до інноваційної діяльності майбутніх учителів іноземних мов є одним із завдань навчально-виховного процесу вищого навчального педагогічного закладу. У статті розкрито мету та суть інноваційного процесу, його структуру, етапи та шляхи реалізації в педагогічній діяльності майбутнього вчителя філолога. Проаналізовано використання інноваційних методів навчання майбутнього вчителя філолога в педагогічній діяльності.
Ключові слова: професійна компетентність, педагогічні інновації, навчання, інноваційна діяльність, новітні технології.

Вступ. Нові соціально-економічні, культурні й політичні реалії в Україні, вплив технологічних досягнень та розширення міжнародних зв'язків вимагають переосмислення ролі, функції та значення іноземних мов у формуванні фахівця нового покоління. Вищі навчальні заклади України, які готують майбутніх спеціалістів, на сучасному етапі не можуть залишитись осторонь прискореного, випереджувального, інноваційного розвитку освіти і науки. Вища освіта покликана давати системні знання про професійну сферу діяльності, її специфіку, має формувати особистісні якості спеціаліста. З цією метою необхідно задіяти весь комплекс інноваційних технологій, які безпосередньо мають сприяти розв'язанню даної проблеми.

Питання інноваційних методів викладання іноземної мови в умовах удосконалення вищої освіти, особливо актуальне на сучасному етапі розвитку суспільства. Ґрунтовні знання майбутніх аграріїв з іноземної мови здобуваються під час їх професійного навчання. Обмежена кількість випускників із високим рівнем професійної підготовки пояснюється, перш за все, недостатнім впровадженням у навчальний процес інноваційних технологій, форм і методів викладання іноземної мови в умовах удосконалення вищої освіти.

Відповідно до сучасних міжнародних освітніх вимог випускник вищого навчального закладу (за рекомендаціями Комітету Ради Європи з питань освіти) має володіти вміннями швидко і вільно висловлюватися іноземною мовою без помітних утруднень, пов'язаних з пошуком засобів вираження у процесі досягнення ними соціальних, академічних і професійних цілей. Ми вважаємо, що навчання іншомовної фахової лексики студентів виступає необхідним складником у досягненні головної мети навчання іноземної мови. Інтеграція української вищої освіти до європейського освітнього простору вимагає удосконалення методичної підготовки філологів, здатних ефективно працювати в нових умовах інформаційного суспільства, що характеризується активною взаємодією людей, їх доступом до світових інформаційних ресурсів, послуг. Це суспільство висуває нові вимоги до сучасного філолога, серед яких є вміння використовувати інформаційно-комунікативні технології в професійній

© Танана С.М., 2015

діяльності, вміння орієнтуватися в інформаційному просторі, творче використання інформаційних технологій і здійснення інноваційної діяльності.

Постановка проблеми. В останні роки до переліку професійних педагогічних вмінь були долучені інформаційно-практичні вміння: володіння способами та прийомами інноваційної діяльності. Це вимагає нових засобів їх формування. Саме інноваційні процеси виступають в якості такого засобу, формуючи якісний потенціал майбутнього філолога, виступають як необхідний атрибут їх професійної діяльності. Освіта є основою розвитку особистості, визначальним чинником життєдіяльності суспільства, відтворює його потенціал. Відповідно має постійно оновлюватися її зміст, вимоги до її якості. Одним із найбільш дієвих засобів забезпечення цього процесу є інноваційність освітнього пошуку, який створює умови для розвитку особистості, реалізації її творчих здібностей, вдосконалює саморозвиток майбутнього вчителя філолога.

Мета інноваційності полягає у постійному пошуку та впровадженні нових ефективних технологій навчання і виховання, результат яких – формування активної, діяльної, творчої особистості.

У педагогічній діяльності поняття «інновація» вживають у таких значеннях: форма організації інноваційної діяльності; сукупність нових професійних дій педагога, спрямованих на вирішення актуальних проблем виховання і навчання з позицій особистісно орієнтованої освіти; зміни в освітній практиці; комплексний процес створення, розповсюдження та використання нового практичного засобу в педагогіці, в наукових дослідженнях; результат інноваційного процесу.

З огляду на сутнісні ознаки інновації є всі підстави розглядати її як процес і як результат. Інновація як процес означає часткову або масштабну зміну стану системи і відповідну діяльність людини. Інновація як результат передбачає створення або відтворення нового, що має конкретну назву – «новація». На цій підставі розрізняють поняття «новація» («новий засіб») (нові ідеї, методи, методики, технології, програми тощо) та «інновація», яке ширше за змістом, оскільки означає процес, предметом якого є інновації [3, с. 23-24]. Інноваційність розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, а насамперед як відкритість. Відкритість майбутньому, здатність до передбачення на основі постійної переоцінки цінностей, налаштованість на конструктивні дії в оновлюваних ситуаціях і є специфічними особливостями інноваційної діяльності.

Метою статті є розкрити особливості, структуру інноваційних процесів та їх вплив на ефективність педагогічної діяльності майбутнього вчителя іноземних мов.

Аналіз останніх досліджень. Педагогічні інноваційні процеси стали предметом спеціального дослідження вчених у 50-ті роки на Заході і в останнє десятиріччя XX століття у нашій країні. Розвиток педагогічних інновацій у зарубіжній науці пов'язаний з іменами Б. Блума, Д. Брунера, Г. Грейса, Дж. Керола та ін. В українській теорії та практиці освіти інноваційний технологічний підхід заснований А. Алексюком, В. Бондарем, В. Лозовою, І. Підласим та ін. Низка досліджень присвячена інноваційним технологіям вищої, у тому числі педагогічної освіти (Я. Бурлака, І. Дичківська, І. Дмитрик, М. Левіна В. Літостанський, Н. Никадоров, О. Удод, О. Шапран та ін.). Вагомі відкриття роблять педагоги-новатори (Ш. Амонашвілі, Є. Ільїн, С. Лисенкова, В. Хомич, В. Шаталов та ін.).

Мета педагогічної інноватики полягає в оптимізації навчально-виховного процесу, в забезпеченні його відповідності умовам і тенденціям суспільного буття. Саме в цій площині постає проблема ефективності інноваційних педагогічних процесів. Для раціонального управління нововведеннями необхідно вивчити їх особливості, які сприяють або стримують ефективний перебіг та розвиток. Ефективність тлумачиться як співвідношення результатів дій і витрат на їх досягнення [2, с. 57]. Це означає, що навіть найвищий за певних умов результат ще не свідчить про максимальну ефективність діяльності. Необхідно враховувати, які засоби і ресурси було затрачено задля його досягнення. Наприклад, якщо дві технології навчання забезпечують приблизно однаковий рівень засвоєння знань, то ефективнішою буде та, що потребує найменших зусиль. Але стверджувати про більшу чи меншу ефективність дій можна лише тоді, коли досягнута їх мета.

Виклад основного матеріалу. Загальна мета повинна бути структурована відповідно до специфіки і цілей етапів інноваційного процесу. Вдале формулювання мети інноваційного процесу не означає, що вона буде однаково сприйнята всіма потенційними його учасниками. Це зобов'язує ініціаторів впровадження нововведення до активного роз'яснення його суті, переваг для колективу і кожного учасника зокрема, врахування зустрічних думок і пропозицій, а за необхідності – внесення коректив у стратегію і тактику реалізації інноваційної ідеї. Іноді для досягнення єдності інтересів та цілей неминучим може бути і коригування мети. Наприклад, якщо керівник навчального закладу і його колеги матимуть різні цілі, то це обов'язково внесе розлад у діяльність колективу, ускладнить чи унеможливить досягнення очікуваних результатів, а то й спотворить, поставить під сумнів інноваційну ідею.

Методи, що використовуються на кожному етапі реалізації інноваційного процесу, повинні забезпечити досягнення необхідних результатів за найменших витрат фінансів, часу та інших ресурсів. Залежно від особливостей новації ефективними можуть бути різні методи її реалізації. Важливо, щоб учасники інноваційного процесу мали їх у своєму арсеналі, уміли маневрувати ними залежно від ситуації.

Кожен етап інноваційного процесу вимагає певної організації робіт і застосування відповідних методів. В одних випадках потрібне чітке окреслення меж ініціативи і відповідальності, в інших – творчий підхід, оперативне реагування на швидкозмінні ситуації, чіткий розподіл обов'язків та відповідальності, зрештою, необхідна гнучка організація праці задля досягнення бажаного результату. Організаційні форми при цьому повинні максимально відповідати обраним методам і можливостям виконавців.

Використання інноваційних процесів є соціально значущим аспектом у формуванні творчої особистості майбутнього вчителя філолога, оскільки обумовлює: доступ до світових знань і культури країн, мову яких майбутній учитель-філолог буде викладати учням; передачу знань, напрацьованих людством до кожного користувача єдиного інформаційного простору; необмеженість свободи творчості, що є показником високої професійної кваліфікації викладача-філолога; адаптацію особистості майбутнього філолога до динамічно мінливих умов життя в цілому [1, с. 64]. Інформаційні технології впливають на зміст і методику навчання. Потужні електронні ресурси дозволяють інтенсифікувати й урізноманітнити процес навчання завдяки створенню мультимедійних програм, електронних посібників, тестових завдань, презентацій (за допомогою програми Power Point), завдань до самостійної творчої роботи (за допомогою програми Microsoft Publisher). Intel Teach – програма для вчителів, яка спрямована на підготовку вчителів в умовах інформаційного суспільства. В рамках програми проводяться тре-

нінги, вебінари, форуми, конкурси, пролонговані у часі он-лайн конференції. Досягнення результатів, очікуваних від реалізації інноваційного педагогічного процесу, залежить і від мотивації виконавців. Для того, щоб вони були зацікавлені у досягненні необхідних результатів інноваційної діяльності, потрібно створити відповідні умови, передбачити колективні, індивідуальні стимули. Однак не завжди створення сприятливих умов породжує у тих, на кого покладено реалізацію нововведення, позитивне ставлення і зацікавленість у його освоєнні. В багатьох людей можуть бути свої переконання, щоб ігнорувати, протидіяти йому чи імітувати участь у його реалізації. Нерідко можливий опір змінам. Усе це потрібно прогнозувати, розробити тактику щодо послаблення опору, підвищення зацікавленості, активізації участі тих, хто з певних причин опинився в опозиції до ініціаторів змін. Як правило, педагогічні колективи, в яких утвердилися демократичні принципи співжиття, першими сприймають нове, ґрунтовно аналізують, відкрито обговорюють, злагоджено працюють над його втіленням [2, с. 43].

Одним із найбільш поширених засобів інформаційних технологій є електронні підручники. Вони являють собою не тільки засоби навчання, а й засоби контролю. Використання різноманітних відеоматеріалів, фільмів, мультимедійних програм, електронних словників, мультимедійних довідників та енциклопедій допомагає створити умови, максимально наближені до реального спілкування іноземною мовою шляхом обміну інформацією зі студентами інших країн, організовувати різноманітну навчальну діяльність студентів, значно підвищувати їх мотивацію.

Ефективною сучасною технологією навчання є «Case-Study», яку успішно можна використовувати під час викладання іноземної мови. Цей метод базується на описі будь-якої проблеми чи ситуації, яка пов'язана з майбутньою професією студентів. Учасники обговорень приймають рішення та дають рекомендації стосовно вирішення певного завдання. Цей метод допомагає наблизити навчальний процес до реальних умов, сприяє розвиткові говоріння, стимулює до читання та засвоєння додаткового автентичного матеріалу з теми [5].

«Мозковий штурм» (brainstorming) – один з видів діяльності, який широко застосовується при роботі в групах. Він генерує більшу кількість ідей, ніж звичайне групове вирішення проблем. Цей метод стимулює студентів мислити та висловлювати свої думки іноземною мовою і прислухатися до думок інших [6, с. 36].

На практичних та семінарських заняттях доцільно використовувати різноманітні форми з технологіями творчого мислення студентів [1, с. 80]. Особливо значущу роль при підготовці студентів до вивчення іноземних мов відіграють комп'ютерні конференції, які дають можливість всім учасникам навчального процесу обмінюватися повідомленнями, що представляють собою значну дидактичну цінність.

Інноваційний процес за структурою є складним. Часто він не лише структурується на послідовні етапи, а й охоплює кілька проблемно-смислових розгалужень. Тому реалізувати його належить не одній людині, а групі, іноді великим колективам, кожен з яких покликаний працювати задля досягнення єдиної мети. Для цього потрібно забезпечити ефективний обмін інформацією, тобто налагодити ефективні комунікації, завдяки яким об'єднуються в єдине ціле організаційно складні соціальні структури, до яких належить колектив, що реалізовує інноваційну педагогічну ідею. Комунікації бувають вертикальними (між підлеглими і керівниками) і горизонтальними (міжособистісні й міжгрупові). У процесі їх здійснення можуть виникати різноманітні антиінноваційні інформаційні, комунікативні бар'єри (плітки, дезінформація, провокативне загострення стосунків тощо). Тому ініціатори інноваційного процесу мають заздалегідь продумати і змоделювати комунікативні канали та механізми, стежити за ефективністю їх функціонування. Вносити за необхідності корективи, долати збої, дбаючи, щоб кожен учасник реалізації нового знав, що, як і де відбувається, якими є проміжні результати, які вносяться зміни і до чого вони зобов'язують. Отже, доступність, своєчасність надходження, достовірність інформації, сприятливий для професійного спілкування клімат забезпечують ефективну взаємодію всіх учасників інноваційного процесу, своєчасне виявлення і розв'язання конфліктів, що є передумовою злагодженої роботи колективу.

Залежно від узятих за основу в інноваційному процесі критеріїв виокремлюють відповідні елементи, що логічно, змістовно, організаційно, композиційно взаємопов'язані між собою. Синтез різноманітних типів структур дає змогу побачити складність інноваційного процесу та пов'язаних із його впровадженням завдань; спрогнозувавши ймовірні проблеми, є можливість уникнути їх.

Структури інноваційного процесу поєднані між собою не лише горизонтальними, а й вертикальними зв'язками. Кожен компонент будь-якої структури реалізується у компонентах інших структур, оскільки всі вони утворюють єдину систему.

Загалом будь-який інноваційний процес із погляду його ефективності певною мірою ризиковий. Суть не лише у потенціалі ефективності інноваційної ідеї, а й у багатьох чинниках, що впливають на впровадження і використання інноваційної педагогічної технології. Одні з цих чинників –універсальні і виявляються в будь-якій сфері людської діяльності, інші поширені в педагогічній діяльності.

Якість реалізації інноваційного процесу в педагогічній діяльності зумовлюється його цілями, методами і засобами, організованістю, знаннями, здібностями, зацікавленістю виконавців у досягненні найвищих результатів, особливостями комунікації між ними [7, с. 223]. Оскільки результат кожного етапу інноваційного процесу є передумовою ефективного здійснення наступного – це актуалізує необхідність узгоджувати попередні цілі з наступними. Наприклад, збір інформації про новацію має забезпечити обґрунтоване прийняття рішення про доцільність її впровадження або відхилення. Прийняте позитивне рішення повинно містити завдання на розробку програми впровадження, в якій мають бути визначені суть, етапи робіт, а також основні контрольні орієнтири.

Особливо важливим є формулювання мети впровадження. Тільки конкретність, прозорість, чіткість окреслених у ній параметрів дає змогу на основі їх порівняння зі здобутими результатами прийняти рішення про доцільність тривалого використання нововведення або зупинення роботи щодо реалізації інноваційної ідеї в педагогічній діяльності.

Учасники інноваційного процесу, крім готовності і прагнення впроваджувати новації, повинні мати належну кваліфікацію для виконання покладених на них обов'язків. На практиці нерідко буває, що педагог може успішно реалізувати у навчальному процесі вимоги програми, володіти різноманітними методиками навчання й виховання, але при цьому не відчувати потреби в новому саме через відсутність у структурі особистості творчого потенціалу. Тому необхідною умовою ефективної інноваційної діяльності є спеціальна підготовка педагога, нагромадження й осмислення ним досвіду такої діяльності, внутрішня налаштованість на пошук та осягнення нового. Певною мірою культивувати її у собі може кожна людина.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що, на відміну від традиційних методик навчання інноваційні інтерактивні навчальні технології визначають кінцевий результат, активізують процес пізнання, стимулюють інтерес, дають змогу розвитку особистості, і як результат – підвищують володіння мовою, сприяють зростанню мобільності, ініціативності, творчості, самостійності студентів щодо прийняття рішень та, відповідно, конкурентоздатності на ринку праці. Успішні впровадження усього комплексу інноваційних методів і форм у навчальний процес з урахуванням їх доцільного поєднання та відповідності дидактичним завданням, має величезне значення для оптимізації навчального процесу у вищому навчальному педагогічному закладі.

Список літератури:

1. Вавіліна С. В. Роль використання електронних навчальних ресурсів у формуванні професійної компетенції майбутніх філологів // Якість вищої мовної освіти: шляхи вдосконалення організації і проведення педагогічної практики студентів-філологів / Матеріали IV Міжнародної наук.-практичної конференції. – Горлівка: Вид-во ГДПІІМ, 2010. – С. 64-65.
2. Гунько Н. А. Сучасне інформаційно-освітнє середовище як фактор удосконалення професійно-педагогічної підготовки майбутнього викладача / Н. А. Гунько // Наукові записки ТНПУ. Серія: Педагогіка. – 2014. – № 3. – С. 43-48.
3. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: навчальний посібник / І. М. Дичківська. – К.: Академвидав, 2004. – 352 с.
4. Зарічанська Н. Використання інноваційних технологій у навчально-виховному процесі / Н. В. Зарічанська // Методичні рекомендації. – Вінниця. ВДПУ, 2012. – 85 с.
5. Камінська А. В. Формування готовності майбутніх викладачів до інноваційної діяльності у вищому навчальному закладі [Електронний ресурс] режим доступу http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN13/11kavvnz.pdf
6. Козак Л. В. Інноваційне навчання як основа розвитку інноваційної особистості майбутнього викладача / Л. В. Козак // Розвиток особистості умовах трансформаційного суспільства: матеріали Міжнародної наук.-практ. конфер. (13 грудня 2012 р.) / заг. ред. В. О. Огнев'юка. – К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2012. – С. 36-42.
7. Корольова О. М. Методичні принципи та сучасні проблеми інтенсифікації процесу навчання за допомогою використання інформаційних технологій / О. М. Корольова. – Горловка: Вісник ГІІМ. – 2014. – С. 222-225.

Танана С.М.
Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ПОДХОДЫ К ФОРМИРОВАНИЮ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация
Формирование готовности будущих учителей инностранных языков является одним из заданий учебно-воспитательного процесса высшего ученого педагогического учреждения. В статье рассматриваются цели и сущность инновационного процесса, его структура, этапы и пути реализации в педагогической деятельности. Проанализировано использование инновационных методов обучения будущего учителя- филолога в педагогической деятельности.
Ключевые слова: профессиональная компетентность, педагогические инновации, обучение, инновационная деятельность, новейшие технологии.

Tanana S.M.
Pereyaslav-Khmelnytskyi State Pedagogical University named after Hryhoriy Skovoroda

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE FORMATION OF READINESS OF FUTURE TEACHERS OF FOREIGN LANGUAGES TO INNOVATIVE ACTIVITIES

Summary
The formation of readiness of future teachers of foreign languages to innovative activity is one of the aims of educational process of high educational pedagogical establishment. The article deals with the aim and essence of innovative process, its structure, stages and ways of realization in the pedagogical activity. The using of innovative teaching methods of philologist of the future teacher in teaching activities is analyzed.
Keywords: professional competence, teaching innovations, education, innovation activity, innovation technologies.

МЕДИЧНІ НАУКИ

УДК: 616.36-002.2-022:616-008.9:577.17]-074

РІВНІ С-ПЕПТИДУ У ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ 2 ТИПУ У ПОЄДНАННІ З ХРОНІЧНИМ ГЕПАТИТОМ С

Дербак М.А., Сіксай Л.Т., Пічкар Й.І.
Ужгородський національний університет

У роботі представлені результати обстеження 400 хворих на цукровий діабет (ЦД) 2 типу. Сформовано 2 групи, серед яких першу групу склали 125 хворих на ЦД 2 типу поєднаний з хронічним гепатитом С (ХГС) і другу групу склали 275 хворих на ЦД 2 типу без ХГС. Групи були репрезентативні за віком, статтю та давністю ЦД. Відмічено, що 49,6% хворих на ЦД 2 типу з ХГС мали важку форму діабету, на противагу хворим без ХГС, де важкі форми мали 26,5% хворих. Вивчаючи рівні секреції С-пептиду встановлено, що знижена його секреція вірогідно частіше, реєструвалася у хворих на ЦД 2 типу з ХГС, а ніж без вірусу, а саме в 70,4% пацієнтів проти 6,2% ($p<0,001$) відповідно. У підгрупі хворих з високим вірусним HCV навантаженням С-пептид нижче норми зареєстровано у 83,6% випадків, а у підгрупі з низьким вірусним навантаженням у 61,8%. Встановлено, що висока реплікативна активність HCV приводить до зниження секреції інсуліну з розвитком інсулінової недостатності, погіршення компенсації та клінічного перебігу ЦД 2 типу.

Ключові слова: хронічний гепатит С, цукровий діабет, важка форма, С-пептид.

Актуальність проблеми. На сьогоднішній день у всіх країнах світу відмічено тісний взаємозв'язок між розвитком вірусних гепатитів (ВГ) та цукровим діабетом (ЦД). Спостерігається більш висока (у 6-10 разів в порівнянні з загальною популяцією) частота інфікування вірусом гепатиту С (ВГС) хворих з ЦД як 1, так і 2 типів [1, 3]. Дослідження останніх десятиліть доводять, що HCV-інфекція є не лише причиною захворювання печінки, але й являє собою системний патологічний процес, генералізовану інфекцію, наслідки якої – ураження багатьох органів і систем [6, 7]. Важливою особливістю HCV-інфекції є надзвичайна здатність вірусу до тривалої персистенції в організмі хазяїна та безпосередня, пошкоджувальна дія на клітинному рівні з утворенням циркулюючих імунних комплексів, активацією біологічних речовин (цитокінів і ін.) [8]. На сьогодні доведено роль HCV-інфекції як основного етіологічного чинника змішаної кріоглобулінемії, імунної тромбоцитопенії, синдрому Шегрена, аутоімунного тіреоідиту, цукрового діабету 2 типу [2,4]. Таким чином, на сьогоднішній день проведено цілий ряд досліджень, присвячених ролі ВГС у розвитку ураження багатьох органів і систем. Проте, залишається відкритим питання впливу HCV-інфекції на Я – клітини підшлункової залози, на секрецію інсуліну, що й визначило наш інтерес до даної проблеми.

Мета роботи – вивчити рівні секреції С-пептиду у хворих на ЦД 2 типу поєднаний з хронічним гепатитом С з різним вірусним навантаженням.

Матеріали й методи. Обстежено 400 пацієнтів віком від 31 до 70 років (у середньому – 54,1±1,1 року): 247 (61,7%) чоловіків і 153 (38,3%) жінок, що перебували на лікуванні в ендокринологічному та гастроентерологічному відділеннях Закарпатської обласної клінічної лікарні ім. А. Новака протягом 2011-2013 рр. Залежно від скарг усім хворим проведені клініко-лабораторні обстеження згідно протоколів надання медичної допомоги передбачуваного захворювання. Визначення маркерів гепатитів В і С проводили методом імуноферментного аналізу (ІФА) з використанням відповідних тест систем та подальшим визначенням РНК ВГС та генотипу вірусу. Кількість РНК ВГС визначали методом ПЛР в режимі реального часу.

Оскільки визначення інсуліну має значення тільки у пацієнтів, що не отримували препаратів інсуліну, то для оцінки функціонального стану β-клітинного апарату підшлункової залози у обстежуваних хворих, визначали рівень С-пептиду у сироватці крові методом ІФА з використанням наборів реагентів DRG (США) згідно методики виробника.

Характеристику клінічного перебігу оцінювали за ступенями важкості та компенсації ЦД 2 типу. Легка форма ЦД 2 типу характеризувалася можливістю компенсації процесу дієтою та наявністю тільки неважких ускладнень – ретинопатія 1 стадії, нефропатія 1 стадії, транзиторна нейропатія. Середня ступінь ЦД 2 типу була встановлена у хворих з можливою компенсацією вуглеводного обміну за допомогою таблетованих цукрознижуючих препаратів та наявними ускладненнями: ретинопатія 1 чи 2 стадії, транзиторна нейропатія. Важкий ступінь ЦД 2 типу характеризувався важкими ускладненнями: ретинопатією 3 стадії, нефропатією 2 чи 3 стадії, важкими проявами периферичної чи вегетативної нейропатії, енцефалопатією. Метод досягнення компенсації був індивідуальним – дієта, таблетовані цукрознижуючі препарати, інсулінотерапія.

Ступінь компенсації ЦД 2 типу встановлювали за рівнем глікозильованого гемоглобіну (HbAlc, % фракція гемоглобіну, сполучена з глюкозою), який визначали методом колориметрії. Параметри понять «компенсований», «субкомпенсований» і «декомпенсований» ЦД оцінювали наступним чином. Повна компенсація вуглеводного обміну характеризувалася відсутністю спраги, частого сечовипускання, симптомів гіпоглікемії. У хворого добре загальне самопочуття, рівний настрій, достатньо високий рівень фізичної та інтелектуальної активності, рівні глюкози в крові натще і після їжі нормальні, глюкоза в сечі відсутня. Рівень HbAlc не перевищував 7%.

Субкомпенсований вуглеводний обмін характеризувався відсутністю скарг, характерних для ЦД, наявністю хорошого самопочуття, відсутністю гіпоглікемічних реакцій, рівенем глюкози в крові натще до 8,5 ммоль/л, після їжі-до 10 ммоль/л, HbAlc- не вище 9%, а глюкоза в сечі – до 5% від цукрової цінності їжі. Про декомпенсацію вуглеводного обміну свідчили скарги, властиві ЦД, показники глікемії більш високі натще і після прийому їжі, HbAlc вище 9%, втрата глюкози з сечею більше 5% вуглеводної цінності їжі.

Сформовано 2 групи хворих, серед яких першу досліджувану групу склали 125 хворих на ЦД 2 типу з ХГС і другу групу склали 275 хворих

© Дербак М.А., Сіксай Л.Т., Пічкар Й.І., 2015

Таблиця 1

Ступінь важкості та компенсації цукрового діабету 2 типу в залежності від вірусного навантаження

Групи хворих	Ступінь важкості ЦД 2типу			Ступінь компенсації вуглеводного обміну		
	Легка	Середня	Важка	Компенсований (HbA_{1c} 6,0-6,5%)	Субкомпенсований (HbA_{1c} 6,6-7,0%)	Декомпенсований (HbA_{1c}>7,0%)
1гр (n=125) ЦД 2 типу + ХГС	14 (11,2%)**	49 (39,2%)	62 (49,6%)**	7 (5,6%)	25 (20%)	93 (74,4%)
1а пгр (п=49) ЦД 2 типу + високе навантаження HCV	0*	17 (34,7%)	32 (65,3%)*	0	5 (10,2%)	44 (89,8%)*
1б пгр (п=76) ЦД 2 типу + низьке навантаження HCV	14 (18,4%)	32 (42,1%)	30 (39,5%)	7 (9,2%)	20 (26,3%)	49 (64,5%)
2 група (п=275) ЦД 2 типу без ХГС	95 (34,6%)	107 (38,9%)	73 (26,5%)	23 (8,4%)	60 (21,8%)	192 (69,8%)

** – p<0,01 у порівнянні з групою 1б; ** – p<0,001 у порівнянні з групою 2*

Джерело: розроблено авторами

на ЦД 2 типу без ХГС. Перша група була розділена на: 1а підгрупу (п=49) – хворі з високим вірусним навантаженням РНК ВГС ≥ 4x10[5] МО/мл і 1б підгрупу (п=76) – хворі з низьким вірусним навантаженням РНК ВГС ≤ 4x10[5] МО/мл. Групи були репрезентативні за статтю, віком та тривалістю ЦД.

Оцінка значимості вірогідності відмінностей відносних величин у незалежних вибірках проводилася шляхом перевірки нульової статистичної гіпотези про рівність відносних частот у двох вибірках і по двосторонньому точному критерію Фішера з використанням програми Statistica 8.0 for Windows. Різницю вважали вірогідною при p<0,05.

Результати та їх обговорення. Секреція С-пептиду у хворих на ЦД залежить від цілого ряду факторів, у тому числі, від компенсації ЦД і глюкозотоксичності, стану інсулінорезистентності в організмі, тривалості захворювання, віку хворого, тактики лікування хворого, деяких агресивних факторів навколишнього середовища, наявності супутніх захворювань і т.д. Тому ми вирішили, оцінити функціональний стан β-клітин у хворих, об'єднаних одним основним фактором впливу на клітину – мішень, у нашому випадку ВГС.

Вивчаючи рівні секреції С-пептиду встановлено, що знижена його секреція вірогідно частіше, реєструвалася у хворих на ЦД 2 типу з ХГС, а ніж в неінфікованих, а саме в 70,4% пацієнтів проти 6,2% (p<0,001). Істотний вплив на базальну секрецію С-пептиду виявляла наявна різниця в реплікативній активності HCV. У підгрупі хворих з високим вірусним HCV навантаженням С-пептид нижче норми зареєстровано у 83,6% випадків, у той час як у підгрупі з низьким вірусним навантаженням в 61,8% випадків (p<0,02) (рис. 1).

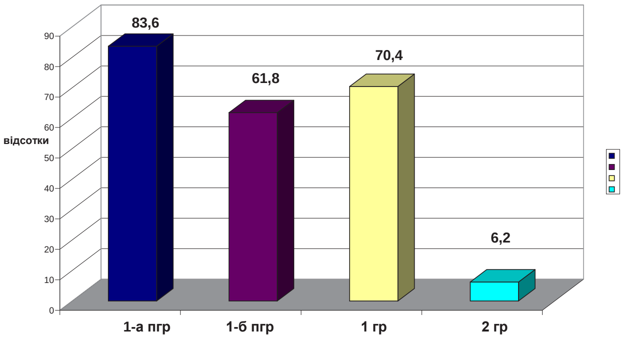

Рис. 1.

Джерело: розроблено авторами

У процесі дослідження у цих же групах хворих, нами проведено комплексний аналіз результатів визначення HbAlc, що специфічно характеризує компенсацію ЦД. Оцінюючи отримані результати, достовірної різниці між рівнями компенсації вуглеводного обміну у хворих 1-ої і 2-ої груп нами не знайдено. Аналізуючи рівень HbAlc у хворих з високим та низьким вірусним навантаженням HCV встановлено, що переважна більшість хворих була з декомпенсацію вуглеводного обміну. Серед хворих з високим вірусним навантаженням декомпенсований вуглеводний обмін мали 89,8% (44 із 49), і жодного хворого не було з повною компенсацією. У групі з низькою вірусною активністю 64,5% (49 із 76) хворих мали декомпенсований вуглеводний обмін та 9,2% (7 із 76) – повну компенсацію (p<0,01) (таблиця 1).

Аналізуючи ступінь важкості ЦД 2 типу встановлено, що важку ступінь ЦД частіше мали хворі із ХГС (49,6%), а ніж без вірусу (26,5%) (p<0,001). У групі з високою вірусною активністю важку ступінь ЦД 2 типу мали 65,3% хворих, проти 39,5% у групі з низькою вірусною активністю (p<0,01). Тобто, рівень реплікативної активності HCV впливав на клінічний перебіг діабету, обтяжуючи його. Отже, стає очевидним той факт, що існує суттєвий взаємозв'язок між реплікативною активність HCV у хворих на ЦД 2 типу та ступенем важкості і компенсацію вуглеводного обміну.

Характеристика вікових категорій хворих на ЦД 2 типу із ХГС показала, що найбільший відсоток важких форм припадав на вік 51-60 років – 69,4%, далі 41-50 років – 48,9% та 61-70 років, де цей показник становив 46,9%. Нами не аналізувались вікова група 18-20 років, так як за весь період набору клінічного матеріалу в стаціонарі в жодному випадку не був діагностований ЦД 2 типу в цьому віці. Також, не підлягала порівнянню група хворих 21-30 років, так як таких хворих було всього 3 осіб. Отже, нами відмічено, що 75,8% (47 із 62) важких форм ЦД 2 типу склали особи працездатного віку, що зумовлює актуальність вивчення даної проблеми (таблиця 2).

Таблиця 2

Кількість важких форм ЦД 2 типу серед хворих з ХГС в залежності від віку

Вік в роках	Хворі на ЦД з ХГС	Кількість важких форм ЦД	
		абс	%
31-40	12	0	0
41-50	45	22	48,9
51-60	36	25	69,4
61-70	32	15	46,9
Всього	125	62	49,6%

Подібні дані отримали Amedeo L. та співавт. (2009 р.). За результатами їх спостережень було відмічено, що у пацієнтів із хронічним гепатитом С у три рази частіше спостерігався вищий рівень глюкози, у порівнянні із пацієнтами HCV-негативними з іншими захворюваннями печінки. Тобто, порушення вуглеводного обміну були виразнішими у хворих інфікованих ВГС [5].

Висновки. 1. Знижена секреція С-пептиду вірогідно частіше, реєструється у хворих на ЦД 2 типу з ХГС, а ніж в неінфікованих, а саме в 70,4% пацієнтів проти 6,2% ($p<0,001$). Істотний вплив на базальну секрецію С-пептиду має реплікативна активність HCV.

2. Отримані результати свідчать про можливу роль вірусу гепатиту С у порушенні вуглеводного обміну, з наступним розвитком інсулінової недостатності, погіршенням компенсації та клінічного перебігу ЦД 2 типу.

3. Вивчення функціонального стану β-клітинного апарату підшлункової залози у хворих на ЦД 2 типу поєднаний з хронічним гепатитом С, дасть змогу в подальшому розробити патогенетично обґрунтовані алгоритми діагностики та оптимізувати схеми терапії цих хворих.

Список літератури:

1. Дербак М. А. Про поширеність віруса гепатиту С у хворих на цукровий діабет // Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія «Медицина».– 2012. – № 44. – С. 20-25.
2. Крель П. Е. Внепеченочная локализация вируса гепатита С: особенности клинических проявлений и прогностическая значимость / П. Е. Крель, О. Д. Цинзерлинг // Тер. архив. – 2009. – № 11. – С. 63–68.
3. Хамнуева Л. Ю. Сахарный диабет и HBV- HCV-инфекции / Л. Ю. Хамнуева, Бондарь И. А., Малов И. В. – Иркутск, 2006. – 53 с.
4. Ali A. Hepatitis C infection: a systemic disease with extrahepatic manifestations / A. Ali, N. Zein // Cleve Clin. J.Med. – 2006. – Vol. 72. – P. 1005–1016.
5. Amedeo L. Hepatitis C and diabetes: the inevitable coincidence? Expert Review of Antiinfective / L. Amedeo, E. A. Luigi, P. Salvatore et al. // Therapy. – 2009. – Vol. 7, № 3. – P. 293-308.
6. Craxi A. Hepatitis C virus (HCV) infection: a systemic disease / A. Craxi, G. Laffi // Mol. Aspects Med. – 2008. – Vol. 29(1–2). – P. 85–95.
7. Lonardo A. Steatosis and hepatitis C virus: mechanisms and signifi cance for hepatic and extrahepatic disease / A. Lonardo, L. E. Adinolfi, P Loria et al. // Gastroenterology. – 2004. – Vol. 126. – P. 586-597.
8. Nagao Y. Extrahepatic manifestations and insulin resistans in an HCV hyperendemic area / Y. Nagao, T. Kawaguchi, K. Tanaka et al. // Int. J. Mol. Med. – 2005. – Vol. 16, № 2. – P. 291-296.

Дербак М.А., Сиксай Л.Т., Пичкар И.И.
Ужгородский национальный университет

УРОВНИ С-ПЕПТИДА У БОЛЬНЫХ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2 ТИПА СОЧЕТАННЫМ С ХРОНИЧЕСКИМ ГЕПАТИТОМ С

Аннотация
В работе представлены результаты обследования 400 больных сахарным диабетом (СД) 2 типа. Сформировано 2 группы, среди которых первую группу составили 125 больных СД 2 типа в сочетании с хроническим гепатитом С (ХГС) и вторую группу составили 275 больных СД 2 типа без ХГС. Группы были репрезентативны по возрасту, полу и длительностью СД. Отмечено, что 49,6% больных СД 2 типа с ХГС имели тяжелую форму СД, в противоположность больным без ХГС, где тяжелая форма регистрировалась у 26,5% больных. Изучая уровни секреции С-пептида установлено, что снижение его секреции достоверно чаще, регистрировалось у больных СД 2 типа сочетанным с ХГС, чем у больных без вируса, а именно в 70,4% пациентов против 6,2% ($p<0,001$) соответственно. В подгруппе больных с высокой вирусной HCV нагрузкой С-пептид ниже нормы зарегистрирован в 83,6% случаев, а в подгруппе с низкой вирусной нагрузкой в 61,8%. Установлено, что высокая репликативная активность HCV приводит к снижению секреции инсулина с развитием инсулиновой недостаточности, ухудшению компенсации и клинического течения СД 2 типа.

Ключевые слова: хронический гепатит С, сахарный диабет, тяжелая форма, С- пептид.

Derbak M.A., Siksay L.T., Pichkar Y.I.
Uzhgorod National University

SERUM C-PEPTID IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES COMBINED WITH CHRONIC HEPATITIS C

Summary
The results of examination of 400 patients with type 2 diabetes mellitus (DM) are described in the article. Two groups of patients were formed. The first studied group consisted of 125 patients with type 2 diabetes combined with chronic hepatitis C (HCV) and the second group of comparison consisted of 275 patients with type 2 diabetes without CHC disease. The groups were representative of age, sex and duration of diabetes. It is noted that 49,6% of patients with type 2 diabetes with CHC had severe diabetes, In contrast to patients without chronic hepatitis C, where only 26,5% of patients had severe forms. By studying the secretion levels of C-peptide it was found out that its reduced secretion was significantly more frequently recorded in patients with type 2 diabetes with chronic hepatitis C than those without the virus, namely in 70,4% of patients versus 6,2% (p‹0,001) respectively. In the subgroup of patients with a high viral load of HCV, C-peptide below normal was registered in 83,6% of cases, and in the subgroup with low viral load in 61,8%. It was established that high HCV replication activity leads to a decrease in insulin secretion with the development of insulin deficiency, deterioration compensation and clinical course of type 2 diabetes.
Keywords: chronic hepatitis C, diabetes mellitus, severe form of C-peptide.

УДК 613.84+614.253.4

ГІГІЄНІЧНА ОЦІНКА УМОВ ПРОЖИВАННЯ ТА НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Мізюк М.І., Суслик З.Б., Мельник В.І.
Івано-Франківський національний медичний університет

У роботі проведена гігієнічна оцінка особливостей проживання та навчання студентів медичного університету. Вивчено умови проживання, рівень матеріального забезпечення, сімейний стан, взаємовідносини у сім'ї та колективі, наявність стресових ситуацій, світловий режим під час підготовки до занять та навчання, умови підготовки до занять. До основних видів життєдіяльності студентів відносяться: підготовка до занять, навчання, заняття спортом, перегляд телепрограм, робота з комп'ютером, читання художньої літератури та ін.
Ключові слова: студенти медичного університету, умови проживання, умови навчання.

Постановка проблеми. Значення якості життя різних груп населення особливо зростає у переломні періоди життя країни і є барометром соціального благополуччя. Особливо це стосується дитячого та підліткового віку. Дослідження особливостей цього динамічного процесу є дуже важливим з точки зору виявлення факторів ризику, які можуть сприяти формуванню донозологічних, функціональних та патологічних змін в організмі студентської молоді

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки якості життя студентської молоді хвилюють багатьох вчених вищих навчальних закладів. Проведені дослідження присвячені вивченню житлово-побутових та медико-соціальних умов життя у студентів, які проживали в умовах забруднення атмосферного повітря, а також умов життєдіяльності студентів [1-4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В опублікованих дослідженнях в першу чергу представлені фрагментарні та регіональні особливості якості життя студентів. Є і невирішені питання, зокрема, особливості життєдіяльності студентів протягом робочого дня, структура окремих елементів життєдіяльності, добові затрати часу на окремі види життєдіяльності студентів тощо.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення умов проживання і навчання студентів-медиків Прикарпатського регіону та добових особливостей їхньої життєдіяльності для встановлення факторів ризику виникнення змін в організмі людини.

Виклад основного матеріалу. Нами проведено вивчення умов проживання і навчання студентів та розповсюдження шкідливих звичок серед студентів 1-6 курсів Івано-Франківського національного медичного університету за спеціальною анкетою.

За результатами проведеного анкетування встановлено, що третина студентів (35,41±2,71)% проживає вдома, третина – в гуртожитку (34,58±3,93) %, а третина – на квартирах (31,22±2,64) %.

Більшість із них живуть у задовільних (45,75±3,07)% та комфортних (45,35±4,29) % умовах.

Рівень матеріального забезпечення у переважної маси студентів – середній (58,72±3,47)%, у (21,52±2,75)% – вище середнього, у (12,45±2,36)% – високий і у 1,25±0,66% студентів – дуже високий. При цьому сума матеріального доходу (в грн..) на одного члена сім'ї в середньому за місяць становить на 1-му курсі – 1803,80 грн., на 2-му – 1487,30 грн., на 3-му – 1660,00 грн., на 4-му – 1318,30 грн., на 5-му – 919,60 грн., на 6-му – 684,78 грн. З наведених даних видно, що середня місячна забезпеченість прогресивно знижується від 1-го до 6-го курсу.

За період навчання (87,18±6,38)% студентів не змінюють свій сімейний стан, а чисельність тих, що перебувають у зареєстрованому шлюбі становить

© Мізюк М.І., Суслик З.Б., Мельник В.І., 2015

Таблиця 1

Основні види життєдіяльності студентів

Назва окремих видів життєдіяльності студентів	Частка студентів за видами життєдіяльності та курсами студентів, %						Середня частка студентів за видами життєдіяльності (%), M±m
	1	2	3	4	5	6	
Підготовка до занять	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0±0,00
Навчання	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0±0,00
Закупка продуктів і приготування їжі	82,54	90,70	82,98	95,56	93,02	86,84	88,61±2,19
Прийом їжі	100,0	95,34	97,87	100,0	97,67	100,0	98,48±0,77
Ранкова фіззарядка	38,10	27,91	23,40	15,56	16,28	28,95	25,03±3,48
Заняття спортом	58,73	60,47	44,68	11,11	30,23	44,74	41,66±7,59
Відвідування кінотеатру	20,63	37,21	21,28	11,11	34,88	31,58	26,12±4,12
Відвідування театру	9,52	6,98	8,51	6,67	11,63	5,26	8,10±0,93
Перегляд теле-програм	36,51	48,84	48,94	51,11	51,16	68,42	42,30±4,17
Робота з комп'ютером	87,30	90,70	91,49	91,41	86,05	94,74	90,28±1,29
Читання художньої літератури	38,10	44,19	31,91	64,44	34,88	60,53	45,68±5,59
Денний сон	53,97	62,79	53,19	55,56	41,86	47,37	52,46±2,93
Нічний сон	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0±0,00

Таблиця 2

Добові затрати часу на окремі види життєдіяльності студентів, год.

Назва окремих видів життєдіяльності студентів	Затрати часу серед студентів за курсами, год.						Середні затрати часу (год.), M±m	Структура часових затрат, %
	1	2	3	4	5	6		
Підготовка до занять	3,80	2,90	4,27	2,49	3,76	1,60	3,14±0,41	13,08
Навчання	5,70	7,00	6,23	6,42	6,59	4,75	6,12±0,32	25,50
Закупка продуктів і приготування їжі	0,77	1,01	0,55	1,16	1,20	1,30	0,99±0,12	4,13
Прийом їжі	0,84	0,80	0,92	0,72	1,11	0,94	0,89±0,06	3,70
Ранкова фіззарядка	0,10	0,05	0,09	0,04	0,06	0,06	0,07±0,01	0,29
Заняття спортом	0,76	0,80	0,35	0,48	0,31	0,40	0,52±0,09	2,17
Відвідування кінотеатру	0,40	0,50	0,42	0,19	0,70	0,60	0,47±0,07	1,96
Відвідування театру	0,16	0,12	0,18	0,15	0,20	0,12	0,16±0,01	0,67
Перегляд телепрограм	0,46	0,65	0,73	0,83	0,75	1,15	0,77±0,09	3,21
Робота з комп'ютером	2,10	2,20	2,14	2,31	1,82	2,45	2,17±0,09	9,04
Читання художньої літератури	0,38	0,40	0,50	1,03	0,58	0,86	0,63±0,11	2,63
Денний сон	0,80	1,10	0,64	0,78	0,56	0,54	0,74±0,09	3,08
Нічний сон	6,57	6,70	6,50	6,11	6,24	7,16	6,55±0,15	27,29
Громадський транспорт	0,60	0,60	0,75	0,89	1,02	0,80	0,78±0,07	3,25

(10,65±5,47)% і зростає до закінчення терміну навчання: 2-й курс – 4,0%, 3-й – 4,1%, 4-й – 4,2 %, 5-й – 15,9% і 6-й – 35,7% студентів. На 1-му курсі 1,4% студентів перебувають в незареєстрованому шлюбі. До завершення навчання на старших курсах починають появлятися розлучення: 5-й курс – 2,3%, 6-й курс – 2,4%.

Взаємовідносини в сім'ях як доброзичливі оцінюють (68,45±3,1)%, як задовільні – (23,55±8,10)%, а як незадовільні – (4,96±0,83)% респондентів.

Взаємовідносини у навчальних колективах як задовільні оцінюють (48,94±2,80)%, як доброзичливі – (41,78±2,77)%, а як конфліктні – (5,45±2,39)% студентів.

Серед них (28,37±3,56)% ніколи не відчувають одинокості, (63,15±3,07)% – іноді, а (8,48±2,31)% – часто.

У (32,20±4,80)% респондентів часто зустрічаються стресові ситуації, у (60,90±3,42)% – іноді, а у (6,90±1,17)% – майже ніколи.

Екологічний стан довкілля, в якому вони проживають, часто турбує (45,42±4,56)%, іноді – (40,70±4,05)%, ніколи – (4,65±2,20)% студентів.

Дещо менше їх турбує політична ситуація, зокрема: часто турбує (38,92±1,86)%, іноді – (39,28±1,97)%, ніколи – (11,19±1,54)%.

Підготовку до занять (61,44±3,06)% студентів здійснюють в окремій кімнаті, а (30,24±3,12)% – в кімнаті гуртожитку. Звертає на себе увагу той факт, що тільки (4,52±0,92)% готуються до занять у читальному залі, а в бібліотеці ще менше – (3,80±0,44)% студентів.

При цьому достатній світловий режим під час підготовки до занять відмічають (79,31±4,55)%, а під час навчання – (88,30±1,20)% студентів.

До основних видів життєдіяльності студентів відносяться: підготовка до занять (100,0±0,00)%, навчання (100,0±0,00)%, прийом їжі (98,48±0,77)%, заняття спортом (41,66±7,59)%, перегляд телепрограм (42,30±4,17)%, робота з комп'ютером (90,28±1,29)%,

читання художньої літератури (45,68±5,59)%, денний сон (52,46±2,93)%, нічний сон (100,0±0,00)% тощо (табл. 1).

У структурі життєдіяльності студентів підготовка до занять становить 13,8% або (3,14±0,41) год., навчання – 25,5% або (6,12±0,32) год., прийом їжі – 3,7% або (0,89±0,06) год., заняття спортом – 2,17% або (0,52±0,09) год., перегляд телепрограм – 3,21% або (0,77±0,09) год., робота з комп'ютером – 9,04% або (2,17±0,09) год., читання художньої літератури – 2,63% або (0,63±0,11) год., денний сон – 3,08% або (0,74±0,09) год., нічний сон – 27,29% або (6,55±0,15) год., користування громадським транспортом – 3,25% або (0,78±0,07) год. тощо (табл. 2).

Висновки і пропозиції. Таким чином, умови проживання, рівень матеріального забезпечення, сімейний стан, взаємовідносини у сім'ї та колективі, світловий режим під час підготовки до занять та навчання, умови підготовки до занять в основному задовільні. До основних видів життєдіяльності студентів, на які вони відводять найбільше часу, відносяться: підготовка до занять, навчання, заняття спортом, перегляд телепрограм, робота з комп'ютером, читання художньої літератури. До негативних особливостей слід віднести той факт, що тільки 4,5% готуються до занять у читальному залі, а в бібліотеці ще менше – 3,8% студентів.

Необхідно продовжувати вивчення якості життя студентів в умовах педагогічних інновацій.

Список літератури:

1. Изучение образа жизни, состояния здоровья и успеваемости студентов при интенсификации образовательного процесса / Н. А. Агаджанян, Т. Ш. Миннибаев, А. Е. Северин [и др.] // Гигиена и санитария. – 2005. – № 3. – С. 48–52.
2. Коробчанський В. О. Гігієнічна оцінка впливу кредитно-модульної системи навчання на функціональний стан студентів вищих медичних навчальних закладів / В. О. Коробчанський, О. Г. Резніченко // Український журнал з проблем медицини праці. – 2010. – № 3. – С. 62–66.
3. Гігієнічна оцінка житлово-побутових і медико-соціальних умов життя сучасних студентів / І. В. Сергета, О. Є Александрова, І. Л. Дунець [та ін] // Гігієна населених місць. – 2012. – № 60. – С. 300–305.
4. Ушаков И. Б. Современные проблемы качества жизни студентов / И. Б. Ушаков, Н. В. Соколова // Гигиена и санитария. – 2007. – № 2. – С. 56–58.

Мизюк М.И., Суслык З.Б., Мельник В.И.
Ивано-Франковский национальный медицинский университет

ГИГИЕНИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА УСЛОВИЙ ПРОЖИВАНИЯ И ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ МЕДИЦИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация
В работе проведена гигиеническая оценка особенностей проживания и обучения студентов медицинского университета. Изучено условия проживания, уровень материального обеспечения, семейное состояние, взаимоотношения в семье и коллективе, наличие стрессовых ситуаций, световой режим во время подготовки к занятиям и обучения, условия подготовки к занятиям. К основным видам жизнедеятельности студентов относятся: подготовка к занятиям, обучение, занятие спортом, просмотр телепрограмм, работа с компьютером, чтение художественной литературы и др.

Ключевые слова: студенты медицинского университета, условия проживания, условия обучения.

Mizyuk M.I., Suslyk Z.B., Melnyk V.I.
Ivano-Frankivsk National Medical University

HYGIENIC ESTIMATION OF LIVING CONDITIONS AND EDUCATION OF STUDENTS OF MEDICAL UNIVERSITY

Summary
In present article the living and training conditions of students of Medical University were estimated. The living conditions, financial prosperity, marital status, family and groups relationships, presence of stress situations, lighting regime during preparation of homework and lessons, training conditions were studied. The basic vital activities of students are preparing for the lessons, studying, athletics, watching TV, work at computer, reading etc.

Keywords: students of Medical University, living conditions, training conditions.

УДК 616.155.1-02:[616.12-005.4+616.379-008.64+616.155.194

ЗДАТНІСТЬ ЕРИТРОЦИТІВ ДО ДЕФОРМАЦІЇ У ХВОРИХ НА ІШЕМІЧНУ ХВОРОБУ СЕРЦЯ З СУПУТНІМИ ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ 2-ГО ТИПУ ТА АНЕМІЧНИМ СИНДРОМОМ

Павлюкович Н.Д., Павлюкович О.В., Трефаненко І.В., Ткач Є.П.
Буковинський державний медичний університет

Стаття присвячена вивченню змін реологічних властивостей крові у хворих на ішемічну хворобу серця з супутніми цукровим діабетом 2-го типу та анемією. Встановлено залежність змін деформаційних властивостей еритроцитів від ступеня тяжкості анемічного синдрому. Визначено обернену кореляційну залежність між коефіцієнтом здатності еритроцитів до деформації та рівнем глюкози плазми крові. Призначення телмісартану у схемі комплексного лікування обстежених хворих призводило до вираженого покращення індексу деформабельності еритроцитів. Запропонована схема диференційованої терапії може бути використана при лікуванні хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію літнього та старечого віку.

Ключові слова: ішемічна хвороба серця, цукровий діабет 2-го типу, анемічний синдром, індекс деформабельності еритроцитів, телмісартан.

Постановка проблеми. Відомо, що клітини крові здатні впливати на різні ланки процесів гемоциркуляції [2, с. 50]. Це, безперечно, робить їх цікавим об'єктом при дослідженні патогенезу захворювань внутрішніх органів.

Аналіз досліджень та публікацій. Узагальнення наукових даних літератури свідчить про те, що значна роль в патогенезі ішемічної хвороби серця (ІХС) та її ускладнень належить змінам реологічних властивостей крові і зумовленим ними розладам мікроциркуляції [1, с. 36]. Визнання цього факту знайшло відображення у достатньо ємному та багатозначному терміні «мікроциркуляторна жаба» (Benjamin Stanly B., 1992). При захворюваннях серцево-судинної системи виявляють модифікацію цитоскелету еритроцитів, зміни функції їх іонтранспортуючих мембран [5, с. 219]. Можливість кількісної оцінки здатності еритроцитів до деформації та з'ясування механізмів її порушення має велике діагностичне та практичне значення, а також може бути основою для розробки методів корекції цих порушень.

Мета дослідження. Встановити імовірні зміни коефіцієнту здатності еритроцитів до деформації (КЗЕД) у хворих на ІХС, цукровий діабет (ЦД) 2-го типу та анемію залежно від ступеня тяжкості анемічного синдрому (АС) та рівня глюкози плазми крові, а також проаналізувати доцільність включення в схему комплексного лікування вказаної категорії пацієнтів блокатора рецепторів ангіотензину II телмісартану.

Виклад основного матеріалу. Проведено комплексне обстеження 120 хворих на ІХС, ЦД 2-го типу та анемію, які знаходились на стаціонарному лікуванні в кардіологічному відділенні Обласного госпіталю для інвалідів Великої Вітчизняної війни (м. Чернівці). Середній вік пацієнтів склав 76,04±1,84 роки. Усі обстежені пацієнти в залежності від супутньої патології були розподілені на наступні підгрупи: І – хворі на ІХС з супутнім ЦД 2-го типу (n=12), ІІ – хворі на ІХС з супутньою анемією різного ступеня тяжкості (n=32), ІІІ – хворі на ІХС, що супроводжувалась супутніми анемією та ЦД 2-го типу (n=76). Контрольну групу для порівняльних досліджень склали 12 пацієнтів з ІХС без супутнього АС та ЦД 2-го типу, вік яких статистично вірогідно не відрізнявся від середнього віку хворих дослідної групи та відповідав їм у розподілі за статтю.

Хворі ІІ дослідної групи мали наступний розподіл залежно від ступеня тяжкості АС: ІІ А підгрупа – хворі на ІХС з анемією легкого ступеня тяжкості (гемоглобін більше 91 г/л) – 20 осіб (16,66% від загальної кількості обстежених хворих дослідної групи), ІІ Б підгрупа – хворі на ІХС з супутньою анемією середнього ступеня тяжкості (гемоглобін – 71-90 г/л) – 12 осіб (10,00%). Пацієнти ІІІ дослідної групи також були поділені на підгрупи залежно від рівня гемоглобіну: ІІІ А підгрупа – 38 пацієнтів (31,67%) з ІХС, ЦД 2-го типу та АС І ступеня тяжкості, ІІІ Б підгрупа – хворі на ІХС, ЦД 2-го типу та АС ІІ ступеня тяжкості – 38 осіб (31,67%).

Усі обстежувані пацієнти отримували базисну терапію основного та супутніх захворювань, яка включала бета-адреноблокатор, антитромботичні препарати, статини, інгібітори АПФ, метаболічні препарати, за необхідності – нітрати, гіпоглікемічні препарати групи сульфанілсечовини (глімепірид, глібенкламід).

Крім того, для досягнення мети роботи додатково призначали телмісартан. Зважаючи на це, хворі на ІХС, ЦД 2-го типу та анемію додатково були розподілені на групи в залежності від призначеного лікування: ІІІ а група – хворі, які отримували лише базисну терапію (56 чоловік); ІІІ б група – хворі, яким у схемі базисної терапії проводили заміну інгібітора АПФ блокатором рецепторів ангіотензину ІІ телмісартаном (МІКАРДІС®, Boehringer Ingelheim, № держреєстрації UA/2681/01/01 від 18.11.2009).

Телмісартан призначали по 40 мг на добу 1 раз на день після їжі. Загальна тривалість лікування в стаціонарі складала 21-24 дні, крім того, рекомендували хворим продовжити прийом зазначених препаратів у амбулаторних умовах до 3-х місяців.

Здатність еритроцитів до деформації визначали шляхом обчислення КЗЕД за допомогою методу Tannert C. і Lux W. у модифікації З. Д. Федорової, М. О. Котовщикової, який полягає у розрахунку відношення часу розтікання фізіологічного розчину до часу розтікання суспензії відмитих еритроцитів на знезоленому фільтрі, а також у модифікації, запропонованій М. Ю. Коломойцем та В. М. Ходоровським, яка полягає в обчисленні індексу деформабельності еритроцитів (ІДЕ) шляхом розрахунку відношення площ плям суспензії відмитих еритроцитів та 0,5% розчину еозину після їх нанесення на знезолений фільтр.

Визначення КЗЕД за фільтраційною методикою Tannert C. і Lux W. у модифікації З. Д. Федоро-

© Павлюкович Н.Д., Павлюкович О.В., Трефаненко І.В., Ткач Є.П., 2015

вої, М. О. Котовщикової виявило наступну динаміку змін (рис. 1).

Так, КЗЕД у групі контролю склав 1,18±0,04 у.о. У пацієнтів з поєднаним перебігом ІХС та ЦД 2-го типу має місце помірне зниження даного показника до 0,98±0,03 у.о. (p>0,05), що, на нашу думку, може бути зумовлено комплексом порушень структурних складових мембрани еритроцита в результаті хронічної гіперглікемії. На противагу їм, при поєднаному перебігу ІХС та анемії показник здатності еритроцитів до деформації зростає порівняно з попередньою групою та становить 1,21±0,03 у.о., наближаючись до такого у хворих групи контролю, хоча статистично вірогідної різниці нами виявлено не було (p>0,05). У пацієнтів з ІХС, ЦД та АС КЗЕД зростає до 1,50±0,08 у.о., статистично вірогідно відрізняючись від пацієнтів з ІХС та ЦД (p<0,05).

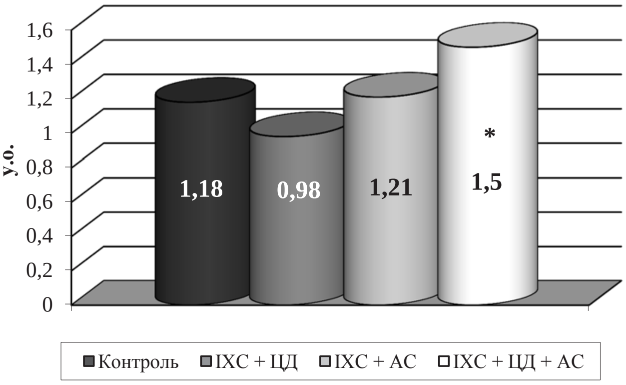

Рис. 1. Коефіцієнт здатності еритроцитів до деформації у хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію (за Tannert C. і Lux W. у модифікації З. Д. Федорової, М. О. Котовщикової)

*Примітка: * – різниця вірогідна проти групи ІХС+ЦД, p<0,05*

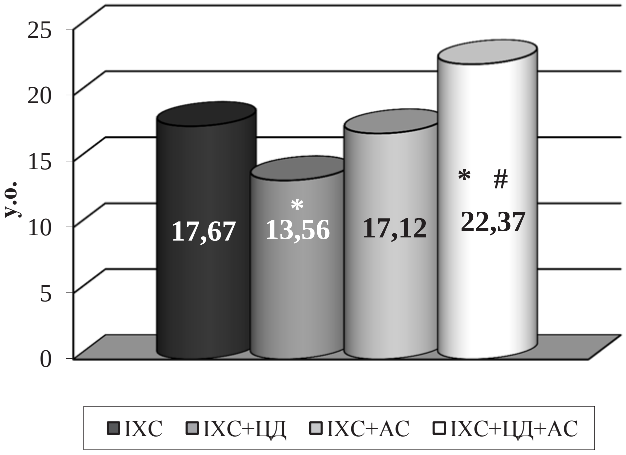

Рис. 2. Коефіцієнт здатності еритроцитів до деформації у хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію (за М. Ю. Коломойцем та В. М. Ходоровським)

*Примітка: * – різниця вірогідна проти групи контролю, p<0,05, # – різниця вірогідна проти групи ІХС+ЦД, p<0,05*

Аналіз показника індексу деформабельності еритроцитів, який визначався за методом М. Ю. Коломойця та В. М. Ходоровського, виявив подібну динаміку змін (рис. 2). У пацієнтів І дослідної групи КЗЕД був на 23% меншим, ніж у хворих контрольної групи (13,56±0,82 та 17,67±1,52 у.о. відповідно, p<0,05). У пацієнтів ІІ групи індекс деформабельності еритроцитів становив 17,12±0,54 у.о., статистично вірогідно не відрізняючись від групи контролю (p>0,05). При аналізі КЗЕД у хворих ІІІ дослідної групи спостерігали вірогідне зростання даного показника до 22,37±0,32 у.о., що статистично вірогідно різнилось від групи контролю (p<0,05), а також від групи пацієнтів з ІХС та ЦД 2-го типу (p<0,05).

Таким чином, супутня анемія різного ступеня тяжкості призводить до зростання індексу деформабельності еритроцитів порівняно з таким у хворих на ІХС та ЦД, а також (за методом М. Ю. Коломойця та В. М.Ходоровського) порівняно з пацієнтами із ізольованим перебігом ІХС. При поєднаному перебігу ІХС та ЦД 2-го типу спостерігається статистично вірогідне зниження КЗЕД (за методом М. Ю. Коломойця та В. М.Ходоровського).

Проведений кореляційний аналіз свідчить про наявність зворотнього корелятивного зв'язку середньої сили між рівнем глюкози в плазмі крові у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу та індексом деформабельності еритроцитів (рис. 3). Так, коефіцієнт кореляції між КЗЕД та рівнем глюкози склав -0,66 (p<0,05). Зазначений характер змін може свідчити про значний вплив хронічної гіперглікемії на зміни морфо-функціональних властивостей мембран еритроцитів.

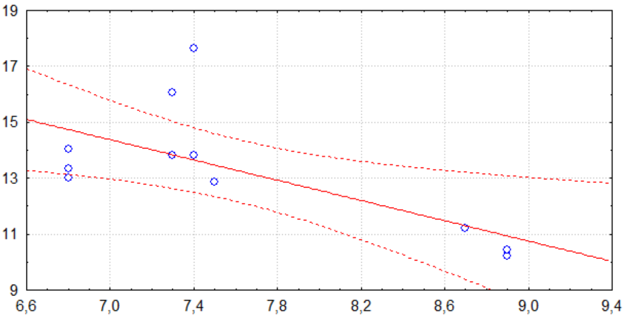

КЗЕД=27,063−1,812 * глюкоза плазми крові, r=-0,6670

Рис. 3. Кореляція між коефіцієнтом здатності еритроцитів до деформації та рівнем глюкози плазми крові у хворих на ішемічну хворобу серця та цукровий діабет 2-го типу

Цікавим на нашу думку було б дослідити зміну здатності червонокрівців до деформації у хворих на ІХС, ЦД 2-го типу та АС залежно від ступеня тяжкості останнього.

Проаналізувавши результати визначення деформабельності еритроцитів, отримані за методом Tannert C. і Lux W. у модифікації З. Д. Федорової, М. О. Котовщикової, встановлено, що при ІХС та супутній анемії легкого ступеня відмічається зростання показника КЗЕД, порівняно із групою контролю (1,18±0,04 та 1,37±0,07 у.о.) (табл. 1). Незважаючи на істотну різницю між показниками, вона не носила статистично вірогідного характеру (p>0,05). Із наростанням анемії спостерігається тенденція до зниження здатності еритроцитів до деформації. У ІІБ групі індекс деформабельності еритроцитів на 13% нижчий, порівняно з попередньою (p>0,05). Подібна тенденція має місце і при поєднаному перебігу ІХС, ЦД 2-го типу та АС: при АС І ступеня КЗЕД вірогідно зростає проти групи контролю до 1,59±0,09 у.о. (p<0,05), а у міру прогресування ступеня тяжкості анемії має місце поступове зни-

ження й індексу деформабельності еритроцитів до 1,42±0,08 у.о.

Нами була проведена оцінка змін індексу деформабельності еритроцитів у хворих на ІХС, ЦД 2-го типу та АС залежно від ступеня тяжкості останнього і за методом М. Ю. Коломойця та В. М. Ходоровського. Аналіз отриманих даних підтвердив виявлену раніше залежність між ступенем тяжкості супутнього АС та здатністю еритроцитів до деформації у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу.

Таблиця 1

Коефіцієнт здатності еритроцитів до деформації у хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію різного ступеня тяжкості (M±SEM)

Показник	Контроль n=12	ІІА група n=20	ІІБ група n=12	ІІІА група n=38	ІІІБ група n=38
КЗЕД, у.о.	1,18±0,04	1,37±0,07	1,19±0,05	1,59±0,09*	1,42±0,08

*Примітка: * – різниця вірогідна проти групи контролю (p<0,05)*

Таблиця 2

Індекс деформабельності еритроцитів у хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію різного ступеня тяжкості (M±SEM)

Показник	Контроль n=12	ІІА група n=20	ІІБ група n=12	ІІІА група n=38	ІІІБ група n=38
КЗЕД, у.о.	17,67±1,02	19,39±0,63	15,37± 0,80	23,64±0,78*	20,85±0,95#

*Примітка: * – різниця вірогідна проти групи контролю (p<0,05); # – різниця вірогідна проти осіб ІІІА групи (p<0,05)*

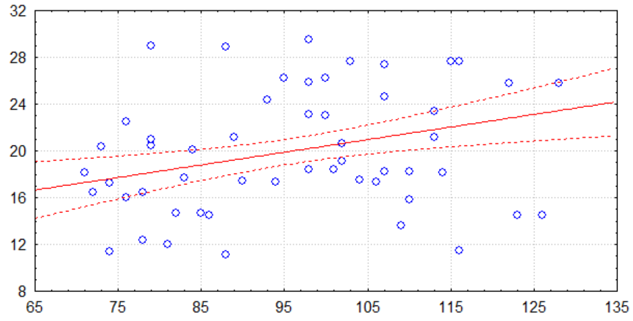

КЗЕД=9,6373+0,10791 * гемоглобін, r=0,33843

Рис. 4. Кореляція між індексом деформабельності еритроцитів та рівнем гемоглобіну у хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію

Як видно з таблиці 2, статистично вірогідно вищим у КЗЕД був у хворих ІІІА дослідної групи проти групи контролю (23,64±0,78 та 17,67±1,02 у.о. відповідно, p<0,05), що може свідчити про певні компенсаторно-пристосувальні реакції організму при приєднанні АС за умов гіпоксії, що розвивається. Натомість у міру прогресування ступеня тяжкості анемії спостерігали зниження КЗЕД до 20,85±0,85 у.о., що вірогідно різнилося від ІІІА групи хворих. Це підтверджується і прямим кореляційним зв'язком помірної сили (r=0,34, p<0,05) між рівнем гемоглобіну в плазмі крові та індексом деформабельності еритроцитів у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу (рис. 4).

Зазначений характер змін може свідчити про значний вплив хронічної гіперглікемії на зміни морфо-функціональних властивостей мембран еритроцитів. Глікозилювання клітинних структур, у нашому випадку мембран еритроцитів, спричинює цитотоксичний пошкоджуючий вплив на структурні компоненти клітинної оболонки та ендотелій судин. Кінцеві продукти глікозилювання незворотньо зв'язуються з білками клітин, змінюючи їх біологічні та функціональні властивості, знижуючи їх здатність до деформації [1, с. 29], що призводить до застійних явищ у мікроциркуляторному руслі та прогресування тканинної гіпоксії з вираженими змінами гомеостазу та гемодинаміки. Глікозилювання протеїнових структур судинної стінки стимулює утворення ендотеліну-1 [3, с. 2219], сприяючи вазоконстрикції. Дизрегуляція ригідної судинної стінки та збільшення внутрішньосудинного тиску зумовлені також дисфункцією мембран еритроцитів, порушенням їх здатності сорбувати на своїх поверхні та транспортувати у тканини норадреналін та ацетилхолін, які також беруть участь у регуляції тонусу судинної стінки [4, с. 132].

Таблиця 3

Деякі показники морфо-функціональних властивостей еритроцитів у хворих на ішемічну хворобу серця з супутніми цукровим діабетом та анемією у динаміці лікування

Показник	Контроль (n=12)	Стандартна терапія (n=56)		Оптимізована терапія (n=20)	
		До лікування	Після лікування	До лікування	Після лікування
КЗЕД, од. (за Федоровою, Котовщикою)	1,18±0,042	1,48±0,072	1,49±0,126	1,51±0,064	1,45±0,166
КЗЕД, од. (за Коломойцем, Ходоровським)	17,72±1,520	21,26±0,115	23,10±1,872	24,07±0,276	20,51±0,967
ВВЕС, од	1,09±0,040	1,44±0,042	1,43±0,048#	1,45±0,091	1,06±0,035*

*Примітка: * – різниця вірогідна при порівнянні значень до та після лікування (p<0,001); # – різниця вірогідна при порівнянні з контрольною групою (p<0,05)*

Подібну тенденцію до зниження індексу деформабельності еритроцитів залежно від ступеня тяж-

кості супутньої анемії спостерігали і при поєднаному перебігу ІХС та АС, хоча статистично вірогідної різниці виявлено не було. При поєднаному перебігу ІХС та анемії легкого ступеня КЗЕД становив 19,39±0,63, а при ІХС та анемії середнього ступеня тяжкості знижувався до 15,37± 0,80 у.о. (р>0,05) (табл. 2).

Таким чином, при ІХС та ЦД 2-го типу спостерігається істотне зниження здатності еритроцитів до деформації. При ускладненні поєднаного перебігу ІХС та діабету ще й супутньою анемією має місце вірогідне зростання КЗЕД, особливо при приєднанні АС легкого ступеня. У міру прогресування ступеня тяжкості супутньої анемії у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу, спостерігається й вірогідне зниження індексу деформабельності еритроцитів. Подібна тенденція залежності змін КЗЕД від ступеня важкості АС має місце і при поєднаному перебігу ІХС та АС.

Аналізуючи показники морфо-функціональних властивостей еритроцитів у ході комплексного лікування хворих на ІХС, ЦД 2-го типу та АС, звертає на себе увагу той факт, що як у групі пацієнтів, що отримувала стандартну терапію, так і у групі хворих, яким рекомендували телмісартан, показники індексу деформабельності еритроцитів статистично вірогідних змін не зазнавали, однак ми спостерігали тенденцію до помірного зниження показника КЗЕД у ІІІ б групі (табл. 3). На противагу цьому, у хворих ІІІ а групи після курсу стандартної терапії значення показника відносної в'язкості суспензії еритроцитів залишався високим і статистично вірогідно від вихідних значень не відрізнявся (р>0,05). У той же час, додавання до стандартної терапії пацієнтам ІІІ б підгрупи телмісартану призводило до статистично вірогідного зниження ВВЕС на 27% (р<0,001) у порівнянні з відповідними значеннями до лікування та наближення її абсолютних величин до відповідних показників у контрольній групі.

Висновки і пропозиції. При ІХС та ЦД 2-го типу спостерігається істотне зниження здатності еритроцитів до деформації. При ускладненні поєднаного перебігу ІХС та діабету ще й супутньою анемією має місце вірогідне зростання КЗЕД, особливо при приєднанні АС легкого ступеня. У міру прогресування ступеня тяжкості супутньої анемії у хворих на ІХС та ЦД 2-го типу, спостерігається й вірогідне зниження індексу деформабельності еритроцитів. Подібна тенденція залежності змін КЗЕД від ступеня важкості АС має місце і при поєднаному перебігу ІХС та АС. Призначення телмісартану у схемі комплексного лікування вказаної категорії хворих призводить до вираженого покращення реологічних властивостей крові, зокрема здатності еритроцитів до деформації. Запропонована схема диференційованої терапії може бути використана при лікуванні хворих на ішемічну хворобу серця, цукровий діабет 2-го типу та анемію літнього та старечого віку.

Список літератури:

1. Морозова В. Т. Эритроциты: структура, функции, клинико-диагностическое значение (лекция) / В. Т. Морозова, С. А. Луговская, М. Е. Почтарь // Клиническая лабораторная диагностика. – 2007. – № 10. – С. 21-37.
2. Распределение эритроцитов по плотности при различных видах анемий / Е. С. Шухрина, В. М. Нестеренко, С. В. Колодей, Н. В. Цветаева [и др] // Терапетический архив. – 2009. – № 1. – С. 48-52.
3. Fedosov D. A. A Multiscale red blood cell model with accurate mechanics, rheology, and dynamics / D. A. Fedosov, B. Caswell, G. E. Karniadakis // Biophysical Journal. – 2010. – Vol. 98, № 10. – P. 2215-2225.
4. Glucose control and vascular complications in veterans with type 2 diabetes / W. Duckworth, C. Abraira, T. Moritz, D. Reda [et al] // N. Engl. J. Med. – 2009. – Vol. 360. – P. 129-139.
5. Impaired red cell deformability in iron deficient subjects / M. M. Brandao, M. L. Castro, A. Fontes, C. L. Cesar [et al] // Clinical Hemorheology and Microcirculation. – 2009. – Vol. 43, № 3. – P. 219-223.

Павлюкович Н.Д., Павлюкович А.В., Трефаненко И.В., Ткач Е.П.
Буковинский государственный медицинский университет

СПОСОБНОСТЬ ЕРИТРОЦИТОВ К ДЕФФОРМАЦИИ У БОЛЬНЫХ ИШЕМИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ СЕРДЦА С СОПУТСТВУЮЩИМ САХАРНЫМ ДИАБЕТОМ 2-ГО ТИПА И АНЕМИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ

Аннотация
Статья посвящена изучению изменений реологических свойств крови у больных ишемической болезнью сердца с сопутствующим сахарным диабетом 2-го типа и анемией. Установлено зависимость деформационных особенностей эритроцитов от степени тяжести анемического синдрома. Определена обратная корреляционная зависимость между коэффициентом способности эритроцитов к деформации и уровнем глюкозы плазмы крови. Назначение телмисартана в схеме комплексного лечения обследованных больных приводило к выраженному улучшению индекса деформабельности эритроцитов. Предложенная схема дифференцированной терапии может быть использована при лечении больных ишемической болезнью сердца, сахарным диабетом 2-го типа и анемией пожилого и старческого возраста.

Ключевые слова: ишемическая болезнь сердца, сахарный диабет 2-го типа, анемический синдром, индекс деформабельности эритроцитов, телмисартан.

Pavlyukovich N.D., Pavlyukovich O.V., Trefanenko I.V., Tkatch Ye.P.
Bukovinian State Medical University

ERYTHROCYTES' DEFFORMATION ABILITY IN PATIENTS WITH CORONARY ARTERY DISEASE COMPLICATED BY DIABETES MELLITUS TYPE 2 AND ANEMIC SYNDROME

Summary
The article is devoted to the investigation of blood rheology changes in patients with coronary artery disease associated with diabetes mellitus type 2 and anemia. The connection of changes of deformation properties of erythrocytes and severity of anemic syndrome is established. Inverse correlation between the rate of deformation ability of erythrocytes and plasma glucose is defined. Prescription of telmisartan in the scheme of complex treatment of the investigated patients led to a pronounced improvement of erythrocytes' deformation index. The proposed scheme of differentiated therapy can be applied to patients of elderly and senile age with coronary artery disease, diabetes mellitus type 2 and anemia.
Keywords: coronary artery disease, diabetes mellitus type 2, anemic syndrome, erythrocytes' deformation ability, telmisartan.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.944.1

ПРОФИЛАКТИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ В ПЕРИОД ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ АДАПТАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЛУЖАЩЕГО

Арефния С.В.
Институт педагогического образования и образования взрослых
Национальной академии педагогических наук Украины

Статья посвящена специфике профессиональной адаптации государственных служащих законодательного органа власти. Проанализированы наличие контроля и проверки уровня психологической готовности к выполнению своих служебных обязанностей при принятии на государственную службу и на её протяжении. Охарактеризованы препятствия при прохождении профессиональной адаптации. Внимание сфокусировано на поиске основных методов психологической поддержки и профилактических действий, способствующих сокращению сроков профессиональной адаптации во избежание профессионального выгорания.

Ключевые слова: государственная служба, государственный служащий, профессиональная адаптация, профессиональный стресс, профессиональное выгорание.

Постановка проблемы. Изучение адаптационных процессов в условиях постоянных политических, экономических, социальных, природных изменений, приобретает значительную актуальность. Большое значение в осуществлении процесса вхождения в систему новых социальных отношений имеют те институты, которые наделены властными полномочиями – государство и местное самоуправление. Их эффективное функционирование во многом зависит от включения в эти процессы самих государственных чиновников.

В изменяющихся условиях среди ведущих механизмов социализации в большей степени актуализируются адаптационные процессы. Анализ профессиональной адаптации дает возможность субъекту управления соразмерить масштабы и цели преобразований в государственной службе с реальными возможностями и способностями государственных служащих, корректировать отклонения и обеспечивать оптимальные условия для реализации целей и задач реформирования государственной службы. Специфика государственной службы любого органа управления властью, в частности законодательного, имеет сложности в профессиональной адаптации своих сотрудников, в связи с рядом внутренних факторов работы (повышенная ответственность, высокий темп, завышенные требования, психологическая неготовность к предоставляемым условиям работы и т.д.).

На современном этапе развития украинского общества актуализировалась проблема профессиональной адаптации государственных служащих в период кризисных ситуаций, связанных с внешними экономическими и политическими событиями. Особенностью адаптации являются сохранение независимого отношения к политическим переменам, соблюдение Закона о государственной службе: «добросовестно выполнять свои должностные обязанности, предотвращать возникновение конфликта интересов при прохождении государственной службы и соблюдать правила внутреннего служебного распорядка» [3], не смотря на свои личные приоритеты.

На государственного служащего законодательного органа власти (Верховный Совет Украины) возлагается большая ответственность, связанная с отсутствием права на ошибку в момент работы с законопроектами; жесткими временными рамками выполнения поставленных задач; нахождением консенсусов с авторами законопроектов по поводу внесения в них правок, изменений, предложений; в дальнейшем, сохранение системы реализации и внедрения их в работу; высокими требованиями концентрации на сроках исполнения. Все это непосредственно влияет на психологическое и физическое состояние государственных служащих, поскольку постоянная фрустрация руководства, повышенная тревога, напряжение, связанное со спецификой работы, политической и экономической обстановкой ведут к развитию внутреннего дисбаланса личности, потере мотивации к работе, физическому и психологическому истощению, снижению активности в профессиональной деятельности, проявлению факторов профессионального стресса, который в постоянной концентрации ведет к профессиональному выгоранию.

В связи с актуальностью обозначенной проблемы нами было проведено теоретико-практическое исследование адаптации государственного служащего.

Была выдвинута гипотеза, в соответствии с которой профессиональная адаптация зависит от психологической готовности занимать выбранную должность, что детерминирует обязательность проверки и контроля уровня психологической готовности при приеме на государственную службу.

Теоретический анализ проблемы. Понятие «адаптация» (от лат. «adapto» – приспособляю) заимствовано из биологии и означает приспособление к окружающей среде [6, с. 78]. Впервые вопрос об адаптации человека был поставлен во второй половине XVIII века в контексте общебиологического подхода, в связи с чем адаптацию, в первую очередь, соотносили с *приспособлением*.

Психическую адаптацию можно определить как процесс установления оптимального соответствия личности и окружающей среды в ходе осуществления свойственной человеку деятельности, которая позволяет индивидууму удовлетворять актуальные потребности и реализовывать связанные с ними значимые цели (при сохранении психического и физического здоровья), обеспечивая в то же время соответствие психической деятельности человека и его поведения требованиям среды [2].

Профессиональная адаптация – это приспособление человека к новым для него условиям труда, овладение личностью ценностными ориентациями в пределах профессии, осознание основных мотивов и главной цели в новой для индивида деятельности, сближение внутренних, субъективных норм человека и профессиональной группы, усвоение основных компонентов профессиональной деятельности (задач, способов, средств, результатов и условий).

© Арефния С.В., 2015

При изменении одного из этих условий происходит перестройка адаптационных механизмов с учетом более высоких требований, предъявляемых индивиду окружающей средой [5].

Д. Сьюпер и его последователи выделяют три стадии в процессе профессиональной адаптации *(определение, поддержание и спад).* Д. Сьюпер описал задачи развития, которые решаются индивидуумом на каждой из стадий. Основная задача начальной фазы, или фазы определения карьеры, состоит в реализации профессиональных предпочтений и осознании потребности достижения стабильности в профессиональной карьере. На следующей фазе индивидуум либо действительно, приобретает постоянную работу, либо оказывается вынужденным смириться с постоянной нестабильностью, маловероятным продвижением по службе. Наконец, индивидуум закрепляется и прогрессирует в избранной профессиональной карьере, либо, пройдя предыдущие стрессовые этапы, закаляется и успокаивается, не ощущая дискомфорта [8].

Без профессиональной адаптации невозможно обеспечение профессиональной надежности работников государственной службы, которая заключается в способности работников уверенно, успешно и эффективно, с соблюдением требований действующего законодательства и служебной дисциплины, выполнять свои функциональные обязанности, как в обычных условиях профессиональной деятельности, так и в экстремальных условиях.

Анализ исследований и публикаций. Анализ данной проблемы свидетельствует о том, что содержание и условия осуществления деятельности государственного служащего в ситуациях профессионального риска требуют повышенной мобилизации внутренних ресурсов человека, перенапряжение которых может приводить к сбоям в процессах психологической адаптации и, как следствие, к нарушениям психического здоровья специалистов. Разработка вопросов о причинах и механизмах развития таких нарушений непосредственно связана с проблематикой изучения психической напряженности, профессионального стресса и выгорания, которой занимались ученые, психологи: С.П. Безносов, Н.Е. Водопьянова, Т.В. Зайчикова, Л.А. Китаев-Смык, В.Е. Орел, Л.М. Карамушки, А.Г. Макарова, С.Д. Максименко, Л.В. Мардахаев, А.С. Старченкова, Х.Дж. Фрейденберг, Г. Селье, Р. Лазарус и др.

Описанные в классических исследованиях Г. Селье стадии стресса характерны для любого адаптационного процесса, поскольку включают и непосредственную реакцию на воздействие, требуя адаптационной перестройки (стадия тревоги), и период максимально эффективной адаптации (стадия резистентности), и (в случае недостаточности адаптационных механизмов) нарушение адаптационного процесса (стадия истощения) [4]. Адаптивное поведение как механизм самосохранения и психологической защиты позволяет личности:

- иметь передышку на переосмысление оптимальной стратегической линии поведения, экономить психическую энергию;
- ждать признания окружения, уподобившись ему, избегая адаптивного шока;
- внушить желаемое доброжелательное примирительное представление о себе, сгладив тем самым возможную тревогу, комплексы;
- идентифицироваться с возможным агрессором с целью исключения стресса, сохранения собственной психической реальности;
- экономить психический материал на построение модели поведения;
- презентовать себя, используя тактику: «Свой среди своих, свой среди чужих».

Несмотря на многолетнюю историю изучения данной проблемы, отмечается дефицит конкретных исследований, посвященных целостному анализу профессиональной адаптации, специфической для различных видов профессиональной деятельности с акцентом на особенности ее реализации в современных условиях. К числу малоизученных видов профессиональной деятельности относится служба в государственных органах власти.

Таким образом, основной частью раннее не выделенной проблемы является: – отсутствие системы отбора сотрудников по профессиональной ориентации; – мало информированность сотрудников о специфике работы; – неоправданные ожидания новых сотрудников; – неопределенность в потребностно-мотивационной сфере; – отсутствие или неоправданность профессионального целеполагания.

Цель статьи. Рассмотреть специфику работы государственной службы, сложности адаптации; – определить действия и сформировать рекомендации, направленные на профилактику профессионального выгорания на этапе профессиональной адаптации.

Изложение основного материала. Задачи государственной службы обусловлены функциями государства и заключаются в обеспечении внутренней и внешней безопасности, эффективного функционирования инфраструктуры экономики, национальной сферы. На государственную службу возложена ответственность за сохранение стабильности и принципов правового государства, обеспечения свобод отдельных граждан. Для того чтобы занять вакантную должность государственного служащего, претендент проходит конкурс согласно статье 20, что предполагает сдачу экзамена (тестирование) лицом, которое претендует на должность государственной службы, и проведения собеседования с ним.

В процессе проведения эмпирического исследования специфики работы государственных служащих законодательного органа власти были выявлены следующие ее характеристики:

- практически не учитываются социально-психологические особенности работника, связанные с его личностными особенностями;
- отсутствие центра психологической поддержки, психологического консультирования, должности психолога на государственной службе законодательного органа власти;
- низкие показатели уровня квалификации специалистов в области психологической готовности к работе в период внешних и внутренних кризисных ситуаций;
- условия отбора и приема на государственную службу не учитывают следующие критерии: личностный (активность, коммуникация, мотивация, умение принимать правильные решения); интеллектуальный (компетентность, аналитическая составляющая мышления). Важное место занимает деловой критерий, связанный с особенностями нервной системы (работоспособность, стрессоустойчивость).

Исследования показали, что есть необходимость использования специализированных психологических тестов по стрессоустойчивости, уровню тревожности, рефлексии, склонности к профессиональным стрессам, выгоранию, деформациии т.п., при приеме на работу на государ-

ственную службу, что давало бы четкую картину о психологической готовности, профессиональных особенностях, личностных характеристиках будущего сотрудника. Определение этих качеств существенно облегчило бы руководству деятельность по назначению на должность, позволило бы адекватно планировать дальнейшую профессиональную деятельность, избежав дестабилизации в работе: межличностных конфликтов; текучести кадров; проблем с освоением специфики работы; скоростью и своевременностью исполнения обязанностей, сложностями с адаптационным периодом молодых специалистов.

Исследования показывают, что профессиональная адаптация заключается в активном освоении профессии, её тонкостей, специфики, необходимых знаний, навыков, приемов, техники и технологии деятельности. Считается, что полный срок профессиональной адаптации составляет 5-8 лет.

Профессиональная адаптация включает следующие компоненты: адаптация к содержанию деятельности; адаптация к условиям деятельности; адаптация к служебному коллективу; адаптация к отношениям с руководством; включение в первоначальную (малую) группу коллег; включение в процессы саморазвития (развитие мотивации, овладение профессиональными знаниями, становление профессиональных умений, навыков и т.д.) [2].

Все компоненты связаны между собой и имеют циклический характер. Так, если, адаптация к служебному коллективу будет проходить с трудностями, конфликтами и недоразумениями, то адаптация к условиям деятельности автоматически становится затруднительной, а иногда невозможной. Следует отметить, что любые нарушения сбалансированной системы «человек – профессиональная среда»: неожиданные требования внешней среды (политические изменения в стране); недостаточность психических и физических ресурсов психологической поддержки служащего; невозможность реализации своих профессиональных потребностей (карьерный рост, получение премии, доверие руководства, самореализация и т.д.), – могут быть источником тревоги, как части механизма профессионального стресса.

В процессе нашей работы мы исследовали адаптационный период, эмоциональное состояние, уровень тревоги и стрессоустойчивости государственных служащих законодательного органа власти (Верховной Рады Украины), в возрасте от 30 лет до 55 лет, с опытом работы от 1 до 20 лет, женского и мужского пола, различных должностей, отделений и комитетов, с помощью: Шкалы самооценки Ч.Д. Спилбергера, Ю.Л. Ханина (определение уровней реактивной и личностной тревоги), методики «Оценка профессионального стресса»; опросника Вайсмана. В опросе приняли участие 40 человек: 23 женщины (58%), 17 мужчин (42%).

В результате эмпирического исследования были получены следующие показатели: 38% молодых специалистов, со стажем работы от 1 до 3 лет, показали высокий уровень тревожности, низкий уровень стрессоустойчивости, что может препятствовать быстрой профессиональной адаптации. Неоправданные ожидания, высокий уровень ответственности, отсутствие поддержки со стороны коллектива, несформировавшийся авторитет, повышенная тревожность, проверка компетентности препятствуют быстрой профессиональной адаптации новых сотрудников.

В то же время 21% испытуемых с опытом работы от 3 до 10 лет, продемонстрировали средний уровень тревожности и показателей стрессоустойчивости, что говорит о стабильной профессиональной адаптации. За эти годы они успели завоевать авторитет, получили признание и поддержку коллектива, прошли повышение квалификации, ознакомились со спецификой работы и приобрели соответствующий опыт, что позволило им профессионально адаптироваться.

У 41% работников со стажем работы на государственной службе от 10 лет и выше выявлены низкие показатели тревожности и высокая стрессоустойчивость. Приобретенный опыт проживания политических, экономических перемен, профессионального стресса, межличностных конфликтов, выстраивание взаимоотношений с руководством, смирение с бесперспективностью карьерного роста, высокой ответственностью, показало, что у 12% наблюдается повышенная тревожность, остальные 29% профессионально адаптированы.

Тревога, несмотря на различие феноменологического выражения, – единственный феномен, который является механизмом эмоционального стресса. Возникая при любом нарушении сбалансированности в системе «человек – профессиональная среда», она активирует адаптационные механизмы и вместе с тем при значительной интенсивности лежит в основе развития адаптационных нарушений [2].

Исследование показывает, что при приеме на государственную службу не уделяется внимание психологической готовности к экстремальным изменениям во внутренней (семейные проблемы) и внешней среде (политические, экономические изменения), психологической поддержке и помощи.

Выводы. Профессиональная адаптация государственных служащих законодательного органа власти находится на разных уровнях. Профилактикой профессионального выгорания выступает предварительное исследование, проверка, тестирование психологической готовности претендента на вакантную должность при приеме на работу. Результаты исследования показали низкий уровень адаптации к трудностям в профессиональной деятельности у работников с опытом работы от 1 до 3 лет, что может говорить об отсутствии психологической поддержки молодых специалистов на раннем этапе адаптации. Профилактическими действиями является необходимость контроля и проверки психологического состояния на протяжении всего прохождения государственной службы. Адаптация может выступать как результат профессиональных стрессов, профессионального выгорания и др.

Обстоятельствами, препятствующими профессиональной адаптации, являются следующие условия: невозможность реализовать свои профессиональные намерения, реализацию карьерного роста в связи с психологической неготовностью к сложным ответственным условиям работы; отсутствие психологического сопровождения, поддержки, консультирования в период профессиональной адаптации на государственной службе; завышенные ожидания и их несоответствие в реализации профессиональной действительности государственного служащего.

Выводы. По результатам исследования, мы рекомендуем следующие действия, направленные на профилактику профессионального выгорания на этапе профессиональной адаптации:

- проведение психологического просвещения сотрудников государственной службы;
- организацию психологического консультирования государственных служащих;
- проведение психологической диагностики при приеме на государственную службу;
- проведение психологических тренингов, семинаров, лекций на постоянной основе в процессе прохождения государственной службы;
- услуги психологической коррекции при проявлениях профессионального стресса или профессионального выгорания;
- индивидуальные и групповые методы психологической работы (группы психологической поддержки, мастер-классы и т.д.);
- создание условий для профессионального развития и самосовершенствования сотрудникам государственной службы;
- обмен опытом и информацией с представителями других служб, возможно других стран;
- введение должности практического психолога, открытие кабинета психологического консультирования государственных служащих;
- разработка специализированных методов поддержки и контроля за состоянием государственных служащих для снижения уровня тревожности и уменьшения срока профессиональной адаптации на государственном уровне;
- повышение уровня содействия коллектива и руководства вновь прибывшему молодому сотруднику в профессиональной адаптации;
- освоение путей управления стрессом, обучение приемам саморегуляции в стрессовых ситуациях.

Все вышеизложенные рекомендации помогут, на наш взгляд, улучшить процесс профессиональной адаптации государственных служащих законодательного органа власти, что в свою очередь благоприятно скажется на процессе их профессиональной деятельности и работы всей структуры законодательного органа власти.

Список литературы:

1. Бассин Ф. В. О силе Я и психологической защите / Ф. И. Бассин // Вопр. филос. – 1969. – № 2. – С. 118-126.
2. Васильев В. В. Система адаптации рабочих к профессиональной деятельности: Научное издание / В. В. Васильев. – Днепропетровск: ДГУ, 1999. – 300 с.
3. Закон Украины о государственной службе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/ru/publish/article/35993?cat_id=97370 – Дата доступа: 30.10.2014.
4. Китаев-Смык Л. А. Психология стресса: монография / Л. А. Китаев-Смык. – М., 1983. – С. 370.
5. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Е. А. Климов. – М., 2004. – 304 с.
6. Психологическая энциклопедия: Пер. с англ. / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. – СПб., 2003. – 1094 с.
7. Чернявская А. П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации / А. П. Чернявская. – М., 2001. – 96 с.
8. Super D. E. Toward a comprevhensive theory of development / D. E. Super, D. H. Montross, S. J. Shinkman // Career development: Theory and practice. – Springfild IL: Charles C. Thomas, 1992. – P.35-64.

Арефнія С.В.
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
Національної академії педагогічних наук України

ПРОФІЛАКТИКА ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПЕРІОД ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Анотація
Стаття присвячена специфіці професійної адаптації державних службовців законодавчого органу влади. Проаналізовано наявність контролю та перевірки рівня психологічної готовності до виконання своїх службових обов'язків при прийнятті на державну службу і на її протязі. Охарактеризовані перешкоди при проходженні професійної адаптації. Увага сфокусована на пошуку основних методів психологічної підтримки та профілактичних дій, що сприяють скороченню термінів професійної адаптації, щоб уникнути професійного вигорання.

Ключові слова: державна служба, державний службовець, професійна адаптація, професійний стрес, професійне вигорання.

Arefniya S.V.
Institute of Teacher Education and Adult Education
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

PREVENTION OF OCCUPATIONAL BURNOUT IN PROFESSIONAL ADAPTATION PERIOD OF CIVIL SERVANT

Summary
Article is dedicated to specifics of professional adaptation of public servants of legislative authority. Existence of control and check of level of psychological readiness for performance of the official duties at acceptance on public service and on its extent are analyzed. Obstacles when passing professional adaptation are characterized. The attention is focused on the search of the main methods of psychological support and preventive actions promoting reduction of terms of professional adaptation in order to avoid professional burning out.

Keywords: public service, public servant, professional adaptation, professional stress, professional burning out.

УДК 316.663.4

ДОВІРА ДО СЕБЕ У ВИМІРІ ЖИТТЄСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Кравченко В.Ю.
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу

У статті подаються результати експериментального дослідження довіри до себе в контексті життєстійкості особистості. Досліджено і верифіковано зв'язок довіри до себе і життєстійкості особистості. Доведене припущення про те, що довіра до себе є складовою життєстійкості особистості. Емпіричний матеріал подається на прикладі вибірки досліджуваних юнацького віку. У дослідженні даної проблеми автор застосовував методи математичного опрацювання психологічних даних.
Ключові слова: довіра, довіра до себе, життєстійкість, кореляційний аналіз Пірсона, метод кутового перетворення Фішера.

Постановка проблеми. Сучасне інформаційне суспільство, окрім великих можливостей для розвитку людини, має безліч чинників, що характеризуються як екстремальні, зокрема: нестабільність соціально-економічної та політичної системи, перевантаженість інформаційного простору, збільшення кількості катастроф, що стимулюють розвиток стресу. Життєстійкість, як психологічний конструкт, дозволяє витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішню збалансованість, при цьому не знижуючи успішність діяльності та задоволення своїм життям. Яке ж значення має довіра до себе у вимірі життєстійкості особистості?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життєстійкість сприяє розгортанню особистісного потенціалу (Д.А. Леонтьєв) у процесі самоздійснення, спрямовує людину до особистісного зростання (Л.А. Александрова), розвиває толерантне ставлення до невизначеності (С. Мадді), надає впевненості щодо продуктивності самореалізації в нових складних обставинах життя (Р.А. Ахмеров), справляє оптимізуючий вплив на ефективність самопрогнозування і планування майбутнього та зумовлює постановку адекватних життєвих завдань у складних життєвих умовах (Т.О. Ларіна).

Проблема довіри до себе знайшла своє відображення у працях багатьох вчених і розглядається як основа ідентичності особистості (базисна довіра) (Е. Еріксон); як особлива форма віри, що виявляється у вигляді установки особистості у ставленні до себе і до світу (Т. Скрипкіна, В. Зінченко, П. Шихірєв); як основа духовного розвитку особистості (Л. Міщиха).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Деякі автори (Л. Александрова) відносять довіру до структури життєстійкості особистості і надають їй певного значення. Однак залишається недосліджуваним аспект довіри до себе у вимірі життєстійкості особистості, на що спрямоване дане дослідження.

Мета статті. Визначити місце і роль довіри до себе в контексті життєстійкості особистості, та верифікувати результати емпіричного дослідження даної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Структура поняття «життєстійкість» за С. Мадді включає: включеність, контроль та прийняття ризику [2, с. 90]. Включеність визначено як упевненість у тому, що доручення до всього, що відбувається, дає особистості максимальний шанс віднайти для себе щось вартісне та цікаве. Щоб не відбулося навколо, у людини має бути настановлення включеності як усвідомлення того, що життя гідне того, щоб його прожити, не зважаючи на жодні обставини. Якщо людина має належний рівень включеності, то за скрутних обставин вона не буде замикатися в собі та уникати контактів з оточенням. Людина з розвинутим компонентом включеності отримує задоволення від власної діяльності. І навпаки, коли такого переконання немає, це породжує почуття відчуженості, перебування «за межами» життя. Контроль – це переконаність у тому, що завдяки боротьбі можна вплинути на результат того, що відбувається, навіть якщо цей вплив не є абсолютним і успіх зовсім не гарантовано. Людина з добре розвинутим компонентом контролю відчуває, що самостійно обирає свою діяльність, свій шлях. Така людина переконана, що завдяки ресурсам, які в неї є або яких у неї поки що немає, але їх можна отримати, вона може впоратися з проблемами, котрі постають на її шляху. Якщо у людини добре виражений компонент контролю, вона намагається впливати на події, а не проявлятиме бездіяльність. Прийняття ризику – це переконаність людини в тому, що все, що з нею трапляється, слугує її розвиткові, який відбувається за рахунок знань, отриманих з досвіду (неважливо – позитивного чи негативного). Людина, яка розглядає життя як спосіб отримання досвіду, готова діяти в умовах, коли немає стовідсоткової гарантії успіху, на свій страх і ризик. Така людина вважає, що прагнення до буденного комфорту та безпеки дуже збіднює життя особистості. В основу прийняття ризику покладено ідею розвитку завдяки активному засвоєнню знань із досвіду та подальшому їх використанню. Прийняття ризику дає людині змогу вчитися на власному житті, власному досвіді, а не сподівання на легке, безтурботне життя [6, с. 293].

Л.А. Александрова додає до цих складових ще такі: базові цінності, кооперацію, креативність і довіру [1, с. 41]. Довіра – це здатність людини апріорі наділяти явища і об'єкти оточуючого світу, а також інших людей, їх майбутні дії і власні дії властивостями безпеки (надійності) і ситуативної корисності (значущості) [5, с. 85]. Довіра до себе – це рефлексивний, суб'єктивний феномен особистості, що дозволяє людині зайняти певну ціннісну позицію у ставленні до самої себе, до світу, і виходячи з цієї позиції, будувати власну життєву стратегію. Наявність довіри до себе є важливою умовою суб'єктності особистості [5, с. 139].

Для визначення сутності довіри до себе у структурі життєстійкості особистості ми провели емпіричне дослідження, суть якого полягає у діагностичному зрізі досліджуваних щодо рівня довіри до себе та життєстійкості особистості. План емпіричного дослідження передбачає цілеспрямоване виконання наступних дій: підбір діагностичного інструментарію; власне проведення тестування, обробка та інтерпретація результатів, підведення підсумків.

Емпірико-методична модель дослідження представлена такими методами:

© Кравченко В.Ю., 2015

- теоретичні методи: методи логіко-психологічного аналізу та узагальнення,
конструювання, систематизації і класифікації як засоби діалектичної логіки;
- емпіричні методи: спостереження, опитування, бесіда, тестування;
- статистичні методи: кореляційний аналіз Пірсона, метод кутового перетворення Фішера.

Констатуючий етап дослідження передбачав збір якісних та кількісних даних, що здійснювався через конкретні дослідницькі методики. Їх підбір здійснювався за наступними критеріями: об'єктивне відображення досліджуваної проблеми в діагностичних методиках та їх надійність й валідність.

В емпіричному дослідженні нами було використано наступні стандартизовані методики:

1. Опитувальник «Самооцінка життєстійкості» (Модифікація опитувальника Форверга на контактність Т.О. Ларіної) [6, с. 500-502].

Призначення опитувальника полягає у визначенні рівня осмисленості та сформованості особистісних складових життєстійкості, які проявляються у спілкуванні. Досліджуваним пропонується оцінити себе за 9-бальною шкалою, щоб з'ясувати, якою мірою властиві представлені якості (1 – позбавлені цієї властивості, 9 – притаманна властивість найбільшою мірою). Обробка здійснюється за відповідним ключем і визначається рівень осмисленості та сформованості складових життєстійкості.

2. Рефлексивний опитувальник рівня довіри до себе Т.П. Скрипкіної [5, с. 172].

Даний опитувальник був використаний нами з метою виявлення рівня довіри до себе на основі самозвітів досліджуваних. Бланк методики передбачає твердження щодо трьох сфер життєдіяльності особистості (сім'я, навчальна (професійна) діяльність, сфера соціальних контактів), до кожної з яких індивід може мати різну міру довіри до себе, яку він повинен оцінити за таким класифікатором: 3 – довіряю, 2 – частково довіряю, 1 – не довіряю. Обробка здійснюється з відповідним ключем. Застосування даного опитувальника дозволило виявити психологічні особливості довіри до себе, що проявляється на втнурішньоособистісному рівні і розкриває сутність довіри до себе як суб'єктивного феномена.

Вибірка досліджуваних становила 95 осіб, студенти спеціальності «Психологія» та «Філологія» (англійська мова і література) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, віком 18-22 роки.

Аналіз отриманих результатів базувався на використанні методів математичного опрацювання психологічних даних [4]. Їх первинна обробка здійснювалась на основі елементів описової статистики. Вторинна обробка даних базувалась на кореляційному аналізі результатів за формулою коефіцієнта кореляції Пірсона [3, с. 67]. Значущість коефіцієнтів кореляції встановлювалась на основі врахування критичних значень відповідно до об'ємів емпіричної вибірки при рівні статистичної значущості $p \leq 0{,}01$. Для підтвердження відсоткового співвідношення показників методик використовувався метод кутового перетворення Фішера. Обчислення коефіцієнтів кореляції та усіх необхідних проміжних даних здійснювалось за допомогою комп'ютерної обробки, що обслуговувалась пакетом програм EXCEL, STATISTIKA.

Проаналізуємо результати методики «Самооцінка життєстійкості», що подаються на рис. 1. Згідно результатів ми отримали, що 0% досліджуваних мають низький рівень осмисленості та сформованості життєстійкості, 8% досліджуваних – середній ступінь враженості життєстійкості, 32% досліджуваних визначають життєстійкість як характерну рису, 58% досліджуваних активно проявляють життєстійкість і 2% досліджуваних повною мірою проявляють досліджувану властивість. Помітно, що у більшості досліджуваних активно проявляється життєстійкість, що спонукає і спрямовує індивіда на співробітництво, забезпечує реалізацію здатності самостійно знаходити шляхи вирішення проблем.

Рис. 1. Результати опитувальника «Самооцінка життєстійкості»

Примітка. 1 – низький рівень осмисленості та сформованості складових життєстійкості, 2 – середній ступінь вираженості життєстійкості, 3 – життєстійкість є характерною рисою, 4 – активно проявляється життєстійкість, 5 – властивість притаманна повною мірою.

Це обумовлюється особливостями адаптації у новому соціальному середовищі, зміною соціальної ситуації розвитку, виходом у повноцінне самостійне доросле життя. Однак у загальному по вибірці ми можемо помітити більш-менш сформована така особистісна риса як життєстійкість і, навіть, осмислена студентами на даному етапі їхнього життя.

Згідно рефлексивного опитувальника довіри до себе у 85% досліджуваних високий рівень довіри до себе, у 15% досліджуваних – середній рівень довіри до себе і у 0% досліджуваних – низький рівень (див. рис. 2). Помітно, що більшість досліджуваних даної вибірки довіряють собі, а отже усвідомлюють свої можливості і особливості, саморефлексують і проявляють саморозуміння. Безперечно, це пов'язано з особливостями самооцінки.

У всіх сферах життєдіяльності, що представлені в діагностичній методиці, досліджувані проявляють довіру до себе, зокрема, у сфері сім'ї – 91% досліджуваних мають високий рівень, 9% досліджуваних – середній і 0% досліджуваних – низький рівень; у професійній сфері (навчальній діяльності) – 77% досліджуваних мають високий рівень, 23% досліджуваних – середній і 0% досліджуваних – низький рівень; у сфері соціальних контактів – 70% досліджуваних мають високий рівень, 30% досліджуваних – середній і 0% досліджуваних – низький рівень, що зображено на рис. 3. Для уточнення результатів порівняємо результати методик у двох групах досліджуваних: у майбутніх психологів (68 осіб) та майбутніх філологів (27 осіб).

За методикою «Самооцінка життєстійкості» ми отримали наступні показники: у студентів спеціальності «Психологія» найбільший відсоток (60% досліджуваних) за рівнем «активно проявляється життєстійкість», 29% досліджуваних – життєстійкість є для них характерною для них рисою, 9% досліджуваних проявляє середній рівень життєс-

тійкості, 0% досліджуваних – низький рівень і 2% досліджуваних – дуже високий рівень прояву життєстійкості (див. рис. 4). У студентів спеціальності «Філологія» найбільший відсоток (52% досліджуваних) за рівнем «активно проявляється життєстійкість», 37% досліджуваних – життєстійкість є для них характерною для них рисою, 7% досліджуваних проявляє середній рівень життєстійкості, 0% досліджуваних – низький рівень і 4% досліджуваних – дуже високий рівень прояву життєстійкості.

Рис. 2. Результати опитувальника довіри до себе

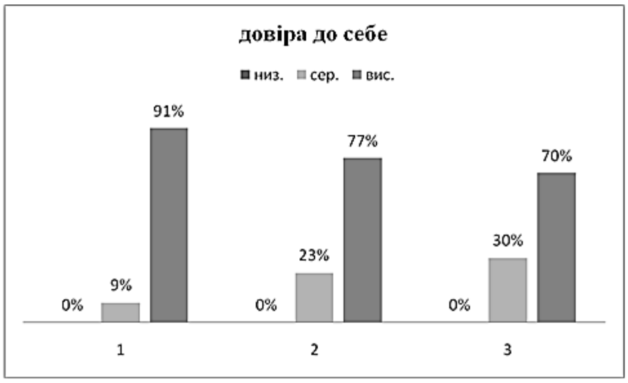

Рис. 3. Показники довіри до себе у різних сферах життєдіяльності

Примітка. 1 – сфера сім'ї, 2 – професійна сфера (навчальна діяльність), 3 – сфера соціальних контактів

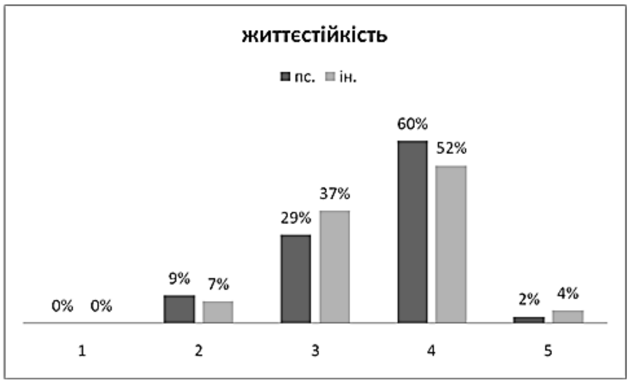

Рис. 4. Показники життєстійкості у студентів спеціальностей «Психологія» та «Філологія»

Примітка. 1 – низький рівень осмисленості та сформованості складових життєстійкості, 2 – середній ступінь вираження життєстійкості, 3 – життєстійкість є характерною рисою, 4 – активно проявляється життєстійкість, 5 – властивість притаманна повною мірою.

Відповідно до опитувальника довіри до себе переважна більшість усіх студентів має високий рівень довіри до себе: 88% студентів спеціальності «Психологія» і 78% досліджуваних спеціальності «Філологія» мають високий рівень прояву довіри до себе; 12% студентів спеціальності «Психологія» і 22% досліджуваних спеціальності «Філологія» мають середній рівень прояву довіри до себе, і у студентів обох спеціальностей відсутній низький рівень довіри до себе (див. рис. 5).

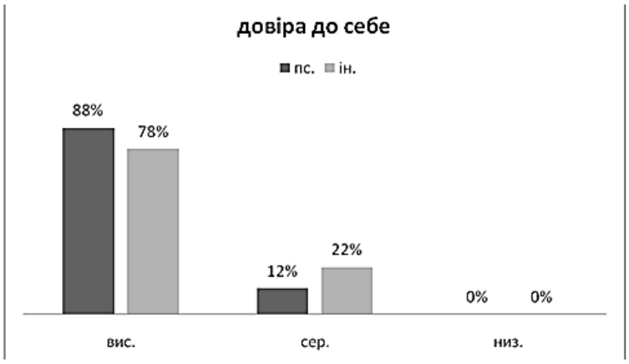

Рис. 5. Рівень довіри до себе у студентів спеціальностей «Психологія» та «Філологія»

Таблиця 1

Порівняння показників життєстійкості між студентами різних спеціальностей (за φ-Фішера)

	N=68 (пс.)		N=27 (ін.)		φі	p	H
	%	φрад.	%	φрад.			
1.	0%	0	0%	0	**0**	≥0,05	H0
2.	9%	0,609	7%	0,536	**0,32**	≥0,05	H0
3.	29%	1,137	37%	1,308	**0,75**	≥0,05	H0
4.	60%	1,772	52%	1,611	**0,71**	≥0,05	H0
5.	2%	0,284	4%	0,403	**0,52**	≥0,05	H0

Таблиця 2

Порівняння показників довіри до себе між студентами різних спеціальностей (за φ-Фішера)

	N=68 (пс.)		N=27 (ін.)		φі	p	H
	%	φрад.	%	φрад.			
Вис.	88%	2,434	78%	2,165	**1,18**	≥0,05	H0
Сер.	12%	0,707	22%	0,976	**1,18**	≥0,05	H0
Низ.	0%	0	0%	0	**0**	≥0,05	H0

Оскільки у двох групах досліджуваних була нерівна кількість осіб, то для статистичної достовірності був використаний метод кутового перетворення Фішера. Для цього ми висунули гіпотези:

H_0 – нульова гіпотеза, суть якої полягає у тому, що відмінностей у показниках довіри до себе на різних рівнях прояву (високий, середній, низький) та життєстійкості у студентів спеціальності «Психологія» і «Філологія» немає;

H_1 – робоча гіпотеза, суть якої полягає утому, що прояв довіри до себе на різних рівнях та життєстійкості у студентів спеціальності «Психологія» і «Філологія» відрізняється.

Згідно кутового перетворення Фішера, ми отримали $\varphi_1=0$, $\varphi_2=0{,}32$, $\varphi_3=0{,}75$, $\varphi_4=071$, $\varphi_5=0{,}52$, що не є більшим за критичні значення даної вибірки досліджуваних на статистично значущому рівні p≥0,05 (див. табл. 1). Тому ми приймаємо нульову гіпотезу.

Згідно кутового перетворення Фішера щодо довіри до себе, ми отримали $\varphi_1=1{,}18$, $\varphi_2=1{,}18$, $\varphi_3=0$,

що не є більшим за критичні значення даної вибірки досліджуваних на статистично значущому рівні p≥0,05 (див. табл. 2). Тому ми приймаємо нульову гіпотезу.

Однак нас цікавить питання взаємозв'язку довіри до себе і життєстійкості. Для цього ми використали кореляційний аналіз Пірсона. Згідно нього r=0,4 при p≥0,01, що вказує на позитивний нелінійний зв'язок між досліджуваними феноменами, що, в свою чергу, підтверджує думку про те, що довіра до себе безпосередньо пов'язана з життєстійкістю особистості і є її складовою.

Висновки і пропозиції. Отже, вибір спеціальності, місце навчання, специфіка навчальної ситуації (профіль навчання) у нашому дослідженні не є визначальним фактором формування життєстійкості і довіри до себе. Значущим є сама ситуація розвитку юних осіб, що пов'язана з віковими особливостями, та сама зміна соціального середовища (вони стали студентами університету). Результати емпіричного дослідження підтверджують припущення про те, що довіра до себе є складовою життєстійкості особистості. Плануємо в подальшому досліджувати аспекти довіри у різних сферах життєдіяльності людини.

Список літератури:

1. Александрова Л. А. К концепции жизнестойкости в психологии / Л. А Александрова // Сибирская психология сегодня: сб. научн. трудов. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2004. – Вып. 2. – С. 82-90.
2. Мадди С. Р. Теории личности: сравнительный анализ / С. Р. Мадди. – СПб.: Речь, 2002. – 539 с.
3. Наследов А. Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных. Учебное пособие / А. Д. Наследов – СПб.: Речь, 2004. – 392 с.
4. Сидоренко Е. В. Методы математической обработки в психологии / Е. В. Сидоренко – СПб.: ООО «Речь», 2004. – 350 с.
5. Скрипкина Т. П. Психология доверия: [учеб. пособие для высш. пед. учеб. заведений] / Т. П. Скрипкина. – М.: Издательский дом «Академия», 2000. – 264 с.
6. Як будувати власне майбутнє: життєві завдання особистості: [наук. моногр] / [Т. М. Титаренко, О. Г. Злобіна, Л. А. Лєпіхова та ін.]; за наук. ред. Т. М. Титаренко; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2012. – 512 с.

Кравченко В.Ю.
Ивано-Франковский национальный технический университет нефти и газа

ДОВЕРИЕ К СЕБЕ В ИЗМЕРЕНИИ ЖИЗНЕСТОЙКОСТИ ЛИЧНОСТИ В ЮНОШЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация
В статье подаются результаты экспериментального исследования доверия к себе в контексте жизнестойкости личности. Исследована и верифицирована связь доверия к себе и жизнестойкости личности. Доказанное предположение о том, что доверие к себе является составляющей жизнестойкости личности. Эмпирический материал подается на примере выборки исследуемых юношеского возраста. В исследовании данной проблемы автор применил методы математической обработки психологических данных. **Ключевые слова:** доверие, доверие к себе, жизнестойкость, корреляционный анализ Пирсона, метод углового преобразования Фишера.

Kravchenko V.Y.
Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas

TRUST TO ITSELF IN MEASURING OF VITALITY OF PERSONALITY IN YOUTH AGE

Summary
In the article the results of experimental researchof trust are given to itself in the context of vitality ofpersonality. Investigational and connection of trust to itselfand vitality of personality is verified. There is the well-provensupposition that a trust to itself is the constituent of vitality ofpersonality. Empiric material is given on the example ofselection of investigated youth age. In research of this problem an author applied the methods of the mathematical working of psychological data.
Keywords: trust, trust to itself, vitality, cross-correlation analysis of Pirson, method of angular transformation of Fisher.

УДК 159.9.016.2

СТАНОВЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ВЧЕННЯХ ФІЛОСОФІВ СТАРОДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ І РИМУ

Шусть В.В.
Інститут соціальної і політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

У статті розглядається розвиток політичних цінностей у працях вчених Стародавньої Греці і Риму. Розвиток давньогрецької політичної думки відбувався в контексті пошуку зв'язку держави-полісу і особистості на основі принципів справедливості, рівності та громадянської свободи. Унікальна політична і правова культура Стародавніх Греції та Риму стала тим середовищем, в якій сформувалися основні політичні цінності сучасної західної цивілізації. Демократична форма реалізації влади в грецькому полісі та республіканська в римській державі стали реальною альтернативою свавіллю і грубому насильству як основним методам управління та організації інших держав. Покладання в якості цінностей свободи, рівності і справедливості дозволило людству відійти від архаїчної, жорстокої боротьби за виживання.
Ключові слова: політичні цінності, Стародавня Греція, Стародавній Рим, рівність, свобода, справедливість.

Постановка проблеми. Ідейно-теоретична спадщина Стародавньої Греції і Риму є першоосновою вивчення соціальної еволюції людських спільнот. Вона справила величезний вплив на становлення і подальший розвиток державності та політичної культури багатьох країн. У Стародавній Греції була створена, а пізніше в римській політико-правовій практиці доведена до певної міри завершеності система політико-правових принципів і категорій, які складають основу ціннісної сфери сучасних суспільств. Вкрай важливо відзначити унікальність античної інтерпретації ціннісної сфери особистості та базисних конструктів громадянського суспільства, розуміння особливостей його взаємодії з державою та окремими її інститутами. Згодом античне сприйняття соціального буття стало відправною точкою і одночасно орієнтиром для європейської політичної культури.

Кожна історична епоха знаходить в античності своє актуальне відображення. Не є винятком і українська сучасність. Останні роки вітчизняної історії характеризуються кризою національної ідентичності, кризою колективних цілей, амбівалентністю політичної свідомості. В суспільстві поки ще так і не з'явився консенсус щодо найважливіших питань: «Хто ми?» «В якій державі ми хочемо жити?», «Які наші пріоритетні цінності і цілі?». У цій ситуації видається цікавим і актуальним вивчення історичного досвіду інших держав, зокрема, грецьких міст-полісів та Римської імперії, що були унікальними багатонаціональними і багатоконфесійними державами.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Особливості політичної діяльності в Стародавній Греції та Римі вивчались в межах багатьох різнопланових досліджень, однак проблема становлення ціннісної сфери громадян грецьких міст-держав та Римської імперії ще не набула всебічного висвітлення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є вивчення особливостей формування політичних цінностей у суспільствах Стародавньої Греції та Риму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні тенденції розвитку давньогрецької і давньоримської політичної думки досліджувались багатьма науковцями. Так, В.С. Петрінко вивчав вплив «Політики» Аристотеля на становлення і розвиток європейської політичної думки [17], В.О. Ореховський дослідив становлення цінностей в контексті взаємовідносин церкви і держави [16]. Російський вчений О.Б. Єгоров присвятив монографію розгляду важливих питань, пов'язаних з процесом переходу від Республіки до Імперії в Стародавньому Римі [10]. У них автор показав, що політичні зміни, які відбувалися, в розглянутий період, були частиною переходу від Риму-поліса з провінціями-колоніями до середземноморської держави.

Також варто відзначити роботи Ю.Г. Чернишова в яких автор звертає увагу на «монархізацію» суспільної свідомості римлян I ст. до н.е. за допомогою «технічних прийомів», наприклад, створення «офіційних утопій», здатних дати короткостроковий результат, але в кінцевому підсумку вони призводять лише до ще глибшого відчуження народу від влади [28].

В контексті згадуваної проблеми А.М. Токарев досліджував витоки становлення офіційної ідеології принципату [25]. Не менш значимі дослідження С.С. Дьоміної, в яких автор розглядає проблему готовності римського суспільства наприкінці епохи Республіки до сприйняття монархії [7]. Відтворення римського суспільного життя в епоху громадянських війн, думок і почувань різних соціальних груп, тих духовних цінностей, які сповідували останні, вдало висвітлено в працях Н.В. Чеканової [27].

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Визначальним фактором культурної подібності сучасних європейських народів можна вважати вплив греко-римської античної цивілізації, яка постала на основі соціальної і політичної культур мисливців-збирачів. На думку Л.Г. Почебут, для того щоб кожен раз пристосуватися до нових умов виживання, представникам європейського антропологічного типу знадобився значний інноваційний потенціал. Умови життя вимагали технологічного освоєння світу. Європейці постійно створювали нові знаряддя праці та найпростіші механізми. Європейці набули такої психологічної якості як велика сприйнятливість і відкритість новому досвіду [21].

Всі категорії, що входять в систему цінностей давньогрецької цивілізації, об'єднує спільне джерело виникнення. Таким джерелом є демократичний устрій перших держав-полісів і міфологічне уявлення про божественну природу законів соціального співжиття, заснованих на принципі справедливості. У той час правом визнавалося тільки таке домагання, яке відповідало поняттям про справедливість. Одним з перших ідею про глибокий зв'язок справедливості, полісу та закону висловив в своїх поемах «Теогонія» і «Труди і дні» Гесіод (VII ст. до н.е.) [5], [6]. У поемі «Теогонія» показано безкомпромісну боротьбу нового покоління богів зі старим, наведено випадки угод між богами і людьми. Богиня Афіна, народжена з голови Зевса, згідно переконань Гесіода, одночасно слугує богинею розуму, праці і війни,

© Шусть В.В., 2015

що свідчить про рівнозначну цінність цих занять у стародавніх греків. У «Трудах і днях» дається перше в європейській думці осмислення історії у розвитку. Крім того, це також перша її інтерпретація як регресивного процесу, в той час як в цілому в Греції більшого поширення набула ідея історії як прогресивного процесу [3]. У той же час, аналогічна класифікація про зміну епох існує в індійській і іранській міфології, хоча Гесіод і додав до неї «вік героїв» (в оригіналі – «рід героїв» або «покоління героїв») [6]. Отже, Гесіод в своїй творчості виокремив безумовну цінність героїзму, тобто служіння суспільству, справедливості та поваги до закону.

Як відображення космічного порядку і божественного розуму трактував поліс і його закони Геракліт (VI–V ст. до н.е.) [4]. Поліс і закон – це, за Гераклітом, щось загальне, однаково розумне і доцільне. Порушення закону є дією, суперечливою божественній гармонії і законам справедливості, тому Геракліт наголошував, що злочин треба гасити скоріше, ніж пожежу» [4]. З урахуванням подальшої еволюції давньогрецької думки можна сказати, що Геракліт надав імпульсу доктринам античності і Нового часу, які цінністю для людей ставили розумне начало, унормоване в законодавстві.

Моральні принципи Піфагора слугували цінністю для всього суспільства і передбачали запобігання смутам в місті, рівну міру дозволеного і забороненого, що свідчить про визнання в якості цінностей справедливості і поваги до закону. Піфагорійці вважали анархію за безумовне зло, а благополуччя людини, її природо відповідність пов'язували з владою Бога. У побудованій ними ієрархії Богам у владарюванні допомагали наставники, батьки і старші, а також закон. Соціально-політична концепцію піфагорійців будувалась на авторитеті суспільства і закону, узвичаєнні батьківських традиції, навіть за їх невідповідності вимогам часу [29]. Поняття рівності і справедливості піфагорійці описували числовою пропорцією, тобто співвідношенням певних параметрів. Наприклад, з точки зору Солона (VII–VI ст. до н.е.) як політика такими параметрами були: закон, право і сила. Йшлося про закон як вимогу правової рівності вільних громадян полісу, рабів правові норми не стосувалися. Рівність означувалась у двох вимірах: рівності в правах, і рівності перед законом [23].

У вченнях софістів ідея рівності і свободи була висловлена в якості розуміння людини як міри всіх речей, в тому числі і справедливості. Ця ідея найбільш чітко була сформульована Протагором: «Людина є міра всіх речей – існування існуючих і неіснування неіснуючих» [9] Таке трактування контрастувало з традиційним уявленням про божественне начало як єдину міру рівності і справедливості. Протагор стояв на атеїстичних позиціях: «Про богів я не можу знати, чи є вони, чи немає їх, бо надто багато перешкоджає цьому знанню…» [9].

Тема самоцінності та автономії людської особистості отримала своє продовження у творчості Сократа, який відзначив унікальність кожної людини завдяки можливості особистої свободи. В його творах свобода характеризувала людину у двох значеннях: як внутрішній вимір особистісних якостей або чеснот, і як незалежність від зовнішнього світу. Сократ свободу обмежував законами природи, ігноруючи персоніфіковані божественні істоти [12].

Коли афіняни засудили його на смерть, Сократ поставив суспільний закон набагато вище цінності власного життя, цілком свідомо відмовився покинути Афіни, і підкорився вироку [19]. Ціною свого життя Сократ довів дієвість принципу вільної невідчужуваної волі, що надалі стане найважливішою політико-правовою категорією, елементом світоглядної основи сучасної європейської політичної культури.

Платон, учень Сократа, розвинув його ідеї про справедливість, рівність і чесноти. Справедливість він визначав як «належну міру», тобто певну рівність в процесі соціальної взаємодії, Побудувавши оригінальну концепцію ідеальної держави, Платон сформулював мету розвитку державності – досконалу організацію політичної влади на основі єдності мудрості, мужності, розсудливості та справедливості [15].

На думку Платона, позафізичний світ – Гіперуранія твориться цінностями справжнього буття. Закладеним у кожній людській душі прагненню, запалу і розважливості відповідають цінності: розсудливість, мужність і мудрість. Цінність справедливості полягає у створенні їх гармонії в людині зокрема, так і в державі в цілому [15].

Вагомий внесок у подальшу розробку системи політичних цінностей античного світу вніс Аристотель, з ім'ям якого пов'язано виникнення політичної науки. В роботах Аристотеля підкреслюється особлива значимість соціального начала людської природи, безумовна залежність особистості від социуму. З точки зору Аристотеля держава є продуктом еволюції сім'ї, при цьому робиться висновок про природну сутність держави, яка створюється не для того, щоб існувати, а для щасливого життя громадян цієї держави. «Звідси випливає, що всяка держава – продукт природного виникнення, як і первинні спільноти: вона є завершенням їх, в завершенні позначається природа. З усього сказаного випливає, що держава належить до того, що існує за природою, і що людина за своєю природою є істота політична» [1].

Основним здобутком вільного громадянина поліса було право і обов'язок брати участь в управлінні державою, що підкреслювало значимість рівності громадян. Аристотель зазначав: «Ми ж вважаємо громадянами тих, хто бере участь у суді і народних зборах» [1]. Ще більшого значення набував наслідок такої включеності особистості в систему владно-громадських відносин. Така діяльність виховувала відповідальність громадян у державних справах.

Істотним внеском Аристотеля є розробка та визначення змісту принципу формальної рівності – базового цінності сучасної європейської політичної системи. «Рівність – зазначає вчений, – полягає в тому, що ні незаможні, ні заможні не мають ні в чому будь-яких переваг; верховна влада не зосереджена в руках тих чи інших, але ті й інші рівні» [1].

Однак, виступаючи проти поділу людей за майновою ознакою, Аристотель виправдовував рабство. З його точки зору рабське становище людини зумовлене її природою: «Одні люди за своєю природою вільні, інші раби, і цим останнім бути рабами і корисно і справедливо». Рабське становище людини Аристотель пов'язував з кліматичними умовами, вважаючи жителів Північного Причорномор'я (предків сучасних українців) схильними до рабства [1]. Цінність справжньої свободи людини може проявитись лише в політично організованому, державницькому суспільстві, де політичний статус і громадянські права будуть забезпечуватись силою держави і закону.

У творчості Епікура (341–270 рр. до н.е.). органічного продовження набула ідея залежності прав людини від політичного режиму суспільства. Всі політичні відносини в державі, згідно праць вченого, повинні мати договірний характер і базуватися на цінностях справедливості і природного права: «Природне право є договір про користь, мета якого не заподіювати і не терпіти шкоди» [18]. Тому

громадяни, які не інтегровані в систему суспільного договору, не набувають політичних прав і свобод, і не сповідують загальноприйнятих норм моралі і справедливості. «По відношенню до тих тварин, які не можуть укладати договори, щоб не завдавати і не терпіти шкоди, немає ні справедливості, ні несправедливості, – точно так само, як і по відношенню до тих народів, які не можуть або не хочуть укладати договори, щоб не завдавати і не терпіти шкоди» [18]. Цінність справедливості узгоджується Епікуром з корисністю і доцільністю соціальної взаємодії вільних членів суспільства, які перебували у договірних відносинах один з одним: «Загалом справедливість для всіх одна і та ж, оскільки вона є користь при взаємному спілкуванні людей. Справедливість не існує сама по собі; це – договір про те, щоб не завдавати і не терпіти шкоди, укладений при спілкуванні людей і завжди стосовно до тих місць, де він полягає» [18].

В Стародавньому Римі ідеї грецьких вчених набули логічного розвитку, однак характеризувалися своєрідністю в залежності від епох розквіту чи занепаду Римської держави. Так, погляди Сенеки характризуються індивідуалізмом, який є захисною реакцією на бурхливе політичне життя Риму. На думку вченого, найбільш гідним є життя, присвячене власному вдосконаленню, відстороненню від участі у громадських справах і політичній діяльності. Політик Сенека присвятив імператору Нерону трактат «Про милосердя», в якому закликав його зберігати людяність у боротьбі з супротивниками і дотримуватися республіканського духу, саму ж владу називає «вищим благом і найвищою мудрістю», яка гармонійно і доцільно реалізується в устрої суспільства [22].

На відміну від Сенеки, Епіктет критикує і засуджує громадянський устрій Римської республіки. Він робить наголос на цінностях рівності людей, засуджує рабство. Дійсною цінністю людини Епіктет вважає розум. Завдяки йому людина встановлює гармонію у суспільстві. Однак розум, на думку вченого, має гармоніювати з поривами душі. Пріоритет цінностей свободи і незалежності Епіктет обмежує лише духовною свободою, свободою смирення з дійсністю, обмеженнями, твореними суспільством [3].

Імператор Марк Аврелій Антоній, за часів правління якого кризові явища в римській державі стають досить відчутними, у етиці стоїків бачить певний засіб морального відродження суспільства. Основними цінностями людини, на думку правителя-філософа, має бути досягнення чеснот, тобто підпорядкування «розумним законам природи у злагоді з людським єством». Марк Аврелій рекомендує: «Спокійну думку про все, що приходить ззовні, і справедливість завжди, «що твориться за твоїм власним розсудом, тобто твоїм бажанням і діями, які полягають у діях загальнокорисних, бо це суть у згоді з твоїм єством» [15].

Лукрецій, розвиваючи вчення Демокріта, розглядає розвиток суспільства як поступальний процес, в основі якого лежать недостатня забезпеченість життєвими благами і розум людини, тобто цінностями стають феномени, яких людям не вистачає. Отже, виникають національні мови, держави, політичні і правові системи. Цінуючи епоху античної демократії, Лукрецій засуджував аморалізм рабовласників, виступав проти війн, що відривають мирних жителів від корисної для суспільства праці, рішуче відстоював можливість атеїстичної етики. Тому він допускав у людині вільну волю [24].

У соціальних поглядах Цицерона відбивається його становище як представника верхніх шарів римського суспільства періоду республіки. Кращий суспільний устрій він бачить в комбінації трьох основних державних форм: монархії, аристократії і демократії. Метою держави він вважає забезпечення громадянам безпеки та вільного використання майна. Його теоретичні погляди в значній мірі перебували під впливом його політичної діяльності [26].

З часів Стародавніх Греції та Риму політичне життя набувало ознак людського виміру, орієнтації на загальне благо. Стародавні грецькі і римські філософи встановили залежність найбільш оптимальної форми організації влади від реалізації політичним режимом основних політичних цінностей: справедливості, громадянської свободи і рівності. Вперше як універсальним оціночним критерієм стало благо людини. Особистість була поставлена в центр світобудови.

Саме в Стародавніх Греції та Римі чесноти, втілені в принципах справедливості та громадянської свободи стають абсолютними політико-правовими цінностями, що визначають якість державної влади та права та й загалом, сенс існування держави.

Звичайно, полісний уклад грецьких міст-держав та правові основи римської республіки дещо ідеалізуються в наукових джерелах, однак, безсумнівно, вони сприяли формуванню політичних цінностей рядових членів суспільства. Основною якістю вільного громадянина вважалося його право і обов'язок брати участь в управлінні державою. Особистість органічно вбудовувалася в систему державно-владних відносин, що природним чином усувало масу протиріч і конфліктів.

Цінностями стародавніх греків були справжня свобода і справедливість, які могли бути гарантовані тільки силою держави, основною функцією якої було досягнення загального блага і гармонії, а в законах, повинні втілюватися цінності чесності і справедливості. Натомість римська політична філософія характеризується радикальною трансформацією полісного менталітету Стародавньої Греції. Виступивши спочатку в якості руйнівної сили, індивідуалізм в подальшому став однією з умов подолання політичної кризи. Але якщо в грецькій політичній думці критика Платоном і Аристотелем індивідуалізму софістів сприяла формуванню теорії аристократичного полісу, громадяни якого знаходяться під опікою мудрих правителів, то римська думка, і, зокрема, концепція Цицерона, пропонували інше рішення, висуваючи на передній план концепцію права, наділеною вельми специфічною теоретичною і особливо практичною спрямованістю.

Класична антична модель держави була несумісна з подібним порушенням політичної рівності. Її установка на колективізм і єдність думок була досить проста і володіла неабиякою інерцією. Громадянська ідея в античності визначалася монолітністю суспільства і занепад єдності призвів у результаті до розпаду самої монолітності держави.

Розкладання традиційних цінностей викликало запеклу боротьбу за владу в Стародавньому Римі, яку вели між собою окремі партії на чолі з честолюбними лідерами. Це призвело до орієнтації політичної свідомості римських громадян на того чи іншого видатного політика чи полководця, з владою якого вони пов'язували як особисту вигоду, так і ефективне функціонування державної системи. Рим в його «полісному» варіанті зруйнувався і майже перестав існувати, а разом з ним стрімко деградувала вся традиційна система цінностей. В епоху громадянських воєн в римському суспільстві були присутні всі симптоми кризи ідентичності, що ми спостерігаємо і в сучасній Україні. Відомо, що ім-

ператору Августу довелося «збирати» державу після багаторічних виснажливих громадянських воєн і навіть «відновлювати республіку» в тій обмеженій мірі, в якій це було тоді можливо.

Пізніше значну роль у формуванні політичних цінностей європейських народів зіграло християнство. Син Божий, який приніс себе в жертву для утвердження нових ідеалів, виявився близьким всім європейським народам в той період, коли почався «землеробський» період їх історії. Ісус Христос у викладі філософів мав усі необхідні якості героя, щоб повести за собою людей. До того ж твердження про богоподібність людини виявилося тією ідеєю, для якої знайшлося живильне середовище у вигляді колективних уявлень предків європейців про цінність рівності членів соціуму.

Висновки. Подібність природно-кліматичних умов і особливостей життя давніх греків і римлян визначили схожість змісту більшості цінностей, особливо тих, які виявилися значущими для формування соціально-політичного контексту і принципів акультурації. Так, у всіх європейських народів, навіть у потомків варварів, що завоювали Рим, згодом сформувалися базові цінності рівності і справедливого розподілу, що стали змістом колективного несвідомого, яке впливає на почуття, вчинки і думки людей і сьогодні. вони лежать в основі цінностей індивідуалістичних культур європейського континенту.

Політичне життя всіх європейських народів на стадії побудови ранніх держав, починалася з древніх демократій. Прикладом і вищим досягненням такого вибору є грецькі полиси і Римська республіка. Саме вони стали аналогом ранньої держави Київська Русь, для якої формуючим прикладом служили грецькі і римські міста-держави північного Причорномор'я.

Перспективи подальших досліджень. В подальшому важливим є вивчення змісту цінностей колективістської і індивідуалістичної політичної культури, що відрізняються на рівні соціальних уявлень в європейських і азіатських країнах. В основі європейських політичних цінностей лежать ідеї рівності і прав людини, а в основі азіатських – ієрархія як спосіб досягнення гармонії. В зв'язку з цим дискусійним є визначення місця України в сучасному глобалізованому світі.

Список літератури:

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. – К.: Основи, – 2000. – 239 с.
2. Все шедевры мировой литературы в кратком изложении. Сюжеты и характеры. Зарубежная литература древних эпох, средневековья и Возрождения / Ред. и сост. В. И. Новиков. – М.: Олимп: АСТ, 1997. – 848 с.
3. Гераклит Эфесский: все наследие: на языках оригинала и в русс. пер.: крат. изд. / подгот. С. Н. Муравьев. – М.: ООО «Ад Маргинем Пресс», 2012. – 416 с.
4. Гесиод. Теогония. Режим доступа: http://www.e-reading.link/bookreader.php/14613/Gesiod_-_O_proishozhdenii_bogov_%28Teogoniya%29.html
5. Гесиод. Труды и дни. Режим доступа: http://az.lib.ru/w/weresaew_w_w/text_0300.shtml
6. Демина С. С. Римское общество в I в. до н. э.: гражданское сознание и поведение: Автореф. дисс.... канд. ист. наук. – М., – 2000. – 20 с.
7. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитих философов. Режим доступа: http://www.krotov.info/lib_sec/05_d/dio/gen_00.htm
8. Егоров А. Б. Античная демократия и римская политическая система // Алексей Борисович Егоров. Вестник СПбГУ, серия 2. – Вып. 4. – 2009. – С. 34-46.
9. Ксенофонт. Сократические сочинения. Режим доступа: http://krotov.info/lib_sec/11_k/kes/kkseno1.html
10. Марк Аврелий. Наедине с собой. Размышления. Перевод с древнегреческого под. общей редакцией А. В. Добровольского с примечаниями Б. Б. Лобановского. К.: Collegium Artium Ing, Ltd. – Черкассы: РИЦ «Реал», – 1993. Режим доступа: http://psylib.org.ua/books/avrel01/txt01.htm
11. Ореховський В. О. Взаємовідносини церкви і держави на євразійському та північноафриканському просторах (I–XVIII ст.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.02 / В.О. Ореховський; Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці, – 2009. – 34 с.
12. Петрінко В. С. Вплив «Політики» Арістотеля на становлення і розвиток європейської політичної думки: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / Віктор Степанович Петрінко; Ужгородський національний ун-т. – Ужгород. – 2002. – 189 арк.
13. Письмо к Геродоту. Письмо к Пифоклу. Письмо к Менекею. Главные мысли. Перевод М. Л. Гаспарова // Тит Лукреций Кар. О природе вещей. – М., 1983. – С. 292-324.
14. Платон. Апологія Сократа. Режим доступу http://kdpu.edu.ua/download/kaf_philosof/Dzherela/Antic/platon.apologiya.ukr.pdf
15. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2000. – 355 с.
16. Почебут Л. Г., Мейжис И. А. Социальная психология. Учебное пособие. Изд-во «Питер». – 2010. – 672 с.
17. Сенека Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія / Пер. з латин. А. Содомора. – К.: Основи, 1996. – 603 с.
18. Солон. Фрагменти. Режим доступа: http://ancientrome.ru/antlitr/solon/solon.htm
19. Тіт Лукрецій Кар. Про природу речей / Переклад А. Содомори. – Київ: Дніпро, 1988. – 191 с.
20. Токарев А. М. Витоки становлення офіційної ідеології принципату Імператора Цезаря Августа: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / А. М. Токарев; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2010. – 19 с.
21. Ціцерон Марк Тулій. Про державу. Про закони. Про природу богів. / М. Т. Ціцерон; пер. з лат.: В. Литвинов. – Київ: Основи, 1998. – 477 с.
22. Чеканова Н. В. Трансформация представлений о публичной власти и ее носителях в Риме в эпоху гражданских войн. Античное общество – IV: Власть и общество в античности. Материалы международной конференции антиковедов, проводившейся 5-7 марта 2001 г. на историческом факультете СПбГУ. СПб., 2001 Режим доступа: http://centant.spbu.ru/centrum/publik/confcent/2001-03/chekan.htm
23. Чернышов Ю. Г. К вопросу о содержании «государственной идеологии» в Римской империи // Античное общество – IV: Власть и общество в античности. Материалы международной конференции антиковедов, проводившейся 5–7 марта 2001 г. на историческом факультете СПбГУ. СПб., 2001 // Центра антиковедения СПбГУ. Режим доступа:: http://centant.spbu.ru
24. Ямвлих. Жизнь Пифагора. / Пер., вступ. ст. и прим. В. Б. Черниговского. – М.: Алетейа. – 1997. – 179 с.

Шусть В.В.
Институт социальной и политической психологии
Национальной академии педагогических наук Украины

СТАНОВЛЕНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ В УЧЕНИЯХ ФИЛОСОФОВ ДРЕВНЕЙ ГРЕЦИИ И РИМА

Аннотация
В статье рассматривается развитие политических ценностей в трудах ученых Древней Греции и Рима. Развитие древнегреческой политической мысли происходило в контексте поиска связи государства-полиса и личности на основе принципов справедливости, равенства и гражданской свободы. Уникальная политическая и правовая культура Древней Греции и Рима стала той средой, в которой сформировались основные политические ценности современной западной цивилизации. Демократическая форма реализации власти в греческом полисе и республиканская в римском государстве стали реальной альтернативой произволу и грубому насилию как основным методам управления и организации других государств. Возложение в качестве ценностей свободы, равенства и справедливости позволило человечеству отойти от архаичной, жестокой борьбы за выживание.
Ключевые слова: политические ценности, Древняя Греция, Древний Рим, равенство, свобода, справедливость.

Shust V.V.
Institute of Social and Political Psychology
National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

THE FORMATION OF POLITICAL VALUES IN THE WORKS OF ANCIENT PHILOSOPHERS OF GREECE AND ROME

Summary
The article reveals the political values development in the works of ancient scholars from Greece and Rome. The development of Greek political ideas was done in the context of connection search of state-polis and personality based on the principles of justice, equality and civil liberties. The unique political and legal culture of ancient Greece and Rome have become the environment through which the basic political values of modern Western civilization were formed. Democratic form of power realization in Greek polis and republican in Rome state have become a real alternative to tyranny and brutal violence as the main methods of other countries control and management. Determining such values as freedom, equality and justice allowed people to move away from archaic, brutal struggle for survival.
Keywords: political values, Ancient Greece, Ancient Rome, equality, freedom, justice.

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

УДК 323.061.2

СТУДЕНТСТВО ЯК РУШІЙНА СИЛА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Жуковська А.О.
Буковинський державний медичний університет

Актуальним предметом політологічних досліджень є трансформаційні процеси у постсоціалістичних країнах. Особливий інтерес науковців привертають дослідження, присвячені проблемі громадянського суспільства. У статті автор визначає студентську молодь як окремий інститут громадянського суспільства, здатний здійснювати вплив на перебіг суспільно-політичних змін. Розглянуто характерні риси студентства як специфічної спільноти, обґрунтовано його спроможність чинити тиск на органи влади через досягнення соціальної суб'єктності. Розкрито головні форми конвенційної та неконвенційної участі студентської молоді, її громадсько-політичної активності.
Ключові слова: громадянське суспільство, трансформаційні процеси, студентська молодь, молодіжні рухи, студентське самоврядування.

Постановка проблеми. Розвиток демократичного політичного режиму, ринкової економіки і громадянського суспільства є пріоритетним напрямком трансформаційних процесів в Україні та постсоціалістичних суспільствах Центрально-Східної Європи. Подальший демократичний розвиток потребує утвердження громадянського суспільства як невід'ємної умови незворотності політичної трансформації. Якщо категорії «демократія» і «ринкова економія» є вже досить усталеними у політичному та науковому дискурсах, то концепт «громадянського суспільства» й досі залишається мало розвиненим.

Значну роль у суспільно-політичному житті відіграє студентська молодь з власними інтересами, пріоритетам і цінностями. Українська держава переживає період глибоких перетворень у всіх сферах свого буття. У реалізації завдань трансформації політичної системи та утвердження режиму консолідованої демократії винятковa роль належить інститутам громадянського суспільства, у тому числі молоді. Політична та громадська участь студентської молоді набуває нової актуальності у зв'язку з формуванням їх свідомості в умовах соціальних, політичних та економічних перетворень, відходу від патерналістських устремлінь держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі громадянського суспільства присвячені праці Е. Арато, Дж. Беярта, П. Вілетса, А. Колодій, С. Рябова. У них представлено концепцію трансформації, демократизації та консолідації демократичного режиму під впливом інститутів громадянського суспільства. Діяльнісний аспект громадянського суспільства у трансформаційний період висвітлено у наукових працях Т. Бурджуєва, М. Жечевої, Д. Лаверн, І. Мавродієвої. Питання формування та реалізації молодіжної політики, студентських об'єднань і участі молоді в суспільно-політичних процесах висвітлено у напрацюваннях вчених М. Головатого, В. Куліка, М. Пірен. Категорія участь як головний вид соціальної активності, що формує погляди та пріоритети, безперервно змінюється під впливом як внутрішніх чинників, так і зовнішніх, розроблена західними вченими С. Вербою, Г. Алмондом, Р. Далем, Р. Кловардом.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на значну кількість науково-філософський напрацювань у сфері досліджень громадянського суспільства і його складових елементів, існує певна теоретико-методологічна невизначеність, відсутня домінуюча парадигма досліджуваного феномену і доктринальна неузгодженість щодо структурно-функціональних проявів громадянського суспільства. Зокрема, проблема студентської молоді як одного з потужних інститутів громадянського суспільства залишається малодослідженою.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення місця й ролі студентства у суспільстві, обґрунтування його соціально-політичної суб'єктності.

Виклад основного матеріалу. Хоча громадянське суспільство є полісемантичним явищем, для нього характерні загальні принципи і онтологічні критерії. Більшість теоретиків під громадянським суспільством розуміють особливу, окрему від держави й ринку сферу добровільної суспільної активності, яка, однак, є не їх протилежністю, а своєрідним доповненням. Його зміст – це самоорганізація і участь громадян, їх асоціацій в обговоренні та вирішенні суспільних проблем, їх добровільна активність, результатом якої є, зокрема, тиск на державні органи. Під громадянським суспільством також розуміється певний якісний стан суспільства, який набув самостійності й відчуття сили у відносинах з владними структурами, здатність впливати на органи держави і визначати зміст їх діяльності. Інституціалізоване громадянське суспільство представляє собою розгалужену, багатоаспектну мережу різноманітних форм асоціативного життя, волевиявлення й формування громадської думки, забезпечених певною інфраструктурою й автономних стосовно держави.

Очевидно, що найбільш мобільною частиною суспільства є молодь. Саме молоді люди здатні досить швидко реагувати на зміни в суспільно-політичному житті держави і, разом з цим, проектувати власними діями завдання державної політики. Вони виконують чимало соціальних ролей, долучаються до різних соціальних інституцій, які надають їм змогу проявити себе та реалізувати особисті ідеї, бажання, потреби. По-перше, тому, що молодь є найбільш рухливою та динамічною верствою суспільства. По-друге, молодь займає досить високу питому вагу в сукупному населенні країни. Потретє, це – соціальна група, яка сильніше відчуває та реагує на невідповідність між декларативністю пануючих у суспільстві прав і реальними можливостями їх забезпечення.

Студентська молодь – це суспільна диференційована соціально-демографічна спільнота, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні тощо властивості, що характеризують її біосоціальне дозрівання як здійснення самовиразу її внутрішніх сутнісних сил і соціальних якостей [4, с. 33].

Студентство є специфічною спільнотою, оскільки його суттєві характеристики і риси, на відміну від представників старших поколінь і вікових груп, знаходяться у стані формування і становлення. Про-

© Жуковська А.О., 2015

явом головної соціальної якості студентської молоді є міра досягнення нею соціальної суб'єктності, ступінь засвоєння суспільних відносин та інноваційної діяльності. Однак студентство відіграє неоднакову роль у процесі розвитку суспільства. Це зумовлено гетерогенним характером цієї спільноти, у складі якої можна виділити ряд внутрішніх гомогенних груп, які об'єктивно займають у структурі суспільства відмінне положення, відрізняються широтою і змістом сфер діяльності, специфікою духовного світу [6, с. 3]. Тому, досліджуючи студентство як активний соціальний інститут, варто враховувати форми його життєдіяльності, зміст групової свідомості, а також діяльність соціальних інститутів, що здійснюють контроль і управління, визначають запити, потреби та інтереси у молодіжному середовищі.

Як інститут громадянського суспільства студентство виступає соціальним акумулятором трансформаційних змін. Будучи носієм величезного інтелектуального потенціалу, особливих здібностей до творчості (підвищені чуттєвість, сприйняття, образність мислення), молодь – прискорювач упровадження у практику нових ідей, ініціатив, нових форм життя, бо за природою вона противник консерватизму і застою [2, с. 8]. Громадсько-політична активність молоді може бути як конструктивно-реформаційною, так і деструктивною. Суспільство і держава впливають на формування свідомості студентської молоді через виховання її громадських позицій, засвоєння елементів політичної культури, що обумовлює суб'єктно-об'єктні відносини, які згодом визначають взаємовідносини у політиці, що необхідно для укріплення суспільства й держави. У свою чергу, активність студентської молоді сприяє високому рівню політичної соціалізації, що здійснюється в рамках державної молодіжної політики [1, с. 3].

Проблему студентства як рушійного елементу та ядро розвитку громадянського суспільства адекватно розкриває структурно-функціональний підхід до досліджуваної теми. Даний підхід дозволяє не тільки найбільш точно визначити місце студентства у суспільстві, але й розкрити соціальну сутність даної групи, найповніше описати її функції у процесі соціального відтворення, тим самим здійснюючи внесок у системні уявлення про суспільство як самовідтворюючу реальність. Він полягає у розумінні студентства як цілісної мережі відносин, сукупності форм, схем, способів взаємодії людей.

Студентство може бути розглянуто як велика соціальна група, яка є базисом для формування, структурування, дозрівання сильноресурсних (у тому числі у межах культурного і символічного капіталу) соціальних груп, здатних своїми діями впливати на суспільство, створювати умови для процесу самовідтворення. Л. Сокурянська визначає студентство як «соціокультурну спільноту, що опановує та присвоює соціальну суб'єктність у когнітивній, професійній, громадсько-політичній, моральній та інших сферах життєдіяльності історично конкретного суспільства завдяки інтеріоризації ціннісно-нормативної системи даного суспільства в цілому, а також такого соціального інституту як вища школа, і продукуванню нових аксіофеноменів, що знаходить своє відображення в їх символічному і предметному полі» [8, с. 288]. Дане визначення сповна розкриває соціокультурні детермінанти студентської молоді як соціального інституту. Однак ще зазначимо характерні статусні риси студентства як самостійного суб'єкту суспільних відносин та актора громадянського суспільства. Ними є: соціальна мобільність і соціальна активність, схильність до інновацій, високі адаптивні можливості, загострена потреба у самоідентифікації та самореалізації, високий рівень особистісних домагань.

Дослідження студентства як рушійної сили громадянського суспільства через призму його соціально-політичної активності здійснюється й у рамках психодинамічного підходу. Його зміст полягає у тому, що соціальна активність є наслідком неможливості вирішення внутрішнього конфлікту особистості у рамках традиційних соціальних інститутів, перш за все сім'ї, освіти і церкви. Для представників молодіжної соціально-демографічної групи, у силу їх вікових особливостей, цей внутрішній конфлікт перетворюється у конфлікт ідентичності та засвоєння соціальних ролей, конфлікт інтимності та ізоляції.

З позицій обраної проблематики студентство виступає не тільки показником суспільної думки молоді, але й резервом суспільного розвитку. По суті воно є тим соціальним прошарком, який з готовністю використовує й водночас піддає випробовуванню різні соціальні й культурні моделі розвитку. Тобто, студентська молодь є як суб'єктом соціальних змін, так і їх ефективним індикатором.

Основними характеристиками соціальної суб'єктності студентства є освіченість, впевненість у собі, творчий підхід, професіоналізм, ініціативність, самоорганізація. Важливим показником є теоретична і практична готовність до самореалізації, а також адаптивно-інноваційний потенціал особистості, який є «її готовністю і здатністю перебудовувати свою свідомість, у тому числі й ціннісні феномени, у відповідності до змін соціокультурних умов» [8, с. 150]. Фундаментом соціальної активності молоді є її соціальна суб'єктність, яка досягається через діяльність групового молодіжного суб'єкта, завдяки чому забезпечується наступність поколінь. На практиці це проявляється у можливості випробувати ті чи інші поведінкові, ситуаційні, суспільні практики у більш яскравій, ігровій, радикальній формі. Студентська соціальна активність є, певною мірою, включеним навчанням соціальним навичкам, де важливо не те, що ти робиш, а те, як робиш і яку відповідальність несеш за свої дії [9, с. 71].

Будучи найменш консервативною за своїми ціннісними орієнтаціями верствою населення, молодь найбільш чутливо реагує на соціальні зміни, виступає своєрідним «барометром» соціально-економічного та політичного стану суспільства. Можна з повним правом назвати молодь, особливо студентство, «соціальним нервом суспільства» [6, с. 4]. Вона відіграє дедалі більшу роль у суспільно-політичних перетвореннях, що відбуваються в державі, активно підтримує політичний курс на здійснення демократичних реформ, бере участь у розбудові демократичного суспільства. Саме студентська молодь часто ініціює соціально-економічні, політичні і духовні зрушення, адекватні викликам часу. Тому дослідження саме її політичної активності та культури становить практичний інтерес.

Студентство як рушійна сила громадянського суспільства та його кадровий ресурс прагне сформувати найбільш затребувані для поточного моменту соціальні та професійні компетенції. У ньому закладений діяльнісний потенціал, здатний конвертуватися у соціальний капітал. Студентська активність може здійснюватися у різних формах діяльності, як то участь у навчальному процесі, гуртках, виборах, референдумах, профспілкових організаціях, партіях, органах місцевого самоврядування, різних громадських ініціативах, а також у заходах, що мають конфліктну природу: масових виступах протестного характеру, участі в революційних рухах.

Розвиток суспільства великою мірою залежить від моральних якостей та установок молодого покоління, його професійної та громадянської зрілості. Студентське самоврядування є формою самоорганізації, яка сприяє виробленню відповідних цінностей та орієнтацій, накопиченню позитивного соціального досвіду. Участь студента у складі групового соціального актора залежить також від рівня інституціоналізації. Партисипація може бути на рівні як тимчасової, ситуативної, каузальної групи, так в умовах ієрархічної спільноти з чіткою системою адміністрування.

Студентське самоврядування спрямоване на досягнення суспільно значимих результатів, оскільки участь в управлінні навчальним закладом орієнтує студентів на постійне вирішення питань, які стосуються самовиховання, прояву ініціативи, активності, креативного підходу до діяльності, цілеспрямованості, законослухняної поведінки, високої працездатності та самостійності [7, с. 98]. Громадська активність студентства як атрибутивна риса суб'єкта громадянського суспільства формується через гуманітарне навчання, виховну роботу з формування активної життєвої позиції, високих морально-етичних якостей та підвищення загальної культури.

Громадська активність є категорією діяльнісною, яка виникає на основі та сприяє подальшому розвитку громадянської свідомості. Прикладом такої активності може бути визначення інтересів і потреб конкретної соціальної групи, обстоювання цих інтересів, участь у підготовці та прийнятті рішень на різних рівнях влади, моніторинг та контролінг рішень, а також, за допомогою різних механізмів впливу громадянського суспільства на органи влади, управління окремими елементами суспільного життя, особливо на рівні місцевого самоврядування.

Однією з форм громадської участі студентства є молодіжні студентські рухи і організації. Вони виникають у процесі економічного і суспільно-політичного розвитку держави, відображаючи, певною мірою, її соціокультурну, історичну, демографічну, політичну специфіку.

Молодіжний рух – це масова організована соціально-політична активність, спрямована на реалізацію як специфічних вимог і цілей молодого покоління, так і цілей інших соціальних груп, об'єднані інтереси яких відповідають інтересам молоді [2, с. 9]. Вони виступають у якості суб'єктів соціальної політики, які представляють інтереси різних молодіжних груп, і, тим самим, сприяють посиленню ролі молодіжних ініціатив та розвитку інших інститутів громадянського суспільства.

О. Корнієвський і В. Якушик визначають молодіжні громадські як «певні молодіжні громадські сили, котрі: а) тією чи іншою мірою усвідомлюють свою специфічність, особливість своїх власних інтересів і свого місця та ролі в суспільстві; б) здійснюють певну громадську значущу (проте не таку, що обов'язково позитивно оцінюється більшістю суспільства) діяльність, спрямовану на реалізацію цих інтересів і утвердження своєї специфічності і власної ролі в суспільстві; мають чіткі внутрішні організаційні структури» [5, с. 11]. Відповідно до загальних соціальних функцій, які виконують ці організації, дослідник О. Бень пропонує розділити їх на п'ять груп, які: 1) займаються вихованням молоді; 2) допомагають вирішувати соціальні питання; 3) функціонують у сфері культури; 4) є частиною політичної системи суспільства; 5) діють в економічній сфері [3, с. 343].

Студентська громада є осередком взаємодії, спілкування і солідарності. Вона власне є наймобільнішим та найоперативнішим середовищем публічного життя і колективного вирішення проблем. Студентство є тим інститутом громадянського суспільства, який найбільше має бажання та здатність усвідомлювати, артикулювати і відстоювати свої інтереси. Йому притаманне негативне ставлення до порушення демократичних норм, законів, моральних принципів. Саме студентство як рушій громадянського суспільства найчастіше ініціює соціальні, економічні, політичні й духовні зрушення, адекватні викликам часу.

Висновки і пропозиції. Однією з головних умов демократичного політичного режиму є ефективне функціонування громадського суспільства. Студентська молодь є потужним людським ресурсом та рушійною силою суспільства. Глобалізаційні процеси сучасності зумовлюють нагальну необхідність розвитку та розкриття духовного, інтелектуального, професійного потенціалу молодих людей з огляду на розбудову демократичного суспільства. Підтримка молодих людей, їхнє залучення до творчої, активної участі в житті суспільства – це інвестиції у розвиток стратегічних ресурсів держави, оскільки саме молоде покоління виконує такі важливі соціальні функції, як: успадкування і підвищення досягнутого рівня розвитку суспільства й держави та соціального відтворення, відповідаючи за збереження та спадкоємність розвитку суспільства.

Вирішальним чинником досягнення нового стану політико-правового середовища громадянського суспільства повинно стати безпосереднє залучення громадських молодіжних об'єднань, рухів та їх найактивніших представників – студентства до реформування системи державної влади, її оновлення через чинні механізми суспільно-корисних громадських ініціатив.

Список літератури:

1. Баснін О. С. Політична активність студентства у контексті трансформації суспільних відносин в Україні: автореф. дис. канд. політ. наук: 23.00.02 / Олександр Сергійович Баснін. – К., 2010. – 18 с.
2. Безклетний С. Політична участь молоді та студентів як предмет політичного аналізу / С. Безклетний // ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 3. – С. 7-13
3. Бень О. Т. Молодіжні громадські організації: концептуалізація поняття, функції, класифікація / О. Т. Бень // Вісник Львівського національного університету імені І. Я. Франка: Серія: соціологія. – 2008. – Вип. 2. – С. 338-345.
4. Дроздова М. Динаміка політичної свідомості студентів у процесі виборчої кампанії 2004 р. / М. Дроздова // Соціальна психологія. – 2005. – № 4(12). – С. 32-43.
5. Корнієвський О. А. Молодіжний рух та політичні об'єднання в сучасній Україні: [монографія] / О. А. Корнієвський, В. М. Якушик. – К.: Київське братство, 1997. – 248 с.
6. Кругляк І. С. Динаміка рівня політичної активності студентської молоді регіону в 2004-2009 роках: [конкурсна робота] / І. С. Кругляк. – Полтава, 2009. – 38 с.
7. Саенко Л. А. Студенческое самоуправление в развитии гражданской активности учащихся / Л. А. Саенко // Политематический журнал научных публикаций «Дискуссия». 2014. – № 6(47). – С. 96-104.
8. Сокурянская Л. Г. Студенчество на пути к другому обществу: ценностный дискурс перехода / Л. Г. Сокурянская. – Харьков: Изд-во Харьк. нац. ун- та им. В. Н. Каразина, 2006. – 576 с.
9. Тихонов В. Г. Социально-политическая активность молодежи: методологические проблемы социологического исследования / В. Г. Тихонов // Теория и практика общественного развития. 2011. – № 7. – С. 71-73.

Жуковская А.А.
Буковинский государственный медицинский университет

СТУДЕНЧЕСТВО КАК ДВИЖУЩАЯ СИЛА ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА (ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

Аннотация
Актуальным предметом политологических исследований являются трансформационные процессы в постсоциалистических странах. Особенный интерес ученых привлекают исследования, посвященные проблеме гражданского общества. В статье автор определяет студенческую молодежь как отдельный институт гражданского общества, способный влиять на ход общественно-политических изменений. Рассмотрены характерные черты студенчества как специфической общности, обоснована его состоятельность оказывать давление на органы власти через достижение социальной субъектности. Раскрыты основные формы конвенциального и неконвенциального участия студенческой молодежи, ее общественно-политической активности.
Ключевые слова: гражданское общество, трансформационные процессы, студенческая молодежь, молодежные движения, студенческое самоуправление.

Zhukovska A.O.
Bukovinian State Medical University

STUDENTS AS DRIVING FORCE OF CIVIL SOCIETY (THEORETICAL ASPECT)

Summary
Topical subject of Political Science research is the transformation processes in postsocialist states. Particular interest of scholars is attracted to research on the issue of civil society. The author defines the students as an individual institution of civil society, which is able to influence the course of social and political changes. The characteristic features of the students as a specific community are reviewed, there are proved their viability to put pressure on the authorities through the achievement of social subjectivity. General forms of conventional and nonconventional participation of students, their socio-political activity are revealed.
Keywords: civil society, transformation processes, students, youth movements, student government.

УДК 321.7

ФОНДИ РОЗВИТКУ ГРОМАД – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА В ПРОЦЕСІ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Полковнікова О.О., Шпак Д.О.
Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв

У статті подані характеристики фондів розвитку громад як окремого виду громадських організацій, основні проблеми в діяльності українських фондів й визначено роль та місце у процесі розбудови громадянського суспільства в Україні, із урахуванням національних особливостей їх становлення й розвитку.
Ключові слова: фонди розвитку громад, громадські організації, громадянське суспільство, філантропія.

Постановка проблеми. Поняття «громадянське суспільство» – одне з ключових понять сучасної політології. Актуальність теоретичних і практичних аспектів цього поняття обумовлена очевидним підвищенням ролі пересічних громадян і їх добровільних об'єднань в усіх сферах життєдіяльності людського суспільства – економічної, політичної, соціальної, духовної. Вже декілька останніх років проблеми громадянського суспільства, що відносяться до взаємозв'язку особистості, соціальних груп, громадських формувань та держави знаходяться в центрі уваги українських науковців, журналістів та політиків. І це зрозуміло, оскільки формування громадянського суспільства пов'язано з розвитком демократії, ринкової економіки та становленням правової держави. Розбудова громадянського суспільства є актуальною проблемою для України і на теперішній час, – діяльність нашої держави спрямована на побудову демократії, а, як відомо, без громадянського суспільства жодна держава не може бути названа демократичною.

Фонди розвитку громад є порівняно новим явищем для українського суспільства, важливою складовою демократії. Їх роль в процесі становлення та розвитку громадянського суспільства важко переоцінити. Адже неурядові організації сьогодні стали універсальними посередниками між державою та суспільством, вони мають ширший спектр соціальних інтересів і краще розуміють природу окремих суспільних проблем та шляхи їх подолання. Окрім того, можливості органів місцевого самоврядування залучати додаткові кошти через створення різноманітних позабюджетних фондів, з відомих причин, останнім часом зазнали істотних обмежень [1]. А через фонди територіальних громад члени громади визначають соціальні й культурні проблеми

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ

© Полковнікова О.О., Шпак Д.О., 2015

розвитку громади та залучають ресурси для подолання проблем спільними зусиллями, тому проблематика розвитку фондів розвитку громад, їх мережі є вкрай актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам становлення та розвитку філантропії в незалежній Україні й розбудови громадянського суспільства присвятили окремі праці С. Кириченко, А. Колодій, В. Гаєць, А. Жулавський, О. Дегтяренко, Є. Кірсанова, Д. Шпак, О. Лук'яніхіна, В. Мартинець та цілий ряд інших вітчизняних науковців [2].

Мета роботи. Метою статті є загальна характеристика фондів розвитку громад, як окремого виду громадських організацій, їх місця і ролі у розбудові громадянського суспільства, та основних сучасних проблем в діяльності вітчизняних фондів.

Мета розкривається у таких завданнях:

– огляд основних критеріїв фондів розвитку громад;

– аналіз правового статусу фондів розвитку громад в Україні;

– аналіз організаційно-правових форм фондів розвитку громад;

– огляд закордонних моделей фондів;

– характеристика сучасних проблем в діяльності фондів розвитку громад в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вихідним поняття для нашої проблематики є поняття «громадянське суспільство», яке сьогодні трактується неоднозначно. Наприклад Джеффрі Александер під цією категорією розуміє «сферу людської солідарності», Майкл Уольцер як простір не примусової людської коаліції, Юнгер Габермас – «публічна сфера суспільної взаємодії» і т.д. [3]. Ми розуміємо під поняттям «громадянське суспільство» той пласт суспільства, що розташований між владою та бізнесом і представлений громадськими організаціями, який демонструє високий рівень суспільної самоорганізації. Таким чином, в Україні виокремлюють три сектори суспільства: влада, бізнес, громадськість. Інтереси останньої представляють, згідно із законодавством, об'єднання громадян, під яким розуміється найбільш загальний термін, що стосується громадських організації, професійних спілок і політичних партій. Фонди розвитку громад (англ. – community foundation) є різновидом громадських організацій, а саме – неурядових (приватних) благодійних фондів, і з огляду на спеціальні положення українського законодавства мають здебільшого спільні характеристики зі «звичайними» благодійними фондами. У Законі України «Про благодійництво та благодійні організації» від 16.09.1997 р. № 531 та Законі України «Про об'єднання громадян» від 16.06.1992 р. № 2460 [4] фактично не розрізняються членські організації, благодійні установи, благодійні фонди чи фундації, тому що положення цих законів вимагають визначення прав та обов'язків у статутах таких організацій саме її членів. Головною відмінністю діяльності фондів розвитку громад є інвестиції у соціальні проекти [5], результати яких важливі для будь-якого мешканця громади, а не у поточну допомогу окремим особам чи групам осіб, яке питоме традиційній благодійності. Тобто фонди розвитку громад не є фондами меншин чи окремих груп [6, с. 361]. Згідно з визначенням, яке використовує в своїх дослідженнях фондів розвитку громад European Foundations Centre та Transatlantic Community Foundations Network, фондами розвитку громад визнаються неурядові організації, які задовольняють таким вимогам: мають на меті підвищити якість життя для всіх осіб на географічно визначеній території; є незалежними від контролю або впливу окремих організацій, урядових органів або донорів; залучаються до різноманітних заходів з розвитку громадського лідерства і партнерства у громадах, виконують функції ініціаторів, посередників, партнерів та координаторів у вирішенні проблем та підготовці рішень щодо важливих для громади проблем; прагнуть сформувати постійний капітал для потреб громади, як правило завдяки створенню ендавменту з внесків широкого кола донорів, в тому числі місцевих мешканців, підприємств, державних органів, а також інших фондів та неприбуткових організацій; управляються радою громади; підзвітні громаді завдяки регулярному інформуванню громад про свої цілі, заходи та фінансовий стан [7, с. 61]. В наведених вимогах поєднуються основні критерії, що дозволяють виокремити фонди розвитку громад в рамках різних концепцій та національних правових систем.

Історичні, правові та організаційні умови розвитку фондів у різних країнах значно розрізняються, що обумовлює різноманітність досвіду та моделей таких фондів. Фонди розвитку громад дістали найбільшого розвитку в країнах англосаксонського права – за результатами дослідження European Foundations Centre 2005 року переважна більшість з понад 1200 фондів діяла у США, Канаді, Австралії, Новій Зеландії та Великобританії. Лише близько 280 фондів було визнано як фонди розвитку громад в інших країнах, з них 50 у ФРН, 15 у Росії, 12 у Польщі [8]. В окремих країнах (Франція, Ірландія, Коста-Ріка) діють єдині національні фонди зі спеціальним правовим статусом, що акумулюють ресурси з приватних і публічних джерел та ініціювання та виконання проектів розвитку національного масштабу чи на окремих територіях, які розглядаються як частина «громади-країни». Але в основному як базова громада виступає менша адміністративно-територіальна одиниця. У Італії фонди розвитку громад створюються на рівні провінцій, діють такі фонди і в штаті Род-Айленд (США) або в Північній Ірландії та Уельсі (Великобританія). Найбільше фондів розвитку громад-міст діє у ФРН, Південній Африці, а також у Росії, Польщі та Чехії. Серед успішних прикладів моделей фондів в східноєвропейських країнах слід зазначити саме фонди розвитку громади-міст. Але, треба зазначити, що успішні фонди громад-міст виникають, як правило, внаслідок первісної підтримки одного чи кількох донорів. «Стартовий капітал» відомі фонди у м. Банска-Бистриця (Словаччина) та у м. Тольяті (Росія) дістали від обмеженого кола осіб. Натомість ті фонди, які практикують збір пожертв від широкого кола донорів, «виростають» протягом тривалого часу зі звичайних благодійних фондів. Зокрема, відомі фонди в Україні, які станом на вересень 2012 року визнано такими, що задовольняють критеріям щодо фондів розвитку громад, мають тривалий та успішний досвід «звичайної» благодійної діяльності, а саме: Фонд Короля Юрія (м. Івано-Франківськ), Фонд «Доброта» (м. Донецьк), «Фонд імені благодійників – князів Острозьких» (м. Рівне) та «Фонд розвитку міста Одеси» (м. Одеса) [9].

European Foundations Centre у своєму річному дослідженні за 2012 рік вказала, що значна кількість організацій в Україні, що займається громадською філантропією, задовольняє більшості – але не всім – критеріям і має змогу в майбутньому обернутися на фонди розвитку громади. Насамперед це: Карпатський фонд, фонди розвитку міст Миколаєва, Коломиї (Івано-Франківська область), Луцька та деякі інші [10]. Основна відмінність у моделях фондів розвитку громад полягає у співвідно-

шенні внесків приватних осіб і приватних фондів (переважає у США, Канаді) або органів державної влади, інших неурядових організацій та великих компаній (в країнах ЄС). Інша – у тому, що більшість фондів розвитку громад діють переважно як операційні фонди і не обов'язково створюють постійний капітал (ендавменти), що є важливою ознакою північноамериканської моделі.

Що стосується організаційно-правової форми, то фонди розвитку громад можуть обрати (залежно від потенціалу громади та важливості конкретних обставин: склад засновників, наявність стартового капіталу, особливості прийняття рішень тощо) форму благодійної установи або членської благодійної організації (відповідно до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації»), членської громадської організації (Закон України «Про об'єднання громадян») чи установи (Цивільний кодекс). Фонд розвитку міста Миколаєва та Благодійний фонд розвитку ленінського району м. Миколаєва створені у формі громадської організації, оскільки правовий статус останньої, як платника податків, за додержанням деяких умов прирівняний до благодійної організації [11]. Якщо створення фонду як юридичної особи є перспективною ціллю групи місцевих донорів, які хотіли б зберегти права на свої внески до моменту, коли створення фонду стане практично доцільним, можна скористатися такою організаційно-правовою формою, як просте підприємницьке товариство згідно зі статтями 1130-1143 Цивільного кодексу. Метою такого товариства може бути створення фонду розвитку громади як юридичної особи.

Громадська організація з метою ведення благодійної діяльності є рекомендованою організаційно-правовою формою для фонду, який одразу створюється для розвитку громади. Це пояснюється необхідністю залучати значну кількість донорів та представників громади для управління та виконання проектів фонду. Діючі благодійні фонди найпростіше перетворюються на фонди розвитку громад, а у випадку формування значного ендавмента чи іншого майна для надання грантів, за умови спеціального статусу засновників, новостворені благодійні організації можуть ефективно діяти як фонди розвитку громад.

В Україні дослідження та спеціальні програми сприяння громадській філантропії, а отже, і розвитку фондів громад як її важливого інструменту, здійснюють Фонд «Євразія», Фонд Чарльза С. Мотта, Фонд Стефана Баторія (фонд Сороса в Польщі), Мережа громадянської дії в Україні (UCAN), а також – в специфічній формі – Український фонд соціальних інвестицій, що виконує проекти розвитку громад на кошти позики Світового банку та внески, які збирають власне громади (не менше 10%) [12]. Оскільки перші фонди розвитку громад в Україні фактично діють як такі з 2002-2003 років, а процес створення територіальних громад та адміністративна реформа далеко не закінчилася, то ще немає вірогідних даних для специфікації національної моделі фондів розвитку громад. Проте особливості соціально-економічних умов у вітчизняних громадах обумовили деякі специфічні риси еволюції фондів, а саме:

– переважна більшість майна формується з готівкових коштів приватних донорів, а не з цінних паперів, нерухомого майна чи бюджетних субсидій;

– переважна більшість проектів щодо розвитку громад виконується власне фондами, і лише незначна кількість повністю або переважно виконується іншими організаціями на кошти грантів від фондів;

– ендавменти та інші види постійного капіталу мають невеликий розмір або відсутні.

Окрім наведеного, в дослідженнях фондів громад неодноразово наголошувалося, що основною проблемою, пов'язаною з утворенням та діяльністю таких організацій в Україні є низький рівень довіри громади до благодійних організацій взагалі. Виділяються також деякі ризики щодо діяльності останніх в Україні, а саме: обмежувальні процедури складання і виконання місцевого бюджету, які обмежують державну підтримку; брак лідерства або політичної волі до значних соціальних інвестицій; корупція є звичайною і для благодійності; брак кредитної історії – бізнес часто надає ресурси за умови, що організація вже надала звіт про їх ефективне використання; часові обмеження фінансування проектів – бюджетні та донорські асигнування часто обмежуються одним роком і надходять у строки, що не відповідають строкам програмних заходів та інші.

Висновки і пропозиції. Отже, можна констатувати, що в Україні діють основні законодавчі акти, які дозволяють створення та діяльність фондів розвитку громад, зокрема, Цивільний кодекс, Закони України «Про благодійництво та благодійні організації», «Про податок на прибуток підприємств». Але на даному етапі створення територіальних громад ще немає даних для специфікації національної моделі фондів громад. Фонди розвитку громад не є фондами меншин чи окремих груп, не замінюють місцеві «бюджети розвитку» або державні цільові фонди – вони шукають, оцінюють і використовують всі можливі види ресурсів згідно з законодавчими та внутрішніми обмеженнями. На початкових стадіях розвитку фондам важливіше і простіше залучати ресурси для виконання проектів, що мають відчутні для громади та донорів результати, ніж постійний капітал для реінвестування коштів, щоб одержати необхідні для розвитку громади доходи на майбутнє. Громадська організація з метою ведення благодійної діяльності є рекомендованою організаційно – правовою формою для фонду, який одразу створюється для розвитку громади.

Список літератури:

1. Соф'янц Н. Фонди розвитку громад: українські перспективи / Наталя Соф'янц // Пріоритети. – 2004. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: URL: http://www.ucipr.kiev.ua/publications/2261/lang/tab02
2. Кириченко С. Шляхи формування громадянського суспільства і правової держави: Монографія / С. О. Кириченко. – Київ: Логос, 2007; Колодій А. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні: Монографія / А. Ф. Колодій. – Львів: Червона Калина, 2002; Менеджмент громадських організацій: вибрані питання теорії та практики [Колективна монографія] / А. Ю. Жулавський, О. Г. Дегтяренко, Є. В. Кірсанова, О. В. Купенко, О. А. Лук'яніхіна, В. В. Мартинець. – Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія, 2012; Шпак Д. О. Фонди розвитку громад – нове явище для місцевого самоврядування в Україні / Д. О. Шпак // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв, 2009. – Вип. 15. – С. 360–365; Мірошник О. Розвиток ініціативи територіальної громади у містах / Мірошник Ольга // Місцева філантропія в Україні: ефективність механізму та інструменти розвитку. – К.: Всеукраїнський фонд благодійників. – 2014.

3. Менеджмент громадських організацій: вибрані питання теорії та практики [Колективна монографія] / А. Ю. Жулавський, О. Г. Дегтяренко, Є. В. Кірсанова, О. В. Купенко, О. А. Лук'яніхіна, В. В. Мартинець. – Донецьк: ТОВ «Цифрова типографія», 2012. – 262 с.
4. Громадські організації в Україні. Нормативно-правове регулювання. – К.: КНТ, 2014. – 144 с.
5. Мірошник О. Розвиток ініціативи територіальної громади у містах / Мірошник Ольга // Місцева філантропія в Україні: ефективність механізму та інструменти розвитку. – К.: Всеукраїнський фонд благодійників. – 2014. – 140 с.
6. Шпак Д. О. Фонди розвитку громад – нове явище для місцевого самоврядування в Україні / Д. О. Шпак // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв, 2009. – Вип. 15. – С. 360–365.
7. Настільна книга для неприбуткових організацій / За ред. А. Ткачука. – К.: Леста, 2005. – 112 с.
8. Через звітні картки до вільних від корупції послуг: Матеріали тренінгу. – К.: Творчий центр «Counterpart», 2011. – 217 с.
9. Шпак Д. О. Фонди розвитку громад – нове явище для місцевого самоврядування в Україні / Д. О. Шпак // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв, 2009. – Вип. 15. – С. 360–365.
10. Там само.
11. Мірошник О. Розвиток ініціативи територіальної громади у містах / Мірошник Ольга // Місцева філантропія в Україні: ефективність механізму та інструменти розвитку. – К.: Всеукраїнський фонд благодійників. – 2014. – 140 с.
12. Громадський моніторинг у сфері протидії корупції: Матеріали тренінгу. – К.: Творчий центр «Counterpart», 2007. – 93 с.

Полковникова А.О., Шпак Д.А.
Николаевский филиал
Киевского национального университета культуры и искусств

ФОНДЫ РАЗВИТИЯ ОБЩИН – ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПОСТРОЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация
В статье представлены характеристики фондов развития общин в качестве отдельного вида общественных организаций, основные проблемы в деятельности украинских фондов и определена роль и место в процессе развития гражданского общества в Украине, с учетом национальных особенностей их становления и развития.
Ключевые слова: фонды развития общин, общественные организации, гражданское общество, филантропия.

Polkovnikova O.A., Shpak A.D.
Nikolaev Branch
of Kiev National University Culture and Arts

COMMUNITY FOUNDATION DEVELOPMENT IS THE IMPORTANT CONSTITUTIVE IN PROCESS OF BUILDING CIVIL SOCIETY

Summary
The goals of the article are to examine the community foundations as a separate kind of the public organizations and to describe the modern problems in the activity of the Ukrainian foundations.
Keywords: community foundation development, community organizations, civil society, philanthropy.

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ
ТА СПОРТ

УДК 735.29

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ЛІКУВАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ ПРИ ЗАТРИМЦІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В ДІТЕЙ

Грейда Н.Б., Тучак А.М.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Теоретично обґрунтовано методику проведення лікувальної фізичної культури при затримці психічного розвитку з дітьми середнього шкільного віку. Вона передбачає планування заняття та зосередження уваги дітей на розучуванні елементарних рухів і простих команд; виявленні індивідуальних особливостей їхньої рухової сфери. Особливого значення під час занять набуває врахування особливостей розвитку серцево-судинної і дихальної систем організму дітей. Фізичні вправи, що потребують значного посилення діяльності серця, треба чергувати зі спеціальними заспокійливими вправами і глибокими дихальними рухами. На заняттях слід слідкувати за рівномірним і глибоким диханням, що забезпечує організм киснем, позитивно впливає на розвиток дихання, кровообігу і всього організму в цілому. Експериментально доведено, що лікувальна гімнастика з елементами дихальної гімнастики та вправи на розтягнення покращують показники фізичного розвитку дітей 12-13 років із затримкою психічного розвитку.
Ключові слова: дихальна система; затримка психічного розвитку; лікувальна гімнастика; лікувальна фізична культура; фізичний розвиток; серцево-судинна система.

Постановка проблеми. Проблема низького рівня успішності значної частини учнів загальноосвітньої школи давно звернула до себе увагу фахівців. Ними була виділена певна група дітей, які не можуть бути віднесені до розумово відсталих, тому що в межах набутих знань вони виявляли достатні здібності. Ці діти були віднесені до особливої категорії – дітей з затримкою психічного розвитку (ЗПР). Зі сповільненим темпом формування пізнавальної діяльності пов'язана недостатність їхньої інтелектуальної мотивації, а з нейродермічними розладами – порушені регуляція м'язового тонусу та рухливість психічних процесів [1, с. 23; 5, с. 7].

Особлива увага під час застосування різних форм лікувальної фізичної культури (ЛФК) повинна звертатися на сучасні наукові досягнення в галузі. Характерною рисою різних форм занять є їхня добровільність. Тому потрібно піклуватись про те, аби викликати в учнів зацікавлення до занять. Відсутність індивідуального підходу до навчання школярів на заняттях лікувальної фізкультури і в позакласних формах фізкультурно-масової роботи, «втиснення» їх в рамки єдиних вимог без урахування межі їх фізичних можливостей завдає шкоди розвитку особистості. Фахівцям в галузі охорони здоров'я та лікувальної фізичної культури необхідно навчитися визначати індивідуальний руховий режим школяра, який сприяє підвищенню функціональних можливостей організму.

В процесі занять лікувальною фізичною культурою багато дефектів моторики і фізичного розвитку згладжуються і корегуються, проте, вони є серйозною перешкодою в оволодінні побутовими, шкільними і трудовими навичками. Тому необхідно на початку навчання забезпечувати роботу по удосконаленню найпростіших рухів, здійснювати контроль за ними, оскільки виправляти недоліки важче, ніж давати правильний напрям в розвитку рухів. Дуже важливо щоб всі навички і вміння формувалися на основі правильних елементарних рухів. Новий рух слід пропонувати після засвоєння схожого з ним руху, але більш простого. Початкове розучування рухів потрібно вести в повільному темпі, для того щоб прослідкувати які помилки допускають учні, і своєчасно спробувати їх усунути.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дітей із ЗПР виражена патологія рухової сфери, що відображається в діяльності різних систем організму: моториці рук і зорової моторної координації; стереотипах рухів та зміненій структурі рухів [4, с. 46-48].

Дітям часто діагностують порушення дихальної функції, особливо при м'язовій гіпотонії. Дихання може бути ускладнено внаслідок слабкості (гіпотонічності) міжреберних м'язів. При порушенні регуляції м'язового тонусу вдих і видих неповноцінний і дихання виявляється поверхневим. Затримка рухового розвитку призводить до порушення дихальної функції. Життєва ємність легень може значно обмежуватися, що в свою чергу призводить до частих застійних явищ в легенях, захворювань дихальних органів, недоліку кисню в організмі. Недолік кисню в організмі спричиняє негативний вплив на розвиток рухових, мовних і психічних функцій. Тому в роботі з даною категорією дітей велике значення надається навчанню правильно дихати під час виконання вправ, тобто умінню поєднувати дихання і м'язову діяльність.

Функції дихального апарату у дітей не досягають рівня, властивого дорослим: у них ще недостатня глибина дихання. Це проявляється при фізичному навантаженні, коли підвищена потреба організму в кисні задовольняється головним чином за рахунок збільшення частоти дихання і меншою мірою за рахунок його глибини. Зважаючи на це, на заняттях з лікувальної фізичної культури слід постійно дбати про постановку рівномірного і глибокого дихання, яке забезпечує організм киснем, позитивно впливає на розвиток дихання, кровообігу і всього організму в цілому. Для цього використовують вправи переважно з циклічними рухами, що сприяють рівномірному й глибокому диханню (ходьба, біг тощо).

Нормальний розвиток легень відбувається краще при правильній поставі, оскільки створюються найсприятливіші умови для роботи органів дихання та кровообігу. Особливе значення має чистота повітря, тому заняття слід частіше проводити на свіжому повітрі.

У розвитку дихальної системи у хлопців і дівчат середнього шкільного віку спостерігається чітка відмінність: життєва ємність легенів і сила дихальних м’язів у дівчат до 15 років менша. Все це свідчить про те, що дихальний апарат у дівчат менше пристосований до великих фізичних навантажень.

Під час виконання фізичних вправ відбувається складна нервово-м'язова координація, яка є важливою передумовою у формуванні правильної постави та нормалізації роботі кисті руки при письмі.

Ряд авторів вказують на зв’язок клінічних проявів моторики з етіологією розумового відставання [3, с. 22-27; 6, с. 41-54]. Однак зв’язок цей вираже-

© Грейда Н.Б., Тучак А.М., 2015

ний більш у зовнішній картині рухової активності та визначається загальним балансом процесів збудження та гальмування.

Рухові порушення (парези, гіперкінези) не пояснюють всієї різноманітності рухових проявів дітей. М'язове напруження та рухова активність знаходяться в неоднозначному зв'язку. Гіперкінези можуть не заважати виконанню рухової дії, хоча вона буде проходити з ускладненням, недостатньою швидкістю, із зайвими супутніми рухами. Іноді навіть відсутність рухових порушень не сприяє виконанню руховій дії [7, с. 763].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Особливістю методики проведення лікувальної фізичної культури при затримці психічного розвитку є чітке планування заняття та зосередження уваги на вирішенні завдань, що зводяться до наступного: визначення рівнів фізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей, вміння виконувати елементарні рухи і прості команди; виявлення індивідуальних особливостей рухової сфери та елементарних знань з фізичного виховання; навчання побудови в шеренгу і колону по одному.

Особливого значення під час занять набуває врахування особливостей розвитку серцево-судинної і дихальної систем. Шкідливими є вправи з тривалим статичним напруженням, через яке порушується нормальна циркуляція крові, а також вправи, пов'язані зі значним силовим напруженням, які вимагають великої швидкості і тривалості рухів. Виконуючи фізичні вправи, що потребують значного посилення діяльності серця, треба частіше чергувати їх зі спеціальними заспокійливими вправами і глибокими дихальними рухами. На заняттях слід слідкувати за рівномірним і глибоким диханням, що забезпечує організм киснем, позитивно впливає на розвиток дихання, кровообігу і всього організму в цілому. Для цього використовують вправи переважно з циклічними рухами, що сприяють рівномірному й глибокому диханню (ходьба, біг). Розучування нових рухів відбувається швидше під час виконання вправ на неповну силу.

Розвиток скелета дітей тісно пов'язаний з формуванням м'язів, сухожилок і зв'язок. У середньому шкільному віці триває розвиток м'язової системи. Збільшується м'язова маса, зростає сила м'язів. Однак цей розвиток дещо відстає від росту кісток скелету, внаслідок чого м'язи стають дуже натягнутими, тонкими й довгими. Все це посилює їхню стомлюваність при фізичних навантаженнях, тимчасово знижує їхні рухові можливості.

Не можна допускати перевантаження учнів середніх класів тривалим напруженням, статичною роботою. Таке перевантаження може шкідливо вплинути на розвиток опорно-рухового апарату – затримати ріст кісток, викликати незворотні деформації кісток, суглобів. Разом з тим помірні й посильні вправи, в яких короткочасні напруження чергуються з розслабленням м'язів, а робота одних м'язів – з відпочинком інших, стимулюють розвиток кісток і м'язів, сприяють їх зміцненню. Для цього використовують різні вправи з бігу, стрибки.

Оволодіння руховими діями і формування в учнів середніх класів рухових якостей пов'язано з функціональним розвитком кори головного мозку, з особливостями перебігу нервових процесів. Висока пластичність нервової системи підлітків сприяє кращому й швидкому засвоєнню рухових навичок. Однак під час виконання рухів з підвищеними зусиллями, прищеплення навичок ускладнюється тим, що за таких умов збудження поширюється в корі головного мозку, захоплює у свою сферу різні центри і залучає тим самим до роботи непотрібні м'язи, що гальмують рух і заважають добре засвоїти рухову навичку. Тому розучування рухів звичайно відбувається швидше і точніше під час виконання вправ на неповну силу.

Дослідження взаємозв'язку рівня фізичного розвитку та утворення складних рухових навичок у дітей із ЗПР має велике практичне значення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є експериментальне обґрунтування впливу лікувальної гімнастики на фізичний розвиток дітей 12-13 років із затримкою психічного розвитку.

Виклад основного матеріалу. В експериментально-дослідній роботі, яка проводилася на базі Луцького навчально-реабілітаційного центру приймали участь 30 дітей 12-13 років. 15 дітей займалися в експериментальній групі (ЕГ), 15 дітей – у контрольній групі (КГ). З дітьми ЕГ під час проведення лікувальної гімнастики у другій половині заняття та після уроків двічі на тиждень проводилися вправи загальнозміцнюючого комплексу «Вітання сонця», який включав елементи дихальної гімнастики та вправи на розтягнення. Закінчували заняття проведенням релаксації [2, с. 14-18]. Учні КГ двічі на тиждень відвідували додаткові заняття з лікувальної гімнастики, які проводили фахівці за стандартною програмою.

Індивідуальну оцінку фізичного розвитку кожної дитини в групі на початку та після проведеного експерименту ми використали для групової оцінки фізичного розвитку з метою порівняння результатів дослідження та підтвердження ефективності використання запропонованих нами вправ загальнозміцнюючого комплексу «Вітання сонця» та релаксації.

Результати дослідження антропометричних показників контрольної та експериментальної груп представлено в табл. 1.

Ріст хлопців контрольної групи до експерименту становив 155±0,39 см, після експерименту – 160±0,44 см. У дівчат до експерименту середні по-

Таблиця 1

Антропометричні показники учнів контрольної та експериментальної груп

Етап дослідження	Довжина тіла (см)		Маса тіла (кг)		ОГК (см)	
	Контрольна група					
	Хлопці	*Дівчата*	*Хлопці*	*Дівчата*	*Хлопці*	*Дівчата*
	P>0,01		P<0,001		P<0,02	
До	155±0,38	148±0,61	47±0,36	45±0,38	63±0,48	61±0,72
Після	160±0,44	152±0,44	49±0,34	48±0,34	65±0,38	63±0,76
Експериментальна група						
	Хлопці	*Дівчата*	*Хлопці*	*Дівчата*	*Хлопці*	*Дівчата*
	P>0,01		P<0,001		P<0,05	
До	155±0,21	148±0,32	47±0,25	45±0,19	63±0,53	61±0,51
Після	162±0,42	153±0,46	51±0,29	49±0,35	66±0,62	64±0,71

казники росту були 148±0,61 см, після – 152±0,44 см (P>0,01). Показники ваги в хлопців до експерименту – 47±0,36 кг, після – 49±0,27 кг, у дівчат – 45±0,38 кг та 48±0,34 кг (P<0,001). ОГК в хлопців до експерименту становила 63±0,48 см, після – 65±0,38 см, у дівчат – 61±0,72 см та 63±0,76 см (P<0,02).

В експериментальній групі ріст хлопців до експерименту становив 155±0,21 см, після – 162±0,42 см, у дівчат – 148±0,32 см та 153±0,46 см (P>0,01). Показники ваги в хлопців до експерименту – 47±0,25 кг, після – 51±0,29 кг, у дівчат до експерименту – 45±0,19 кг, після – 49±0,35 кг (P<0,001). ОГК в хлопців до експерименту становила 63±0,53 см, після – 66±0,62 см, у дівчат до експерименту – 61±0,51 см, після – 64±0,71 см (P<0,05).

Результати дослідження показників м'язової системи до та після проведення експерименту наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Показники динамометрії учнів контрольної та експериментальної груп (кг)

Етап дослідження	Права кисть	Ліва кисть	Права кисть	Ліва кисть
	Контрольна група			
	Хлопці n = 8		*Дівчата n = 7*	
	P>0,1		P>0,1	
До	16,0±0,13	14,3±0,09	9,7±0,17	7,7±0,13
Після	19,2± 0,16	16,5±1,15	11,4±0,25	9,2±0,28
Експериментальна група				
	Хлопці n = 8		*Дівчата n = 7*	
	P>0,2		P>0,05	
До	16,0±0,12	14,2±0,11	9,7±0,19	7,8±0,15
Після	20,4±0,14	17,7±0,92	13,0±0,22	10,5±0,17

Показники динамометрії в хлопців контрольної групи до експерименту становили: права кисть – 16,0±0,13 кг, ліва – 14,3±0,09 кг; після експерименту – права кисть – 19,2±0,16 кг, ліва – 16,5±1,15 кг. У дівчат середні показники сили до експерименту були наступними: права кисть – 9,7±0,17 кг, ліва – 7,7±0,13 кг; після експерименту – права кисть – 11,4±0,25 кг, ліва – 9,2±0,28 кг (P>0,1).

Показники динамометрії в хлопців експериментальної групи до експерименту становили: права кисть – 16,0±0,12 кг, ліва – 14,2±0,11 кг; після експерименту – права кисть – 20,4±0,14 кг, ліва – 17,7±0,92 кг (P>0,2). У дівчат відповідно до експерименту: права кисть – 9,7±0,19 кг, ліва – 7,8±0,15 кг; після експерименту – права кисть – 13±0,22 кг, ліва – 10,5±0,17 кг (P>0,05).

Показники функціонального стану дихальної системи до та після проведення експерименту представлено в табл. 3.

Таблиця 3

Показники життєвої ємності легень учнів контрольної та експериментальної груп (л)

Етап дослідження		
Контрольна група		
Етап дослідження	*Хлопці n = 8*	*Дівчата n = 7*
	P>0,1	
До	1,7±0,21	1,1±0,19
Після	1,9±0,35	1,4±0,26
Експериментальна група		
	Хлопці n = 8	*Дівчата n = 7*
	P>0,1	
До	1,7±0,19	1,1±0,18
Після	2,1±0,21	1,7±0,24

Провівши обстеження функціонального стану дихальної системи учнів було виявлено, що до експерименту показник ЖЄЛ становив 1,7±0,21 л та 1,7±0,19 л у хлопців обох груп, після експерименту у хлопців контрольної групи – 1,9±0,35 л, у хлопців експериментальної групи – 2,1±0,21 л. У дівчат обох груп до експерименту – 1,1±0,19 л, після у дівчат контрольної групи – 1,4±0,26 л, у дівчат експериментальної групи – 1,7±0,24 л (P>0,1).

Результати антропометричного вимірювання та функціонального дослідження організму дітей із затримкою психічного розвитку показали, що протягом експерименту показники в учнів ЕГ суттєво зросли, проте в учнів КГ зміни були менш виражені.

Висновки і пропозиції. Педагогічний досвід роботи з дітьми із ЗПР підтвердив, що формування у них рухових навичок є складним завданням. В окремих випадках не вдається досягти достатньої точності і варіативності виконуваної вправи; рухові навички, що виробляються, виявляються недостатніми. Не дивлячись на це систематична робота на заняттях з лікувальної гімнастики, що була спрямована на поетапне формування передбачених програмою рухів, з докладним їх поясненням та попереднім показом, з постійним повторенням і закріпленням, призводить до того, що учні оволодівають технікою виконання багатьох фізичних вправ.

В учнів експериментальної групи спостерігалася динаміка показників довжини, маси тіла, окружності грудної клітки, м'язової системи верхніх кінцівок та функціонального стану дихальної системи протягом експерименту, що підтвердило ефективність використання вправ загальнозміцнюючого комплексу «Вітання сонця» та релаксації.

Перспективами подальшого розвитку в цьому напрямку є розробка науково обґрунтованої програми корекції фізичного стану дітей із затримкою психічного розвитку засобами лікувальної фізичної культури й психофізичного розвантаження та перевірка її ефективності.

Список літератури:

1. Борякова Н. Ю. Формирование предпосылок к школьному обучению у детей с задержкой психического развития / Н. Ю. Борякова. – М., 2003. – С. 23.
2. Геші Майкл Роуч Тибетська книга йоги / Майкл Роуч Геші. – К: Відкритий світ. – 2006. – С. 14-18.
3. Горбунов Н. П. Валеологический подход к оценке реакции организма на физические нагрузки у школьников с задержкой психического развития / Н. П. Горбунов, Т. А. Хамадиярова // Физическая культура [научно-методический журнал]. – 2000. – № 1. – С. 22-27.
4. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання [навчальний посібник для педагогів і шкільних психологів] / укл. Т. Д. Ільяшенко, Н. А. Бастун, Т. В. Сак. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 46-48.
5. Ільяшенко Т. Д. Діти із затримкою психічного розвитку в масовій школі / Т. Д. Ільяшенко // Початкова школа. – 1996. – № 1. – С. 7.
6. Инденбаум Е. Н. Практика применения функционально-уровневого подхода в организации обучения детей с ЗПР / Е. Н. Инденбаум // Дефектология. – 2005. – № 4. – С. 41-54.

7. Современные подходы к развитию физической реабилитации: матеріали IX Міжнародного наукового конгресу «Олімпійський спорт і спорт для всіх» [Башкирин И. Н., Мухин В. Н., Сорокин В. А., Слежински Я.]. – К: Олімпійська література, 2005. – С. 763.

Грейда Н.Б., Тучак А.М.
Восточноевропейський национальный университет имени Леси Украинки

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЕ ЛЕЧЕБНОЙ ГИМНАСТИКИ ПРИ ЗАДЕРЖКЕ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ

Аннотация
Теоретически обоснована методика проведения лечебной физической культуры при задержке психического развития с детьми среднего школьного возраста. Она предусматривает планирование занятия и актуализацию внимания детей на разучивании элементарных движений и простых команд; выявлении индивидуальных особенностей их двигательной сферы. Особое значение во время занятий приобретает учет особенностей развития сердечнососудистой и дыхательной систем организма детей. Физические упражнения, требующие значительного усиления деятельности сердца, надо чередовать со специальными успокаивающими упражнениями и глубокими дыхательными движениями. На занятиях следует следить за равномерным и глубоким дыханием, что обеспечивает организм кислородом, положительно влияет на развитие дыхания, кровообращения и всего организма в целом. Экспериментально доказано, что лечебная гимнастика с элементами дыхательной гимнастики и упражнения на растяжение улучшают показатели физического развития детей 12-13 лет с задержкой психического развития.
Ключевые слова: дыхательная система; задержка психического развития; лечебная гимнастика; лечебная физическая культура; физическое развитие; сердечнососудистая система.

Hreida N.B., Tuchak A.M.
Lesya Ukrainka East European National University

EFFECTIVE APPLICATION OF THERAPEUTIC EXERCISES FOR CHILDREN WITH MENTAL RETARDATION

Summary
Theoretically grounded methodology of therapeutic physical training with mental retardation of children of secondary school age. It involves planning sessions and focus children on learning the basic movements and perform simple commands; identifying the individual characteristics of their motor areas. Of particular importance in the classroom becomes accounting features of the cardiovascular and respiratory systems of children. Exercise that require a substantial strengthening of the heart, should be alternated with special calming exercises and deep breathing movements. The classes should follow uniform and deep breathing, which provides the body with oxygen, positive impact on the development of the respiratory, circulatory and whole organism. Experimentally proved that therapeutic exercises with elements of breathing exercises and stretching exercises to improve the performance of the physical development of children 12-13 years old with mental retardation.
Keywords: respiratory system; mental retardation; physiotherapy; therapeutic exercise; physical development; the cardiovascular system.

УДК 378.147:796

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ОСНОВА ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Демчучена І.В.
Буковинський державний медичний університет

Доводиться необхідність упровадження новітніх освітніх технологій в умовах розвитку інформаційної цивілізації. Розгляд особливостей розвитку інформаційного суспільства та його ролі в професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури. Підготовка висококваліфікованих фахівців фізичної культури має здійснюватися з урахуванням набутого вітчизняного й зарубіжного досвіду, використанням інноваційних технологій. Підґрунтям цього повинні бути оновлення змісту, форм організації навчально-виховного процесу відповідно до світових стандартів.
Ключові слова: інформаційне суспільство, освітні технології.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Початок третього тисячоліття – це новий етап розвитку людської цивілізації – створення глобального інформаційного суспільства, в якому виробництво і споживання інформації є найважливішим різновидом діяльності, а інформаційне середовище разом із соціальним стають новим середовищем існування людини.

Перебудова змісту освіти різних галузей є нагальною проблемою сьогодення та необхідною вимогою сучасного суспільства. Існуюча система підготовки фахівців у вищих навчальних закладах характеризується інтенсифікацією процесу навчання, збільшенням обсягів отримуваної інформації, насиченістю навчальних занять, високими вимогами до якості знань. Особливої уваги набула проблема докорінних змін у системі фізичного виховання, зокрема підвищення якості підготовки майбутніх фахівців фізичної культури.

Професійна діяльність у галузі фізичної культури висуває високі вимоги до фахівців, їхньої особистості й професійно-спортивної майстерності. Саме практична готовність до здійснення випускником вищого навчального закладу свого професійного призначення є інтегруючим показником якісної системи підготовки спеціалістів у вищій школі.

В останні роки в педагогічній практиці чітко простежується напрям розробки й апробації методів і засобів, основою яких є сучасні інноваційні технології – упровадження нового в педагогічний процес. Інноваційна діяльність – основа вдосконалення навчального процесу, суть якої полягає в упровадженні сучасних засобів і методів у традиційну систему освіти.

В умовах переходу від постіндустріального до інформаційного суспільства процеси інформатизації не можуть не стосуватися освіти. Змінюється і процесуальна складова вищої освіти: види діяльності, специфіка навчання, позиція викладача в навчальному процесі, його роль та функції. Особливості викладацької діяльності в умовах інформатизації освіти потребують якісно нової моделі підготовки педагога, яка визначатиме його функції в процесі застосування інформаційних технологій як інструментальної основи педагогічної діяльності в умовах інформатизації суспільства. Проблема полягає в тому, що:

- сучасне застосування інформаційних технологій у педагогічному ВНЗ в процесі підготовки майбутніх учителів фізичної культури фрагментарне й не дозволяє майбутнім фахівцям створити власної цілісної інформаційної педагогічної технології;
- нині не систематизована сучасна освітня практика на основі новітніх інформаційних технологій в освіті, не розроблено навчально-методичних посібників, які б відтворювали цю практику.

Підготовку фахівців фізичної культури вчені розглядають у широкому спектрі наукових досліджень. Незважаючи на те, що питання підготовки майбутніх фахівців фізичної культури як предмет дослідження розглядалися в багатьох наукових працях, переважно увага приділялась окремим складовим навчального або тренувального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор свідчить, що в полі зору дослідників перебувають:

- психологічні основи педагогічної майстерності вчителя;
- медико-біологічна, валеологічна й екологічна підготовка;
- ступенева система підготовки;
- спортивна та професійно-педагогічна підготовка;
- викладання окремих спортивно-педагогічних дисциплін у структурі підготовки вчителя;
- підготовка до пошукової роботи;
- використання інноваційних технологій у процесі формування професійної майстерності фахівців фізичної культури.

Існуючі дослідження не висвітлюють особливостей підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах, в основі яких – як позитивні сторони, так і негативні, що потребують детального вивчення з метою подальшого вдосконалення навчально-виховного процесу студентів. Крім того, чітко не визначено єдиних поглядів щодо підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців фізичної культури.

Проблемам інформаційного простору, формуванню інформаційного суспільства, інформаційним підходам у процесі підготовки майбутніх фахівців присвячено немало досліджень, зокрема Р. Абдеєва [1]. Педагогічні дослідження у сфері підготовки вчителя до професійної діяльності в умовах інформатизації освіти проаналізували У. Букович, В. Ільганаєва [5; 7]. Основні теоретичні засади означеної теми ґрунтуються на працях О. Андрущенко [2; 3]. Хоча окремі аспекти визначеної проблеми висвітлювалися не вперше, згадувалися в працях вітчизняних і зарубіжних учених, вивчення інноваційних освітніх технологій у галузі фізичної культури у зв'язку з особливостями формування інформаційної цивілізації залишається поза увагою фахівців, що й зумовлює актуальність дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. На основі праць цих авторів, уважаємо, що одним з найважливіших аспектів інформатизації освіти є формування «технологічного дуалізму» нових педагогічних та інформаційних технологій – цілісної ін-

© Демчучена І.В., 2015

формаційної освітньої технології як педагогічної діяльності нового ґатунку. Такий підхід висуває нові вимоги до професійної підготовки педагога, зокрема вчителя фізичної культури, в інформаційному просторі сучасності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – розглянути інформаційне суспільство і його роль у професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Слід зазначити, що інформаційне суспільство – це нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання. Рівень розвитку сучасної цивілізації характеризується посиленням ролі інформації і знань у житті суспільства.

Нині відбувається достатньо потужний розвиток інформаційного суспільства, що стосується і вищої педагогічної освіти. На сучасному етапі її модернізації інформаційне суспільство розглядається як особливий світ, у якому передбачені свобода самовираження студентської молоді, можливість професійного самовдосконалення засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Посилення вимог до професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури має на меті, передусім, модернізацію навчально-педагогічного процесу, використання інноваційних технологій для його активізації, зміну структури організації. Важливим напрямом сучасного навчально-педагогічного процесу є теоретико-методичне обґрунтування впровадження інноваційних освітніх технологій у практику підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Інноваційне навчання – процес, спрямований на перспективу, акцентований на підготовку фахівців до роботи в нових умовах. Слово «інновація», що в перекладі з англійської «innovation» – нововведення, походить від латинського «відновлення», «оновлення», «зміна». У навчальному контексті «інновація» означає створення нових підходів і технологій на основі переосмислення попереднього досвіду й упровадження новітніх досягнень та їх комплексне використання.

Однією з характерних особливостей сучасного стану системи педагогічної освіти є пошук не механічного нарощування інновацій, а дбайливе збереження традицій, орієнтація на споконвічні педагогічні цінності в поєднанні з новими формами, методами, засобами і технологіями навчання – педагогічними інноваціями. Вирішення цієї проблеми необхідне насамперед для того, щоб забезпечити майбутньому педагогові мобільність у реалізації професійної підготовки й особистого творчого потенціалу в педагогічній діяльності.

Специфіку визначення професійних характеристик майбутнього вчителя фізичної культури неможливо зрозуміти, зважаючи лише на особливості складових системи професійної підготовки. Така система перебуває в ієрархічному зв'язку з принципами багаторівневої фахової підготовки. Основна мета дослідження професійних характеристик майбутнього вчителя фізичної культури, на наш погляд, полягає в усвідомленні мети життя, яка виходить за межі побудови інформаційного суспільства.

Роль інформаційного суспільства в професійному розвиткові майбутнього вчителя фізичної культури виявляється в масштабних змінах організації майбутньої професійної діяльності в загальноосвітньому навчальному закладі із застосуванням комп'ютерних технологій.

В інформаційному суспільстві професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури визначається індивідуально активним процесом професійного розвитку, який спрямований на професійну самореалізацію.

Вплив інформаційного суспільства на професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури визначається характером його діяльності, зокрема застосуванням у процесі професійної підготовки комп'ютерної техніки й інформаційних технологій. Професійна діяльність залежить від рівня професійного розвитку з урахуванням впливу інформаційного суспільства на особистість студентів.

Слід зазначити, що професійний розвиток майбутнього вчителя фізичної культури передбачає:

- взаємозв'язок професійної підготовки студентів із психологічними особливостями й особливими умовами праці ВНЗ;
- спеціальну професійну підготовку із застосуванням інформаційних технологій у системі освіти;
- необхідність розвитку основних професійних якостей;
- підвищення рівня інформаційної компетентності, інформаційної культури, професійної мотивації.

В умовах тотальної інформатизації суспільства інформаційний вплив на особистість набуває глобальних масштабів, що стосується і майбутнього вчителя фізичної культури, котрий перебуває в інформаційному суспільстві. Такий вплив сприяє формуванню особистості, тому майбутній учитель фізичної культури повинен мати інформаційно-планетарне мислення.

Створення технології підготовки майбутніх фахівців у сучасних умовах зумовлене необхідністю вдосконалення навчального процесу, реалізацією завдань формування професійних якостей особистості. Воно базується на освітніх і професійних стандартах та творчих можливостях особистості. Проектування має здійснюватися на принципах інтеграції навчання з наукою й виробництвом, професійно творчої спрямованості навчання, орієнтації на особистість, розвиток досвіду самоосвіти майбутнього фахівця.

На основі цих принципів і розробляється нова технологія функціонування фізкультурного простору вищого навчального закладу, яка повинна сприяти формуванню професійних якостей особистості.

Важливу роль у цьому процесі мають відігравати всі елементи системи навчання, зокрема фізичної культури. Тому постає необхідність визначення основних засад, цілей, напрямів, змісту, форм і методів діяльності у фізкультурному просторі вищого навчального закладу, що цілеспрямовано й ефективно сприятимуть процесу формування професійних якостей.

Сутність фізичної культури у фізкультурному просторі вищого навчального закладу полягає в необхідності допомогти студентові сформувати необхідні для фахівця якості. Викладач зважає на те, що у фізкультурній діяльності студента повинен бути особистісний сенс та усвідомлення значущості цієї діяльності, на які й слід спиратися в навчальному процесі.

Важливе місце в концепції фізичної культури в умовах функціонування фізкультурного простору посідає процес навчання, спрямований на формування знань про місце, роль та функції фізичної культури в сучасних умовах інформаційного суспільства.

Тому сутність фізичної культури у фізкультурному просторі є багатоаспектною і має педагогічні, культурологічні й інформаційно-комунікаційні засади.

Оскільки в процесі професійної підготовки майбутній фахівець є об'єктом впливу культури, становлення його особистості здійснюється в трьох напрямах:

· формується особистість педагога, розвиваються її якості;

· майбутній фахівець є суб'єктом культурної діяльності, відбувається пошук нових шляхів, засобів, методів фізичного вдосконалення;

· культура інтегрується в особистості майбутнього фахівця, яка функціонує у фізкультурному просторі як конкретний носій культурних цінностей, поєднуючи в собі загальне, властиве культурі в цілому, і особистісне, привнесене в неї на основі свого індивідуального рівня знань, досвіду та світогляду.

Цільова орієнтація цього процесу – необхідність створення у фізкультурному просторі навчального закладу певних механізмів саморозвитку та самовиховання, що необхідні для становлення особистості та її професійних якостей.

Важливою є функція культуротворення, що забезпечує збереження, передачу, відтворення та розвиток фізичної культури методами педагогіки і реалізується через зорієнтованість освіти на виховання культури особистості. Необхідна умова для цього – інтеграція освіти в культуру та, навпаки – культури в освіту.

Таким чином, можна зазначити, що новий ракурс життя зумовлює новий ракурс вищої освіти. Саме тому, згідно з нашим переконанням, необхідно підвищувати рівень інформаційної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури, що забезпечить успішну інтеграцію в нові соціокультурні умови в інформаційному суспільстві.

Інформаційні технології, які застосовуються в навчальному процесі по підготовці майбутніх фахівців з фізичної культури, підвищують якість освітнього процесу, посилюють інтелектуальні можливості в інформаційному суспільстві.

Підготовка фахівців з фізичної культури містить великий обсяг теоретичного матеріалу, на який відводиться мінімальна кількість годин, тому застосування сучасних інформаційних технологій сприяє ефективному вирішенню цієї проблеми.

Якість підготовки значно підвищують електронні презентації, що робить навчальний процес насиченішим, наочнішим та динамічнішим, оскільки висвітлення теоретичних питань різного спрямування може бути продемонстроване безпосередньо візуально.

Електронні презентації свідчать, що студенти із зацікавленням сприймають ту саму інформацію, яка раніше подавалася в традиційній усній формі. Зокрема, в презентації обов'язково використовуються фотографії відомих спортсменів – представників цього виду спорту, що надає можливості розширити знання студентів з окремих розділів програми.

Нині, крім стандартного правильно облаштованого спортивного залу, велике значення для мотивації розвитку, вдосконалення та корегування результатів підготовки студентів має наочність, яку слід здійснювати через застосування інформаційних технологій: презентацій, інформресурсів, навчальних дисків і програм.

Інформаційні технології в освітньому процесі надають можливості ефективніше здійснювати підготовку майбутніх учителів фізичної культури. Інформаційний супровід можна застосовувати й під час розгляду теоретичних питань, оскільки короткі доповіді студенти можуть готувати в межах випереджальних завдань з використанням офіційних сайтів.

Застосування тестових комп'ютерних програм під час підготовки до занять з фізичної культури уможливлює об'єктивно оцінити теоретичні знання студентів.

Інформаційні технології сприяють ефективній організації навчальної діяльності, підтримують різноманітність форм навчання – в аудиторній, позааудиторній, проектній діяльності; підвищують рівень інформаційної культури викладачів і студентів, формують комунікативну, соціально-інформаційну компетенції, які відповідають сучасному рівневі розвитку інформаційних технологій.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Розгляд особливостей розвитку інформаційного суспільства та його ролі в професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури дозволив дійти висновку, що такий розвиток визначається індивідуально активним процесом професійного росту, серед особливостей якого – необхідність самореалізації, прагнення інтегруватися до професійного контексту інформаційного суспільства. Таким чином, роль інформаційного суспільства в професійній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури полягає саме в масштабних змінах організації майбутньої професійної діяльності, в якій застосовуватимуться інформаційні технології.

Підготовка висококваліфікованих фахівців фізичної культури має здійснюватися з урахуванням набутого вітчизняного й зарубіжного досвіду, використанням інноваційних технологій. Підґрунтям цього повинні бути оновлення змісту, форм організації навчально-виховного процесу відповідно до світових стандартів.

Створення моделі модернізації змісту професійної підготовки майбутнього вчителя фізичної культури на основі інноваційних інформаційних технологій становитиме перспективу подальших розвідок у цьому напрямі й сприятиме його відповідності основним тенденціям розвитку інформаційного суспільства на сучасному етапі.

Список літератури:

1. Абдеев Р. Ф. Философия информационной цивилизации / Р. Ф. Абдеев. – М.: ВЛАДОС, 1994. – 336 с.
2. Андрущенко О. А. Концептуальні основи створення єдиного інформаційного поля фізичної культури і спорту України / О. А. Андрущенко // Вісн. Кн. палати. – 2003. – № 1. – С. 33–36.
3. Андрущенко О. А. Організація Національної інформаційної структури з фізичної культури і спорту в глобальній мережі Інтернет / О. А. Андрущенко // Духовна культура в інформаційному суспільстві, Харків, 24-25 січня: Матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. – Х., 2002. – С. 263–265.
4. Богданов В. М. Информационные технологии обучения в преподавании физической культуры / В. М. Богданов, В. С. Пономарев, А. В. Соловйов. – М.: Наука, 2001. – 245 с.
5. Букович У. Управление знаниями: руководство к действию / У. Букович, Р. Уильямс. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 504 с.
6. Вільчковський Е. С. Професійна спрямованість підготовки фахівців з фізичного виховання // Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992-2002 / Е. С. Вільчковський: зб. наук. пр. – Х.: ОВС, 2002. – Ч. 1. – С. 301–310.
7. Ільганаєва В. О. Формування професійного світогляду фахівців у галузі культури / В. О. Ільганаєва // Культура України: зб. наук. пр. – Х., 2000. – Вип. 6. – С. 48–53.
8. Круцевич Т. Ю. Інноваційні процеси у сфері підготовки та перепідготовки кадрів з фізичної культури / Т. Ю. Круцевич, М. Зайцева // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 4. – С. 41–44.
9. Куц О. С. Нові технології та моделювання підготовки вчителів фізичної культури / О. С. Куц, І. А. Липчак // Молода спортивна наука України: зб. наук. ст. – Львів: ЛДІФК, 2002. – Вип. 6. – Т. 2. – С. 539–541.
10. Нісімчук А. С. Сучасні педагогічні технології / А. С. Нісімчук, О. С. Падалка, О. Т. Шпак. – К.: Просвіта, 2000. – 368 с.

11. Сергієчко Л. П. Інноваційний зміст системи підготовки спеціалістів фізичного виховання і спорту / Л. П. Сергієчко // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2003. – № 3–4. – С. 22–23.
12. Шиян Б. М. Підготовка вчителя фізичної культури третього тисячоліття / Б. М. Шиян // Концепція розвитку галузі фізичного виховання і спорту в Україні: зб. наук. пр. – Рівне: Принт Пауз, 2001. – Вип. 2. – С. 371–374.

Демчучена И.В.
Буковинский государственный медицинский университет

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ОСНОВА ПОДГОТОВКИ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В УСЛОВИЯХ СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАТИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация
Доказывается необходимость внедрения новейших образовательных технологий в условиях развития информационной цивилизации. Рассмотрение особенностей развития информационного общества и его роли в профессиональной подготовке будущего учителя физической культуры. Подготовка высококвалифицированных специалистов физической культуры должно осуществляться с учетом приобретенного отечественного и зарубежного опыта, использованием инновационных технологий. Основой этого должны быть обновление содержания, форм организации учебно-воспитательного процесса в соответствии с мировыми стандартами.
Ключевые слова: информационное общество, образовательные технологии.

Demchuchena I.V.
Bukovina State Medical University

INFORMATION TECHNOLOGY AS THE BASIS OF PREPARATION OF TEACHERS OF PHYSICAL EDUCATION IN TODAY'S INFORMATION SOCIETY

Summary
The necessity of introduction of new educational technologies in the emerging information civilization. Consideration of the features of the information society and its role in training future teachers of physical culture. Preparation of highly qualified specialists of physical training should take into account the lessons of domestic and international experience, the use of innovative technologies. The basis of this must update the content, forms of organization of educational process in accordance with international standards.
Keywords: informational civilization, educational technology.

УДК 796.011.3

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ТРАВМАТИЗМУ НА ЗАНЯТТЯХ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Ібрагімов Е.Ю.
Буковинський державний медичний університет

У статті розглянуто проблеми травматизму, його профілактики у навчально-тренувальному процесі та на заняттях з фізичного виховання. Наведено приклади необхідність удосконалення програми дисципліни за рахунок розробки тем, які спрямовані на вивчення методик травмопрофілактики в процесі фізичного виховання.
Ключові слова: фізичне виховання, навчально-тренувальний процес, травматизм, профілактика.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Профілактика спортивного травматизму та безпека занять фізичною культурою є одним із найважливіших питань організації навчально-виховної роботи в освітньому закладі. Заняття фізичними вправами позитивно впливають на організм тих, хто навчається. Але іноді виконання фізичних вправ супроводжуються травмами і захворюваннями, що суперечить оздоровчій спрямованості фізичної культури.

Травми найчастіше виникають у результаті порушення відповідних організаційних, методичних вимог викладачами та слухачами.

Ушкодження, яких зазнають слухачі під час заняття спортом на майданчиках і в залах, називаються спортивним травматизмом. Такий вид травматизму характерний для спортсменів, які мають справу зі спортивним обладнанням.

Визначено, що основними причинами спортивного травматизму є:

недотримання навчально-тренувальної дисципліни;

невідповідність спортивного обладнання умовам експлуатації;

незадовільний стан спортивної споруди;

невідповідність спортивного взуття та одягу умовам спортивних занять;

© Ібрагімов Е.Ю., 2015

передозування фізичних навантажень;

невідповідність техніки виконання фізичної вправи;

невміння вчителя застосовувати прийоми страхування і допомоги.

На заняттях з фізичного виховання, особливо під час виконання вправ на гімнастичних приладах, виконання вправ з відпрацювання елементів єдиноборств, проведення спортивних і рухливих ігор та різного роду змагань найбільш поширені ушкодження – розтягування, розриви м'язових волокон, надриви і розриви суглобово-зв'язкового апарату, які обумовлені порушеннями методичних принципів фізичного виховання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Теоретичний аналіз проблеми дослідження показав, що формуванню фізичного здоров'я особистості чимало приділяється уваги як у сучасній українській педагогіці (І. Бех, І. Зязюн, С. Максименко, Г. Шевченко та ін.), так і в працях фахівців фізичного виховання (І. Боберський, Б. Шиян, Т. Круцевич, О. Куц, Е. Вільчковський, Г. А. Єдинак та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Дослідження деяких авторів свідчать, що травми є головною причиною летальних наслідків у дітей шкільного віку, студентської молоді, причому від них гине або отримує серйозні ушкодження більше людей, ніж від усіх захворювань.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) – дослідити причини травматизму та значення проведення профілактичних заходів на заняттях з фізичного виховання та під час навчально-тренувального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фізична підготовка і спорт у житті кожної людини є надійними засобами зміцнення здоров'я, підвищення резистентності організму до професійних захворювань з метою забезпечення фізичної готовності до перенесення фізичних навантажень, нервово-психічних навантажень в екстремальних ситуаціях, а також сприяння вирішенню завдань навчання і виховання. Для досягнення цієї мети потрібно правильно проводити заняття, тренування і змагання, створювати необхідні умови для забезпечення належного рівня фізичної досконалості.

Сприяти цьому буде набуття елементарних знань і навичок, які допоможуть запобігати травмам, важким пошкодженням, погіршенню стану здоров'я.

«Травма» – грецьке слово. Воно означає порушення цілості тканин або органів тіла в результаті будь-якого впливу. Спортивні травми – це пошкодження або паталогічний стан, отримані чи виниклі в результаті занять фізичними вправами. Травми на заняттях з фізичного виховання слід розглядати як надзвичайну подію. Як правило, вони є результатом незадовільної профілактики або її відсутності. Практика і досвід показують, що використання засобів профілактики, раціональна побудова занять і правильне дозування заданого навантаження дозволяють звести до мінімуму випадки травм і тим самим суттєво підвищити оздоровчий ефект занять. Для успішної реалізації заходів профілактики пошкоджень необхідно знати причини й умови виникнення травм, а також за необхідності уміти надати своєчасну долікарську допомогу. Розмаїття травм і захворювань можна умовно розділити на дві групи і визначити чинники, що їх викликають.

До першої групи чинників належать: огріхи в організації (нераціонально складений розклад, чисельність груп, що займаються, перевантаження спортивних майданчиків, допуск до участі в спортивно-масових заходах спортсменів, які не мають відповідної підготовки тощо) і методиці проведення занять (відсутність індивідуального підходу до учнів, недотримання правила поступовості підвищення навантаження, неповноцінна розминка або її відсутність тощо); недоліки в матеріально-технічному забезпеченні занять, незадовільний стан місць занять, інвентарю, устаткування, одягу і взуття тощо); відхилення від гігієнічних норм (освітлення, вентиляція, температурний режим під час проведення занять у спортивній залі), несприятливі метеорологічні умови (висока або низька температура повітря, атмосферні опади тощо) під час занять на відкритих майданчиках; недотримання вимог лікарського контролю (несвоєчасний розподіл тих, хто навчається, на медичні групи, допуск до занять без медичного огляду, відсутність лікаря під час проведення спортивних заходів).

До другої групи факторів травматизму належать: недостатня підготовленість до виконання заданих фізичних навантажень; стан втоми (і як наслідок – розлад координації), погіршення захисних реакцій і зниження уваги.

Розглянемо, якими бувають травми.

Забій – це ушкодження м'яких тканин без порушення цілісності загального покрову. Дуже часто вони супроводжуються ушкодженням судин і виникненням підшкірних крововиливів (гематом). Характерними ознаками є виникнення болю в місці забою, поява пухлини; змінюється колір шкіри в результаті крововиливу; порушуються функції суглобів і кінцівок.

Спортсмену, який постраждав, необхідно забезпечити повний спокій. Якщо на місці забою є подряпини, їх змащують спиртовим розчином. Для профілактики розвитку гематоми і зменшення болю місце забою зволожують хлоретилом або прикладають лід (сніг, холодну воду) чи зволожений рушник. Після цього накладають жорстку пов'язку. Для швидкого розсмоктування гематоми на третю добу до місця забою прикладають сухе тепло: торбинку з підігрітим піском, гарячою водою. У разі забою кінцівок травмовану ділянку фіксують жорсткою пов'язкою.

Звих – це повне зміщення суглобних поверхонь кісток, яке викликає порушення функції суглобів. Звихи виникають під час падінь на витягнуту кінцівку, під час різкого повороту тіла, розірвання зв'язок, що зміцнюють відповідні суглоби. У разі звиху кінцівка приймає вимушене положення, деформується суглоб; відчувається хворобливість і обмеження активних та пасивних рухів. Необхідно забезпечити повний спокій і нерухомість ушкодженої кінцівки шляхом накладання фіксуючої пов'язки. Руку підвішують на хусточці; на ногу накладають імпровізовану шину. Після цього постраждалого направляють до лікувального закладу. Не треба самостійно вправляти звих. Це може призвести до тяжких наслідків, надовго затягнути лікування і негативно вплинути на відновлення нормальної функції суглоба.

Переломи – це повне або часткове порушення цілісності кістки. Переломи бувають закриті (без пошкоджень цілісності загального покрову і слизових оболонок), відкриті (з ушкодженням цілісності загального покриття), без зміщень (уламки кістки залишаються на місці), зі зміщенням (уламки зміщуються залежно від напрямку діючої сили і скорочення м'язів). Характерними ознаками є відчуття

різкого болю у місці перелому, який збільшується у разі спроби руху; виникнення пухлин, крововиливів, різкого обмеження рухів. У разі переломів зі зміщенням уламків – вкорочення кінцівки, її незвичне положення. У разі відкритих переломів ушкодженим є загальне покриття; деколи у рані бувають видимими уламки кістки. Необхідно забезпечити повний спокій і нерухомість ушкодженої кінцівки. Для цього застосовують спеціальні стандартні шини, а за їх відсутності – імпровізовані шини з підручного матеріалу (фанери, дощок, гілля, лиж, парасольок тощо), які накладають зверху одягу. Для створення повної нерухомості ушкодженої кінцівки необхідно фіксувати щонайменше два суглоби – вище і нижче місця перелому. Шина повинна бути накладеною так, щоби її середина знаходилась на рівні перелому, а кінці захоплювали сусідні суглоби по обидва боки від місця ушкодження. Перш ніж накласти стандартну або імпровізовану шину, необхідно ретельно обстежити ушкоджену кінцівку. У випадку відкритого перелому до шини прикладають стерильну пов'язку. Забороняється вправляти уламки кісток або видаляти їх, якщо вони виходять назовні. Після надання першої допомоги необхідно відправити потерпілого до лікувального закладу.

Кровотеча є результатом поранень. Поранення бувають поверхневими і глибокими. Під час поранень *першочергове* завдання – зупинити кровотечу. *Друге завдання* – захистити рану від мікробів, що можуть потрапити до неї. Для цього треба накласти на рану пов'язку. *Третє завдання* – зменшити больові відчуття. Це досягається накладанням пов'язки і створенням спокійного, зручного положення пораненої ділянки тіла: для нижніх кінцівок і тулуба – лежачи, для верхніх кінцівок – підвішування на перев'язі. Після накладання пов'язки потерпілий повинен бути направлений у поліклініку або лікарню для хірургічної обробки поранення.

Струс мозку можливий у разі падіння під час бігу, виконання вправ на снарядах, брусах, перекладині, зіткнення під час гри, на заняттях боксом і боротьбою. Він супроводжується втратою свідомості в момент удару головою (тривалість різна). Після повернення до свідомості потерпілий не пам'ятає причин несподіваного випадку, а деколи й те, що з ним відбувалось до цього. Також мають місце інші симптоми: запаморочення голови, блювання, головний біль.

Допомога. По-перше, не треба намагатись вивести потерпілого зі стану втрати свідомості. Треба зачекати, доки вона до нього повернеться. Для цього потерпілий повинен знаходитись у максимально спокійному і зручному стані: лежачи на спині, з припіднятою головою та верхньою частиною тулуба. Потім потрібно прикласти до голови компрес і дочекатись приїзду «швидкої допомоги» або обережно, без струсів і поштовхів, доставити потерпілого у лікарню. Після випадку, навіть якщо той, хто отримав травму, знаходиться у задовільному стані, слід направити його до лікарні (можливі пізні ускладнення).

З метою профілактики слід дотримуватись індивідуального підходу до кожного слухача, санітарно-гігієнічних вимог, зважаючи на перенавантаження і перенапруження.

Унеможливити або звести до мінімуму випадки травмування під час занять фізичними вправами – одне з головних завдань у роботі викладача фізичного виховання. Розв'язується це завдання, як правило, широким комплексом різноманітних заходів, що становлять зміст техніки безпеки під час організації і проведення керованих і самостійних форм занять фізичними вправами. Практика і досвід показують, що найбільша кількість травм трапляється у побуті. Більшість з них, на перший погляд, видаються випадковими: «посковзнувся», «невдало впав, катаючись на ковзанах (лижах, санках, велосипеді тощо)», незграбно приземлився під час зістрибування або перестрибування. Важливе місце в системі профілактики та попередження травматизму є навики самострахування.

Самострахування – це здатність спортсмена своєчасно приймати рішення і самостійно виходити з небезпечних положень, які можуть виникати під час виконання вправ. Існують, головним чином, два основних шляхи виходу із небезпечного положення: своєчасне припинення виконання вправи (якщо це можливо); видозміна вправи з метою запобігання травмі або полегшення сили падіння.

Отже, щоб уникнути травм, кожен слухач повинен зробити потрібний і своєчасний додатковий рух або цілу рухову дію. Ці рухи і вправи нескладні, доступні і потрібні практично всім, а особливо тим, хто займається видами спорту, пов'язаними з несподіваними або навмисними падіннями (гімнастика, акробатика, боротьба, футбол, гандбол, волейбол і ін.). Чим вищий рівень координаційних здібностей і розвитку спритності, тим швидше той, хто виконує вправу, оволодіє прийомами самострахування. Якщо говорити про практичні рекомендації щодо уникнення травм на заняттях фізичного виховання, то їх треба, як і травми, розрізняти за видами спорту. Адже для представників різних видів спорту існують загальні основні положення гігієнічного забезпечення спортивної підготовки.

При заняттях з гімнастики велике навантаження припадає на опорно-руховий апарат, особливо хребет, стопу, колінні суглоби. Тому у підготовчу частину заняття потрібно включати вправи на розтягування (на гнучкість) хребта навколо трьох осей рухів тіла (повздовжньої і двох поперекових – фронтальної і сагітальної). Найкращими для цього є вправи з граничними статичними зусиллями тривалістю 4–6 с. Обов'язково потрібно включати вправи на розтягування для суглобів, особливо плечових, променевозап'ястних, кульшових, гомілковостопних. Перед заняттями з гімнастики потрібна аеробна розминка. Вона компенсує нестачу аеробного навантаження в основній частині тренування, розвиває аеробну функцію, готує до роботи серцево-судинну і дихальну системи, стимулює обмінно-окислювальні процеси в тканинах. Усі ці компоненти аеробної функції потрібні гімнастам для кращого відновлення в процесі тренування. Під час виконання гімнастичних вправ, які мають переважно анаеробний характер, у м'язах накопичуються недоокислені продукти обміну (кисневий борг). Відновлення (ліквідація кисневого боргу) відбувається в інтервалах між вправами. Чим краще функціонує серцево-судинна система (чим вища аеробна функція), тим скоріше буде нейтралізуватися кисневий борг і відновлюватися працездатність. Аеробні вправи підвищують витривалість спортсмена, що дозволяє якісно й інтенсивно проводити другу половину тренування. Аеробні вправи віддаляють час виникнення втоми у гімнаста, отже, зменшується небезпека отримати травму в заключній частині заняття.

Попередження перенапружень, захворювань і травм здійснюється комплексом педагогічних і гігієнічних заходів, що включають планування програми занять, ефективну розминку, кваліфіковане страхування з використанням спеціальних страхувальних пристосувань, контроль за станом приладів, відповідність гімнастичної зали гігієнічним ви-

могам, комплексом оздоровчих і відновних заходів. Важливе значення має якісний відбір гімнастів і систематичний лікарський контроль. До занять гімнастикою не повинні допускатися слухачі, які мають плоскостопість, сколіоз та інші порушення опорно-рухового апарату. Для запобігання пошкодженням долонь використовують спеціальні накладки, шкіру змащують кремами, слідкують за тим, щоби не було мозолів. Для захисту променевозап'ястних суглобів, які зазнають великого навантаження, використовують шкіряні манжети. Перед кожним тренуванням і під час тренування протирають прилади, перевіряють їх надійність, рівно кладуть мати. Прилади повинні розташовуватися на безпечній відстані один від одного та від стіни. Освітленість, вологість повітря і температура повинні відповідати нормам.

Під час занять з легкої атлетики варто пам'ятати, що кожний вид легкої атлетики (крім багатоборства) має певну відносно вузьку спрямованість, що вимагає розвитку переважно однієї рухової якості за участю, головним чином, однієї м'язової групи. Тому для легкоатлетів необхідно застосовувати компенсовані вправи для підтримання інших рухових якостей (крім основної) і всіх м'язових груп на функціональному рівні, який необхідний для ефективного виконання вправ спортивної спеціалізації і для збереження здоров'я. Не слід забувати, що тривалий біг по твердому покриттю (асфальту) негативно відбивається на опорно-руховому апараті (плоскостопість, травми гомілковостопного суглобу, запалення окістя). Тому бігати потрібно по спеціальному покриттю (тартан, рекортан); тренування на місцевості краще проводити на паркових і лісових стежках. Потрібно застосовувати спеціальні вправи, що зміцнюють склепіння ступні (багатоскоки, імітація та виконання окремих елементів основних вправ); корисним буде використовування ортопедичного взуття та амортизаторів. В ідеалі температура повітря в приміщенні, де відбуваються заняття з легкої атлетики, повинна становити +14–17 °С при відносній вологості 30–60%, рух повітря – до 0,5 м/с.

На занятті зі спортивних ігор викладач також має зважати на багато речей. Для ігрових видів спорту характерними є такі травми: розриви і надриви м'язів, сухожилок і зв'язок, розтягування, вивихи. Вони виникають під час зіткнень, падінь, ударів м'яча.

Профілактика травматизму полягає у належній розминці, яка забезпечить розігрів м'язів і підвищить їх еластичність, удосконаленні техніки і загальної фізичної підготовки спортсменів, задоволенні гігієнічних вимог до місця занять. Під час занять у приміщеннях гравці знаходяться в досить щільному контакті, отже, підвищується небезпека розповсюдження інфекцій повітрям. Тому неприпустимою є присутність на полі хворого гравця. Його потрібно терміново ізолювати, аби від нього не заразилися інші.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Для усунення причин травматизму і запобігання можливим його випадкам треба застосовувати широкий комплекс організаційних заходів і методичних прийомів. Науковці виокремли коло методів попередження травматизму на уроках фізичного виховання, основою якої є методика формування відповідального ставлення до професійних обов'язків викладача фізичного виховання.

Список літератури:

1. Іваненко П. Застосування засобів відновлення при травмах і захворюваннях у спортсменів / П. Іваненко, Р. Шологон // Молода спортивна наука України: зб. наук. ст. з галузі фіз. культури та спорту. – Вип. 4. – Львів: ЛДІФК, 2000. – С. 203–204.
2. Демінський О. Ц. Дидактичні основи оптимізації спортивного тренування: Монографія / Передм. В. І. Цибуха. – К.: Віщаник, 2001. – 231 с.
3. Капралов С. Профілактичний комплекс фізичних вправ з плоскостопості для студентів Київської державної академії водного транспорту / С. Капралов, О. Подлєсний // Молода спортивна наука України: зб. наук. ст. з галузі фіз. культури та спорту. – Вип. 4. – Львів: ЛДІФК, 2000. – С. 339–341.
4. Левенець В. М., Коструб О. О. Спортивна травматологія – проблеми та перспективи // Ортопедия, травматология и протезирование. – 1999. – № 4. – С. 13-18.
5. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и система подготовки спортсменов. – К.: Олімп. л-ра, 1999. – 318 с.
6. Сергієчко Л. Особливості генетичного відбору веслярів // Спорт. вісн. Придніпров'я. – 2005. – № 3. – С. 61-66.

Ибрагимов Е.Ю.
Буковинский государственный медицинский университет

ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ТРАВМАТИЗМА НА ЗАНЯТИЯХ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

Аннотация
В статье рассмотрены проблемы травматизма, его профилактике в учебно-тренировочном процессе и на занятиях по физическому воспитанию. Приведены примеры необходимость совершенствования программы дисциплины за счет разработки тем, которые направлены на изучение методик травмопрофилактикы в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: физическое воспитание, учебно-тренировочный процесс, травматизм, профилактика.

Ibragimov E.Y.
Bukovina State Medical University

INJURY PREVENTION IN THE CLASSROOM PHYSICAL EDUCATION

Summary
The article deals with the problem of injuries, prevention in the training process and in the classroom for physical education. The examples of the need to improve the discipline by developing themes that addresses the methods travmoprofilaktyky in physical education.
Keywords: physical education, training process, injuries, prevention.

УДК 37.013.2

ХАРАКТЕРИСТИКА ПЕРЕДУМОВ СТВОРЕННЯ ПОНЯТТЯ ОЗДОРОВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ ФІЗРЕАБІЛІТОЛОГІВ ЗА СУЧАСНИМИ ОСВІТНІМИ ВИМОГАМИ

Ібрагімова Л.С.
Буковинський державний медичний університет

Вимогою сучасності є не лише володіння знаннями й певним набором умінь і навичок, а ще й усвідомлення життєвих цінностей, життєвої мети, що разом складає компетентність людини. Проблема якості підготовки майбутніх фізичних реабілітологів, здатних ефективно вирішувати питання здоров'язбереження та здоров'ятворення свого та своїх майбутніх пацієнтів, актуалізує питання формування їхньої оздоровчої компетентності.
Ключові слова: компетентністний підхід, фізреабілітолог, здоров'язбережувальна компетенція, валеологічна компетенція, ключова рухова компетентність, обдарованість, валеологізація, адаптація.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Третє тисячоліття – це час науково-технічного прогресу, коли потрібні не лише знання, а й уміння ними користуватися, належно ставитися до того, що відбувається з нами та навколо нас. Власне, вимогою сучасності є не лише володіння знаннями й певним набором умінь і навичок, а ще й усвідомлення життєвих цінностей, життєвої мети, що разом складає компетентність людини. Сьогодні стати компетентним у будь-якій галузі надзвичайно складно, адже це вимагає великих зусиль. Крім того, тому, хто хоче бути компетентним, потрібно бути здоровим, зокрема, як зазначає Т. В. Куценко, мати не лише соціальне та моральне здоров'я, а й збалансований комплекс, що включає фізичну, психічну, соціальну та духовну складові здоров'я [6].

Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості молодіжного віку зумовлюють особливий стан організму молодої людини, певну соціальну незахищеність, залежність від впливу соціального середовища як на біологічному, так і на соціально-психологічному рівні. Особливо вірно це відносно молодих людей раннього молодіжного віку.

У цьому плані важливим є виховання гармонійно розвинених і здорових дітей. Та, на жаль, протягом останніх років у нашій країні склалася негативна ситуація зі станом здоров'я дітей усіх вікових груп (інфекційні й паразитарні захворювання 60,9%, хвороби органів травлення 49,8%, порушення опорно-рухового апарату 24,5%) [1, с. 113].

Позитивний вплив фізичної активності на здоров'я людини не викликає сумнівів, так як і вплив раціональної фізичної активності на покращення якості життя, фізичного та психічного стану.

Аналіз актуальних досліджень. Сформованість компетентностей дорослої людини, фахівця відіграє особливу роль. Адже «...компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлені ним на практиці прагнення та здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значущість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення» [4, с. 58].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. Компетентнісний підхід у системі вищої та загальної середньої освіти є предметом наукового дослідження вітчизняних науковців – І. Драча, І. Бабин, П. Бачинського, Н. Бібік, Г. Гаврищак, І. Гудзик, Н. Дворнікової, Я. Кодлюк, О. Локшиної, С. Ніколаєнко, О. Овчарук, Л. О. Садівник, Л. Сень, С. Сисоєвої, О. Ситник, та ін.

Характеристику компетентнісного підходу знаходимо в дослідженнях: М. Авдєєвої, В. Байденко, В. Болотова, Е. Бондаревської, В. Введенського, Н. Вовнової, А. Петрова, В. Сєрікова, О. Соколової, Е. Тетюниної, А. Хуторського та ін.

Як методологічна основа забезпечення цілей, змісту і якості вищої освіти компетентнісний підхід розглядається значною частиною зарубіжних дослідників, серед яких найбільш відомі Дж. Равен, Дж. Боуден, С. Маслач, М. Лейтер, Е. Шорт, Е. Тоффлер, Р. Уайт, А. Бермус, Р. Хайгерті, А. Мейхью та ін.

Успішне вирішення завдань з удосконалення підготовки висококваліфікованих кадрів тісно пов'язане зі зміцненням і охороною здоров'я, підвищенням працездатності студентської молоді. У зв'язку з цим пріоритетними завданнями сучасного етапу модернізації вищої освіти повинні стати збереження та зміцнення здоров'я студентів, формування в них цінностей здоров'я та здорового способу життя.

© Ібрагімова Л.С., 2015

Студенти складають особливу соціальну групу, об'єднану специфічними умовами навчальної праці й життя. Як зазначають дослідники, це одна з найчисленніших груп населення з підвищеним рівнем ризику захворювань.

Дослідження показали, що перебудова організму студента до нових соціальних умов викликає активну мобілізацію, а потім виснаження фізичних резервів організму та як наслідок – зрив процесу адаптації й розвиток цілої низки захворювань.

Незважаючи на значну увагу вчених, медиків, педагогів, теоретиків фізичного виховання, не визначені шляхи ефективного збереження здоров'я студентів через процес самопізнання, самодетермінації, цілеспрямованої зміни поведінки. Недостатньо вивчені шляхи формування в студентів домінантності стану здоров'я, моди на здоровий спосіб життя.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Віднесення проблеми формування оздоровчої компетентності студентів-фізреабілітологів до пріоритетних завдань громадського й соціального розвитку зумовлює актуальність її теоретичної та практичної педагогічної розробки, необхідність розгортання відповідних наукових досліджень і вироблення методичних і організаційних підходів до формування та збереження здоров'я.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) є дослідження соціально-педагогічних передумов створення поняття оздоровчої компетентності в майбутніх фізреабілітологів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними ВООЗ, погіршення умов життя та зниження стабільності в суспільстві зумовлюють зростання стресових станів у підлітковій популяції більше, ніж у інших, що призводить до зростання захворюваності в цій віковій групі. Окрім того, прагнення до скорішого дорослішання часто супроводжується засвоєнням шкідливих звичок, що негативно впливають на здоров'я.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI столітті визначила політику держави, спрямовану на забезпечення здоров'я людей за такими складовими: духовними, соціальними, психічними й фізичними. Пріоритетними завданнями системи освіти є формування відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я навколишнього середовища як вищих індивідуальних і суспільних цінностей. Інтерес у цьому контексті полягає в тому, щоб простежити динаміку змін у соматичному здоров'ї майбутніх фахівців, їхній працездатності й мобільності в умовах сучасної організації навчання в університетах: упровадження нових педагогічних та інформаційних технологій, постійної зміни навчальних планів і програм, перехід системи вищої освіти на багаторівневу модель підготовки професіоналів.

Особливостями початку формування майбутнього професіонала є його встановлення особистості, яке починається від народження, і в якому закладаються основи обдарованості й здібності. Це є одним з перших кроків до обрання майбутньої професії [5].

Обдарованість – це вияв природних можливостей організму людини, що значно перевищують середній рівень. Матеріальною основою цих можливостей, або задатків є особливості будови й функціональні властивості головного мозку та окремих його організаторів. Це зумовлено тим, що найбільших успіхів людина досягає тоді, коли її здібності та схильності вчасно виявлені й розвинені. Тому професіональна спрямованість, і професійний відбір, і професійна освіта мають відповідати здібностям і схильностям людини.

Усе це негативно впливає на молодий організм, що формується, призводячи не тільки до зниження якості навчання, а й до появи патологічних відхилень у стані здоров'я молоді з наступним зниженням продуктивності праці й тривалості життя.

Ця проблема ускладнюється тим, що фахівцям із класичної медицини виявилося не під силу вирішення питань формування, збереження та зміцнення здоров'я студентів через незнання специфіки навчально-виховного процесу у ВНЗ. От чому актуальним стає пошук шляхів, напрямів і форм збереження й розвитку нації, її здоров'я, репродуктивної достатності.

Цілком очевидно, що розв'язання проблеми збереження й зміцнення здоров'я студентів методами педагогічної та медичної валеології можливе лише за наявності структури, яка сприяє збереженню здоров'я в навчальному закладі, і необхідних фахівців.

Під валеологізацією освітнього процесу у ВНЗ варто розуміти педагогіку, яка сприяє збереженню здоров'я. В основі її мають бути такі елементи:

- вибір оптимальних педагогічних технологій, навчальних програм і особистісно-орієнтоване навчання молодих людей з урахуванням їхніх індивідуальних можливостей;
- оптимізація соціально-гігієнічних умов навчального процесу для студентів і педагогів;
- навчання студентів методам самодіагностики й самокорекції психофізичного стану організму на різних етапах його розвитку й формування.

Інакше кажучи, ВНЗ має бути гуманітарно-спрямованим освітнім закладом, де функції навчально-виховного характеру передбачають психолого-фізіологічну орієнтацію, пов'язану з її вихованням і формуванням психічно й фізично здорових фахівців.

Проблема збереження й зміцнення здоров'я студентів на всіх етапах їхнього навчання розглядається в різних гуманітарних інститутах.

Загальновідомо, що педагогічна діяльність викладачів і навчання студентів характеризуються високим емоційним навантаженням, хронічною перевтомою, різними стресовими ситуаціями. Причому з головних факторів впливу на нервово-соматичні структури організму є навчальна інформація, що потребує оброблення у великому обсязі й у стислий термін. Ця велика кількість різноманітних показників суперечить психофізіологічним можливостям молодого організму, що негативно впливає на успішну адаптацію до навчально-виховного процесу у ВНЗ.

Можна стверджувати, що навчально-педагогічна адаптація молодої людини до обстановки у ВНЗ становить актуальну проблему її входження до нового навчального соціуму, що впливатиме на її формування як майбутнього фахівця.

Адаптація для студента – багатогранне явище, яке охоплює структурні складові навчального закладу, його колективу, студентське оточення, специфіку й атмосферу навчально-виховного процесу, що впливає на його індивідуальні особливості та здоров'я.

Постійне збільшення обсягу й ускладнення навчальної інформації викликає в першокурсників хронічну перенапругу, стресові стани й порушення функцій низки фізіологічних систем організму [2, с. 6].

Тому нашу думку, необхідно внести до програми навчально-виховного процесу академічних студентських груп відповідні елементи педагого-валеологічного змісту, що дасть позитивний психотерапевтичний ефект у навчанні студентів, які згодом стануть професіоналами.

У суспільстві, що вважає життя людини найвищою цінністю, доцільність вкладання коштів у оздоровчі заходи визначається не показниками економічної ефективності останніх, а медико-соціальними аспектами проблеми.

Отже, кожному з нас необхідно стати своїм власним висококваліфікованим фахівцем, навчитися встановлювати чи визначати заново пріоритети, думати про зміну стилю життя, бо наслідки зневаги нашим професійним здоров'ям – дуже значні.

За показниками захворюваності 15–18-річних підлітків, їхнє здоров'я в Україні погіршується. У структурі захворюваності підлітків цієї вікової групи перше місце належить хворобам органів дихання (46,2%), на другому місці – хвороби шкіри та підшкірної клітковини (7,5%;), на третьому – травми та отруєння (6,4%).

Щодо сільської молоді, то на жаль, вона також не може похвалитися добрим здоров'ям та його сприятливими тенденціями – за останні десять років поширеність хвороб лише серед сільських підлітків (15–17 р.) зросла майже на третину (31,8%) [1, с. 98].

Така ситуація – наслідок соціально-економічної перебудови суспільства, незадовільних умов життя великої частки населення, екологічно-несприятливого стану оточуючого середовища, що знижує компенсаторно-пристосувальні можливості організму та його опору до дії різних шкідливих факторів.

Значна кількість школярів не залучена до регулярних занять фізичною культурою від 35,0% у юнаків і до 47,0% – у дівчат. З віком зменшується кількість школярів, що займаються у ДЮСШ.

«Сидячий» стиль поведінки доповнює інформацію про рівень фізичної активності й дозволяє судити про байдуже ставлення старшокласників до власного здоров'я. «Сидячий» стиль життя розглядається за допомогою визначення кількості вільного часу, який школярі проводять біля телевізора й комп'ютера. Більше 3-х годин проводять перед телевізором і за комп'ютером 35,5% старшокласників.

Відсутність пріоритету здоров'я призвела до того, що освітній процес у навчальних закладах був і залишається в мінімальному ступені орієнтованим на виховання усвідомленого ставлення до власного здоров'я. За винятком, можливо, окремих питань фізичної культури, у навчальних планах і програмах питання здоров'я не знаходить свого теоретичного обґрунтування й практичного втілення. У результаті випускник-фізреабілітолог не володіє досконалими знаннями й навичками, пов'язаними з підтримкою власного здоров'я та здоров'я майбутніх пацієнтів.

Тому постає питання визначення оздоровчої компетентності фізреабілітологів на основі аналізу всіх компетентностей пов'язаних із ключовим поняттям – здоров'я. Серед складових ключових компетентностей, що стосуються проблеми збереження й зміцнення здоров'я фахівця, науковці виділяють:

компетентність здоров'язбереження (І. Зимня, В. Сергієнко); здатність протистояти професійним деформаціям як складову особистісної компетентності; здатність до індивідуального самозбереження, непіддатливість професійному старінню як складову індивідуальної компетентності (А. Маркова); здатність до збереження й зміцнення професійного здоров'я (Л. Мітіна); професійну витривалість як складову соціальної компетенції (В. Байденко) тощо.

Компетентність здоров'язбереження розглядається як основа буття людини, де основним є усвідомлення важливості здоров'я, здорового способу життя для всієї життєдіяльності особистості. Компетентність здоров'язбереження педагога – це характеристики, особливості, які спрямовані на збереження фізичного, психічного, соціального, духовного здоров'я – власного та оточуючих, а також сприяння збереженню, зміцненню здоров'я учнів на уроках і в позаурочній діяльності.

Здоров'язбережувальна компетентність – здатність застосовувати здоров'язбережувальні компетенції в умовах конкретної життєвої або навчальної ситуації на користь збереження, зміцнення й формування здоров'я.

Здоров'язбережувальні компетенції (життєві та спеціальні) – це суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень, які сприяють здоров'ю в усіх сферах життєдіяльності людини [4, с. 52].

«*Валеологічна компетентність студента* (спеціальність 0307 «фізична культура») розуміється як володіння комплексом науково обґрунтованих знань зі здоров'язбереження, що отримуються засобами фізичної культури, володіння комплексом практичних умінь з організації та проведення фізкультурно-оздоровчої роботи в освітніх установах, усвідомлення ролі фізичної культури в збереженні й зміцненні власного здоров'я та здоров'я тих, хто навчається.

Ключова рухова компетентність – це управління руховими діями з рухових завдань у певній галузі, рухові навички, рішення які виконавцеві добре відомі, вони є технологічним багатоланковим процесом, що дозволяє ефективно досягти поставленої мети; значущість і послідовність кожної ланки (алгоритму) цього процесу є ключовими (без цієї ланки або за умови порушення послідовності мета недосяжна) [3, с. 13].

Освіта, компетентність і здоровий спосіб життя в XXI ст. повинні домінувати серед важливих факторів забезпечення безпеки життя кожної людини. Аналіз педагогічних досліджень і практичного досвіду свідчать про зростаючий інтерес до питань, пов'язаних зі здоров'язбереженням студентів оздоровчої галузі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Вимогою сучасності є не лише володіння знаннями й певним набором умінь і навичок, а ще й усвідомлення життєвих цінностей, життєвої мети, що разом складає компетентність людини.

Компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлені ним на практиці прагнення й здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значущість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення.

Список літератури:

1. Барно А. Н. Формирование специалистов нового поколения / А. Н. Барно. – Кировоград, 2012. – 264 с.
2. Бойченко Т. Є. Здоров'язберігаюча компетентність як ключова в освіті України / Т. Є. Бойченко // Основи здоров'я і фізична культура. – 2008. – № 11–12. – С. 6–7.
3. Бугеря Т. М. Міжпредметні зв'язки у навчанні професійно орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці майбутніх фізичних реабілітологів: автореф. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. М. Бугеря. – Луганськ, 2009 – 20 с.

4. Мухін В. М. Фізична реабілітація / В. М. Мухін. – К.: Видавництво НУФВСУ «Олімпійська література», 2005. – 472 с.
5. Мягких В. Б. Фізичне здоров'я українських підлітків: стан і тенденції [Електронний ресурс] / В. Б. Мягких. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/19_NNM_2007/Psihologia/23160.doc. htm
6. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти [Електронний ресурс] / В. В. Ягупов, В. І. Свистун. – Режим доступу: http://www.library.ukma.kiev.ua/ e- ib/NZ/NZV71 _ 2007 _ pedagog / 01 _ yagypov _vv.pdf12, 9.

Ибрагимова Л.С.
Буковинский государственный медицинский университет

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДПОСЫЛОК СОЗДАНИЯ ПОНЯТИЯ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В БУДУЩИХ ФИЗРЕАБИЛИТОЛОГОВ ПО СОВРЕМЕННЫМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ТРЕБОВАНИЯМ

Аннотация
Требованием современности является не только обладание знаниями и определенным набором умений и навыков, а еще и осознание жизненных ценностей, жизненной цели, которая вместе складывает компетентность человека. Проблема качества подготовки будущих физических реабилитологов, способных эффективно решать вопрос здоровьесбережения и здоровьетворения своего и своих будущих пациентов, актуализирует вопрос формирования их оздоровительной компетентности.
Ключевые слова: компетентностный подход, физический реабилитолог, здоровьесберегательная компетенция, валеологическая компетенция, ключевая двигательная компетентность, одаренность, валеологизация, адаптация.

Ibragimova L.S.
Bukovina State Medical University

DESCRIPTION BACKGROUND OF THE CONCEPT OF COMPETENCE IN FUTURE WELLNESS PHYSICAL REHABILITATION BY MODERN EDUCATIONAL REQUIREMENTS

Summary
The third millennium is a time of scientific and technical progress, when not only knowledge but also ability is needed to use, it properly to behave to that which takes place with us and round us. Actually, the requirement of contemporaneity is not only possessing knowledge and a certain set of abilities and skills, realization of vital values, a vital aim which folds the competence of man together. Today to become competent in any industry is extraordinarily difficult, in fact it requires great efforts. In addition, those, who want to be competent, need to be healthy, in particular to have not only social and moral health but also a balanced complex, which includes physical, psychical, social and spiritual components of health.
Keywords: competence approach, physical therapists, health maintenance competence, valeological competence, key motive competence, gift, valeology, adaptation.

УДК 37.013.6

ПОШУКИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФІЗИЧНИХ РЕАБІЛІТОЛОГІВ

Ібрагімова С.Ю.
Буковинський державний медичний університет

В останній час набув актуальності розвиток підготовки фізичних реабілітологів в Україні. Але недосконалість систем освіти і охорони здоров'я та недостатня дослідженість проблеми вимагають теоретичного осмислення важливих питань професійної підготовки фахівців оздоровчо-реабілітаційної сфери, розробки і експериментальної апробації нових технологій і підходів продуктивної і результативної реабілітаційної освіти.

Ключові слова: освіта, підготовка, фахівці, фізичні реабілітологи.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Існуюча зараз в нашій країні система охорони здоров'я за принципами своєї діяльності, структурою, організаційними формами та методами не пристосована до піклування про розвиток здорового способу життя населення, подовження періоду активності і профілактиці захворювань, відновленні фізичних, психічних, душевних кондицій потерпілих від техногенних катастроф, виробничих аварій, дорожньо-транспортних пригод тощо. Відповідно і мало звертається уваги на професійну підготовку фахівців реабілітаційного профілю.

Актуальність цієї проблеми обумовлена ще і тим, що під час переходу постіндустріального етапу суспільного розвитку до інформаційної епохи інтенсивність науково-технічного прогресу стає справжнім випробуванням для біологічних, адаптаційних, соціогенних і інших аспектів буття сучасної людини.

Актуальність, недостатня дослідженість і безумовна практична значущість цієї проблеми послужили спонукальними мотивами для теоретичного осмислення важливих питань професійної підготовки фахівців оздоровчо-реабілітаційної сфери, розробки і експериментальної апробації нових технологій і підходів продуктивної і результативної реабілітаційної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми та на які опирається автор. Незважаючи на відкриття кафедр фізичної реабілітації більш ніж в двадцяти вищих навчальних закладах нашої країни та ґрунтовні, але поодинокі наукові дослідження, що виконані з цієї проблематики останнім часом (В. Мухин, В. Кукса, Т. Д'яченко, Ю. Лянной, А. Міхеєнко, Н. Пересадін, А. Вовканич, Т, Круцевич, А. Герцик тощо), для нашої країни, як і взагалі для пострадянського простору, підготовка спеціалістів-реабілітологів залишається багато в чому інноваційною. Тому, хоча ці дослідження розкривають і аналізують окремі важливі аспекти проблеми підготовки фахівців з фізичної реабілітації, все одно цільної картини професійної підготовки фізичних реабілітологів у системі післядипломної освіти в Україні поки що немає.

Крім того до сьогоднішнього дня в країні поки що не функціонує могутня мережа реабілітаційних установ, а наявні центри, відділення і кабінети реабілітації мають різну відомчу приналежність і тому роз'єднані.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. На наш погляд дуже важливою проблемою є визначення актуальності підготовки фахівців з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах України.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) є – показати актуальність теоретичної розробки і практичної перевірки результатів теоретичного аналізу проблеми підготовки фахівців-реабілітологів в системі післядипломної освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ще в середині 19-го сторіччя К. Ушинський закликав громадськість зрозуміти таку очевидну істину: тільки впорядкування освіти, а не судова, не земельна реформи є найнадійнішим фундаментом життєдіяльності держави і кожного з її громадян. На жаль, заклик цього відомого педагога-теоретика, педагога-філософа в належній мірі почутий не був.

20-те століття, що відійшло в історію, генерувало народження сучасної системи освіти, яка набула розмаху і інтенсифікувалася в епоху небувалого розвитку агропромислового комплексу і індустріалізації передових країн. Звертання уваги соціуму на освоєння нових природних ресурсів, розвиток прогресивних технологій виробничої сфери, ставив основною задачею пошук шляхів інноваційного підходу як до всього суспільства в цілому, так і до окремо взятої людської особистості.

Педагогічна антропологія, основи якої заклав К. Ушинський, виявляється надзвичайно запитаною в умовах глобалізації і формування «суспільства знань», яке настійно і владно вимагає зміни парадигм у сфері освіти і науки. Дійсно, останніми роками все частіше висловлюється думка про те, що функціонуючий в даний момент зміст освіти не задовольняє в належній мірі потреб соціуму, різних суспільних груп і окремо взятої особистості.

Зміст освіти, його якість, ціннісні і культурологічні основи і орієнтири повинні цілком враховувати інтереси тієї чи іншої країни, яка вступила на шлях інтеграції і «повернення в людство» (термін В. Коротича), крім того неодмінно слід брати до уваги насущні потреби регіону, а також інтереси працедавця і самого трудівника.

Як відомо, традиційна освіта споконвіку була зорієнтована на «передачу і засвоєння поколіннями соціального досвіду». Такий вектор зусиль людей пов'язаний з тим, що в процесі життєдіяльності кожна людська особистість потребує надійної опори, в ролі якої виступає могутній досвід незчисленного числа попередників. Цілком, втім, зрозуміло, що кожне нове покоління привносить свої нюанси, свої акценти та інтерпретації в ту скарбницю знань, яка дісталася їй від більш-менш прогресивних предків, збагативши і примножуючи досвід людської цивілізації.

В 21-м столітті загальна комп'ютеризація і інтенсивне вдосконалення інтернет-комунікацій привели до змін, що справді революціонізували життя сучасного Homo sapiens. Знаменитий природодослідник і філософ В. Вернадський стверджував, що досягнутий в процесі еволюції рівень розвитку люд-

© Ібрагімова С.Ю., 2015

ського мозку не йде вже назад, а рухається тільки вперед. Великий мислитель підкреслював: «Зараз ми переживаємо нову геологічну зміну біосфери. Ми входимо в ноосферу… Але важливий факт, що ідеали нашої демократії йдуть в унісон із стихійними геологічними процесами із законами Природи, відповідають ноосфері. Можна дивитися, тому на наше майбутнє упевнено. Воно в наших руках. Ми його не випустимо!».

Навіть в кінці 20-го століття вислів В. Вернадського про те, що Людство своєю життєдіяльністю стало єдиним цілим, сприймався з іронією і скепсисом. Сьогодні в Світову Інформаційну Мережу (Інтернет) можна ввійти практично з будь-якої точки нашої планети. На наших очах відбуваються кардинальні зміни смислового універсуму всього нинішнього людства, що глобалізується. Будь-які комерційні дії, багатомільйонні фінансові операції і покупки, відвідини найбільших світових книгосховищ, музеїв, значних міст планети, управління фінансовими потоками на провідних біржах Токіо, Нью-Йорка і Лондона, подорожі в найбільш екзотичні місця земної кулі досягаються всього декількома кліками комп'ютерної «мишки».

В таких умовах відбувається посилення інформаційного навантаження на кожного індивіда, виникає небезпека попадання в «полон» малорухливого способу життя, що чревате розвитком гіпокінезії і детренованості. Сучасна людина виявляється «обплутаною» численними чинниками ризику, від яких рукою подати до всіляких хвороб і передчасної смерті. Звертання пильної уваги «усіх і кожного» на проблеми індивідуального здоров'я диктується сьогодні самим часом, Сучасні дослідники стверджують, що успішним і гармонійним життя людини може бути тільки у разі природного злиття і взаємодії трьох складових: здоров'я, духовності і інтелекту. Як тільки випадає хоч яка-небудь з цих складових, починаються процеси деградації і невблаганного старіння.

Близько двох десятиріч тому, в середині 80-х років 20-го сторіччя в передових країнах Європи почався бурхливий розвиток anti-age, технологій антистаріння, В першому десятиріччі нинішнього 21-го століття ці технології можуть з високим ступенем точності (до 90%) прогнозувати появу тієї чи іншої патології у конкретного індивіда, а також представити конкретній особі програму індивідуальної протидії старінню, з урахуванням специфіки її фізичного та психоемоційного розвитку, щоб не допустити до розвитку порочного кола хвороб і реально подовжити молодість і таке бажане активне довголіття.

Ефективність профілактики багато в чому обумовлена ставленням людини до свого здоров'я. Щоб змінити поведінкові звички, потрібна сильна мотивація. Для цього необхідна просвіта населення, що створює потребу в здоровому способі життя.

Спосіб життя, що характеризується зниженням фізичних навантажень і підвищенням споживання продуктів харчування, багатих холестерином, надмірним вживанням алкоголю і палінням, зниженням стресостійкості – все це є найважливішим чинником, що визначає ступінь ризику багатьох захворювань.

Здоровий стиль життя, профілактичні антистресові заходи, рішення проблем хронічних хвороб (від карієсу до синдрому хронічної втоми), боротьба за чисте довкілля, психолого-педагогічні підходи, серед яких є місце і власно-реабілітаційним методикам, істотно знижують ризики передчасного постаріння і затримують старіння організму.

Ми глибоко переконані в тому, що кожний фахівець в галузі фізичної реабілітації повинен добре володіти теорією і практикою валеології – науки про шляхи досягнення індивідом оптимального рівня здоров'я, а також мати професійну компетентність в справі використовування традиційних та інноваційних методик оздоровлення (масаж, кисневі процедури, використовування мінеральних і термальних вод, сонячної енергії, лікувальних грязей, цілющого кольору, музики, аптечних п'явок, продуктів бджільництва, бібліотерапії, медитативної техніки, різних рослинних, мінеральних і мікроелементних добавок і коктейлів, а також адаптогенів і антиоксидантів, здорове харчування і регулярні фізичні навантаження).

Наш особистий досвід практикуючого реабілітолога і викладача університету переконує нас в тому, що «здоров'ястворююча домінанта» в нашому соціумі ще поки не дістала статусу ідеї національного масштабу і здоров'я населення на пострадянському просторі продовжує неухильно негативізуватися. Слід брати до уваги той факт, що в більшості країн сучасного світу спостерігається зростання інвалідності людей, пов'язане з ускладненням процесів виробництва, збільшенням транспортних потоків, виникненням озброєних конфліктів, погіршенням якості навколишнього середовища і великою кількістю стресогенних чинників.

Тому виникає нагальна необхідність у професійній підготовці фахівців, призначених не тільки вирішувати питання відновно-реабілітаційного порядку, але й добиватися того, щоб здоровий стиль життя став основним камертоном життєдіяльності кожного нашого сучасника, особливо представників підростаючих поколінь. На нашу думку, в цій підготовці ключове місце повинна зайняти категорія якості життя – поняття, що включає поєднання умов життєзабезпечення і стану здоров'я. Гармонія цих умов дозволяє досягти високого рівня фізичного, психічного, а також соціального благополуччя і самореалізації людської особистості.

Крім того, на нашу думку, у професійній підготовці фізичних реабілітологів в центр уваги повинні бути поставлені:

– вчення про здоров'я, адаптаційні реакції і резистентність організму;

– розробка нової методології фізичної реабілітації, що визначає тісний взаємозв'язок і взаємодію її теоретичних положень з їх практичною реалізацією в умовах спеціального психомоторного тренінгу;

– вдосконалення навиків лікувального комплексного психофізичного тренування;

– формування знань про сучасні методи до нозологічної діагностики в практиці масових обстежень населення;

– комп'ютерне моделювання тестових програм оцінки рівня здоров'я, його ушкодженості, фізичної підготовленості реабілітантів;

– моніторинг здоров'я різних вікових груп.

Кардинальною метою професійної підготовки фізичних реабілітологів стає важлива громадська домінанта – подолання негативних тенденцій формування здоров'я у дорослих і дітей, сприяння відновленню здоров'я до його оптимальних значень у осіб, що страждають на хронічні недугу; повернення до нормального життя людей з фізичними дефектами, відставанні в розвитку і тих, кого називають «людина з особливими потребами». Система професійної підготовки реабілітологів має потребу у зв'язку з провідними тенденціями в сучасній освітній сфері, у відчутній оптимізації, в зміні форм і методів організації самого навчального процесу, у вдосконаленні змісту навчання і зміні педагогічної парадигми.

Підготовка фахівців з фізичній реабілітації є досить складною, високовитратною, проте досить перспективною справою, оскільки (як показують дані американських фахівців) один долар, вкладений у відновлення здоров'я потерпілої людини, повертається десятиразовим(!) прибутком.

Шляхи підвищення ефективності професійної підготовки фахівців, трудова діяльність яких пов'язана з такою базисною цінністю, як здоров'я, шукають у всіх цивілізованих країнах. В Україні проблеми якісного і результативного навчання плідно розробляються на базі вживання новітніх досягнень філософії освіти, психофізіології, інформатики, а також теорії управління пізнавальною діяльністю людини. Сьогодні в нашому суспільстві чітко позначився перехід на гуманістичну методологію навчання і виховання, проте в навчальному процесі вищої школи все ще зберігаються дисгармонії між фронтальними способами професійної підготовки і індивідуальними формами навчально-пізнавальної роботи кожного студента. Зберігаються також певні суперечності між необхідністю диверсифікації освіти і одноманітністю змісту і відносною мізерністю навчальних технологій. Не зжитий поки домінуючий пояснювально-ілюстративний характер викладання, а діяльнісний характер навчання, що довів свою надзвичайну цінність, все ще не став загальновизнаним в стінах вищих навчальних закладів більшості регіонів.

Одним з найважливіших пріоритетів рішення позначених проблем є (принаймні відносно професійної підготовки фізичних реабілітологів) розробка і активне упровадження в практику вищої школи новітніх ефективних педагогічних технологій. Перехід масової школи і вищих навчальних закладів від авторитарної педагогіки до педагогіки співпраці передбачає адекватне і послідовне упровадження особистісно-орієнтованих технологій освіти і виховання, а також перевід навчання на суб'єктивні підстави з домінуючою установкою на всебічне самоудосконалення особистості самих студентів. Зараз виникла нагальна потреба в дослідженні, яке б дало наукові, теоретично обґрунтовані і практично апробовані рекомендації, орієнтовані на працівників сфери реабілітаційної педагогіки, психологів, медиків, тренерів-професіоналів, фізичних реабілітологів, студентів, магістрантів, викладачів, а також всіх тих осіб, яким не байдуже власне здоров'я і здоров'я їх близьких.

Дуже важливе завдання – розробка стратегії і тактики розпізнавання відхилень в стані здоров'я індивіда на тій стадії, коли важко веріфікувати певну симптоматику і чітко виставити обґрунтований діагноз хворобливого стану (донозологічна діагностика у фазі передхвороби). Велике значення має вчення про здоров'я індивіда і положення щодо здоров'я суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Таким чином, можна констатувати, що проблема підготовки фахівців фізичної реабілітації є важливою не тільки з вузькомедичної точки зору. Ми вважаємо, що значно більше невирішених питань і нерозв'язаних проблем лежить у педагогічній площині процесу підготовки фахівців цього профілю.

Професія фізичного реабілітолога відноситься до інноваційних і тому у підготовці фахівців з фізичної реабілітації слід застосовувати найбільш прогресивні навчальні технології та підходи.

Треба визначити основний механізм педагогічної діагностики сформованості спеціальних знань, умінь та навиків, визначити показники формування різних рівнів компетентності та професіоналізму студентів-реабілітологів в системі післядипломної освіти, науково обґрунтувати несуперечливу систему педагогічних умов, що сприяють формуванню висококомпетентного, конкурентноздатного, готового до рішення будь-яких професійних завдань фахівця-реабілітолога, створити систему комплексного формування професійної компетентності студентів-реабілітологів на базі проектної методики засобами особистісно-орієнтованої освіти.

Список літератури:

1. Бойчук Т. В. Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців фізичної реабілітації / Т. В. Бойчук, О. С. Левандовский // Науково-практична конференція «Фізична та фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітаційні СПА-технології», 29-30 квітня 2009 р. – м. Севастополь. Матеріали конф. – С. 11–12.
2. Д'яченко Т. В. Стан вивчення проблеми підготовки фахівців-реабілітологів в освітньому просторі України // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук.монографія за ред. проф. Єрмакова С. С. – Харків: ХДАДМ (ХХПІ), 2007. – № 10. – С. 38-41.
3. Дьяченко Т. В., Подройко А. В., Бугеля Т. Н. Применение методов активного обучения при подготовке специалистов по физической реабилитации // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту: наук.монографія за ред. проф. Єрмакова С. С. – Харків: ХДАДМ (ХХПІ), 2004. – № 16. – С. 54-57.
4. Кукса В. О. Професійна підготовка фахівців з фізичної реабілітації у ВНЗ / Автореф. дис. канд...пед. наук. – К., 2002 – 20 с.
5. Марченко О. Перспективи підготовки спеціалістів з фізичної реабілітації / Марченко О. // Теорія та методика фізичного виховання та спорту. – 2008. – № 1. – С. 47–51.
6. Пересадин Н. А., Дьяченко Т. В. Реабилитология. Стратегия и тактика эффективного восстановления здоровья. Монография. – Луганськ: Знание, 2004. – 480 с.

Ибрагимова С.Ю.
Буковинский государственный медицинский университет

ПОИСКИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ ФИЗИЧЕСКИХ РЕАБИЛИТОЛОГОВ

Аннотация
Актуальность научного исследования проблем профессиональной подготовки физических реабилитологов. В последнее время стало весьма актуальным развитие подготовки физических реабилитологов в Украине. Но несовершенство систем образования и здравоохранения и недостаточное исследование проблемы требуют теоретического осмысления важных вопросов профессиональной подготовки специалистов оздоровительно-реабилитационной сферы, разработки и экспериментальной апробации новых технологий и подходов продуктивного и результативного реабилитационного образования.
Ключевые слова: образование, подготовка, специалисты, физические реабилитологи.

Ibragimova S.Y.
Bukovina State Medical University

FINDING A SOLUTION OF PROBLEMS OF PHYSICAL TRAINING REHABILITATION

Summary
Actuality of scientific research of the problems of professional training of physical rehabilitologists. Lately development of the training of physical rehabilitologists became very actual in Ukraine. But imperfection of the systems of education and health protection and insufficient research of problem require the theoretical comprehension of important questions of professional preparation of specialists of health-improvementrehabilitation sphere, development and experimental approbation of new technologies and approaches of productive and effective rehabilitation education.
Keywords: education, training, specialists, physical rehabilitologists.

УДК 796.012.1:615.8

ВПЛИВ ОЗДОРОВЧОГО ФІТНЕСУ НА РІВЕНЬ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Кренделєва В.У.
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті узагальнено досвід теорії та практики з питань впливу фізкультурно-оздоровчих занять з фітнесу на організм старшокласників. Обґрунтовано ефективність фітнесу, використання якого призводить до підвищення працездатності, збільшення рухової активності, формування правильної постави, розвитку музичності, пластичності, нормалізації маси тіла, підвищення інтересу до занять фізичної культури. Раціонально організований руховий режим у поєднанні з систематичними заняттями фітнесом сприяє пристосуванню юнацького організму до більш високих фізичних навантажень та підвищенню фізичної підготовленості. Мотивом для активізації заняттями фітнесом у підлітків є позитивний вплив занять на самопочуття та підвищення стану фізичної підготовленості.

Ключові слова: динаміка, оздоровчі заняття, фізична підготовленість, фізкультурно-оздоровча робота, фітнес.

Постановка проблеми. Як на рівні держави, так і загальноосвітніх навчальних закладів постало завдання, щодо поглиблення змістовного компоненту фізичного виховання з метою залучення до занять фізичною культурою якомога більшої частини молоді. У навчально-виховній сфері середніх загальноосвітніх навчальних закладів оздоровча робота повинна здійснюється в поєднанні з фізичним вихованням молоді з урахуванням стану здоров'я, рівня фізичного та психічного розвитку. Фахівці фізичного виховання повинні вміти здійснювати керівництво фізичним вихованням учнів, контроль за організацією фізкультурно-оздоровчих заходів у режимі дня та в позанавчальний час [5, с. 39-46].

Рівень фізичної підготовленості підлітків є одним із показників всебічного розвитку особистості. Однак на сьогоднішній день шкільна освіта потребує консолідації зусиль державних органів, професійних інституцій з метою вирішення питання підвищення фізичної підготовленості молоді. Тому фахівцям необхідно прикласти максимум зусиль з метою підвищення рівня фізичної підготовленості старшокласників. Це знайшло відображення в низці офіційних державних документів, широкому висвітленні питань фізкультурно-оздоровчої роботи у пресі, активізації наукових досліджень проблеми [4, с. 81-87].

Фізкультурно-оздоровча робота дає можливість сконцентрувати навколо неї всю виховну роботу в школі, забезпечити тісну взаємодію учнівського самоуправління, сім'ї та громадськості. Вона сприяє оптимізації рухового режиму учнів. Для нормального розвитку підліткові не досить тієї рухової активності, яку школа забезпечує двома уроками фізичної культури на тиждень і спортивно-масовою роботою [3].

Практика показала, що в школах із добре поставленою фізкультурно-оздоровчою роботою кращими є успішність і дисципліна, менше правопорушень, вищий рівень фізичної підготовленості дітей, менше захворювань, передусім застудних, краща інформованість про рідний край. На жаль, оздоровча робота у школах поки що має епізодичний характер. Однією з причин цього є недостатня розробленість її методичних основ, незабезпеченість шкіл методичними матеріалами, а також недостатня увага вузів до питань підготування вчителів до фізкультурно-оздоровчої роботи в школі [7, с. 55-72; 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Я. Кібальник було визначено, що серед хлопців найпопулярнішими видами рухової активності є: спортивні ігри, одноборства та заняття в тренажерному залі, серед дівчат – аеробіка, одноборства та спортивні ігри. До числа пріоритетних видів рухової активності підлітків не увійшли види спорту (окрім спортивних ігор), які складають основу курсу фізичної культури в школі. Тобто навчальний процес із фізичного виховання в школі не сповна відповідає інтересам підлітків. Актуальною є проблема пошуку ефективних шляхів підвищення рухової активності підлітків та поліпшення їхньої фізичної підготовленості за рахунок впровадження сучасних фізкультурно-оздоровчих технологій, які б сприяли розвитку позитивної мотивації до занять фізичною культурою, формували основи самостійної оздоровчої діяльності як у системі шкільної освіти так і у вільний від навчання час [6, с. 78-81].

Аналіз сучасних підходів до програмування та змісту фізкультурно-оздоровчих занять з підлітками показав необхідність їх подальшого вдосконалення.

Шкільний вік – є найбільш відповідальним періодом росту і загартування організму, розвитку моторики, фізичних якостей, збагачення рухового досвіду. Завдання сім'ї і школи – залучити учнів до систематичних занять фізичною культурою, виховувати в них бажання свідомо і самостійно використовувати фізичні вправи в режимі праці та відпочинку.

Оздоровче тренування – система фізичних вправ, виконання яких позитивно впливає на організм людини. Оздоровче тренування є важливим фактором для підтримки або покращення здоров'я людини, але слід звертати увагу на те, що ефективність тренувань може бути значно вищою за рахунок поєднання фізичних вправ з раціональним харчуванням, дотриманням режиму дня, позитивним психологічним настроєм, використанням гігієнічних оздоровчих заходів, «раціональним способом життя». Оздоровче тренування базується на різних закономірностях: психологічних, педагогічних (дидактичних) та біологічних [1, с. 74-105].

Доступність різних засобів фітнесу, можливість протягом цілого року організовувати заняття, відсутність потреби у великих матеріальних витратах для їх проведення, обумовлюють виділення цього виду гімнастики в число найпопулярніших видів фізкультурно-оздоровчих занять.

Відповідно з комплексною програмою фізичного виховання учнів загальноосвітньої школи, використання оздоровчого фітнесу пропонується здійснювати у самих різноманітних формах. Різні форми занять фітнесом доречно включати як до фізкультурно-оздоровчих заходів в режимі учбового і продовженого дня, так і до змісту уроків фізичної культури (з 5 по 11 класи), особливо на заняттях гімнастикою [2, с. 101-108].

© Кренделєва В.У., 2015

Фітнес як різновид оздоровчої фізичної культури з'явився порівняно недавно. Зберігши головні особливості фізичних вправ, він придбав і деякі відмінні риси, які визначають ефективність його дії на організм.

За визначенням С. В. Синиці, сучасні тенденції у сфері оздоровчої фізичної культури спричиняють появу нових модернових термінів і понять. Одним із таких понять є «фітнес». Фітнес за останні роки набуває все більшого розголосу, стає популярнішим поміж різноманітних видів оздоровлення населення, відображається в назвах оздоровчих закладів та оздоровчих програм. Проте це поняття має досить різноманітне тлумачення і застосування, що спричиняє термінологічні та методичні розходження в поглядах різних фахівців [10].

Основними (базовими) рухами фітнесу є різні види ходьби (приставні, з підняттям колін), підскоки і стрибки, махи ногами, присідання, випади. Використання цих вправ в різних комбінаціях в поєднанні з пересуваннями, поворотами, різними рухами рук забезпечують доступність, різноманітність і високий емоційний фон занять. Комплекси вправ будуються по методу блоків і виконуються не менше 8-10 разів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. При побудові танцювальних комбінацій рекомендується користуватися наступними методами: метод музичної інтерпретації, який пов'язаний з взаємообумовленістю характеру музики і рухів; метод вправ, що забезпечує перехід від простих рухів до складніших; метод схожості, який допомагає трансформувати ідею простих рухів в різноманітних варіантах; метод блоків, що розкриває підходи до комбінування рухів; метод «каліфорнійський стиль», пов'язаний із збільшенням варіації рухів на основі використання різноманітних напрямів і пересувань.

Використання в якості музичного супроводу танцювальних мелодій різних народів, сучасних танцювально-музичних творів привело до появи різновидів оздоровчого фітнесу – танцювальної аеробіки. У зв'язку з величезною різноманітністю існуючих танцювальних мелодій можна виділити таку ж кількість напрямів оздоровчої гімнастики. Основна мета занять – це покращення стану здоров'я і підвищення функціональних можливостей організму. В процесі виконання вправ фітнесом покращується діяльність серцево-судинної та дихальної систем, зростає працездатність, підвищується міцність кісткової та м'язової тканини. Заняття супроводжуються активними процесами прискорення обміну речовин. Найактивніші фізіологічні зміни виникають при використанні аеробних та анаеробних фізичних навантажень [9].

Основні завдання фітнесу: підвищення працездатності; збільшення рухової активності при дефіциті часу, розрахованого на фізичні заходи в режимі дня; формування правильної постави; покращення психологічного стану; розвиток музичності, пластичності тощо; нормалізація маси тіла за рахунок активізації обмінних процесів; підвищення інтересу до занять фізичної культури.

У фітнес обов'язково включають поєднані в серії різні види бігу, стрибків, підскоків, танцювальних елементів, які виконуються у швидкому темпі. Такі включення значно підвищують навантаження і сприяють розвитку витривалості. Ритмічні вправи розвивають почуття ритму, вміння погоджувати свої рухи з музикою. Виконання вправ під музику дозволяє не помічати втоми.

Крім аеробних вправ в заняття аеробікою включають велику кількість силових вправ, які сприяють розвитку м'язів черевного пресу, спини, рук, спеціальні вправи на розтягання і розвиток гнучкості.

Величина впливу аеробних вправ залежить від біомеханічних особливостей вправ, що використовуються, умов, в яких вони виконуються. Було запропоновано використовувати комплекси оздоровчого фітнесу, в основу яких покладено вправи, при виконанні яких контакт з підлогою постійно зберігається. При цьому зменшується стресовий вплив на опорно-руховий апарат і знижується ризик отримання травм.

Використання вправ однієї тільки високоударної аеробіки приводить до зниження інтенсивності занять, у зв'язку з чим вони втрачають свою оздоровчу цінність. Тому в заняттях, як правило, використовують вправи і високої, і низької інтенсивності, рекомендується збільшувати амплітуду їх виконання, кількість задіяних м'язових груп, темп музичного супроводу.

Відповідно до **мети дослідження**, яка полягала в обґрунтуванні впливу оздоровчого фітнесу на рівень фізичної підготовленості учнів старших класів, сформульовано **завдання дослідження**: визначити динаміку фізичної підготовленості учнів, які займаються фітнесом.

Для вирішення поставлених завдань застосовувались наступні **методи дослідження**: аналіз та узагальнення наукової літератури; тестування з фізичним навантаженням.

Виклад основного матеріалу. Експериментально-дослідну роботу було проведено на базі Луцьких загальноосвітніх шкіл. Учні 3 рази на тиждень займалися фітнесом після занять у школі та на уроках фізичної культури до 10 хвилин для удосконалення навичок виконання гімнастичних вправ.

З метою визначення динаміки фізичної підготовленості учнів, які займаються фітнесом порівняли середні показники тестувань на початку та після проведення експериментального дослідження та подали в табл. 1.

Як видно з табл. 1, середні показники фізичної підготовленості юнаків та дівчат експериментальної групи значно зросли протягом навчального року. На початку експерименту середні показники бігу на

Таблиця 1

Середні показники фізичної підготовленості учнів на початку експерименту та після експерименту (M±)

	Стать	Біг на 30 м (с)	Біг на 2000 м (хв., с)	Нахили тулуба вперед (см)	Підтягування на перекладині (разів)	«Човниковий біг» 4x9 м (с)	Стрибки у довжину з місця (см)
1	Юнаки	5,1±0,04	9,49±0,25	+10±0,4	15±0,24	9,7±0,04	205±3,5
	Дівчата	5,5±0,05	11,30±0,40	+15±0,6	9±0,51	10,6±0,03	180±4,0
2	Юнаки	4,7±0,04	9,21±0,27	+12±0,5	18±0,35	9,4±0,02	225±3,9
	Дівчата	4,9±0,03	10,41±0,35	+17±0,4	11±0,47	10,3±0,04	197±4,2

1 – на початку експерименту;
2 – після експерименту

30 м становили у юнаків 5,1±0,04 с, у дівчат – 5,5±0,05 с, після експерименту відповідно 4,7±0,04 с та 4,9±0,03 с. У юнаків та дівчат під час експерименту спостерігалася тенденція до збільшення швидкості протягом експерименту, а саме, у юнаків показник зріс на 0,4 с, а в дівчат на 0,6 с.

На початку експерименту середні показники тесту на витривалість у юних туристів становили у юнаків 9,49±0,25 хв, у дівчат – 11,30±0,40 хв, після експерименту відповідно 9,21±0,27 хв та 10,41±0,35 хв. У юнаків протягом експериментального дослідження даний показник зріс на 0,28 хв, а в дівчат на 0,59 хв.

Результати тесту «нахили тулуба вперед» були наступні. На початку експерименту середні показники становили у юнаків 10±0,4 см, у дівчат – 15±0,6 см, після експерименту відповідно 12±0,5 см та 17±0,4 см. У юнаків та дівчат протягом експерименту покращились результати на 2 см.

На початку експерименту середні показники підтягування на перекладині становили у юнаків 15±0,24 разів, у дівчат – 9±0,51 разів, після експерименту відповідно 18±0,35 разів та 15±0,47 разів. У юнаків та дівчат за рік занять фітнесом спостерігалося збільшення сили.

Середні результати тесту «човниковий біг» 4х9 м зросли як у юнаків, так і в дівчат протягом експериментальної роботи. На початку експерименту дані середні показники становили у юнаків 9,7±0,04 с, у дівчат – 9,4±0,03 с, після експерименту відповідно 9,4±0,02 с та 10,3±0,04 с. Зростання показника становило 0,3 с.

Результати проведених тестувань «стрибки у довжину з місця» відображають динаміку зміни швидкісно-силових якостей учнів. На початку експерименту дані середні показники становили у юнаків 205±3,5 см, у дівчат – 180±4,0 см, після експерименту відповідно 215±3,9 см та 192±4,2 см. Після експерименту юнаки стрибали на 10 см, а дівчата на 12 см далі.

Отже, проведений експеримент дав змогу стверджувати, що раціонально організований руховий режим у поєднанні з систематичним заняттями фітнесом сприяє пристосуванню організму до більш високих фізичних навантажень та підвищенню фізичної підготовленості зокрема.

Недостатня рухова активність знижує функціональні можливості організму підлітків, в результаті чого уповільнюється моторний розвиток. Малорухомий старшокласник володіє меншим обсягом рухових навичок, йому притаманний більш низький рівень розвитку рухових якостей. Учні з дефіцитом рухів мають меншу силу та витривалість, менш швидкі та менш спритні.

Підвищенню фізичного розвитку сприяють нормовані фізичні вправи у вигляді помірного фізичного навантаження фітнесом. Додаткові фізичні навантаження дають можливість ефективно підтримувати рівень фізичного здоров'я підростаючого покоління.

Аналіз результатів ряду досліджень присвячених впливу на організм різних видів оздоровчої гімнастики, тих що займаються, виявив переважну спрямованість методики, що незмінно приводить до однобічності фізичного і функціонального вдосконалення.

В даний час значно змінилися погляди на фізичну досконалість і рівень підготовленості людини, що пред'являє нові вимоги до змісту оздоровчих занять. Цей підхід збільшує значення силової підготовки (функціональний розвиток м'язової системи, формування фігури і зовнішнього вигляду) при незмінно підвищеній увазі до якості аеробної підготовленості і підвищення працездатності.

Ці два чинники, а саме нові погляди на проблему фізичної підготовленості і обмежений тренувальний час є основними при плануванні і розробці змісту нових оздоровчих методик.

Висновки і пропозиції. Рівень фізичної підготовленості старшокласників на початку експерименту був низький. Показники тестування протягом експерименту зросли в учнів, які займалися фітнесом, що свідчить про динаміку фізичної підготовленості підлітків. Велике значення під час формування інтересу школярів до систематичних занять фітнесом мають узгоджені дії школи, вчителя фізичної культури, учнів та батьків. Мотивом для активізації заняттями фітнесом у підлітків є позитивний вплив занять та підвищення стану фізичної підготовленості.

Перспективою дослідження є визначення впливу різних видів фітнесу на фізичну працездатність старшокласників.

Список літератури:

1. Давыдов В. Ю. Новые фитнес-системы (новые направления, методики, оборудование и инвентарь): учебное пособие / В. Ю. Давыдов, А. И. Шамардин, Г. О. Краснова. – Волгоград: Издательство ВолГУ, 2005. – С. 74-105.
2. Жерносенко Г. А. Особенности преподавания фитнес-аэробики по дисциплине «физическая культура» / Г. А. Жерносенко // Физическое воспитание студентов творческих специальностей. – Харьков, 2007. – № 2. – С. 101-108.
3. Іваночко В. В. Фітнес, як засіб оздоровлення: метод. матеріали / В. В. Іваночко (укладач). – Л.: Вид-во Львівської комерційної академії, 2004. – 20 с.
4. Іллюшина Н. Сучасні підходи до підвищення рухової активності підлітків / Н. Іллюшина, О. Кібальник // Сучасні проблеми фізичного виховання і спорту школярів та студентів України: матеріали VII Всеукр. студ. наук.-практ. конф. – Суми, 2007. – С. 81-87.
5. Карпова І. Б. Фізична культура та формування здорового способу життя: навч. посібник / І. Б. Карпова, В. Л. Корчинський, А. В. Зотов. – К.: КНЕУ, 2005. – С. 39-46.
6. Кібальник О. Я. Фітнес-технологія як засіб підвищення рухової активності та фізичної підготовленості підлітків 13-15 років // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорт: наук. монографія / за ред. С. С. Єрмакова. – 2008. – № 3. – С. 78-81.
7. Мельничук М. В. Технология построения индивидуальных оздоровительных программ для учащихся образовательных школ (на примере фитнесс-программ): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Марина Владимировна Мельничук. – М., 2001. – С. 55-72.
8. Папуша В. Г. Методика фізичного виховання школярів: форми, зміст, організація / В. Г. Папуша. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 196 с.
9. Ритмічна гімнастика: посібник для організації планування та проведення занять / [уклад. С. М. Киселевська]. – К.: КНУБА, 2008. – 108 с.
10. Синиця С. В. Ритмічна гімнастика: навч. посіб. для проведення практичних занять / С. В. Синиця, В. В. Бондаренко, І. І. Мдівнішвілі. – Полтава: ПДПУ, 2004. – 91 с.

Кренделева В.У.
Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ВЛИЯНИЕ ОЗДОРОВИТЕЛЬНОГО ФИТНЕСА НА УРОВЕНЬ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ УЧАЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ

Аннотация
В статье обобщен опыт теории и практики по вопросам влияния физкультурно-оздоровительных занятий по фитнесу на организм старшеклассников. Обоснована эффективность фитнеса, использование которого приводит к повышению работоспособности, увеличению двигательной активности, формированию правильной осанки, развитию музыкальности, пластичности, нормализации массы тела, повышению интереса к занятиям физической культурой. Рационально организованный двигательный режим в сочетании с систематическими занятиями фитнесом способствует приспособлению юношеского организма к более высоким физическим нагрузкам и повышению физической подготовленности. Поводом для активизации занятиями фитнесом у подростков является положительное влияние занятий на самочувствие и улучшение физической подготовленности.
Ключевые слова: динамика, оздоровительные занятия, физическая подготовленность, физкультурно-оздоровительная работа, фитнес.

Krendelyeva V.U.
Eastern European National University Ukrainian named after Lesya Ukrainka

MPACT ON WELLNESS AND FITNESS LEVEL OF PHYSICAL FITNESS SCHOOL STUDENTS

Summary
This paper summarizes the experience of theory and practice on the effects of fitness classes fitness for seniors body. The effectiveness of fitness, the use of which results in increased efficiency, increased physical activity, formation of correct posture, musicality development, plasticity, normalization of body weight, increased interest in physical culture. Rationally organized motor mode combined with systematic fitness helps the body adapt youth to higher physical activity and improve physical fitness. The motive for the activation of fitness in adolescents have a positive impact on employment and health status improve physical fitness.
Keywords: dynamics, fitness classes, physical fitness, sports and recreation activities, fitness.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 351/354

ПОСАДА МЕНЕДЖЕРА В ОРГАНАХ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ З ТОЧКИ ЗОРУ ПЕРЕДОВИХ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ

Семенова Я.В., Шпак Д.О.
Миколаївська філія
Київського національного університету культури і мистецтв

У статті проаналізовано передумови впровадження посади менеджера в органах державного управляння в Україні, доцільності цього інноваційного проекту в сучасних умовах, в контексті загальних функцій менеджменту державного апарату, та з точки зору передових концепцій управління в органах державної влади західноєвропейських країн.
Ключові слова: державно-адміністративний менеджмент, органи державної влади, концепції управління, ефективність управління, надання послуг.

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування державного управління в умовах прискореного євроінтеграційного курсу нашої держави, питання побудови певної частини управлінської діяльності органів державної влади на основі корпусу менеджерів, які б мали статус державних службовців, набуває неабиякого значення. Адже сучасна низька ефективність та результативність діяльності органів державної влади є проявом, крім іншого, не вирішеності даної проблеми. Слід констатувати, що ринкові відносини перетворюють державу в рівноправного суб'єкта ринкових відносин, державний апарат якої при цьому перебуває під відчутним впливом і тиском економічних закономірностей, стану розвитку них відносин, принципів організації, норм функціонування ринку та вимог часу. Тим самим складові державного апарату мають відповідати, з одного боку потребам ринку, а з іншого – європейським стандартам державного управління. Отже, державний апарат має постійно змінюватися, реагуючи та адаптуючись до змін, що відбуваються в зовнішньому середовищі, конкурентоспроможність органів державного управління, а значить і економічна ефективність їх функціонування, залежатиме від активізації людського фактора, як однієї з визначних характеристик економіки інноваційного типу, ефективного менеджменту як основного елемента інноваційної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам менеджерській діяльності у сфері державного управління в Україні присвятили окремі наукові праці А. Мельник, О. Смоленський, А. Васіна, Л. Гордієнко, В. Малиновський, Н. Нижник [1]. Особливої уваги заслуговують наукові статті, в яких подано ґрунтовний аналіз різноманітних аспектів модернізації сфери державного управління вітчизняних науковців таких як Р. Войтович, Ю. Ковбасюк, М. Пірен, насамперед, та О. Шапран, Т. Ринковий, Д. Шпак, С. Пригородова [2].

Мета роботи. Метою цієї статті є розгляд теоретичних передумов впровадження посади менеджера в органах державної влади в Україні, доцільності цього інноваційного проекту в сучасних умовах, в контексті загальних функцій менеджменту державного апарату, та з точки зору передових концепцій управління в органах державної влади країн ЕС. Серед останніх значну увагу приділимо концепції TQM (загальне управління якістю).

Виклад основного матеріалу. З точки зору досліджуваної проблеми, вважаємо доцільним розкрити наше розуміння поняття «менеджмент органів державної влади». Визначення змістових ознак менеджменту в органах державного управління неможливе без з'ясування самого терміну «менеджмент». Як відомо, слово «менеджмент» (management) обумовлене своєю появою дієслову to manage (управляти), яке у свою чергу виникло від кореня латинського слова manus (рука), і спочатку під цим терміном розумілося вміння об'їжджати коней або правити ними. Пізніше цим терміном почали позначати навички керування колісницями. Тепер під терміном «менеджмент» розуміється мистецтво управління людьми. Однак, як бачимо в сучасній науковій літературі, щодо розгляду змістових ознак самого поняття менеджмент трактується не тільки к управління людьми. Зокрема, менеджмент – «це управління будь-яким соціальним об'єктом і володіння майстерністю управління, високий професіоналізм, який дає змогу поєднати в одній особі господаря й організатора виробництва, спосіб та манера спілкування з людьми (співробітниками), функція і водночас люди, що її виконують; соціальний і посадовий стан і навчальна дисципліна та галузь наукового дослідження, вміння та адміністративні навички організувати ефективну роботу апарату, адміністративна одиниця [3, с. 258]. Саме останньому визначенню слід приділити увагу.

Системі державних органів управління, як будь-якій організації, притаманні процеси управління, що є предметом менеджменту. Процес управління має складну систему складових, що у свою чергу виражають сутність менеджменту, а саме – організація – ресурси (матеріальні, люди, фінанси), прийняття рішень, функції (планування, прогнозування, організація, контроль, облік регулювання, мотивація), трансформація рішень, діяльність. (вироблення та прийняття державно-управлінських рішень; надання державно-управлінських послуг), поставлення цілей та завдань. Етапи процесу управління за метою наступні: формування цілей, планування дій, перевірка та оцінка, коригування дії. Аналізуючи наведене, узагальнюючи подальшим викладений матеріал та спираючись на визначення поняття менеджмент, що наводять автори навчального посібника «Державне управління» [4], визначаємо, що під менеджментом органу державної влади будемо розуміти – практичну діяльність державних установ, що пов'язана з прийняттям управлінських рішень щодо найкращого використання ресурсів (капіталу, матеріалів та людей), розвитком партнерських взаємовідносин на горизонтальному рівні зв'язків, з ефективною адаптацією до ринкових змін в навколишньому середовищі, для досягнення запланованих завдань, що забезпечує збалансований розвиток державної установи та реалізації державної політики у відповідному секторі державного управління.

Найсуттєвішою характеристикою зазначеної галузі менеджменту є те, що основним ресурсним компонентом системи адміністративного менеджменту є державний службовець, на відміну під недержавних організацій. Державна служба фінансується з коштів Державного бюджету, тобто система стимулів не пов'язана з отриманням прибутку за кінцевим результатом роботи. Слід зазначити, що в цьому випадку ринкова конкуренція заміщується бюрократичною за одержання фондів, але огляд цієї негативної тенденції не входить в коло завдань цієї статті.

© Семенова Я.В., Шпак Д.О., 2015

Стосовно функцій менеджменту органів державного управління, як визначено в навчальному посібнику «Основи адміністративного менеджменту» [5], загальними для діяльності даних державних суб'єктів є наступні:

– Контакти з виборними посадовими особами, органами державної влади, що не займаються оперативним управлінням і контролем (тобто органами планування);

– Контакти з окремими громадянами, представниками специфічних груп населення, пресою, де до функцій контактів можна також віднести контакти з недержавними підприємствами, наділеними деякими адміністративними функціями, встановлення партнерських управлінських взаємовідносин;

– Оцінка стану справ у своєму регіоні та планування відповідної діяльності;

– Оцінка стану справ у сфері послуг і планування відповідної діяльності

– Фінансове планування (розроблення бюджету, прогнозування):

– Оперативне керівництво;

– Фінансовий менеджмент;

– Керівництво проектами;

– Формальна робота з кадрами;

– Управління трудовими процесами;

– Підвищення особистої професійної та управлінської кваліфікації;

– Загальні адміністративні та допоміжні функції.

Отже, щодо, загального огляду функцій та змісту менеджменту органів державної влади, можна підкреслити, що ця форма практичної діяльності державних об'єктів управління, перш за все, покликана надати державному адмініструванню внутрішньої єдності, знаходженню необхідних організаційних ресурсів для досягнення цілей та завдань організації і удосконалення заходів для їхнього досягнення. Безсумнівно можна стверджувати, що державно-адміністративний менеджмент базується на принципах впровадження та застосування нових технологій управління, принципу співучасті працівників в управлінні організацією (мається на увазі ширше делегування повноважень підлеглим), створення груп працівників для вирішення конкретної роботи.

Державні установи сьогодні характеризуються, як підприємства надання послуг, якість яких і механізм їх розподілу незаперечне можна розглядати як показник ефективності функціонування держави в цілому. Тому, як зазначав С. Лугвін, для підвищення ефективності цієї діяльності «уряди різних країн пов'язують з упровадженням в цю сферу принципів ринкової конкуренції, що дозволяє комерційними підприємствами на умовах підряду виконувати ці види праці, які раніше здійснювались державними установами» [6] Таким чином, в процесі активного розвитку ділових контактів і партнерських взаємодій в системі державного управління з недержавними сектором управління, поряд з вертикальними зв'язками, тобто між державними установами різного рівня управління, сформувались і горизонтальні – між державними і недержавними підприємствами, що дало в результаті виникнення мережі управління. Особливістю її є те, що представники держави «активно взаємодіють зі структурами громадянського суспільства на основі договірних стосунків, обміну ресурсами і загального інтересу» [7, с. 434]. При цьому слід зазначити, що в рамах цієї мережі, держава не домінує над суспільними інститутами, а представляє одну зі сторін рівноправних партнерських взаємодій. Тому можна сказати навіть, що чіткі кордони між державою і інститутами громадянського суспільства почали поступово зникати. А це в свою чергу вимагає від державного апарату організаційної гнучкості, управління інноваціями децентралізації, розширювання свободи дій адміністративного персоналу. Тому одними з перспективних напрямків вдосконалення ефективності діяльності державної системи управління с упровадження професійного корпусу менеджерів у діяльність органів державної влади, як представника держаки і партнерських взаємодіях на горизонтальному рівнів зв'язків.

Попередні матеріали досліджень щодо підвищення якості послуг, результативності та взагалі ефективності діяльності системи органів державного управління наголошували на використанні різних технологій управління, (PERT) технологія оцінювання та аналізу програми, (MBO) управління за цілями. Однак, як свідчить практика, ці на свій час передові технології не вирішили багатьох питань і існуючих проблем, тому що центром уваги наведених технологій було підвищення продуктивності, що не призводить до автоматичного поліпшення якості роботи державних служб Тепер, такі абревіатури, як TQC (загальний контроль якості) QFD (використання функцій якості), TQM (загальне управління якістю) використовують для позначення змін у практиці управління, спрямованих на безперервне удосконалення якості.

Загальне управління якістю – це підхід до управління організацією, об'єднуючий основні існуючі методи управління і технічні засоби в науково обґрунтовану систему, ціллю якої є постійне поліпшення виробничої діяльності і результатів цієї діяльності [8]. Прийнята абревіатура концепції «загального управління якістю» – TQM (Total Quality Management). Концепція TQM охоплює всі структури підприємства, всі види виробничої діяльності і направлена на використовування матеріальних (технічних) і людських ресурсів для найбільш ефективного задоволення потреб споживачів, суспільства і співробітників підприємства. Концепція TQM може бути використана в організації будь-якого профілю діяльності і, як показує міжнародний досвід, сприяє підвищенню якості результатів трудової діяльності і поліпшенню фінансових показників [9]. На підставі концепції TQM може бути побудована система якості.

Загальне керування якістю являє собою концепцію, яка передбачає всебічне цілеспрямоване і добре скоординоване застосування систем і методів керування якістю у всіх сферах діяльності – від досліджень і розробок до після продажного обслуговування за участю керівництва і службовців усіх рівнів і за раціонального використання технічних можливостей.

В основі системи TQM, як відомо, лежать чотири стратегії:

– провідна роль вищого керівництва в управлінні якістю;

– навчання якості, залучення до управління, мотивація і вивчення інтересів співробітників;

– орієнтація на інтереси споживачів послуг і підвищення продуктивності праці;

– розробка програм в цілях постійного поліпшення якості і оцінка результатів.

Аналіз концепції, її слабких сторін виходить за межі проблематики статті. Для нас важливо лише те, що при впроваджені будь якої з обраних стратегії слід ураховувати три ключові моменти:

– Ставлення вищого керівництва до проблем якості та його спроможність проводити зміни, орієнтуючись на лідерські здібності;

– Орієнтація на залучення персоналу компанії на всіх рівнях управління до побудови системи менеджменту якості через удосконалення мотивації та побудови безперервної системи навчання співробітників;

– Орієнтація на командні методи роботи.

Принципи підвищення якості концепції TQM спрямовані на подолання не тільки структурних, але і поведінкових бар'єрів на шляху реалізації заходів для удосконалення якості послуг у державному і приватному секторах, що є необхідною умовою для реформування механізму розподілу послуг та поліпшення їх якості на сучасному етапі розвитку нашої держави.

Висновки і пропозиції. Одразу потрібно зазначити, що автор цієї роботи зробив лише перші кроки у дослідженні представленої у статті проблеми, але під час роботи з джерелами і підготовки даної роботи, можна вже зробити перші висновки:

– усвідомлення необхідності впровадження посади менеджера в державно-адміністративному апараті тепер виступає «першоосновою ефективності усіх суспільних перетворень, оскільки оновлення ієрархічних професійних відносин є альфою і омегою діяльності сучасних державних установ» [10, с. 50].

– з розвитком суттєво нових відносин між державою і суспільними інститутами автоматично актуалізується потреба в кваліфікованих представниках держави, які на належному професійному рівні готові здійснювати процес управління людьми;

– управлінські рішення державного апарату іноді приймаються в умовах ризику, невизначеності, тому виникає потреба в професіоналах – управлінцях, носіях арсеналу інноваційних управлінських методів.

Список літератури:

1. Державне управління, державна служба і місцеве самоврядування: Монографія / Кол. авт.; За заг. ред. проф. О. Ю. Оболенського. – Хмельницький: Поділля, 1999; Нижник Н. Україна – державне управління: шляхи реформування / Ніна Романівна Нижник. – К.: Видавництво УАДУ, 1997; Державне управління: навчальний посібник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; За заг. Ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2004.
2. Войтович Р. Модернізація державного управління в умовах глобальної інтеграції / Радміла Войтович // Вісник НАДУ. – 2013. – №. 2. – С. 14–23; Ринковий Т. Управлінські технології в контексті діяльності органів державної влади / Тарас Ринковий // Вісник НАДУ. – 2013. – № 1. – С. 89–97; Ковбасюк Ю. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України / Ю. Ковбасюк. – 2013. – № 3; Шпак Д. Менеджмент в органах державного управління: теоретичні аспекти передумови впровадження / Денис Шпак // Гуманітарно-економічні дослідження. – Т. 3. – Миколаїв. – Одеса: ТОВ ВІД, 2006. – С. 266–271; Пригородова С. Реформа державної служби як складова адміністративної реформи в Україні / Світлана Пригородова // Вісник НАДУ. – 2012. – № 4. – С. 103–113; Шапран О. Перспективи розвитку державної служби в Україні у контексті запровадження нового законодавства про державну службу / О. Ю. Шапран // Вісник НАДУ. – 2014. – № 3. – С. 99–108.
3. Державне управління: навчальний посібник / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко; За заг. Ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2004.
4. Там само.
5. Новіков Б., Круш П. Основи адміністративного менеджменту: навчальний посібник / Б. Новіков, П. Круш. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 560 с.
6. Лугвин С. Переход к новой модели государственного управления в постндустриальном обществе / С. Лугвин // Проблемы теории и практики управления. – 2009. – № 4. – С. 32–37.
7. Надюк З. Доцільність впровадження посади менеджера охорони здоров'я в системі управління якістю надання медичної допомоги в лікувально-профілактичних закладах України / З. Надюк // Вісник НАДУ. – 2005. – № 2. – С. 433–352.
8. Шаповал М. Менеджмент якості: навчальний посібник / М. І. Шаповал. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 471 с.
9. Проскура В., Сімонова І. Система управління якістю на підприємстві як складова його ефективної діяльності / В. Ф. Проскура, І. В. Сімонова // Вісник НЛТУ. – 2009. – № 19. – С. 98–102.
10. Дацій О. Адаптація функцій державного управління до інноваційного розвитку / Олександр Дацій // Вісник НАДУ. – 2004. – № 3. – С. 50–55.

Семенова Я.В., Шпак Д.А.
Николаевский филиал
Киевского национального университета культуры и искусств

ДОЛЖНОСТЬ МЕНЕДЖЕРА В ОРГАНАХ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ В УКРАИНЕ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ И ЦЕЛЕСООБРАЗНОСТЬ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПЕРЕДОВЫХ КОНЦЕПЦИЙ УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация
В статье проанализированы предпосылки внедрения должности менеджера в органах государственного управления в Украине, целесообразности этого инновационного проекта в современных условиях, в контексте общих функций менеджмента государственного аппарата, и с точки зрения передовых концепций управления в органах государственной власти западноевропейских стран.
Ключевые слова: государственно-административный менеджмент, органы государственной власти, концепции управления, эффективность управления, предоставление услуг.

Semenova J.V., Shpak D.A.
Nikolaev branch
of Kiev National University Culture and Arts

MANAGER POST IN THE INSTITUTIONS OF THE PUBLIC ADMINISTRATION IN UKRAINE: A THEORETICAL FRAMEWORK AND ADVISABILITY IN TERMS OF ADVANCED MANAGEMENT CONCEPTS

Summary
Within this paper analyzes the preconditions of introduction of the post of manager in the public institutions in Ukraine and also the advisability of this innovative project in modern conditions, in the context of the general management functions of the state apparatus, and in terms of advanced management concepts in Western European countries public institutions.
Keywords: public administration management, public institutions, management concepts, management efficiency, public services.

СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ

УДК 007:304:655«19»

КОНФЛІКТИ МІЖ ВИДАВЦЯМИ ТА РЕДАКТОРАМИ НА СТОРІНКАХ ЄЛИСАВЕТГРАДСЬКОЇ ГАЗЕТИ «ГОЛОС ЮГА»

Романюк Н.С.
Київський національний університет культури і мистецтв

У статті висвітлюється один із ключових епізодів історії видавничої справи Єлисаветграда початку XX ст. – судова справа між власниками друкарень Лапідусом та Гольденбергом. Історичні відомості подано на основі публікацій газети «Голос Юга» за 1908 рік. В контексті цієї теми розглядаються постаті єлисаветградських друкарів та журналістів Болтянського, Ліщинського, Єнохіна, Роховича та інших.

Ключові слова: історія видавничої справи, Єлисаветград, газета «Голос Юга», Гольденберг, газета «Елисаветградские новости», Лапідус, Болтянський.

Постановка проблеми. Історія видавничої справи України складається з історій кожного населеного пункту, ширше – району, області. Усе ще залишається чимало не досліджених друкарень, видавництв, редакцій газет і журналів, діяльність та взаємодія усіх цих структур у тому чи іншому місті. У нашому випадку – в Єлисаветграді (нині – Кіровограді). Джерельною базою для дослідження видавничої організації переважно є її друкована продукція. Зазвичай до нас доходить лише частина видавничого репертуару, одиниці книг, брошур, газет зберігаються у бібліотечних фондах (часто – не в Україні), про інші ж дізнаємося лише з бібліографічних описів та зафіксованих згадок сучасників, відгуків та рецензій у тодішній пресі. Але навіть за умови, що ми можемо ознайомитися з усіма виданнями, за лаштунками залишається праця простих робітників (друкарів, коректорів, авторів, редакторів, кореспондентів, управителів та ін.), цікаві організаційні моменти, стосунки між колегами, між звичайними працівниками та керівництвом тощо. Цінними знахідками в такому разі можуть бути архівні матеріали (скажімо, скарги, листи до офіційних установ чи від них до працівників) та публікації у пресі. Таким здобутком стали матеріали, опубліковані в газеті «Голос Юга» за 1908 рік, які відкривають для нас організаційні секрети, допомагають побачити за результатами видавничої діяльності конкретних живих людей із їхніми вадами і чеснотами. Раніше ми опублікували статтю «Умови праці в друкарнях Єлисаветграда на початку XX століття», де джерельною базою стали тодішні газети із листами робітників (переважно газета «Труд»).

Проблематика, викладена у статті, перебуває в межах спеціальності «Видавнича справа та редагування» (галузь науки – «Соціальні комунікації»), зокрема висвітлює такі напрямки, як «Управління, економіка та статистика у видавничій справі» та «Організація друку в Україні та за кордоном».

Аналіз досліджень і публікацій. Про окремі аспекти видавничої справи та журналістики в Єлисаветграді писали та пишуть В. Босько, В. Крижанівський, Л. Куценко, Р. Базака, В. Поліщук, О. Чуднов, О. Класова. Деякі свідчення знаходимо у єлисаветградців кінця XIX – початку XX століття: Н. Бракер, О. Семененка.

Мета і завдання. *Завдання:* проаналізувати газетні матеріали кримінальної справи (про обвинувачення Гольденберга Лапідусом), виявити основні спірні питання, визначити, як преса висвітлювала ту чи іншу сторону, окреслити аргументи, якими керувалася кожна зі сторін. *Мета* – подати характеристику видавничої справи Єлисаветграда початку XX століття крізь призму конкретних осіб, їх бажань та невдоволень. *Об'єкт* дослідження – щоденна газета «Голос Юга» за січень 1908 року. *Предмет* дослідження – відображення кримінальної справи між Лапідусом і Гольденбергом.

Виклад основного матеріалу. 10 січня 1908 року у щоденній газеті «Голос Юга» у рубриці «Местные новости» з'явилося повідомлення про те, що того дня в окружному суді призначено до слухання справу про обвинувачення власника друкарні Гольденберга редактором «Елисаветградских новостей» В. Лапідусом у наклепі. Неправду він помітив у відкритому листі, поміщеному М. Гольденбергом у серпні 1907 року в газеті «Новая волна» [6, с. 3]. Захисником з боку Гольденберга був присяжний повірений Ю. Гросфельд із Одеси. Приватне обвинувачення підтримував присяжний повірений Л. Покрасов. У наступному номері було повідомлення про те, що слухання почалося [7, с. 3]. А далі упродовж чотирьох номерів від третини до половини сторінки виділялося для висвітлення судового процесу. Про непересічність цієї кримінальної справи свідчить і увага преси, й зацікавленість громадськості: «До шостої з половиною години вечора зал судового засідання знову переповнений публікою, серед якої багато дам. У залі присутні більшість місцевих юристів і деякі представники прокуратури» [3, с. 3].

Це можна зрозуміти, адже у справі брали участь кілька більш чи менш відомих у місті людей. Основними фігурантами справи був, звісно, сам *В. Лапідус* – журналіст, редактор газети «Елисаветградские новости» та власник друкарні зі своїм захисником присяжним повіреним *Покрасовим.* З іншого боку – власник, певно, найбільшої друкарні в місті *М. Гольденберг* (спочатку його батькові Абраму, а потім самому Марку друкарня належала протягом 50 років) із захисником *Гросфельдом*; співробітник газети «Одесский листок», а в минулому – «Елисаветградских новостей» *Ліщинський*; заочно фігурували *кореспондент із Мюнхена* та дружина кореспондента «Елисаветградских новостей» *пані Файнерман*; журналіст та автор україномовної збірки оповідань «На віку – як на довгій ниві» *С. Єнохін* (до речі, надрукованої в М. Гольденберга); колишній коректор газети Лапідуса *І. Рохович*; власник ще однієї єлисаветградської друкарні *Болтянський*; службовець із друкарні Гольденберга *Тарловський.* А також іще кілька свідків, які не мають стосунку до видавничої сфери: управитель ковбасної фабрики Гейзлера *Ріхтер*; *Бродський*, який хотів відкрити «Комерційне бюро»; мешканець міста *Добровольський* і член Червоного Хреста *Ф. Шрейтель.*

Підставою для відкриття справи стала публікація М. Гольденберга про редактора «Елисаветградских Новостей» В. Лапідуса, після якої останній звинуватив Гольденберга у наклепі. Наведемо її нижче:

© Романюк Н.С., 2015

«У літературному світі, як мені вдалося дізнатися, є свого роду сторонні бариші, або так звані сторонні сполучення із чужими кишенями. В Одесі, кажуть, є такі літератори, які, отримуючи по 2–3 копійки за рядок, роз'їжджають на рисаках і гумових шинах. Причини такого швидкого збагачення, як мені пояснили, полягають у такому: зайде, наприклад, літератор у гастрономічний магазин і попросить собі товару рублів на 25 у кредит. Власник торгівлі, не розуміючи, у чому справа, відмовляє йому в цьому, а на завтра в газеті читає: «Вчора в магазині N було куплено один фунт шинки, яка виявилася гнилою». Здогадавшись, у чому суть, власник мчить з усіх ніг до літератора і мириться за договірну ціну. Таким, очевидно, способом п. Лапідус планує боротися із типографами. Пройшовши одеську школу він гадає, що досить комусь із клієнтів пригрозити рецензіями, аби отримати оголошення чи друкарське замовлення, когось із артистів настрахати, аби отримати безплатні місця для чад і домашніх, а когось із типографів просто спересердя «ошельмувати», аби правити на типографському ринку. Вільно, звісно, вам, п. Лапідусе, використовувати всілякі засоби в ім'я високих ідеалів конкуренції, але навіщо вам в останньому номері вашої газети знадобилося моє ім'я для ваших «кишенькових мотивів»? Чи в погоні за гостроязикістю ви ні до чого іншого не могли додуматися? Я порадив би вам для ваших літераторських прогулянок подалі вибрати куточок, і кажучи про хлопчиків-письменників спробувати виплатити, передусім, гонорар за ті рядки, які молоді люди посилали вам у ваш «орган».

На завершення я дещо розширю горизонти вашої думки. Як є хлопчики-письменники і письменники-хлопчики, так само є письменники-шантажисти і шантажисти-письменники.

Марк Гольденберг» [1, с. 3].

Лапідуса обурило те, що його обвинувачують у використанні погроз для отримання оголошення чи друкарського замовлення. Так сталося, що роздувши справу, намагаючись виставити у гіршому світлі конкурента М. Гольденберга, Лапідус отримав іще більше негативних свідчень про себе, ніж було спочатку.

Один із «блоків» скарг – про ***відсутність оплати чи неналежну зарплатню*** авторам видання «Елисаветградские новости».

Колишній дописувач Ліщинський засвідчив, що «близько чотирьох років тому він деякий час був співробітником газети Лапідуса «Елисаветградские новости», але за розміщення статті плати не отримував, хоча вважалося, що його статті платні» [1, с. 3]. При цьому у листі, де повідомлялися умови співпраці в «Елисавтеградских новостях», значилося, що редакція за праці співробітників платить гонорар «за прикладом провінційних газет». На цій підставі свідок вважав, що його статті мають бути оплачені. Коли ж потім з'ясувалося, що Лапідус за них не платить, свідок відразу припинив співпрацю з цією газетою» [1, с. 3].

Також Ліщинський навів приклад кореспондента «Елисаветградских новостей» із Мюнхена, який за свої кореспонденції, поміщені в газеті, не отримав гонорару і тому звернувся до Ліщинського з проханням про допомогу. Лапідус йому пояснив, що кореспонденції із Мюнхена він розміщував як безплатні і тому не збирається платити 35 рублів, які вимагає кореспондент [1, с. 3].

Лапідус стосовно цього пояснив, що розрахунок зі співробітниками він здійснює за прикладом провінційних і навіть петербурзьких газет. «А ці газети мають дуже багато безплатного матеріалу. Особливо рідко оплачуються кореспонденції, які часто надсилають за газету (примірник). Такий спосіб винагороди існує у багатьох редакціях. Крім того, безплатними вважаються і статті, які прислали без зазначення умов» [1, с. 3].

С. Єнохін також помістив кілька статей у «Елисавтеградских новостях», але потім відмовився від співпраці, оскільки йому не платили гонорар. Також зазначив, що пані Файнерман у приватній бесіді говорила йому, що з її чоловіком розраховуються в редакції неточно.

Лапідус, намагаючись виправдатись, переконував, що переговори вів секретар редакції п. Білина-Білинович, який деякий час був секретарем газети «Одесский листок» і керувався тими звичаями, що установилися в Одесі.

Незадоволеними оплатою були не лише кореспонденти. Коректор газети І. Рохович свідчив: «Дізнавшись, що найближчим часом у Єлисаветграді почнуть видавати газету і що редактором її є Лапідус, свідок звернувся до останнього із пропозицією своїх послуг. Редактор «Елисаветградских новостей» відповів, що йому справді потрібен коректор, але з огляду на те, що до виходу газети ще далеко (2 місяці), запропонував свідкові заходити в редакцію, при цьому Лапідус щодня давав йому якусь роботу, наприклад, підписувати адреси на конвертах із рекламами про видання, які вони розсилали. Попри те, що Лапідус знав, що свідок у скрутному становищі, він за весь цей час не дав жодної винагороди. Нарешті, за 2-3 дні до виходу газети він оголосив йому, що вирішив обійтися узагалі без коректора і його послуг не потребує. Лише після виходу першого номера газети п. Лапідус запросив свідка читати коректуру» [1, с. 3]. Він навів і такий епізод: коли його через хворобу заміняв інший коректор, Лапідус вирахував із Роховича 7 рублів 50 копійок, тоді як іншому заплатив лише 5 рублів. Стосовно неправильно утриманих 2 рублів 50 копійок Лапідус пояснив, що їх віддали управителю друкарнею, оскільки він допомагав коректору.

Наступні свідчення стосувалися того, як Лапідус цікаво поєднує свої ролі журналіста та редактора із роллю власника друкарні, при цьому ніби ***використовуючи погрози***.

За словами власника друкарні Болтянського, він протягом 7-8 років друкував оголошення театральних труп, які виступали в міському саду. У 1906 році утримувач саду разом з управителем прийшли до нього і віддали на друк анонси й афіші. А потім, неочікувано для нього, їх почали друкувати у Лапідуса. При цьому – дорожче. З'ясувалося, що із «Елисаветградских новостей» до управителя прийшла людина і настирливо вимагала, аби друк афіш було передано у друкарню Лапідуса, погрожуючи в іншому разі обливати брудом трупу саду в газеті. Незабаром управитель саду знову повернувся до Болтянського, мовляв, «Лапідус бере дорожче, а між іншим, у своїй газеті ні хороших, ні поганих відгуків не розміщує» [2, с. 3]. Лапідус же заперечив свою причетність: «Коли йому стало відомо, що оголошення міського саду друкувалися раніше у Болтянського, він відразу відмовився друкувати їх у своїй друкарні».

Ще одним блоком скарг на Лапідуса є те, що він ***відмовлявся друкувати відкриті листи*** (як заперечення якоїсь попередньої інформації в газеті), пропонуючи розмістити інформацію як «стороннє повідомлення» (тобто рекламу) і, звісно, за гроші (ставка починалася від 50 рублів, потім могли бути знижки). Це стосувалося Бродського, який хотів відкрити в Єлисаветграді комерційне бюро, управителя ковбас-

ної фабрики Гейзлера Рихтера, Добровольського, який у 1904 році звернувся в редакцію «Елисаветградских новостей» із проханням розмістити відкритий лист присяжному повіреному Погребецькому [2, с. 3]. За словами Покрасова, «листи добродіїв Добровольського, Бротського і Ріхтера не могли бути розміщені, оскільки п. Лапідус не міг взяти на себе відповідальності за зміст цих листів» [3, с. 3]. При цьому, скажімо, у газеті «Голос Юга» відкриті листи друкувалися, до того ж – безоплатно.

Свідок Ф. Шрейтель, член Червоного Хреста, скаржився на завелику суму, яку Лапідус виставив за друк списків жертводавців й інші оголошення, що були розміщені у 1904-1905 рр., – у 600 р. Потім, за його словами, рахунок був оплачений із великою знижкою. Лапідус на це: «Рахунок був виставлений не за друк списків жертводавців, а за різноманітні оголошення, які протягом трьох-чотирьох місяців розміщувалися в газеті. Тому страшна для захисника цифра насправді не є такою страшною. Рахунок був виставлений за таксою лише за оголошення і потім зменшений» [2, с. 3].

Що ж стосовно цього всього говорить Лапідус? Він постійно вказував на свою 25- чи 26-річну бездоганну журналістську діяльність (спочатку як телефоніст «Одесского листка», а потім завідувач редакцією «Одесских новостей» і редактор власної газети), запевняв, що став жертвою злого наклепу: «Коли я для потреб газети придбав власну друкарню, то місцеві друкарі в моїй особі чомусь побачили небезпечного конкурента, тому немає нічого дивного в тому, що вони намагалися всіляко дискредитувати мене для громадськості, передусім як журналіста» [3, с. 3].

Повірений Покрасов намагався виставити Лапідуса в найкращому світлі: «Перед вами, панове судді, людина, яка пройшла складну школу життя, чесний трудівник, який шляхом складних випробувань, отримав собі скромне, але шанобливе становище редактора газети. Він є головою місцевого органу друку і керує громадською думкою. До створення власної газети п. Лапідус, як ви вже чули, головував у таких великих виданнях, як «Одесский листок» і «Одесские новости». Його фельєтони за підписом *Lapis* вирізнялися сердечністю і щирістю й були успішними. Честь його як журналіста нічим не була заплямована. І держава, на прохання Лапідуса дозволити йому видавати в Єлисаветграді газету під його редакторством, відповіла згодою. А між тим, коли ви пам'ятаєте, дозволи на видання газет давалися у ті часи надзвичайно скупо і лише особам нічим не заплямованим. І ось, після 25 років чесної, бездоганної журналістської діяльності, п. Лапідус стоїть перед вами, із наклепом, чекає відновлення свого доброго імені».

Він, як і його довіритель, вважав, що скромні провінційні видання не можуть оплачувати кореспонденції із «якогось Мюнхена, який не є цікавим для Єлисаветграда» [3, с. 3].

Також, за словами Покрасова, «оголошення – єдине суттєве джерело прибутків для газети, яка уроздріб коштує усього 2 копійки. Тираж не може покрити колосальних витрат, які часом досягають 200–300 рублів на день» [3, с. 3].

Промова захисника М. Гольденберга Гросфелада у відповідь на сказане вище сповнена іронії й сарказму стосовно «честі і доброго імені» Лапідуса, його «25-річної бездоганної діяльності», про яку він не стомлювався згадувати, створюючи ще більший контраст із тим образом Лапідуса, який утворився після слів свідків: «Коли б ми намагалися намалювати портрет Лапідуса як редактора, у повен ріст, ми б викликали таких свідків, які могли б багато чого тут установити. Тут би ожили тіні тих коней, на яких свого часу роз'їжджав Лапідус, тут би пролунав передзвін дзвіночків, який пронісся всією Росією. Ми б тут почули багато іншого. Але ми цього не зробимо. Для нашої мети достатньо того, що з'ясовано на суді» [4, с. 3].

Цікавим для нас може стати погляд Гросфельда на інформаційний бізнес: «Мій шанований опонент каже, що газетна справа – це свого роду торгівля. Не вірю. Можливо, він має рацію. Але не потрібно забувати, що мова йде про торгівлю ***газетами***. Адже нам у цьому випадку доводиться мати справу із «органом, який керує громадською думкою».

Суд не побачив у листі Гольденберга наклепу і виправдав його.

Цікаво, що на рішенні суду Лапідус не зупинився. Після цього у своїй газеті він звернувся до М. Гольденберга з відкритим листом, у якому продовжував стверджувати, що останній навів на нього наклеп, що обурений словами свідків і пропонує передати справу «на неупереджений суд громадськості», якщо М. Гольденберг відмовиться допустити його нових свідків [цит. за: 5, с. 3].

Варто сказати, що Гольденберг володів словом добре, у своєму відкритому листі до Лапідуса, розміщеному у газеті «Голос Юга», дає дуже аргументовану відповідь: «На весь цей патетичний лист, який намагався бити по благородних струнах, я відповім моїм останнім словом» [5, с. 3]. Говорить про те, що Лапідус міг скористатися спочатку судом громадськості, але вибрав саме такий шлях судового переслідування. Риторично запитує, чи він винен, що та «жменя свідків», яку встиг викликати, так атестувала Лапідуса. «Півтора року ви з одного боку стояли наді мною із дамоклевим мечем, а з іншого – продовжували наклепи і знущалися не лише над моєю діяльністю у друкарській сфері, але й над моєю зовнішністю, над моїми «сивими жмутами», – характеризує спосіб поводження М. Гольденберг. У нього метафоричне мовлення, він використовує притчі, приказки, крилаті вислови французькою. «На жаль, перед ***формальним*** судом ваша яскрава фігура не могла вирости у повен ріст», – підсумовує М. Гольденберг.

Як бачимо, у тодішньому інформаційному полі Єлисаветграда було чимало приводів для конфлікту інтересів. Ці публікації характеризують не з кращого боку редактора лиш однієї газети, але можемо припустити, що чимало редакцій не сплачувало гонорарів багатьом кореспондентам (про це говорить Лапідус, інші – не заперечують). Навіть сьогодні серед сотень видань, які існують, є чимало таких, де не в змозі достойно винагороджувати за всі публікації. Увагу ж тут привертає систематичність таких порушень, хитрість редактора газети і власника друкарні Лапідуса. При цьому його хитрість часом розходилася з мудрістю: зачепившись за один неприваблий факт, назовні виходять його не найкращі риси. Варто наголосити на тому, що «Голос Юга» – одна з найвпливовіших тодішніх газет – у ті роки друкувалася у Гольденберга. Йому ж була частково підконтрольна і «Новая волна», що деякий час замінювала «Голос Юга». Його друкарня була на ринку тривалий час, вигравала чимало торгів на друк офіційної продукції. Тож у цій інформаційній війні локального рівня Лапідус, ймовірно, не врахував можливості іншої сторони.

Висновки і перспективи дослідження. Крім власне інформації про конфлікт між двома видавцями, ця справа дає нам чимало фактажу: про стосунки між власниками та працівниками, про

умови оплати кореспондентів, зокрема іноземних, якими любили хизуватися тогочасні газети, про працівників видань та їхні функції, про видавничу продукцію друкарень і те, за яких умов вона переходила від одних виконавців до інших, про рівень тих чи інших учасників видавничого процесу і про їхній стиль мовлення. Це лиш одна з перших публікацій такого роду з історії видавничої справи Єлисаветграда, яка підтверджує перспективність подібних досліджень, де у центрі особистість редакторів, авторів, власників друкарень та інших працівників цієї сфери.

Список літератури:

1. Голосъ Юга. – 1908. – № 10. – 12-го января. – 4 с.
2. Голосъ Юга. – 1908. – № 11. – 13-го января. – 4 с.
3. Голосъ Юга. – 1908. – № 12. – 15-го января. – 4 с.
4. Голосъ Юга. – 1908. – № 13. – 16-го января. – 4 с.
5. Голосъ Юга. – 1908. – № 14. – 17-го января. – 4 с.
6. Голосъ Юга. – 1908. – № 8. – 10-го января. – 4 с.
7. Голосъ Юга. – 1908. – № 9. – 11-го января. – 4 с.

Романюк Н.С.
Киевский национальный университет культуры и искусств

КОНФЛИКТЫ МЕЖДУ ИЗДАТЕЛЯМИ И РЕДАКТОРАМИ НА СТРАНИЦАХ ЕЛИСАВЕТГРАДСКОЙ ГАЗЕТЫ «ГОЛОС ЮГА»

Аннотация
В статье описывается один из ключевых эпизодов истории издательского дела Елисаветграда начала XX в. – судебное дело между владельцами типографий Лапидусом и Гольденбергом. Исторические сведения представлены на основании публикаций газеты «Голос Юга» за 1908 год. В контексте этой темы рассматриваются фигуры елисаветградских печатников и журналистов Болтянского, Лещинского, Енохина, Роховича и других.
Ключевые слова: история издательского дела, Елисаветград, газета «Голос Юга», Гольденберг, газета «Елисаветградские новости», Лапидус, Болтянский.

Romaniuk N.S.
Kyiv National University of Culture and Arts

CONFLICTS BETWEEN THE PUBLISHERS AND THE EDITORS ON THE PAGES OF THE YELYSAVETHRAD NEWSPAPER «HOLOS YUHA»

Summary
On of the main episodes in the history of the publishing of Yelysavethrad in the beginning of XX century – judicial case between the owners of publishing houses Lapidus and Goldenberg – is considered in the article. Historical facts are presented on the material of the articles in newspaper «Holos Yuha» in 1908. The persons of publishers and journalists of Yelysavethrad – Boltianskiy, Lischinskiy, Yenokhin, Rokhovych and others – are considered in the context of this topic.
Keywords: history of publishing, Yelysavethrad, newspaper «Holos Yuha», Goldenberg, newspaper «Yelisavethradskiye Novosti», Lapidus, Boltianskiy.

НАШІ АВТОРИ

1. **Арефнія Світлана В'ячеславівна** – аспірантка Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України
2. **Бевзюк Олексій Ігорович** – студент Буковинського державного фінансово-економічного університету
3. **Бєляєв Сергій Борисович** – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки та психології Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
4. **Булгакова Тетяна Михайлівна** – аспірантка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
5. **Гіренко Анна Тимофіївна** – здобувач кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
6. **Граціян Олена Володимирівна** – студент Національного університету «Львівська політехніка»
7. **Грейда Наталія Богданівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
8. **Грошовенко Ольга Петрівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
9. **Демчучена Інна Володимирівна** – викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини Буковинського державного медичного університету
10. **Дербак Марія Антонівна** – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб медичного факультету Ужгородського національного університету
11. **Добровольська Наталія Леонідівна** – викладач кафедри іноземних мов Одеської національної академії харчових технологій
12. **Жуковська Аліса Олександрівна** – кандидат політичних наук, викладач кафедри психології та соціології Буковинського державного медичного університету
13. **Ібрагімов Еміль Юсирович** – викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини Буковинського державного медичного університету
14. **Ібрагімова Людмила Сильвестрівна** – викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини Буковинського державного медичного університету
15. **Ібрагімова Сивіль Юсирівна** – викладач кафедри внутрішньої медицини, фізичної реабілітації та спортивної медицини Буковинського державного медичного університету
16. **Істоміна Катерина Юріївна** – викладач кафедри іноземних мов Національного університету «Львівська політехніка»
17. **Калагурка Христина Іванівна** – асистент кафедри загальної та соціальної педагогіки Львівського національного університету імені Івана Франка
18. **Каушан Артем Миколайович** – начальник управління інформаційних технологій ПАТ «Банк «Софійський»
19. **Ковальчук Володимир Ярославович** – викладач кафедри фізичного виховання Луцького національного технічного університету
20. **Кравченко Вікторія Юріївна** – кандидат психологічних наук, доцент кафедри філософії Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
21. **Кренделєва Венера Ульфатівна** – старший викладач кафедри рекреації та фітнесу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
22. **Лемішовська Олеся Степанівна** – кандидат економічних наук, асистент кафедри обліку та аналізу Національного університету «Львівська політехніка»
23. **Леперт Діана Володимирівна** – магістр Київського національного університету імені Тараса Шевченка
24. **Лоя Маріанна Іванівна** – студентка економічного факультету Ужгородського національного університету
25. **Лук'яненко Галина Вікторівна** – аспірантка Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
26. **Мазуренко Валентина Петрівна** – кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка
27. **Маслова Наталя Олександрівна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри банківської справи Київського національного торгово-економічного університету
28. **Мельник Віра Ігорівна** – асистент кафедри гігієни та екології Івано-Франківського національного медичного університету
29. **Мізюк Михайло Іванович** – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри гігієни та екології Івано-Франківського національного медичного університету
30. **Надточій Катерина Миколаївна** – аспірантка Київського національного університету імені Тараса Шевченка
31. **Німець Ольга Ігорівна** – викладач дисципліни «Охорона праці в галузі», магістр, викладач Дніпропетровського педагогічного коледжу Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
32. **Норкіна Тетяна Павлівна** – асистент кафедри економічної теорії та фінансів Донбаської національної академії будівництва і архітектури
33. **Павлюкович Наталія Дмитрівна** – кандидат медичних наук, асистент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету

34. **Павлюкович Олександр Васильович** – кандидат медичних наук, асистент кафедри судової медицини та медичного правознавства Буковинського державного медичного університету
35. **Пічкар Йосип Іванович** – кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри госпітальної терапії медичного факультету Ужгородського національного університету
36. **Полковнікова Олександра Олегівна** – студентка факультету менеджменту і бізнесу Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв
37. **Романчук Сергій Володимирович** – аспірант кафедри екологічного менеджменту та підприємництва Київського національного університету імені Тараса Шевченка
38. **Романюк Наталя Сергіївна** – здобувач, викладач кафедри видавничої справи та мережевих видань Київського національного університету культури і мистецтв
39. **Рудакова Світлана Григорівна** – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
40. **Руденко Лариса Анатоліївна** – кандидат педагогічних наук, завідувач відділу практичної психології Львівського науково-практичного центру Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України
41. **Савчук Сергій Ананійович** – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри фізичного виховання Луцького національного технічного університету
42. **Семенова Яна Віталіївна** – студентка факультету менеджменту і бізнесу Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв
43. **Сіксай Людмила Теодорівна** – доктор медичних наук, професор, професор кафедри пропедевтики внутрішніх хвороб медичного факультету Ужгородського національного університету
44. **Скібіцький Олександр Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств Національного авіаційного університету
45. **Скриньковський Руслан Миколайович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій Львівського університету бізнесу та права
46. **Софіюк Олеся Григорівна** – студентка Київського національного університету імені Тараса Шевченка
47. **Суслик Зоряна Богданівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри гігієни та екології Івано-Франківського національного медичного університету
48. **Танана Світлана Михайлівна** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри практики іноземного мовлення Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди
49. **Тарханова Ніна Олексіївна** – доцент кафедри економічної теорії та фінансів Донбаської національної академії будівництва і архітектури
50. **Тимошенко Олександра Олександрівна** – аспірант кафедри менеджменту виробничої сфери Національного гірничого університету
51. **Ткач Єлизавета Петрівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету
52. **Трефаненко Ірина Валентинівна** – кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини, клінічної фармакології та професійних хвороб Буковинського державного медичного університету
53. **Тучак Анатолій Михайлович** – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
54. **Хома Ірина Борисівна** – доктор економічних наук, професор кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка»
55. **Чернишевич Оксана Миколаївна** – молодший науковий співробітник відділу економічного зростання та структурних змін в економіці Інституту економіки та прогнозування Національної академії наук України
56. **Шпак Денис Олександрович** – кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Миколаївської філії Київського національного університету культури і мистецтв
57. **Шусть Василь Володимирович** – кандидат педагогічних наук, докторант Інституту соціальної і політичної психології Національної академії педагогічних наук України
58. **Щетініна Людмила Валеріївна** – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана
59. **Юрій Едуард Олександрович** – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Буковинського державного фінансово-економічного університету

Науковий журнал

«Молодий вчений»

№ 3 (18) березень, 2015 р.

Частина 2

Щомісячне видання

Коректор: О. Скрипченко
Дизайн: А. Юдашкіна
Комп'ютерна верстка: Н. Ковальчук

Контактна інформація редакції журналу.
Поштова адреса: 73005 Україна, м. Херсон,
а/с 20, Редакція журналу «Молодий вчений»
тел.: +38 (0552) 399 530
info@molodyvcheny.in.ua
www.molodyvcheny.in.ua

Підписано до друку 26.03.2015 р.
Формат 64х90/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум.-друк. арк. 22,09. Тираж 100 прим.
Зам. 0315-29.

ТОВ «Видавничий дім «Гельветика»
73034, Україна, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.